

วารสารการเมืองการปกครอง
Journal of Politics and Governance (JOPAG)
ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 ประจำเดือนพฤษภาคม – สิงหาคม 2566
(Volume 13 No. 2, May – August 2023)
ธรรมาภิบาล การบริหาร และสังคมในประเทศไทย
(Governance, Management, and Society in Thailand)

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคามในฐานะหน่วยงานทางวิชาการด้านรัฐศาสตร์ เล็งเห็นถึงความสำคัญของการส่งเสริม และสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่ผลงานวิจัยของนิสิต นักศึกษา อาจารย์ ตลอดจนนักวิจัยทั่วไป จึงเห็นสมควรจัดทำวารสารชื่อ “วารสารการเมืองการปกครอง” (Journal of Politics and Governance) เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ และให้มีมาตรฐานเทียบเคียงกับระดับชาติ ระดับนานาชาติ หรือระดับสากล และเป็นการเสริมสร้างศักยภาพทางวิชาการของวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยวารสารการเมืองการปกครองได้เผยแพร่แบบรูปเล่ม ในปี พ.ศ. 2553 และเผยแพร่แบบออนไลน์ ในปี พ.ศ. 2556

วัตถุประสงค์การจัดทำวารสาร

1. เพื่อเผยแพร่บทความวิจัย บทความวิชาการ และบทความหนังสือที่มีคุณภาพแสดงถึงประโยชน์ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ เพื่อให้ นักวิชาการ นักวิจัยและผู้สนใจทั่วไปสามารถนำไปพัฒนาหรือสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ และนำไปประยุกต์ใช้ในงานด้านรัฐศาสตร์และสาขาที่เกี่ยวข้อง
2. เพื่อให้บริการวิชาการแก่สังคม ในรูปแบบการเผยแพร่ความรู้ทางรัฐศาสตร์และสาขาที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสพการณ์ระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจทั่วไป

การตีพิมพ์เผยแพร่ราย 4 เดือน (ปีละ 3 ฉบับ)

- ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน
- ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม
- ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม

เผยแพร่ในรูปแบบออนไลน์ทางเว็บไซต์

<https://www.tci-thaijo.org/index.php/jopag/index>

E-ISSN: 2697-3790

บรรณาธิการ (Editor-in-Chief):

รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญารัตน์ มีสุวรรณ	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
---------------------------------------	----------------------

รองบรรณาธิการ (Associate Editors):

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนิดา พรหมล้ำ	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อาจารย์ ดร.จิรวัฒน์ เจริญสุข	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อาจารย์ ดร.คุญญา จารุมณี	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อาจารย์ ดร.ประสงค์ชัย เศรษฐสุรวิชัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ที่ปรึกษาวารสาร (Journal's Advisor):

รองศาสตราจารย์ สีดดา สอนศรี	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
-----------------------------	-----------------------

กองบรรณาธิการ (Editorial Board):

Ahmad Aldrie Amir, Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia
Amanda L.Kennedy, Queensland University of Technology, Brisbane, Australia
Antonio P. Contreras, De La Salle University, Philippines
Eko Priyo Purnomo, University Muhammadiyah Yogyakarta, Indonesia
Gamolporn Sonsri, Mahidol University, Thailand
Godwin Ehiarekhian Oboh, Benson Idahosa University, Nigeria
Hidayat Ullah Khan, National University of Modern Languages, Pakistan
Imon Chowdhoree, BRAC University, Bangladesh
James Ockey, University of Canterbury, Christchurch, New Zealand
Jenn-Jaw Soong, National Cheng Kung University, Taiwan
Kristoffer B. Berse, University of the Philippines, Philippines
Mohammad Zahidul Islam Khan, American International University, Bangladesh
Muhammad Kashan Surahio, Hefei University of Technology, China
Poowin Bunyavejchewin, Thammasat University, Thailand
Sharima Ruwaida Abbas, Universiti Utara Malaysia, Malaysia
Somboon Sirisunhirun, Mahidol University, Thailand
Somchai Phatharathananunth, Mahasarakham University, Thailand

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ (Editorial Assistants):

ว่าที่ร้อยตรีกรินทร์ พิมพ์จันทนา	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (เลขานุการฯ)
นายวรฉัตร รุ่งวิริยฉวนิช	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ผู้ช่วยเลขานุการฯ)

นโยบายของวารสารการเมืองการปกครอง

1. วารสารการเมืองการปกครองจะตีพิมพ์บทความวิจัย บทความวิชาการ และบทความทวิภาคี หนังสือในด้านรัฐศาสตร์และสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเท่านั้น
2. ทศนะและข้อคิดเห็นใด ๆ ในวารสารการเมืองการปกครอง เป็นข้อคิดเห็นของผู้เขียน กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย
3. บทความวิจัยและบทความวิชาการได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ (peer reviews) จำนวน 3 คน
4. ผลงานวิชาการในวารสารการเมืองการปกครองได้รับการสงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมายไทย การจะนำไปเผยแพร่ต้องได้รับการอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากกองบรรณาธิการเท่านั้น

สำนักงานกองบรรณาธิการ

วารสารการเมืองการปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150
โทรศัพท์ 0-4375-4317, 0-4371 9800 ต่อ 3719, โทรสาร 0-4375-4137
เว็บไซต์: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jopag/index>
E-mail: copagjournal@gmail.com

บทบรรณาธิการ

ในขณะที่ประเทศไทยยังคงเผชิญกับความท้าทายในด้านธรรมาภิบาล การจัดการ และสังคม การศึกษาในประเด็นเหล่านี้เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายและแนวทางการปฏิบัติ ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อประเทศและประชาชนชาวไทย วารสารการเมืองการปกครอง ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 จึงหยิบยกประเด็นเหล่านี้เป็นอิมหลัก ครอบคลุมบทความวิจัยในหัวข้อตั้งแต่การจัดการวิกฤตท่ามกลางการแพร่ระบาดของโควิด-19 ไปจนถึงความรู้ทางการเงินและการมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาเหล่านี้นำเสนอข้อมูลเชิงลึกอันมีค่าเกี่ยวกับวิธีการที่ประเทศไทยสามารถปรับปรุงระบบ และกระบวนการต่าง ๆ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและความท้าทายที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การระบาดใหญ่ของโควิด-19 ส่งผลกระทบอย่างมากต่อสาธารณสุข เศรษฐกิจ และสวัสดิการสังคม การศึกษาบทบาทของผู้นำในการจัดการวิกฤตในช่วงที่เกิดโรคระบาด ในบทความวิชาการเรื่อง บทบาทภาวะผู้นำในการจัดการภาวะวิกฤตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในประเทศไทย ของ ยุทธพงษ์ จักรคม และ วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ ทำให้เห็นว่าประเทศไทยสามารถตอบสนองต่อวิกฤตดังกล่าวได้อย่างไร จากการวิเคราะห์รูปแบบความเป็นผู้นำและกลยุทธ์ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพใช้

ประเด็นการวิจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือความรู้ทางการเงินและการจัดการทางการเงินของหน่วยงานรัฐในระดับต่าง ๆ ของประเทศไทย ซึ่งมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ที่ดีของปัจเจกชนและชุมชน บทความวิจัยเรื่อง ปัจจัยทักษะทางการเงินกับการก่อหนี้ นอกระบบในประเทศไทย พ.ศ. 2559 ของ ธนันต์พล ช่วงประยูร และ อัชกรณ วังศ์ปรีดี เน้นความจำเป็นในการสนับสนุนเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดการทางการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบท ซึ่งมีหนี้สินนอกระบบแพร่หลายมากขึ้น ขณะที่บทความวิจัยเรื่อง กรอบวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงิน การคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย ของ เมธิ ศรีสุรักษ์ และ จันทรา นุช มหากาญจนะ และบทความวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์เส้นทางปัจจัยการบริหารจัดการที่มีผลต่อประสิทธิภาพ การดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ ฉายภาพแนวทางการเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเงิน และการเงินของหน่วยงานปกครองส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น

การเมืองเกี่ยวกับการเลือกตั้งยังเป็นประเด็นสำคัญในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำคะแนนเข้าใจพลวัตของการเลือกตั้งท้องถิ่น การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง กรณีศึกษาการเลือกตั้ง นายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ของ เชิงชาญ จงสมชัย ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับบทบาทของพรรคการเมืองกลยุทธ์การหาเสียง และพฤติกรรมของผู้มีสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งท้องถิ่น

ธรรมาภิบาลแบบเน้นร่วมมือกับชุมชนและท้องถิ่นเป็นอีกอิมหลักของวารสารฉบับนี้ การบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ ของ ชัยมงคล สุพรรณอินทร์ มาตรฐานการดำเนินการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม ของ กชกร เดชะคำภู และคณะ สถานการณ์แนวทางดำเนินการวิสาหกิจเพื่อสังคมธุรกิจ

สร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในต่างประเทศ และบริบทประเทศไทย ของ สุริยา บุตรพันธ์ อภิชาติ ใจอารีย์ และ สันติ ศรีสวนแดง รวมถึงบทความวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน หมู่บ้านพันธุ์งูชในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสาคร ของ อรปริยา เลินไธสง และ ราเชนทร์ นพณัฐวงศ์ นอกจากนั้นความจำเป็นของการทำงานร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว บทความวิจัยทั้งสี่บทความยังได้เจาะลึกถึงการพัฒนามาตรฐานและกรอบการปฏิบัติงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและความร่วมมือในการตอบสนองความต้องการของประชาชน

ความคล้ายคลึงกันประการหนึ่งบทความวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีอย่างยั่งยืน : ศึกษาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม ของ ศักดิ์ชาย สุนทรธนาภิรมย์ กับบทความวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในคดีอาญาเสพติด ของ ธนภัทร ปจฉิมม์ คือการกล่าวถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวิธีการทางเลือกในการแก้ไขข้อพิพาททางกฎหมาย เช่น การไกล่เกลี่ยและมาตรการพิเศษ อย่างไรก็ตามบทความวิจัยของศักดิ์ชายมุ่งเน้นการจูงใจคู่กรณีให้มีส่วนร่วมในการไกล่เกลี่ยระหว่างขั้นตอนการบังคับคดี ขณะที่ธนภัทรตรวจสอบการใช้มาตรการพิเศษสำหรับเยาวชนที่กระทำความผิดในคดีอาญาเสพติด ข้อแตกต่างอีกประการระหว่างทั้งสองคือศักดิ์ชายกล่าวถึงการขาดแรงจูงใจที่กฎหมายไทยบัญญัติไว้สำหรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ส่วนธนภัทรเสนอการแก้ไขพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 เพื่อให้สามารถใช้การไกล่เกลี่ยคดีเยาวชนได้

ธงชัย สีสอน และ ราชนันท์ นิลวรรณ ในบทความวิจัย การเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามช้างอารีนา จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าในขณะที่การเมืองของพื้นที่ในจินตนาการมุ่งเน้นไปที่การฟื้นฟูความเชื่อทางศาสนาและประวัติศาสตร์ของเมือง การเมืองของพื้นที่ทางสังคมกลับมุ่งสร้างพื้นที่ที่เป็นประโยชน์สำหรับชาวบ้านและนักท่องเที่ยวและส่งเสริมโอกาสในการทำงานสำหรับนักธุรกิจ

การศึกษา องค์ความรู้ของหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน ของ พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรารังกูร สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมอันรุ่งเรืองของประเทศไทย งานวิจัยนี้เผยให้เห็นคุณค่าในการส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมและส่งเสริมความสามัคคีทางสังคม

แนวคิดอิสลามกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอัลกุรอาน ของ สามารถ ทองเผือกสำรวจคำสอนของ อัลกุรอานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดี ความร่วมมือระหว่างประเทศ ความยุติธรรมและความเสมอภาค และการเจรจาเพื่อป้องกันสงคราม ซึ่งสามารถใช้เป็นแบบแผนของแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้

บทความปริทัศน์ประจำฉบับเขียนโดย สิดา สอนศรี เป็นการวิจารณ์หนังสือเรื่อง สหภาพยุโรป กำเนิด พัฒนาการ โครงสร้างและนโยบาย ของ สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ โดย สิดา สอนศรี วิเคราะห์ภาพรวมของหนังสือที่ครอบคลุมที่มา นโยบาย และเหตุการณ์สำคัญของสหภาพยุโรป รวมถึงเจาะลึกหัวข้อต่าง ๆ เช่น กรอบทฤษฎี การก่อตั้งสหภาพยุโรป สนธิสัญญามาสทริชต์ และการทำงานของสถาบันในสหภาพยุโรป ส่งผลให้หนังสือเล่มนี้เป็นแหล่งข้อมูลที่มีค่าสำหรับผู้สนใจศึกษาและวิจัยในประเด็นสหภาพยุโรป

โดยรวมแล้ว บทความวิชาการและบทความวิจัยในวารสารการเมืองการปกครองปีที่ 13 ฉบับที่ 2 ภายใต้ธีมหลัก ธรรมภิบาล การบริหาร และสังคมในประเทศไทย (Governance, Management, and Society in Thailand) เป็นการวิเคราะห์แนวทางแบบองค์รวมเพื่อทำความเข้าใจธรรมภิบาล การบริหารและสังคมในประเทศไทย การศึกษาเหล่านี้ได้เจาะลึกถึงแนวปฏิบัติในการปกครอง การดำเนินการทางวัฒนธรรมและสังคม รวมถึงปฏิสัมพันธ์ในระบบระหว่างประเทศ ซึ่งเผยให้เห็นว่าแง่มุมต่าง ๆ ของสังคมมีความเชื่อมโยงกันและส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกัน ในที่สุดแล้ว ด้วยการส่งเสริมความเข้าใจอย่างรอบด้านเกี่ยวกับประเด็นเหล่านี้ประเทศไทยสามารถส่งเสริมความมั่นคง ความปรองดองทางสังคม และความก้าวหน้าได้มากขึ้น

กองบรรณาธิการวารสารการเมืองการปกครอง

สารบัญ

	หน้า
บทบรรณาธิการ	ก
บทความวิชาการ	
บทบาทภาวะผู้นำในการจัดการภาวะวิกฤตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส โคโรนา 2019 ในประเทศไทย (Roles of Leadership on the Crisis Management in the Situations of the Corona Virus 2019 (COVID-19) Pandemic in Thailand) <i>ยุทธพงษ์ จักรคม (Yuttaphong Jakkhom)</i> <i>วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ (Viyouth Chamruspanth)</i>	1
บทความวิจัย	
ปัจจัยทักษะทางการเงินกับการก่อหนี้ในระบบในประเทศไทย พ.ศ. 2559 (Thailand's Financial Literacy and Informal Debt Formation in 2016) <i>ธนันต์พล ช่วงประยูร (Tanunpol Choungprayoon)</i> <i>อัครณัฐ วงศ์ปรีดี (Achakorn Wongpreedee)</i>	20
กรอบวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย (A framework to measure the financial risk of local government in Thailand) <i>เมธี ศรีสุรัักษ์ (Methee Srisulux)</i> <i>จันทร์นุช มหากาญจนะ (Chandra-nuj Mahakanjana)</i>	38
การวิเคราะห์เส้นทางปัจจัยการบริหารจัดการที่มีผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของ สำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 (A Path Analysis of Factors of Management Influencing Operational Efficiency of the Area Revenue Office under the Responsibility of the Regional Revenue Office 10) <i>สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (Somsak Srisontisuk)</i> <i>อนงค์นาถ โยคุณ (Anongnath Yokun)</i> <i>อภिरดี ดอนอ่อนเป้า (Aphiradee Dononbao)</i> <i>มานพ เนตรภักดี (Manop Natrpakdee)</i> <i>อาคม ทีสุกะ (Akom Teesuka)</i> <i>Men Sokheang</i> <i>พงษ์มนัส ดีอด (Pongmanut Deeod)</i>	62
การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง กรณีศึกษา การเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาล ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม (Election Politics: A case study of the election of mayor and council members in Kham Riang sub-district municipality, Kantharawichai District, Maha Sarakham Province) <i>เชิงชาญ จงสมชัย (Cherngcharn Chongsomchai)</i>	78

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทความวิจัย (ต่อ)

- การบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิต
ผู้สูงอายุในจังหวัดสมุทรปราการ (Collaborative Governance of Local Governments
to promote the quality of life of the Elderly in Samut Prakan Province)
ชัยมงคล สุพรหมอินทร์ (Chaimongkhon Supromin) 97
- มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นของ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม (Operational Standards for Strengthening
the Stability of the Elderly in Cross-Generation Family of the Local Government
Organizations in Nakhon Phanom Province)
กชกร เดชะคำภู (Kotchakorn Dechakhamphu)
จารุกัญญา อุดานนท์ (Jarukanya Udanon)
สำราญ วิเศษ (Samran Wised)
คงฤทธิ์ กุลวงษ์ (Kongrit Kulwong) 124
- สถานการณ์ แนวทางดำเนินการวิสาหกิจเพื่อสังคมธุรกิจสร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วม
ของชุมชนในต่างประเทศ และบริบทประเทศไทย (Situation and Management of
Social Enterprise Through Community Interest Company on Participation of
Community Approach International and Context of Thailand)
สุริยา บุตรพันธ์ (Suriya Butrapun)
อภิชาติ ใจอารีย์ (Apichart Jai-aree)
สันติ ศรีสวนแตง (Sunti Srisuantang) 144
- การมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังซีในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ
อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร (Participation of the people of Panthuwong village
in the development of administrative divisions of Ban Koh Subdistrict, Muang
District, Samut Sakhon Province)
อรปริยา เลินไธสง (Onpreeya Lerntaisong)
ราเชนทร์ นพณัฐวงศ์กร (Rachen Noppanatwongsakorn) 162
- การเสริมสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี
อย่างยั่งยืน: ศึกษาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดี จังหวัดมหาสารคาม
(Strengthening Motivation in Order That Litigants Enter into Mediation in the
Execution Process Sustainably: A Case Study of the Mediation Center of the
Maha Sarakham Legal Execution Office)
ศักดิ์ชาย สุนทรธนาภิรมย์ (Sakchai Soonthornthanaphirom) 173

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทความวิจัย(ต่อ)	
การประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชน ที่กระทำความผิดในคดียาเสพติด (Applying special measures for the custody of juvenile offenders in drug offenses instead of criminal procedure) <i>ธนภัทร ปัจฉิมม์ (Thanapat Patchim)</i>	190
การเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามช้างอารีนา จังหวัดบุรีรัมย์ (Politics of Space in Chang Arena Buriram Province) <i>ธงชัย สีสภณ (Thongchai Sisophon)</i> <i>ราชันย์ นิลวรรณภา (Rajany Nilvannapha)</i>	206
องค์ความรู้ของหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน (Knowledge of Mor Lam Klon Reflecting Isan People's Way of Life) <i>พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรางกูร (Pitsanupong Srisakkayawarangkun)</i>	224
แนวคิดอิสลามกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอัลกุรอาน (Islamic Concept of International Relations in Quran) <i>สามารถ ทองเฟื้อ (Samart Thongfhua)</i>	240
บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)	
European Union: Origin, Development, Structure and Policies <i>Sida Sonsri</i>	259
ตัวอย่างการเขียนอ้างอิงและบรรณานุกรม	261

Roles of Leadership on the Crisis Management in the Situations of the Corona Virus 2019 (COVID-19) Pandemic in Thailand

Yuttaphong Jakkhom^{*}

Viyouth Chamruspanth^{**}

(Received Date: March 10, 2022, Revised Date: May 9, 2022, Accepted Date: May 27, 2022)

Abstract

This article aims to study the roles of leadership on the crisis management in the situations of the COVID-19 pandemic. The outbreak is the test of administrators' abilities on showing the leadership towards the urgent crisis management to reduce the impacts taken place in super spread and effective implementation. This is due to the COVID-19 pandemic is the Emerging Infectious Diseases (EID) that the global unexpectedly gains the impacts and hardly controls these ones. It was found that the roles of leaders are important to problem-solving management depending on "science" and "art" on job administrations. However, the roles of leadership towards the problem-solving of the country require to have high leadership in the following characteristics: Pathfinding, Effective work system, Inspiration, Communication, Life-long Learning, Emotional Intelligence, and Change Management that are crucial for leaders to have on their administrations under the crisis changing situations.

Keyword: Leadership, Crisis Management, Coronavirus 2019

^{*} General Administration Officer, Practitioner Level, Faculty of Medicine Khon Kaen University.

^{**} Asst. Prof. Dr. of Public Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University.

บทบาทภาวะผู้นำในการจัดการภาวะวิกฤตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของ ของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในประเทศไทย

ยุทธพงษ์ จักรคม^{*}
วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์^{**}

(วันรับบทความ: 10 มีนาคม 2565/ วันแก้ไขบทความ: 9 พฤษภาคม 2565/ วันตอบรับบทความ: 27 พฤษภาคม 2565)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทภาวะผู้นำในการจัดการภาวะวิกฤตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เนื่องจากเป็นบททดสอบความสามารถของผู้บริหารที่ต้องแสดงออกถึงภาวะผู้นำในการจัดการภาวะวิกฤตอย่างเร่งด่วน เพื่อลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นเป็นวงกว้าง และดำเนินการอย่างมีอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัส COVID-19 เป็นโรคอุบัติใหม่ทั่วโลกต่างได้รับผลกระทบที่ยากต่อการควบคุม ซึ่งพบว่าบทบาทของผู้นำมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการการแก้ไขปัญหา โดยอาศัยการใช้ “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ในการบริหารงาน ทั้งนี้ บทบาทภาวะผู้นำในการแก้ไขปัญหาของประเทศไทยจะต้องมีภาวะความเป็นผู้นำที่สูง ซึ่งประกอบได้ด้วย มีแนวทางในการบริหารงาน มีระบบการทำงานที่มีประสิทธิผล การมอบอำนาจไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คำนึงถึงส่วนรวม การสร้างแรงบันดาลใจ การสื่อสารที่ชัดเจน การเรียนรู้อยู่เสมอ มีความฉลาดทางอารมณ์ และสามารถบริหารจัดการความเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญที่ผู้นำควรมีในการบริหารจัดการภายใต้สถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นวิกฤตการณ์

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ, การจัดการภาวะวิกฤต, ไวรัสโคโรนา 2019

^{*} นักจัดการงานทั่วไป ปฏิบัติการ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{**} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทนำ

สภาวะวิกฤตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบโลกในปัจจุบันสะท้อนให้เห็นว่าวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ไกลตัวของผู้คนบนโลกใบนี้เลย ซึ่งในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วทำให้โลกมีการเชื่อมโยงถึงกันอย่างไร้ขอบชายและรวดเร็ว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศอื่นที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก หน่วยงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ต่างต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน (ฐานรินทร์ หาญเกียรติวงศ์ และรุจิกาญจน์ สานนท์, 2563) จากเหตุการณ์วิกฤตการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) โดยแรกเริ่มเกิดขึ้นในประเทศจีน ช่วงปลายปี 2019 ซึ่งโรคดังกล่าวมีอาการคล้ายไข้หวัด แต่มีอาการรุนแรงกว่า แพร่ได้ง่ายกว่า ผู้ป่วยบางรายอาจมีอาการปอดอักเสบอย่างรุนแรงจนถึงขั้นเสียชีวิตได้ และเวลาต่อมาโรคนี้ได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วในหลายประเทศทั่วโลก ซึ่งพบผู้ติดเชื้อและเสียชีวิตเป็นจำนวนมากโดยทั่วโลกต่างได้รับผลกระทบในวงกว้าง และในประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบจากเชื้อนี้เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นปัญหาทางด้านสุขภาพในระดับโลกโดยองค์การอนามัยโลกจัดว่าเป็นโรคติดต่อร้ายแรงระดับโลก (Pandemic) และส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในระดับสูงในทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่ผู้คนจำนวนมากต่างได้รับผลกระทบ (จิรวัฒน์ สุริยะโชติขยากุล, 2563) ถือได้ว่าเป็นวิกฤตในระดับมหภาคที่ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกันทั้งองค์การฯ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติประเทศ ส่งผลต่อการจัดการภายในประเทศโดยรวม อาจจะทำให้รัฐในฐานะผู้บริหารราชการแผ่นดิน ย่อมมีหน้าที่หลักในการสร้างระบบและกลไกเพื่อการบริหารจัดการในภาพรวมของประเทศ โดยสร้างความตระหนักรู้ให้กับทุกคนในสังคมในหลายระดับ เช่น ระดับปัจเจกบุคคล ระดับองค์กร ระดับเครือข่าย ระดับภูมิภาค ทั้งฝ่ายเอกชน ประชาชน รวมทั้งภาคส่วนวิชาการทั้งหลาย เป็นต้น เพื่อให้เกิดกระบวนการของการขับเคลื่อนด้วยพลังของทุกภาคส่วนให้เกิดผลในระดับชาติ (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2564)

ซึ่งสถานการณ์ที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอนนี้เป็นเรื่องที่จะต้องมีการตัดสินใจและการบริหารจัดการที่แตกต่างไปจากสถานการณ์ปกติ รวมทั้งข้อจำกัดด้านเวลาที่ทำให้ต้องมีหลักการแก้ไขปัญหาย่างเร่งด่วน ที่จะใช้รูปแบบการบริหารงานแบบเดิมไม่ได้ ทำให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของผู้นำในแต่ละประเทศที่มีการรับมือกับการแพร่ระบาดที่แตกต่างกัน เพราะไม่เพียงแต่ผู้นำจะมีบทบาทในการตัดสินใจเลือกดำเนินการมาตรการเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างเชื่อมั่นให้แก่ประชาชนว่าจะสามารถแก้ไขสถานการณ์ได้ โดยบทบาทของผู้นำในภาวะวิกฤตมีความสำคัญอย่างยิ่ง (Jaques, 2012) ที่ผู้นำจะต้องดำเนินการบริหารและตัดสินใจให้ทันถ่วงที โดยเชื่อว่าผู้นำที่ดีจะสามารถบริหารจัดการให้เราผ่านพ้นวิกฤตต่าง ๆ ไปได้ (Fox & Schuhmann, 1999) ซึ่งผู้นำที่ดีควรมีมาตรการดำเนินการที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมทั้งด้านนโยบาย วิสัยทัศน์ การปฏิบัติ ที่จะต้องบริหารงานโดยใช้ “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ในการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างความมั่นใจ ความน่าเชื่อถือให้แก่ประชาชน พร้อมทั้งใช้อำนาจที่มีอยู่อย่างรอบคอบ (Yukl, 1998) เพื่อนำพาสังคมรอดพ้นจากปัญหาด้วยความรวดเร็ว และไม่ละเลยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไปพร้อม ๆ กัน (Leaving no one behind) (Barton, 2001; Coombs, 2007; Fearn-Banks, 2001)

ในภาวะที่ทั่วโลกต้องเผชิญวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 “ความเหลื่อมล้ำ” ที่มีอยู่เดิมก็กลับปรากฏชัดขึ้น จึงตอกย้ำความเหลื่อมล้ำที่เป็นปัญหาเรื้อรังของไทยให้มีความรุนแรงมากขึ้นในทุกมิติ โดยเฉพาะกลุ่มคนจน คนชายขอบ และผู้ด้อยโอกาสมีความรุนแรงมากกว่าเดิม (ภาคภูมิ จตุพิธพร, 2563) ที่ทำให้กลุ่มเหล่านี้มีสินทรัพย์หดหาย รายได้ลดลง (สมชัย จิตสุชน, 2563) เพราะไม่สามารถเตรียมการรับมือกับการขาดรายได้มากขึ้น อีกทั้งความเหลื่อมล้ำทางด้านการศึกษามีการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผันเป็นแบบออนไลน์เกือบทั้งระบบ (สมชัย จิตสุชน, 2563) โดยนักเรียนขาดอุปกรณ์ อินเทอร์เน็ตที่ดี และสถานที่อาจไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียน และในบางกรณีที่พ่อแม่ขาดรายได้ เด็กก็อาจต้องพักการเรียนเพื่อไปช่วยหารายได้อีกด้วย ด้านการเข้าถึงการรักษาพยาบาล (Food and Agriculture, 2020) โดยประชาชนกลุ่มคนจนหรือกลุ่มเปราะบางเข้าถึงบริการทางการแพทย์ทำได้ยากลำบากมากขึ้น ต่างจากคนที่มีทรัพยากรเพียงพอที่มีทางเลือกอื่นที่สามารถทดแทนการไปหาแพทย์ได้ในขณะที่คนจนนั้นทำไม่ได้ ทำให้ช่องว่างความแตกต่างห่างกันมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนำไปสู่ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนวัฒนธรรม โดยผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ พบว่า ประชาชนมีรายได้ลดลงครึ่งหนึ่งหลังเกิดการระบาด ร้อยละ 39.9 และพบว่าผู้มีการศึกษาต่ำมีความเสี่ยงที่จะมีรายได้ลดมากกว่าผู้ที่มีรายได้สูง อีกทั้งกระทบต่อผู้ประกอบการธุรกิจเอสเอ็มอีที่จะฟื้นตัวได้ยาก โคจิจีพีเอสเอ็มอี ประมาณการติดลบ ร้อยละ 4.8 หลังยอดปิดกิจการปีนี้ 20,000 (เดลินิวส์, 2564) และส่งผลกระทบต่อการปิดกิจการ ในขณะที่เดียวกันมีคนเคยว่างงานก็มักจะหางานทำไม่ได้ (สมชัย จิตสุชน, 2563) ส่งผลกระทบต่อด้านสังคม ที่ก่อให้เกิดความวิตกกังวลอย่างกว้างขวางและรุนแรง เนื่องจากความไม่สะดวกในการเดินทางไปทำงานหรือไปเรียนได้และความไม่สะดวกในการรับบริการทางการแพทย์กรณีเจ็บป่วย ซึ่งการจัดการวิกฤตต้องมีการตัดสินใจอย่างเป็นระบบและการจัดตั้งทีมเพื่อช่วยในการตัดสินใจเพื่อให้บรรลุผลการปฏิบัติโดยเร็วที่สุด (Tuz, 1996) โดยการบริหารงานของรัฐบาลในปัจจุบันมีลักษณะการบริหารแบบรวมศูนย์ (Centralization) (สุรัชย์ หวันแก้ว, 2564) ที่ผ่านการควบคุมสั่งการจากศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อโรคโควิด-19 หรือ ศบค. ซึ่งเป็นการตั้งศูนย์ขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวก สั่งการ ควบคุม สื่อสาร สร้างการรับรู้ ภาพรวมของระดับประเทศ ที่มีมาตรการควบคุมดูแลและผ่อนคลายมาเป็นระยะอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาครั้งแรกจนถึง ณ ปัจจุบัน ศบค. เตรียมเปิดประเทศอย่างเต็มรูปแบบในวันที่ 1 พฤษภาคม 2565 นี้ โดยการยกเลิกระบบ Test & Go และแบ่งนักท่องเที่ยวออกเป็น 2 ประเภท คือ สำหรับผู้ได้รับวัคซีนตามเกณฑ์จะต้องลงทะเบียนผ่านระบบไทยแลนด์พาสเพื่อแสดงหลักฐานการฉีดวัคซีน ต้องมีวงเงินประกันจำนวน 1 หมื่นดอลลาร์ เมื่อเดินทางมาถึงไทยไม่ต้องตรวจหาเชื้อโควิด-19 เพียงแต่แนะนำให้ตรวจเอทีเคด้วยตัวเองระหว่างพำนัก ถ้าติดเชื้อให้เข้ารักษาตามที่มีประกัน ส่วนกรณีไม่ได้รับวัคซีนหรือได้รับไม่ครบเกณฑ์ สามารถยื่นหลักฐานตรวจ RT-PCR ไม่เกิน 72 ชั่วโมงก่อนเดินทางถึงประเทศไทย และลงทะเบียนผ่านระบบไทยแลนด์พาสก็สามารถเดินทางเข้าราชอาณาจักรไทยได้ มีวงเงินประกัน 1 หมื่นดอลลาร์เช่นเดียวกับผู้ที่ฉีดวัคซีนครบเกณฑ์

เนื่องจากภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้น ทุกประเทศต่างได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน การบริหารงานในภาวะดังกล่าวจึงเป็นบททดสอบของผู้นำในการเตรียมความพร้อมรับมือป้องกันการเกิดปัญหาและพลิกวิกฤตให้รวดเร็ว พร้อมนำไปสู่การสร้างควมไว้วางใจให้กับประชาชนและนานาชาติ

ดังนั้น บทความนี้จึงมีความมุ่งหวังนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของภาวะผู้นำซึ่งเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของการจัดการวิกฤตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เพราะรูปแบบภาวะผู้นำในการจัดการวิกฤตไม่มีรูปแบบที่ตายตัวเหมาะสม ผู้นำเองจึงจำเป็นต้องบูรณาการศาสตร์องค์ความรู้ที่มีอยู่ที่ขึ้นกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสมให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ สามารถปรับแผน วิธีการ กลยุทธ์ที่มีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าและวางแนวทางการพัฒนาฟื้นฟูในอนาคตเพื่อความยั่งยืน

ภาวะวิกฤตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)

Crisis (ภาวะวิกฤต) มาจากภาษากรีก Krinein หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดคิด เป็นสิ่งที่ใช้เวลาจำกัดในการตัดสินใจ โดยคำว่า Crisis มีความหมายคล้ายคลึง กับคำว่า Stress (ความตึงเครียด) Panic (ความอลหม่าน) Disaster (ความหายนะ) Violence (ความรุนแรง)

ภาวะวิกฤต หมายถึง สภาพของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เป็นปกติทั่วไปโดยเกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบทำให้อุบัติเกิดปัญหาอย่างพลิกผัน มีความผันผวน ความไม่ชัดเจน ความซับซ้อน และความคลุมเครือของคำตอบในเรื่องต่าง ๆ ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น (บุษบา สุธีธร, 2563) ที่เกิดขึ้นได้กับทุกองค์การ ซึ่งจะเป็นสถานการณ์ที่เข้าสู่ภาวะที่จำเป็นในการจัดการอย่างเร่งด่วนเพื่อหลีกเลี่ยงหรือแก้ไขความเสียหายที่เกิดขึ้น (Long, 2001) หรือวิกฤตทางด้านความปลอดภัย สิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่ได้มีการวางแผนล่วงหน้า ที่ก่อให้เกิดภาวะคุกคามโดยไม่ว่าจะเป็นความจริงหรือทำให้รับรู้ว่าจะเกิดความไม่ปลอดภัยในด้านต่าง (Covello, 1995) โดยเหตุการณ์วิกฤตจะก่อให้เกิดผลที่ตามมามากมาย เช่น เรื่องความปลอดภัย สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และปัญหาอื่น ๆ เป็นต้น (Covello, 1995) และผลกระทบจากภาวะวิกฤตเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับบุคคล ในระดับองค์กร ระดับประเทศจนถึงระดับโลก (Coombs, 2007) ซึ่ง Fenner & Cevikb (2015) ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่มีผลกระทบกับโครงสร้างพื้นฐาน ค่านิยม และบรรทัดฐานเนื่องจากเป็นสถานการณ์ที่ไม่คาดคิด (Jaques, 2012) กอรปกับเป็นระดับของความเสี่ยงและความไม่แน่นอน คาดเดายาก

การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่ที่เกิดขึ้นเมื่อช่วงปลายปี 2562 ที่ทั่วโลกเริ่มรู้จักคำว่า “ไวรัสอู่ฮั่น” ที่มีต้นกำเนิดจากมณฑลอู่ฮั่น ประเทศจีน และต่อมามีการรณามัยโลกได้กำหนดชื่อไวรัสติดต่อชนิดนี้ใหม่ในปี 2563 ว่า “COVID-19” ย่อมาจาก “Corona Virus Disease Starting in 2019” และได้ประกาศให้การระบาดนี้เป็นภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขระหว่างประเทศ (Public Health Emergency of International Concern – PHEIC) ในวันที่ 30 มกราคม 2563 ที่ทุกประเทศได้ให้ความสนใจในการรับเร่งป้องกันไม่ให้ส่งผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในแต่ละด้านอย่างเร่งด่วน และมีประสิทธิภาพ เพราะวิกฤตดังกล่าวเป็นปัจจัยภายนอกที่ยากต่อการคาดการณ์ ควบคุม ซึ่งการระบาดใหญ่ของ COVID-19 ในปัจจุบันกำลังทดสอบผู้นำในการบริหารงานและระบบการดูแลสุขภาพทั่วโลก ที่มีความท้าทายในการทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการในการจัดการอย่างเร่งด่วน (Beilstein, Lehmann, Braun, Urman, Luedi, and Stüber, 2021) นับว่าเป็นวิกฤตอันเป็นหายนะ (disaster crises) เป็นภาวะวิกฤตที่สร้างหายนะอย่างร้ายแรงอย่างไม่คาดคิดมาก่อน (Morris & Goldsworthy, 2012) ดังจะเห็นได้ว่าสถานการณ์การแพร่ขยาย

ของโรคระบาดในแต่ละประเทศมีวิธีการจัดการที่แตกต่างกัน คือ 1) โดยประเทศที่ยังอยู่ในระยะการระบาด กราฟยังชัน ยังไม่ถึงจุดสูงสุดของการระบาดหรือกำลังอยู่ในระยะของการระบาดสูงสุด เช่น บังคลาเทศ เม็กซิโก บราซิล อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ รัสเซีย อินเดีย และอาจจะรวมถึงสหรัฐอเมริกา หรือสหราชอาณาจักร 2) ประเทศที่ใช้แนวทางปล่อยให้คนติดเชื้อจำนวนมาก เช่น สวีเดน ประเทศที่ควบคุมการระบาดได้ แต่ยังไม่พ้นระยะการระบาด เช่น อิหร่าน สเปน ตุรกี อิตาลี เยอรมัน ส่วนสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร มาเลเซีย ยังต้องติดตามต่อไป 3) ประเทศที่พ้นการระบาดระยะแรก เช่น สโลวีเนีย จีน ประเทศที่เกิดการติดเชื้อในระยะที่สอง เช่น เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น สิงคโปร์ ประเทศ/เขตเศรษฐกิจที่ไม่เกิดการระบาดใหญ่ เช่น ฮองกง ไต้หวัน เวียดนาม (สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ, 2563) ตามภาพที่ 1

ภาพที่ 1 สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019
ที่มา: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (2563)

จากภาพที่ 1 จะเห็นว่าประเทศไทยอยู่ในกลุ่มประเทศที่ถือว่าควบคุมการระบาดได้แต่ก็ยังมีโอกาสที่จะระบาดได้อีก เนื่องจากต่างประเทศยังได้รับผลกระทบ เริ่มตั้งแต่ เดือนมกราคม 2563 ถึง เดือนมกราคม 2565 สามารถแบ่งการระบาดเป็น 5 ระลอกสรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้ (BBC NEWS, 2565)

1. การระบาดระลอกแรก (ม.ค.-ธ.ค. 2563) พบผู้ป่วยโควิด-19 รายแรกในไทยเป็นนักท่องเที่ยวหญิงชาวจีนที่ได้เดินทางมาจากเมืองอู่ฮั่น ทำให้รัฐมีการกำหนดมาตรการในการป้องกัน คือ เน้นการป้องกันตนเอง โดยการใส่หน้ากากอนามัย ล้างมือบ่อย ๆ กินร้อนและใช้อุปกรณ์ส่วนตัว ใช้ชีวิตวิถีใหม่ (New normal) ปฏิบัติงานที่บ้าน (Work from home) เว้นระยะห่างทางสังคม พร้อมทั้งการลดการเคลื่อนย้าย การปิดเมืองหรือปิดประเทศ เป็นต้น (กรมควบคุมโรค, 2564)

2. การระบาดระลอกสอง (ธ.ค. 2563-มี.ค. 2564) เกิดการแพร่ระบาดเป็นสายพันธุ์ G หรือ GH เกิดที่ตลาดกลางกุ้ง จังหวัดสมุทรสาคร พบเชื้อในแรงงานต่างด้าว ส่งผลให้รัฐจำเป็นต้องปิดพื้นที่อย่างเด็ดขาดในช่วงขณะนั้น

3. การระบาดระลอกสาม (เม.ย-มิ.ย. 2564) ช่วงเวลาต้นเดือน เม.ย. 2564 เกิดการแพร่ระบาดสายพันธุ์อังกฤษหรือแอลฟา ในกลุ่มพนักงานและนักท่องเที่ยวสถานบันเทิงย่านทองหล่อ โดย ศบค. มีมติให้ยกระดับมาตรการป้องกันประกาศให้ 6 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพฯ ชลบุรี เชียงใหม่ นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการเป็น “พื้นที่ควบคุมสูงสุดและเข้มงวด” หรือ “พื้นที่สีแดงเข้ม”

4. การระบาดระลอกสี่ (ก.ค.-ก.ย. 2564) เข้าสู่จุดวิกฤตที่สุด มีผู้ติดป่วยรายใหม่ส่วนใหญ่เป็นเชื้อสายพันธุ์เดลตา ซึ่งระบาดได้ง่ายและรวดเร็ว โดยรัฐมีมาตรการจำกัดการเคลื่อนย้าย การรวมกลุ่มของบุคคลเฉพาะพื้นที่ “ล็อกดาวน์” กำหนดเวลาการออกนอกเคหสถาน ควบคู่ไปกับการเร่งรัดด้านการป้องกันโรค การฉีดวัคซีน การควบคุมโรค การรักษาพยาบาล รวมทั้งการเยียวยา

5. การระบาดระลอกห้า (มกราคม 2564 - ปัจจุบัน) เป็นการแพร่ระบาดของสายพันธุ์โอไมครอน ที่มีความรุนแรงน้อยแต่กระจายเชื้อรวดเร็ว โดยมีมาตรการเน้นแยกกักที่บ้าน และศูนย์พักคอยในชุมชนเป็นหลัก ปรับมาตรการคุมเข้ม ระดับ 4 จากระดับ 5 เตรียมประกาศให้เป็นโรคประจำถิ่น ในปี 2565 พร้อมทั้งการเร่งรัดฉีดวัคซีนเข็มกระตุ้น เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันหมู่เพิ่มขึ้น

ทัศนะเกี่ยวกับความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ

ผู้นำ (Leaders) เป็นตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล (Persons) ส่วนภาวะผู้นำ (Leadership) นั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (Actions) จากบุคคลที่เป็นผู้นำอย่างเป็นกระบวนการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยในการบริหารงาน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน ปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้องค์กรประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน คือ ผู้นำหรือผู้บริหารที่มีความรู้ความสามารถและทักษะในการบริหารงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีภาวะผู้นำของผู้บริหารที่สามารถนำพาไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกันได้ ดังนั้น ภาวะผู้นำเปรียบเสมือนเครื่องมือประจำกายของผู้บริหารและผู้นำที่เป็นนักบริหารมืออาชีพสามารถสร้างอำนาจและมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น ซึ่งมีนักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญของผู้นำโดย DuBrin (1998) กล่าวว่า “ผู้นำ” คือ บุคคลที่สามารถทำให้องค์กรมีความก้าวหน้าและประสบความสำเร็จ ที่สามารถเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับพนักงานในทุกระดับให้บรรลุเป้าหมาย Yukl (1998) และ Bennis (1959) อีกทั้งยังเป็นกระบวนการซึ่งบุคคลที่ทรงอิทธิพลในองค์กรที่สามารถชักจูงบุคคลอื่นประพฤติ ปฏิบัติงานได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และ “ภาวะผู้นำ” เป็นความสัมพันธ์กับ “ผู้นำ” เนื่องจากเมื่อมีผู้นำก็ต้องมีภาวะผู้นำของคน ๆ นั้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติของความเป็นผู้นำที่อยู่ในตนเองที่ทำให้ผู้อื่นได้รู้สึกสัมผัส ผู้นำเป็นการใช้ทักษะทั้งศาสตร์และศิลป์ (Tead, 1935) ในการใช้ความสามารถในการนำ (The American Heritage Dictionary, 1985) เชื่อใจว่าสามารถนำพาไปสู่ความสำเร็จ ทำให้ได้รับความร่วมมือ หรือกระบวนการในการแนะแนวทางพฤติกรรมของคนในสภาพของการทำงาน (Nelson & Quick, 1997) ดังนั้น ภาวะผู้นำจึงเป็นเรื่องของสัมพันธภาพของการใช้อำนาจหรืออิทธิพลที่มีต่อกัน ระหว่างผู้นำกับผู้ตามที่มีมุ่งหมายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและ

ฟื้นฟูโดยเร็วที่สุด โดยสะท้อนถึงวัตถุประสงค์ที่มีร่วมกัน ภาวะผู้นำเกี่ยวข้องกับการใช้อิทธิพล (Influence) เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มบุคคล โดยเฉพาะการบริหารองค์การภายใต้ภาวะการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วตลอดเวลาทำให้เกิดความต้องการผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำที่ดีสามารถนำพาสู่ความสำเร็จได้

คุณลักษณะภาวะผู้นำการบริหารในการจัดการวิกฤต

ภาวะผู้นำในภาวะวิกฤตมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารงานในสถานการณ์ฉุกเฉินที่เกิดขึ้น วิกฤต ซึ่งการบริหารงานของผู้นำบ่งบอกถึงมุมมอง คุณลักษณะเฉพาะของบุคคลดังกล่าว ที่จะส่งผลต่อบุคคลอื่น โดยภาวะวิกฤตเป็นสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหันเพื่อการทดสอบผู้นำว่าสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนอย่างทันท่วงทีอย่างไร ที่จะต้องใช้แนวคิด หลักการปรัชญา หรือทฤษฎีต่าง ๆ เข้ามาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิด “จุดยืน” หรือที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ (Paradigm) ขึ้น ที่ต้องผ่านวิกฤตในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งวิกฤตการณ์ไม่มีพรมแดนหรือขอบเขต สิ่งเหล่านี้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลา เมื่อพิจารณาจากแนวคิดทั้งสองแล้ว นักวิชาการมักมองว่าการจัดการวิกฤตมีจุดมุ่งเน้นที่ขั้นตอนในการดำเนินการที่แตกต่างกัน ในขณะที่ภาวะผู้นำในภาวะวิกฤตจะให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาให้เกิดความยั่งยืน ที่ผู้นำสามารถเตรียมการให้พร้อมรับมือได้ดีขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทั้งนี้ Mitroff (2011) และ Klann (2003) ได้อธิบายความแตกต่างระหว่างการจัดการวิกฤตและภาวะผู้นำในภาวะวิกฤตได้ โดยการบริหารจัดการในภาวะวิกฤตเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้นำจะต้องอาศัยความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ในการบริหารงาน ที่จะต้องมองภาพในมุมกว้างอย่างทั่วถึงมีศิลปะในการบริหารงานให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยทรัพยากรที่สำคัญในการบริหารอย่างเหมาะสม ประกอบด้วย คน เงิน ทรัพยากร และการจัดการ (Petersen, Plowman & Trickett, 1962) ที่จะต้องดำเนินการอย่างเหมาะสม

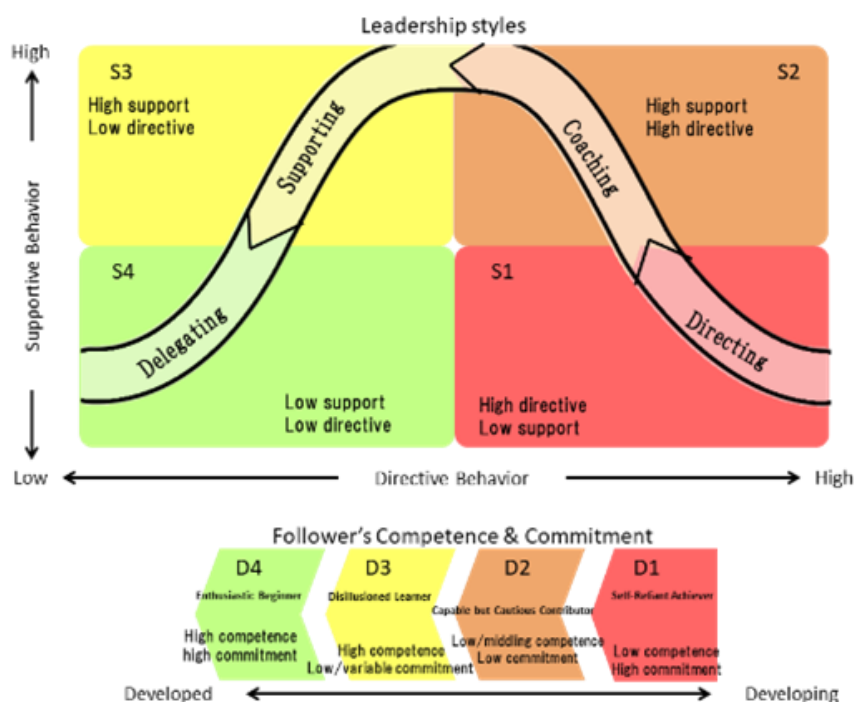
จากการศึกษาตามมุมมองของผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการต่าง ๆ เกี่ยวกับคุณลักษณะของภาวะผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ ให้ผ่านพ้นบรรลุมุ่งเป้าหมายได้นั้น พบว่า ในปัจจุบันเกิดภาวะวิกฤตการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่กำลังเป็นวิกฤตในขณะนี้ ผู้นำจึงเป็นบุคคลที่สำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดทิศทางการตัดสินใจต่าง ๆ เพื่อประคับประคองให้ผ่านพ้นวิกฤต ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเสนอคุณลักษณะผู้นำ และภาวะผู้นำตามสถานการณ์ ดังนี้

1. คุณลักษณะผู้นำ (Trait Approach) โดยภาวะความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและความสามารถของคนที่มีความโดดเด่นเป็นพิเศษ ประกอบด้วย สติปัญญา มนุษยสัมพันธ์ บุคลิกภาพที่ดี มีวิสัยทัศน์ มีศักยภาพ เป็นนักกลยุทธ์ มีทัศนคติที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ มีคุณธรรม (เสกสรร สนวา, ฉัตรณรงค์ศักดิ์ สุธรรมดี, และวิไลลักษณ์ ขาวสะอาด, 2561) เป้าหมายชัดเจน เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อน และเน้นถึงสิ่งที่เราต้องการให้ดีขึ้น ซึ่งลักษณะผู้นำที่มีความภาวะผู้นำ (Leadership) ประกอบด้วย ดังนี้ 1) มุ่งมั่นในการทำงาน 2) มีสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ

2. พฤติกรรมการบริหาร (Administrative Behavior) ซึ่งผู้นำจะต้องมีพฤติกรรมในการบริหารงานเพื่อมุ่งผลสัมฤทธิ์ให้งานนั้นเกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล โดยแบ่งพฤติกรรมของผู้นำในการบริหารออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ 1) ผู้นำแบบเผด็จการ (Autocratic style) เป็นผู้นำที่ชอบ

ใช้อำนาจโดยวิธีการออกคำสั่ง ควบคุมผู้ปฏิบัติงานอย่างเข้มงวด ยึดถือกฎระเบียบข้อบังคับเป็นเครื่องมือควบคุมการทำงาน มักจะตัดสินใจแต่ผู้เดียว ไม่ฟังความคิดเห็นของคนรอบข้าง ซึ่งจะเน้นงานมากกว่าเน้นสัมพันธภาพของคน 2) ผู้นำแบบประชาธิปไตย (democratic style) เป็นผู้นำที่เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการบริหารและการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการโต้ตอบระหว่างผู้นำและผู้ปฏิบัติงานโดยใช้การป้อนกลับเป็นโอกาสในการชี้แนะ เน้นดูแลและมีสัมพันธภาพของคนมากกว่าเน้นงาน เพื่อจูงใจให้คนทำงานได้ตามเป้าหมาย และประเภทที่ 3 คือ ผู้นำแบบเสรีนิยมหรือผู้นำแบบตามสบาย (laissez - faire style) ที่ให้อิสระในการทำงานและการตัดสินใจ มีการมอบหมายงานแต่ปล่อยให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานตามสบาย และคอยชี้แนะและให้คำแนะนำในบางโอกาส คอยสนับสนุนการทำงานของผู้อยู่เบื้องหน้า เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ภาวะผู้นำตามสถานการณ์ (Situational Leadership) ซึ่งการที่จะใช้ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งในการดำเนินการแก้ไขปัญหาวิกฤตจำเป็นต้องบริหารงานตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ที่มีการบูรณาการทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อใช้ในการบริหารจัดการให้สำเร็จตามเป้าหมาย ได้ชื่อว่าเป็น “วิธีที่ดีที่สุด” (best way) เหมาะสมกับความต้องการของสถานการณ์ต่าง ๆ โดยผู้นำที่มีประสิทธิภาพได้นั้นจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น ซึ่งได้แบ่งรูปแบบของภาวะผู้นำออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ 1) พฤติกรรมมุ่งงาน (Task Behavior) และ 2) พฤติกรรมมุ่งความสัมพันธ์ (Relationship Behavior) ซึ่งการบริหารงานจะเลือกทางใดทางหนึ่งย่อมเป็นไปได้ จึงอาจเกิดการบูรณาการของพฤติกรรมทั้ง 2 แบบ ก่อให้เกิดรูปแบบการนำของผู้นำ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 2 Situational Leadership
ที่มา: Blanchard (2019)

จากภาพที่ 2 Blanchard (2019) ได้แสดงให้เห็นถึงตัวแบบของผู้นำที่เกิดจากการบูรณาการจรรยารูปแบบของภาวะผู้นำออกเป็น 2 แบบ ให้มีความละเอียดขึ้น ซึ่งสามารถแจกแจงตัวแบบผู้นำออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

1) แบบผู้นำแบบผู้บอกให้ทำ (Telling หรือแบบ S1 ซึ่งเป็นพฤติกรรมแบบ High Task, Low Relationship) เป็นการใช้อำนาจสั่งการบอกให้ทำการกำหนดขั้นตอนและวิธีการอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้ตามทราบว่าต้องทำอะไรบ้าง ทำที่ไหน ทำเมื่อไหร่และทำอย่างไร พร้อมทั้งคอยกำกับติดตามการปฏิบัติงานอย่างใกล้ชิด

2) แบบผู้นำเป็นผู้ขายความคิดให้ทำ (Selling หรือแบบ S2 ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เน้น High Relationship, Low Task) ผู้นำประเภทนี้จะให้ข้อเสนอแนะในการทำงาน แต่เนื่องจากผู้ตามแบบนี้มีความเอาใจใส่ รับผิดชอบต่องานสูงอยู่แล้ว ถ้าผู้นำอาจใช้เทคนิคการเสริมแรง สนับสนุน อำนวยความสะดวกต่าง ๆ พร้อมทั้งตัดสินใจด้วย ส่งผลให้งานมีประสิทธิภาพของงานเพิ่มขึ้น

3) แบบผู้นำเป็นผู้มีส่วนร่วม (Participating หรือแบบ S3 ซึ่งแสดงพฤติกรรมแบบ High Relation, Low Task) ผู้นำให้ความสนใจรับฟังความคิดเห็นข้อเสนอแนะตลอดจนปัญหาอุปสรรคของผู้ตามอย่างจริงจังมีความเป็นกันเอง พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือสนับสนุนต่าง ๆ แก่ผู้ตาม ทั้งนี้จะต้องไม่เข้าไปควบคุมกำกับการทำงานของเข ซึ่งถ้าหากผู้ตามมีความเข้าใจเชื่อมั่นในความหวังดีและความจริงใจของผู้นำ งานย่อมมีประสิทธิภาพสูง

4) แบบผู้นำเป็นผู้กระจายงาน (Delegating หรือแบบ S4 ซึ่งแสดงพฤติกรรมแบบ Low Task, Low Relationship) ผู้นำเข้าใจธรรมชาติของผู้ตาม ที่ให้เกียรติไว้วางใจ ให้อิสระในการทำงาน พร้อมทั้งมอบอำนาจและการรับผิดชอบในการตัดสินใจ ให้เสมือนเขาคือผู้นำคนหนึ่ง ด้วยเหตุที่ผู้ตามมีวุฒิภาวะสูงอยู่แล้ว จึงมีความต้องการกำลังใจ การชมเชย การเข้าไปช่วยคำจูงใจจากผู้นำค่อนข้างน้อย ดังนั้นพฤติกรรมของผู้นำที่ใช้กับผู้ตามประเภทนี้จึงเป็นแบบ Low Task, Low Relationship ซึ่งนับว่าเหมาะสมอย่างยิ่ง

4. ภาวะผู้นำในการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) เป็นพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการจัดการ ที่ผู้นำจะต้องมองเห็นการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นโอกาสและการเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้องอย่างมีประสิทธิภาพทั้งจากภายนอกและภายใน (พรชัย เจตามาน, 2556) อีกทั้งยังต้องเปลี่ยนแปลงความเชื่อและทัศนคติของประชาชน สร้างความเชื่อมั่น สร้างแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในภารกิจ โดยให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนรวมตามเป้าหมายร่วมกัน (รัตติกรณ์ จงวิศาล, 2545) กระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานหรือผู้ตามจะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบพฤติกรรมเฉพาะ ซึ่งกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลนี้จะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบพฤติกรรมเฉพาะ 4 ประการ หรือที่เรียกว่า “4I’s” (Four I’s) ของ Bass & Avolio (1994) ดังนี้

4.1 การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence: II) การประพฤติปฏิบัติของผู้นำที่เป็นแบบอย่าง (Role Model) ให้เป็นที่เคารพ ยกย่อง นับถือ เชื่อมั่น ไว้วางใจ ซึ่งจะต้องสามารถควบคุมอารมณ์ได้ในสถานการณ์วิกฤต มีศีลธรรมและมีจริยธรรมสูง ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เชื่อมั่นในตนเองและแนวโน้มในอุดมการณ์ เพื่อฝ่าฟันวิกฤตให้บรรลุตามเป้าหมาย

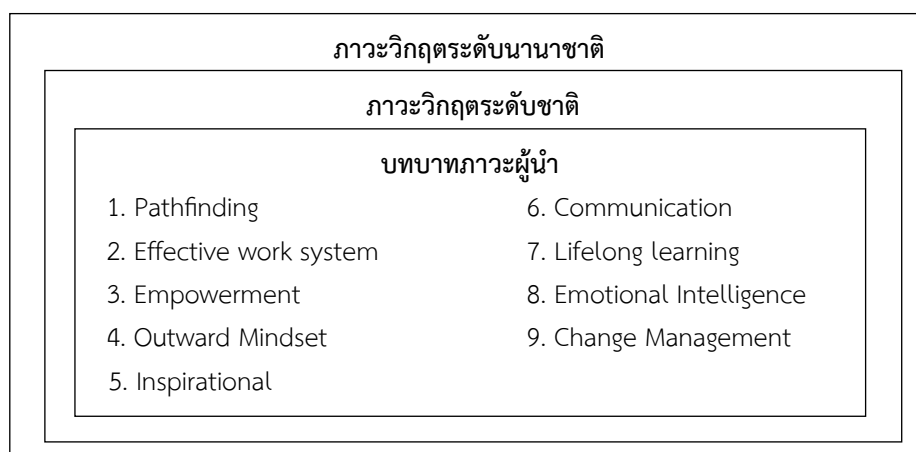
4.2 การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration Motivation: IM) เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวของผู้ นำ ให้ความท้าทายในเรื่องงานเกิดความกระตือรือร้น สร้างเจตคติที่ดีและการคิดในแง่บวก จะต้องให้ความมั่นใจกับทุกสถานการณ์ที่เกิดขึ้นว่าสามารถนำพาผ่านพ้นอุปสรรคได้

4.3 การกระตุ้นทางสติปัญญา (Intellectual Stimulation : IS) โดยตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป พร้อมการหาแนวทาง วิธีการใหม่ ๆ มาใช้เป็นกลยุทธ์ในการแก้ปัญหา หาวิธีทางอื่นที่ดีกว่าเดิม เพื่อทำให้เกิดสิ่งใหม่และสร้างสรรค์ โดยดำเนินการอย่างเป็นระบบ เปรียบกับสถานการณ์เดิม ๆ ด้วยวิธีทางใหม่แบบใหม่ ๆ มีการจูงใจและสนับสนุนความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ที่จะเป็ นสิ่งที่ท้าทายและเป็นโอกาสที่ดีที่จะค้นหาแนวทางการแก้ปัญหาได้โดยจะต้องสร้างความเชื่อมั่นว่าทุกอย่างที่เกิดขึ้นสามารถแก้ปัญหาได้

4.4 การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration: IC) โดยจะมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับบุคคลในฐานะเป็นผู้นำให้การดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคลและทำให้ผู้ตามรู้สึกมีคุณค่าและมีความสำคัญ พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ตามได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่

จากการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้นจะพบว่าคุณลักษณะภาวะผู้นำการบริหารในการจัดการวิกฤตนั้น ประกอบด้วย คุณลักษณะผู้นำ พฤติกรรมการบริหาร ความเป็นภาวะผู้นำตามสถานการณ์ และภาวะผู้นำในการเปลี่ยนแปลง ที่จะสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นให้ เป็นไปตามสถานการณ์ ให้สังคมอยู่รอดปลอดภัย และมีการฟื้นฟูจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งผู้นำจะต้องบริหารงานอยู่บนความไม่แน่นอนและคาดการณ์ไม่ได้ ต้องแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อ ประคับประคองทุกอย่างให้เสียหายน้อยที่สุด ขณะเดียวกันจำเป็นต้องวางแผนการเยียวยาในระหว่างประสบกับภาวะวิกฤต พร้อมทั้งเตรียมการในการฟื้นฟูเมื่อภาวะวิกฤติผ่านพ้นไปแล้ว

บทบาทภาวะผู้นำในการจัดการวิกฤตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

ภาพที่ 3 บทบาทภาวะผู้นำในการจัดการวิกฤตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา

จากภาพที่ 3 จะเห็นได้ว่าการบริหารจัดการวิกฤตหรือภาวะวิกฤตเป็นการจัดการและบริหารงานในภาวะที่เกิดเหตุฉุกเฉินที่ไม่ใช่เหตุฉุกเฉินแบบปกติ (Fener & Cevik, 2015) และในภาวะวิกฤตที่ทั่วโลกต้องเผชิญกับการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) การจัดการวิกฤตดังกล่าวก็ถือว่าเป็นสิ่งท้าทายต่อการบริหารพอสมควร (Colonel, 2009) ซึ่งหลากหลายประเทศมีมาตรการที่แตกต่างกันไป ทั้งที่มีประเทศที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาในตอนแรก และที่มองว่าเชือดังกล่าวไม่มีความรุนแรงมากมายแต่อย่างใด และประเทศที่มีมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดโดยการปิดประเทศทันที ห้ามคนที่เดินทางมาจากประชาชนจีนเข้ามาภายในประเทศ และประเทศบางกลุ่มที่มองวิกฤตเป็นโอกาสได้เปิดรับนักท่องเที่ยวเที่ยวจีนเข้ามาในประเทศเพื่อสร้างรายได้ พัฒนาเศรษฐกิจ แต่ก็ได้รับผลกระทบของเชือดังกล่าว

ดังนั้น การบริหารจัดการวิกฤตการแพร่ระบาดจึงมีความแตกต่างกันไป ซึ่งขึ้นอยู่กับองค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ของผู้นำ เมื่อเกิดการแพร่ระบาดอย่างหนักภาครัฐในแต่ละประเทศได้ออกมาตรการการเว้นระยะห่างทางสังคมหรือ Social Distancing จนนำไปสู่การปิดเมือง ปิดเศรษฐกิจ และเป็นผลพวงไปยังปัญหาด้านอื่น ๆ ดังจะเห็นได้ว่าการจัดการวิกฤตเป็นกระบวนการที่จำเป็นต้องดำเนินการจัดการอย่างมีระบบ และทุกภาคส่วนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการวิกฤตให้มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การตัดสินใจในช่วงเวลาที่ภาวะวิกฤตกำลังเกิดขึ้น ผู้ที่มีหน้าที่ตัดสินใจจะต้องพิจารณาอย่างการสมดุลระหว่างความรวดเร็วและความแม่นยำ แม้ว่าในเวลานั้นอาจจะกำลังเผชิญกับความไม่แน่นอน ความกดดัน หรือยังมีข้อมูลประกอบการตัดสินใจที่ไม่ครบถ้วน แต่ในเวลานั้นต้องทำการตัดสินใจที่สำคัญและรีบดำเนินการอย่างเร่งด่วนที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวความคิด วางรูปแบบการบริหารงานใหม่ เพื่อที่จะผ่านพ้นวิกฤตนี้ไปได้โดยเร็ว มีความตระหนักและใช้กลยุทธ์อย่างมากในการขับเคลื่อน ที่สังคมมีความคาดหวังต่อผู้นำที่มีศักยภาพพร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เพื่อนำพาสังคมรอดพ้นจากปัญหาด้วยความรวดเร็ว โดยที่ไม่ละเลยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไปพร้อม ๆ กัน (Leaving no one behind) (กระทรวงยุติธรรม, 2564)

ผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญที่จะสามารถป้องกันสถานการณ์วิกฤตต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อประเทศแตกต่างกันไปตามรูปแบบ ระยะเวลา ความเสียหาย การสูญเสียรายได้ ภาพลักษณ์ของประเทศ โดยเฉพาะปากท้องของประชาชน ซึ่งการบริหารงานในภาวะวิกฤตเป็นเรื่องที่ไม่คาดคิดในการบริหารงานผู้นำในยุคนี้ ที่จะต้องควรดำเนินการใช้แนวคิดทฤษฎีการบริหารเชิงสถานการณ์ (The contingency approach) (Fiedler, (1967) เป็นตัวกำหนดการตัดสินใจและรูปแบบการบริหารที่เหมาะสม มานำปรับใช้การบริหารงานโดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์และลักษณะต่าง ๆ ของสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีผลกระทบต่อการดำเนินงานให้มีความเหมาะสมกับสังคม เหตุการณ์สถานการณ์ และบุคคล โดยผู้เขียนขอเสนอประเด็นสำคัญของบทบาทภาวะผู้นำในการบริหารจัดการวิกฤตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่สามารถบริหารจัดการภายใต้สถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงแบบพลวัตอย่างรวดเร็ว (James & Wooten, 2005) ดังนี้

1. กำหนดแนวทางหลัก (Pathfinding) ซึ่งภาครัฐจะต้องดำเนินการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติ ที่จะต้องบริหารงานในภาวะเร่งด่วนให้ทันถ่วงที โดยอาศัยผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวมาให้ข้อมูลพร้อมกับแนวทางในการดำเนินการป้องกัน ที่จะมีการกำหนดเป้าหมายและแนวความคิดที่ชัดเจน ซึ่งจะสามารถช่วยให้ผู้นำสร้างแผนงานแม่แบบ (blueprint of action) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการก่อนที่จะนำไปสู่การลงมือปฏิบัติตามแผน

ดังนั้น ผู้นำที่ดีไม่เพียงแต่ต้องรู้ถึงวิธีการกำหนดทิศทางและเป้าหมายเท่านั้น แต่จะต้องได้รับการสนับสนุนบุคลากรทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการวิกฤต โดยอาศัยผู้ที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะทางในการให้คำปรึกษา เพื่อทำการตัดสินใจที่อยู่บนพื้นฐานข้อเท็จจริง โดยไม่เอาความรู้สึก ความเชื่อแบบเลือกที่จะเชื่อ หรือความคิดเห็นส่วนตัวมาเป็นตัวตั้ง ทักษะนี้มีความจำเป็นอย่างมากในภาวะวิกฤต เพราะทุกการตัดสินใจย่อมมีผลกระทบตามมา การตัดสินใจที่ถูกต้องเหมาะสม และเด็ดขาดกล้าหาญ เช่น การประกาศมาตรการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการยับยั้งการแพร่เชื้อ แนวทางวิธีปฏิบัติการป้องกันการแพร่เชื้อ และแนวทางการใช้วัคซีน เป็นต้น

2. การสร้างระบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพ (Create an effective work system) จะต้องมีการวางแผน มาตรการป้องกันที่สำคัญที่จะพร้อมรับมือกับผลกระทบที่จะขึ้น โดยตั้งแต่ขั้นเตรียมการจนไปสู่การฟื้นฟู ซึ่งทุกหน่วยงานในทุกระดับชั้นจะต้องดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์เดียวกัน ทั้งนี้สิ่งสำคัญของผู้นำจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารงาน ขั้นตอนการทำงาน พร้อมทั้งโครงสร้างการทำงานให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ที่มีความเร่งด่วนฉุกเฉิน ที่จะพร้อมรับกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในทุกเวลา เนื่องจากวิกฤตการแพร่ระบาดเป็นเรื่องที่จะต้องใช้ศิลปะการบริหารงานที่เด็ดขาด แน่วแน่และมีประสิทธิภาพมากที่สุด

โดยผู้นำทางจะต้องเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และมีความเข้าใจเป็นอย่างดีเกี่ยวกับระบบการทำงาน ทั้งนี้อาจจะต้องมีอาศัยบุคลากรทางการแพทย์ สาธารณสุข นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อกำหนดเป็นมาตรการที่พร้อมบังคับใช้ทั้งประเทศ อีกทั้งคำนึงถึงแนวทางการป้องกันการแพร่ระบาดและการติดเชื้อ การดูแลผู้ติดเชื้อ การจัดการผู้เสียชีวิตจากการติดเชื้อ การแก้ไขผลกระทบที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

3. การมอบอำนาจ (Empowerment) การกระจายอำนาจเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้การบริหารงานในภาวะวิกฤตสามารถผ่านพ้นไปได้ด้วยเร็ว โดยจะต้องยึดถือแนวปฏิบัติในหลักการใหญ่เป็นทิศทางสำคัญในการฝ่าฟันวิกฤตให้ผ่านพ้น โดยให้ผู้บริหารทุกระดับเข้ามามีส่วนร่วมที่จะมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบลดหลั่นกันลงไป

ดังนั้น ผู้นำควรกำหนดมาตรการรองรับไว้เพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติที่ทุกหน่วยงานสามารถนำไปใช้ได้โดยผู้นำจะต้องมีความไว้วางใจกับผู้บริหารงาน รวมถึงหน่วยงานภาคเอกชนที่มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาวิกฤตโดยการสื่อสารระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่มเกิดประสิทธิผลและเกิดผลลัพธ์ใหม่ ๆ ที่สร้างสรรค์ เช่น การให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลมหาวิทยาลัย ภาคเอกชน สามารถที่จะดำเนินการจัดซื้อครุภัณฑ์ทางการแพทย์ รวมถึงวัคซีนที่ผ่านการรับรองมาตรฐานคุณภาพองค์การอนามัยโลกแล้ว (WHO) โดยรัฐทำหน้าที่อำนวยความสะดวกพร้อมทั้งควบคุมดูแลในการดำเนินการดังกล่าว เพื่อให้ประชาชนได้สามารถเข้าถึงวัคซีนได้อย่างทั่วถึง และเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันหมู่ให้กับประเทศได้โดยเร็ว

4. คิดถึงส่วนรวม (Outward Mindset) โดยผู้นำจะต้องรับบทบาทเป็นผู้รับใช้ (Servant Leadership) ที่พร้อมสนับสนุนและปกป้องประชาชนพลเมืองให้มีความปลอดภัยในการดำรงอยู่ พร้อมทั้งมีมาตรการเร่งรัดช่วยเหลือประชาชนในทุกกลุ่มสาขาอาชีพ โดยคำนึงถึงความเป็นปกติสุขของประชาชนเป็นอันดับแรก ซึ่งผู้นำจะต้องเสียสละรับผิดชอบทำหน้าที่ที่มากขึ้น คอยช่วยเหลือและให้คำแนะนำ มีความเห็นอกเห็นใจ สร้างแรงจูงใจกับนานาชาติอารยประเทศในการช่วยเหลือแสวงหาความร่วมมือและแรงสนับสนุนจากรอบด้าน รวมถึงมีความสามารถในการมองภาพรวมและมองการณ์ไกลเพื่อนำประเทศไปสู่การพัฒนาก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

ดังนั้น ผู้นำที่ดีควรจะต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นหลักโดยให้ประชาชนอยู่รอดและปลอดภัยโดยยึดหลัก "ประโยชน์ส่วนรวมต้องมาก่อนประโยชน์ส่วนตัว" โดยการเปิดรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาสังคมที่มีความรู้ความเข้าใจกับปัญหาอาจโดยวิธีการระดมความคิดเห็น การเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในช่องทางต่าง ๆ เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายและแนวทางที่จะนำประเทศในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ได้อย่างมี ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อคนกลุ่มใหญ่มากที่สุด

5. สร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational) ต้องเน้นหนักที่จะสร้างแรงบันดาลใจที่จะสามารถสร้างเชื่อมั่นในการสร้างคุณค่า (core value) ให้กับประชาชนได้ โดยทำงานอย่างเต็มที่เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงบวกให้กับประเทศชาติพันธุ์ อีกทั้งยังต้องสร้างความไว้วางใจควบคู่ไปด้วยเนื่องจากเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะถ้าผู้คนไม่เชื่อถือผู้นำหรือไม่มีความไว้วางใจต่อตัวผู้นำแล้ว ต่อให้ทำผลงานดีแค่ไหนก็ไม่เข้าตา ผู้คนก็ยังเกิดคำถามและข้อกังขามากมาย ตรงกันข้ามถ้าผู้นำได้รับความไว้วางใจ เรื่องยากในหลาย ๆ เรื่องก็อาจกลายเป็นเรื่องง่ายได้เลย

ดังนั้น การเป็นผู้นำที่ดีจะต้องสามารถพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสที่สามารถสร้างภาพลักษณ์ให้กับประชาชนได้มีความไว้วางใจ เชื่อถือในมาตรการการปฏิบัติงานได้ โดยการสร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้ปฏิบัติงานหน้างาน เช่น หมอ พยาบาล สาธารณสุข อาสาสมัคร ฯลฯ ให้มีขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานมีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ หาวิธีการหรือมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาอยู่เสมอ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความปลอดภัยจากโรคระบาด และที่สำคัญจะต้องไม่สิ้นหวัง เฉื่อยชา กับปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะผู้นำคือความหวังของประชาชนที่มอบไว้ในการแก้ไขปัญหา

6. การสื่อสารที่ชัดเจน (Communication) การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ใช้สร้างความร่วมมือระหว่างกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนและผ่านพ้นจากวิกฤตต่าง ๆ ได้โดยเร็ว โดยจะต้องสื่อสารอย่างเปิดเผยและจริงใจเพื่อสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้น (transparent communication) สื่อสารด้วยความเห็นอกเห็นใจเพื่อลบลบประโลมและเยียวยาความรู้สึกของประชาชน (empathic communication) และสื่อสารโน้มน้าวใจเพื่อชักจูงให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา (persuasive communication)

ดังนั้น ผู้นำที่ดีจะต้องมีการสื่อสารไปยังสาธารณชน เพื่อเป็นการชี้แจงให้รับทราบและสร้างความเข้าใจที่ตรงกันให้กับประชาชนได้รับรู้ถึงข้อเท็จจริง ไม่ปกปิดข้อมูล และเป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างความไว้วางใจให้กับประชาชน มีความรวดเร็วในการสื่อสารไม่ปล่อยให้ปัญหาลุกลาม ท้าทายเชิงรุก ใช้การสื่อสารหลากหลายรูปแบบ และสร้างความสัมพันธ์กับสื่อเพื่อให้สื่อเป็นผู้สนับสนุนในการนำเสนอข้อเท็จจริงอย่างเป็นธรรม โดยมีหลักการจัดการสื่อสารในภาวะวิกฤตนั้นประกอบด้วย 3 ช่วงระยะเวลา ประกอบด้วย 1) การเตรียมการ (Preparedness) ว่า ณ ปัจจุบันเกิดเหตุอะไรขึ้น 2) การจัดการวิกฤต (Handling) ว่ามีมาตรการอย่างไรรองรับกับวิกฤตดังกล่าว และ 3) การฟื้นฟู (Recovery) เป็นแนวทางในการฟื้นฟูแล้วเยียวยา ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพิจารณาของผู้นำที่จะสื่อสารให้กับประชาชนได้รับรู้ ซึ่งอาจมอบหมายให้บุคคลอื่นทำหน้าที่แทนในการให้ข้อมูลเพื่อสร้างภาพลักษณ์ความน่าเชื่อถือได้

7. เรียนรู้อยู่เสมอ (Lifelong learning) ควรที่จะเปิดใจยอมรับฟังจากทุกภาคส่วน พร้อมกับการเรียนรู้ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และนำไปใช้ในการป้องกันวิกฤตการณ์ในอนาคต โดยอาจพิจารณาว่าวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลต่อ การเปลี่ยนแปลงอย่างไรเพื่อป้องกันวิกฤตการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

ดังนั้น เพื่อให้วิกฤตดังกล่าวผ่านพ้นไปได้ด้วยดี ผู้นำจะต้องมีการการเรียนรู้ที่จะพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับข้อผิดพลาด และความสำเร็จเพื่อเป็นแนวทางในการป้องกันการเกิดซ้ำในอนาคตที่จะต้องมีการเตรียมรับในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ที่จะต้องวิเคราะห์ถึงความซับซ้อนการบริหารงานภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

8. มีความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Intelligence) เป็นอีกปัจจัยสำคัญสำหรับผู้นำจะต้องมี เนื่องจากเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นอย่างมากในการบริหารจัดการในภาวะวิกฤตที่มีความฉุกเฉิน การเป็นผู้นำในยุคนี้ต้องเจอกับความเครียดและบททดสอบมากมาย หากผู้นำไม่รู้จักบริหารจัดการอารมณ์ของตัวเองให้ดีก็จะส่งผลเสียต่อบรรยากาศในการทำงาน และส่งผลต่อประชาชนที่ขาดความเชื่อมั่นในการบริหารงานที่จะพารอดปลอดภัย ขณะเดียวกันผู้นำก็ต้องมีความสามารถที่จะเข้าใจและรับรู้ความรู้สึกของผู้อื่นด้วย เพื่อที่จะสามารถบริหารจัดการอารมณ์ของผู้อื่น ยิ่งในวิกฤตที่ผู้คนมักรู้สึกเครียด และกังวลใจ ผู้นำจะเป็นที่พึ่งสำคัญในการทำให้อารมณ์จิตใจของประชาชนกลับมาสู่จุดสมดุลและพร้อมเดินทางทำงานเพื่อประเทศชาติต่อไป

ดังนั้น ความฉลาดทางอารมณ์ คือ สิ่งสำคัญสำหรับผู้นำที่จะต้องมี เนื่องจากอาจได้รับแรงกดดันมาจากหลายทิศทาง จึงจะต้องมีสติยังคิดอยู่ตลอดเวลา และใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน พร้อมทั้งเป็นผู้ที่มีความอดทน สามารถจัดการกับอารมณ์ตนเองได้เป็นอย่างดี เช่น ไม่กล่าวถ้อยคำหยาบคาย ว่าร้ายให้กับบุคคลที่สาม เพื่อสร้างความศรัทธาให้กับประชาชน

9. การบริหารจัดการความเปลี่ยนแปลง (Change Management) ผู้นำจึงต้องมีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการความเปลี่ยนแปลง ทั้งการปรับปรุงโครงสร้างและกระบวนการทำงานให้มีความเหมาะสมเพื่อให้องค์กรสามารถทำงานได้อย่างยืดหยุ่น การนำเทคโนโลยีมาเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงาน เพื่อให้องค์กรพร้อมปรับตัวได้ทันที

ดังนั้น ผู้นำต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญในการรับมือกับภาวะวิกฤติ (Crisis Mindset) ซึ่งแตกต่างจากสถานการณ์ปกติ โดยคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดก็คือ ทักษะในการบริหารภาวะวิกฤติ ที่สามารถรับมือกับผลกระทบของเหตุการณ์ที่ไม่ได้คาดคิด ซึ่งในปัจจุบันเป็นยุคความปกติใหม่ (new normal) เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจึงไม่สามารถที่จะอยู่นิ่ง เพราะความปกติเดิมจะไม่มีอีกต่อไป แต่เป็นความปกติใหม่ที่จะเข้ามาแทนที่ โดยจะต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานที่ต้องลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็นออกเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ที่จะต้องนำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาอำนวยความสะดวกในการทำงาน พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน

ในภาวะวิกฤติการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง อีกทั้งยังไม่สามารถคาดการณ์ไว้ล่วงหน้า ซึ่งเป็นบททดสอบความสามารถของผู้นำในการจัดการวิกฤตอย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้ว่าคุณลักษณะของผู้นำข้างต้นนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ผู้นำจะต้องมีเพื่อให้ประเทศสามารถขับเคลื่อนผ่านวิกฤตได้ และเกิดความไว้วางใจจากประชาชน หากรัฐไม่สามารถที่จะดำเนินการป้องกันแก้ไขปัญหาได้ทันถ่วงที ก็จะทำให้การขาดเสถียรภาพในการบริหารราชการแผ่นดิน และนำไปสู่การเกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา

สรุป

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาที่เป็นวิกฤติการณ์ที่ทุกประเทศต่างได้รับผลกระทบ จากการศึกษาทบทวนแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการภาวะผู้นำในการบริหาร และการจัดการภาวะวิกฤต เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารให้เกิดประสิทธิภาพ ดังนั้น การบริหารงานในภาวะการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่เป็นโรคอุบัติใหม่ยากต่อการควบคุม ทำให้ประเทศไทยได้รับผลกระทบอย่างกว้างขวางทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นำมาซึ่งปัญหาที่สืบเนื่องในมิติต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ดังนั้น ผู้นำจะต้องมีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการบริหารงาน โดยอาศัยบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงาน เพื่อกำหนดมาตรการในการบังคับใช้ที่จำเป็นบนพื้นฐานข้อมูลเท็จจริง เนื่องจากสถานการณ์มีความไม่แน่นอนและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยผู้เขียนเล็งเห็นว่าควรประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีการบริหารเชิงสถานการณ์ (The contingency approach) อาจเป็นรูปแบบที่เหมาะสมที่สุดกับสถานการณ์ที่มีการแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา โดยการอาศัยความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และการนำแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่เป็นหลักในการปรับใช้อย่างเหมาะสม โดยผู้นำจะต้องกำหนดแนวทางหลัก (Pathfinding) ในการบริหารงานโดยมองภาพรวมในทั้งหมด โดยสร้างระบบการทำงานที่มีประสิทธิผล (Effective work system) มีการวางแผน กำหนดมาตรการป้องกันอย่างครบวงจร พร้อมทั้งให้อำนาจ (Empowerment) ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงพยาบาลของรัฐ/เอกชน คณะแพทยศาสตร์ รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองให้เข้ามามีส่วนช่วยแก้ไขปัญหาที่ค้ำจุนถึงส่วนรวม (Outward Mindset) เป็นสำคัญ พร้อมการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational) และความเชื่อมั่นให้กับประชาชนพลเมืองทุกระดับ ผ่านการสื่อสารที่ชัดเจน (Communication) เพื่อสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้น (transparent communication) โดยเปิดใจยอมรับฟังจากทุกภาคส่วน

พร้อมกับปรับตัวเรียนรู้จากเหตุการณ์อยู่ตลอดเวลา และสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งเพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างรวดเร็วและทันถ่วงทีต่อความต้องการจะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน ลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็น นำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาช่วยในการบริหารงาน ดังจะเห็นได้ว่าภาวะวิกฤตคือบททดสอบการบริหารงานของผู้นำ ที่จะต้องมีมาตรการป้องกัน ตัดสินใจเร่งด่วน และสร้างความไว้วางใจแก่ประชาชน

ทั้งนี้ ในการศึกษาในครั้งต่อไป อาจจะต้องศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นที่เกี่ยวข้องถึงรูปแบบการเตรียมความพร้อมของผู้นำหรือแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำในการจัดการวิกฤต, ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างบทบาทภาวะผู้นำในการจัดการวิกฤต, รูปแบบการสื่อสารสาธารณะในภาวะวิกฤต, และรูปแบบการประสานงานเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนภารกิจฉุกเฉิน ซึ่งจะต้องค้นคว้าความรู้ที่เหมาะสมแก่การนำไปใช้ในการพัฒนาต่อไป โดยสอดคล้องกับวลัยพร รัตนเศษ และสมศักดิ์ วานิชยาภรณ์ (2564) ได้กล่าวบทบาทของภาครัฐในการบริหารจัดการกับการแพร่ระบาดของโควิด-19 ซึ่งเป็นบทเรียนสำคัญของสังคมไทยที่ควรออกแบบระบบในการบริหารจัดการภาครัฐแบบใหม่ โดยเฉพาะนโยบายที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการพื้นฐาน รวมทั้งการจัดวางระบบ กลไก เครื่องมือในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อโรคร้ายหรือภัยคุกคามต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

บรรณานุกรม

- กระทรวงยุติธรรม. (2564). *Resilient Leadership ถอดบทเรียนผู้นำที่พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงกับการจัดการโควิด-19*. สืบค้นจาก <https://www.moj.go.th/view/56154>
- จิรวรรณ สุริยะโชติขยางกูร. (2563). *บทเรียนสภาวะผู้นำในสถานการณ์วิกฤตโควิด-19*. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th/2020/01/covid-1/>
- ฐานธินทร์ หาญเกียรติวงศ์ และจุฬารัตน์ สานนท์. (2563). ภาวะผู้นำการบริหารในภาวะวิกฤตสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารเครือข่ายส่งเสริมการวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 3(2), 105-118.
- เดลินิวส์. (19 ตุลาคม 2564). *พิษโควิด-19 รอบ 3 SMEs ปิดกิจการ 2 หมื่นราย*. สืบค้นจาก <https://www.dailynews.co.th/economic/848070/>
- บุษบา สุธีธร. (2563). การบริหารการสื่อสารภาวะวิกฤตในโลกที่ผันผวนไม่ชัดเจน ซับซ้อนและคลุมเครือ. *วารสารนักบริหาร*, 40(2), 130-143.
- พรชัย เจดามาน. (2556). *ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ศตวรรษที่ 21 : ไทยแลนด์ 4.0*. สืบค้นจาก <https://www.kroobannok.com/83312>
- พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. (2564). *การบริหารจัดการโควิด ท่ามกลางสถานการณ์ที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน*. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/article/news_2693260
- ภาคภูมิ จตุพิชพร. (2563). *การจัดการความเหลื่อมล้ำจากวิกฤตโควิด*. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th/2020/10/inequalities-in-the-time-of-covid-19/>

- รัตติกกรณ จงวิศาล. (2545). ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 28(1), 31-48.
- วลัยพร รัตนเศษ และสมศักดิ์ วานิชยาภรณ์. (2564). บทบาทของภาครัฐในการบริหารจัดการกับการแพร่ระบาดของโควิด-19. *วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 4(2), 71-87.
- สมชัย จิตสุชน. (2563). โควิด-19 กระทบใคร กระทบอย่างไร พวกเขารับมือไหวไหม. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th/2020/05/who-are-affected-by-covid-19/>
- สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ. (2563). สรุปสถานะตามระยะของสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ในแต่ละประเทศ. สืบค้นจาก https://www.mhesi.go.th/index.php/en/content_page/item/1588-covid-status-world20200517.html
- สุริชัย หวันแก้ว. (2564). ยุคโควิด คิดแต่ไม่ถึง ความเหลื่อมล้ำทับซ้อนยุคดิจิทัล. สืบค้นจาก <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/126779>
- เสกสรร สนว, ฉัตรณรงค์ศักดิ์ สุธรรมดี, และวิไลลักษณ์ ขาวสะอาด. (2561). คุณลักษณะของผู้นำองค์การภาครัฐสมัยใหม่. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์*, 20(พิเศษ), 399-411.
- Barton, L. (2001). *Crisis in organizations* (2nd ed.). OH: College Divisions Southwestern.
- Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1994). *Improving Organization Effectiveness Through Transformational Leadership*. Thousand Oak: Sage.
- Beilstein, C.M., Lehmann, L.E., Braun, M., Urman, R.D., Luedi, M.M., and Stüber, F. (2021). Leadership in a time of crisis: Lessons learned from a pandemic. *Best Practice and Research: Clinical Anesthesiology*, 35(3), 405-414.
- Bennis, W. G. (1959). Leadership theory and administrative behavior. *Administrative Science Quarterly*, 4, 259-301.
- Blanchard, K. H. (2019). *Leading at a higher level: Blanchard on leadership and creating high performing organizations*. (3rd ed.). London: Pearson Education.
- Colonel, S.B. (2009). *Leadership under pressure: tactics from line*. India: Replika Press.
- Coombs, W. T. (2007). *Ongoing crisis communication: Planning, Managing, and responding* (2nd ed.). Los Angeles: Sage.
- Coombs, W. T. (2007). Protecting organization reputations during a crisis: The development and application of situational crisis communication theory. *Corporate Reputation Review*, 10(3), 163-176.
- DuBrin, A. J. (1998). *Leadership: Research Findings, Practice, and Skills*. Boston, Massachusetts: Houghton Mifflin.
- Fearn-Banks, K. (2001). *Crisis communications: A casebook approach* (2nd ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum.

- Fener, T., & Cevik, T. (2015). Leadership in Crisis Management: Separation of Leadership and Executive Concepts. *Procedia Economics and Finance*, 26(2015), 695–701.
- Fiedler, F.E. (1967). *A Theory of Leadership Effectiveness*. New York: McGraw – Hill.
- Food and Agriculture. (2020). *Addressing inequality in times of COVID-19*. Italy: Rome.
- Fox, R. L., & Schuhmann, R. A. (1999). Gender and local government: A comparison of women and men city managers. *Public Administration Review*, 231-242.
- Gary A. Yukl. (1998). *Leadership in Organizations*. New Jersey: Prentice Hall.
- James, E., & Wooten, L. (2005). Leadership as (un)usual: how to display competence in times of crisis. *Organizational Dynamics*, 34(2), 141-152.
- Jaques, T. (2012). Crisis leadership: a view from the executive suite. *Journal of Public Affairs*, 12(4), 366-372.
- Klann, G. (2003). *Crisis leadership: Using military lessons, organizational experiences, and the power of influence to lessen the impact of chaos on the people you lead*. Greensboro: Center for Creative Leadership.
- Mitroff, I.I. (2011). *From crisis management to crisis leadership*. In: Law L, editor. *Business: The ultimate resource.3*. London: A&C Black.
- Nelson, D. L., & Quick, J. C. (1997). *Organizational Behavior: Foundations Realities, and Challenges*. New York: West Publishing Company.
- Petersen, E., Plowman, E. G., & Trickett, J. M. (1962). *Business organization and management*. Ohio: Irwin.
- Tead, O. (1935). *The Art of Leadership*. New York: McGraw Hill.
- The American Heritage Dictionary. (1985). *The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Tuz, M. V. (1996). *Business Management in State of Crisis*. Bursa: Ekin Bootstore.
- Yukl, G. A. (1998). *Leadership in organizations* (7th ed.). New Jersey: Prentice-Hall.

Thailand's Financial Literacy and Informal Debt Formation in 2016

Tanunpol Choungprayoon^{*}

Achakorn Wongpreedee^{**}

(Received Date: November 29, 2022, Revised Date: March 26, 2023, Accepted Date: March 28, 2023)

Abstract

The objectives of this study were to examine, first, the association between financial literacy and informal debt formation and, second, the internal association among the three factors of financial literacy, namely financial knowledge, financial behavior, and financial attitude. These three factors influence in turn the following three factors of informal debt, namely the amount of informal debt, the average amount of informal debt per person, and the number of people with informal debt. Using a quantitative research approach to gather secondary data from the Bank of Thailand's 2016 Financial Literacy Survey Report and the Ministry of Finance's 2016 State Welfare Registration Program, this study concluded that the factors of financial literacy were not correlated with the factors of informal debt. Financial knowledge was found to have an internal relationship with financial behavior, indicating that provinces with a high financial knowledge level will also have a high financial behavior level. Concerning the internal relationships among the three informal debt factors, the number of people with informal debt was correlated with the amount of informal debt and the average amount of informal debt per person. This correlation suggests that provinces with a higher number of people with informal debt will also have a high amount of informal debt and a high average amount of informal debt per person.

Keywords: Financial literacy, financial knowledge, informal debt

^{*} Doctor of Public Administration Program (Public and Private Management) Student, Graduate School of Public Administration, National Institute of Development Administration

^{**} Associate Professor Ph.D., Graduate School of Public Administration, National Institute of Development Administration, Advisor

ปัจจัยทักษะทางการเงินกับการก่อหนี้ในระบบในประเทศไทย พ.ศ. 2559

ธนนต์พล ช่วงประยูร^{*}
อัชกรณัฏ วังศ์ปรีดี^{**}

(วันรับบทความ: 3 พฤศจิกายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 8 มกราคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 10 มกราคม 2566)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านทักษะทางการเงินที่มีผลต่อปัจจัยด้านการก่อหนี้ในระบบ รวมถึงอธิบายความสัมพันธ์ปัจจัยภายในด้านทักษะทางการเงินซึ่งได้แก่ ด้านความรู้ทางการเงิน, ด้านพฤติกรรมทางการเงิน และด้านทัศนคติทางการเงินที่ส่งผลต่อปัจจัยภายใน ปัจจัยด้านการก่อหนี้ในระบบซึ่งได้แก่ ปริมาณหนี้ในระบบ, มูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย และจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณจากการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ จากรายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี พ.ศ. 2559 ของธนาคารแห่งประเทศไทย และโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี พ.ศ. 2559 ของกระทรวงการคลังนำมาวิเคราะห์สถิติเชิงปริมาณ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านทักษะทางการเงินซึ่งประกอบไปด้วย ความรู้ทางการเงิน, พฤติกรรมทางการเงิน และทัศนคติทางการเงิน ไม่ได้มีความสัมพันธ์และอิทธิพลต่อปัจจัยการก่อหนี้ในระบบซึ่งประกอบไปด้วย ปริมาณหนี้ในระบบ, มูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย, จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ ความสัมพันธ์ภายในของปัจจัยด้านทักษะทางการเงินนั้นคะแนนความรู้ทางการเงินมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมทางการเงินกล่าวคือ ถ้าจังหวัดที่มีคะแนนเฉลี่ยความรู้ทางการเงินสูงจะส่งผลให้คะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมทางการเงินสูงขึ้นตาม ความสัมพันธ์ภายในของปัจจัยการก่อหนี้ในระบบนั้นประชากรที่มีหนี้ระบบมีความสัมพันธ์กับปริมาณหนี้ในระบบ และมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย กล่าวคือ เมื่อจังหวัดที่มีประชากรที่มีหนี้ระบบเพิ่มมากขึ้นจะส่งผลทำให้ปริมาณหนี้ในระบบ และมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: ทักษะทางการเงิน, ความรู้ทางการเงิน, หนี้ในระบบ

^{*} นักศึกษาปริญญาเอก, รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

^{**} รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, อาจารย์ที่ปรึกษา

บทนำ

ทักษะทางการเงินในประเทศไทยประจำปี พ.ศ. 2559 ธนาคารแห่งประเทศไทยได้สำรวจจากทุกจังหวัดทั่วประเทศ โดยสถานการณ์ระดับทักษะทางการเงินของประชากรไทยต่ำกว่าเกณฑ์ค่ามาตรฐานทั่วโลกจากผลสำรวจของ The Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD) โดยพบว่าขาดความรู้เรื่องการคิดอัตราดอกเบี้ย และการกระจายความเสี่ยง การขาดทักษะทางการเงินของประชากรไทยจะส่งผลต่อการตัดสินใจต่างๆ (Bank of Thailand, 2017) ด้านการเงินอันจะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ระดับครัวเรือน ยกตัวอย่างเช่นการก่อหนี้เกินกว่าความจำเป็นจนไม่สามารถชำระคืนได้ตามเวลาที่กำหนด เมื่อไม่สามารถชำระคืนได้ตามเวลาที่กำหนดจะถือว่าเป็นหนี้เสีย (NPLs) ติดเครดิตบูโรจนไม่สามารถกู้สถาบันการเงินในระบบได้อีกในยามจำเป็น นำมาซึ่งการพึ่งพาหนี้นอกระบบ (Informal debt) ที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด และมีการทวงหนี้ที่มีอันตรายต่อสภาพจิตใจและร่างกาย อันจะส่งผลกระทบยาวให้เกิดปัญหาความมั่นคงทางการเงินของภาคประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้ที่ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทักษะทางการเงินจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาค้นคว้าถึงความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถในเข้าใจถึงแนวคิดทางการเงินหรือทักษะทางการเงิน ที่อาจจะนำไปสู่ภาวะหนี้เกินตัว จากผลการศึกษาก่อนหน้าพบว่าในกลุ่มบุคคลที่มีทักษะทางการเงินต่ำจะส่งผลกระทบต่อบริหารจัดการการเงินที่แย่กว่าบุคคลที่มีทักษะทางการเงินปานกลางถึงสูง (French & McKillop, 2016) อีกทั้งทฤษฎีทักษะทางการเงินพบว่ากลุ่มคนที่มีทักษะทางการเงินจะแสดงออกถึงพฤติกรรมในการบริหารจัดการเงินได้อย่างถูกต้องส่งผลทำให้เกิดความมั่งคั่ง เมื่อมีทักษะทางการเงินในระดับสูงจะแสดงออกในการบริหารจัดการเงินได้ดี (Mudzingiri, Muteba Mwamba, & Keyser, 2018)

ระดับทักษะทางการเงินของประเทศไทยต่ำกว่าเกณฑ์ค่ามาตรฐานทั่วโลกนั้นตามสมมติฐานจากงานวิจัยก่อนหน้า และทฤษฎีทักษะทางการเงินจะอธิบายปรากฏการณ์การก่อหนี้นอกระบบที่สูงในกลุ่มประเทศที่มีทักษะทางการเงินต่ำ ซึ่งปัญหาหนี้นอกระบบในประเทศไทยเป็นปัญหาที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นปัญหาที่พบได้ทุกพื้นที่ ปัจจุบันไม่ได้มีแค่ผู้ที่มีรายได้น้อยเท่านั้นแต่ผู้มีรายได้ในระดับสูงก็หันไปพึ่งพาเงินกู้นอกระบบเช่นกัน หนี้นอกระบบมีรูปแบบที่สะดวกรวดเร็ว และสามารถเข้าถึงได้ง่ายซึ่งไม่เหมือนกับการกู้จากสถาบันการเงินในระบบที่มีนโยบายในการปล่อยสินเชื่อที่รัดกุมส่งผลให้มีการตรวจเงื่อนไขที่ยู่งยากซับซ้อน เอกสารประกอบการอนุมัติเยอะ ใช้เวลาพิจารณาอนุมัตินาน สถานการณ์ปัจจุบันสถาบันการเงินส่วนใหญ่ระมัดระวังการปล่อยกู้มากขึ้น เพราะมีความเสี่ยงที่ผู้กู้ไม่สามารถชำระเงินคืนได้ตามเวลาที่กำหนด ประชาชนจึงมีความจำเป็นต้องหันไปพึ่งพาหนี้นอกระบบมากขึ้น จากการประมาณตัวเลข อัตราดอกเบี้ยของหนี้นอกระบบเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 12.5 ต่อเดือน ถ้าหากไม่สามารถชำระได้ตามกำลังจะมีการทำร้ายร่างกาย จิตใจและทรัพย์สิน ปัญหาหนี้นอกระบบถือว่าเป็นปัญหาที่คุกคามเศรษฐกิจทั้งระดับครัวเรือนและระดับมหภาคโดยตรง

ความมั่นคงยั่งยืนและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นจำเป็นต้องอาศัยภาคครัวเรือนในการขับเคลื่อน ในปัจจุบันเศรษฐกิจไทยได้ประสบปัญหาหนี้ครัวเรือนที่เป็นหนี้จำนวนมาก ไม่สามารถชำระจนเกิดภาวะหนี้เสีย อีกทั้งยังขาดแผนการลงทุนที่กระจายความเสี่ยง การออมที่ไม่มีประสิทธิภาพส่งผลให้ไม่มีเงินใช้ในยามเกษียณอายุ จากปัญหาข้างต้นเป็นสาเหตุมาจากการขาดทักษะทางการเงินที่ประกอบไปด้วยการไม่เข้าใจวิธีคำนวณคิติดอกเบี้ย ไม่เข้าใจถึงความเสี่ยงในอัตราเงินเฟ้อ รวมถึงการขาดการวางแผนการใช้จ่ายและการออมที่ถูกต้องจนส่งผลต่อการก่อหนี้เกินกว่าจะชำระได้ตามกำหนดทำให้ไม่สามารถเข้าแหล่งเงินจากสถาบันการเงินได้ จำเป็นต้องพึ่งพาแหล่งเงินกู้ยืมในระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง จากประเด็นดังกล่าวทักษะทางการเงินส่งผลต่อการวางแผนการเงินอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในระยะสั้น และระยะยาวเพื่อรากฐานที่มั่นคงของภาคครัวเรือนที่จะเป็นจุดสนับสนุนภาพรวมของเศรษฐกิจประเทศไทย ปัจจัยที่น่าสนใจคือบทบาทของทักษะทางการเงินต่อการตัดสินใจทางการเงิน รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างทักษะทางการเงินและพฤติกรรม (Hung, Parker, & Yoong, 2009)

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านทักษะทางการเงินที่มีผลต่อปัจจัยด้านการก่อหนี้ในระบบ รวมถึงอธิบายความสัมพันธ์ปัจจัยภายในด้านทักษะทางการเงินซึ่งได้แก่ ด้านทักษะทางการเงิน, ด้านพฤติกรรมทางการเงิน และด้านทัศนคติทางการเงินที่ส่งผลต่อปัจจัยภายในปัจจัยด้านการก่อหนี้ในระบบซึ่งได้แก่ ปริมาณหนี้ในระบบ, มูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย และจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ ในช่วงปี พ.ศ. 2559

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาปัจจัยด้านทักษะทางการเงินโดยมีองค์ประกอบได้แก่ความรู้ทางการเงิน (Financial knowledge), พฤติกรรมทางการเงิน (Financial behavior), ทัศนคติด้านการเงิน (Financial attitude) (Bank of Thailand, 2016) ของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศที่มีผลต่อการก่อหนี้ในระบบ (Informal Debt factor) โดยมีองค์ประกอบคือปริมาณหนี้ในระบบ, มูลหนี้ในระบบ และจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ โดยใช้ชุดข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ซึ่งรวบรวมจากองค์กรภาครัฐที่ได้รับความน่าเชื่อถือซึ่งชุดข้อมูลครอบคลุมทุกจังหวัดในประเทศไทยทั้งหมด 77 จังหวัดซึ่งครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างในปี พ.ศ. 2559 ทั้งหมด 10,876 คน (Bank of Thailand, 2017) และ 8,375,383 คน (Finance, 2019)

ทบทวนวรรณกรรม

ทักษะทางการเงิน

ทักษะทางการเงิน หมายถึงความสามารถในการใช้ทักษะและความรู้ในการจัดการทรัพยากรทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีทางการเงินในระยะยาว (Schwab et al., 2008)

ความรู้ทางการเงิน หมายถึงความรู้เกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการเงิน ในการใช้ความรู้ ความสามารถทางการเงินเพื่อจัดการทรัพยากรทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีทางการเงิน (Hung et al., 2009)

พฤติกรรมทางการเงิน หมายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ในการตัดสินใจทางการเงิน (Mudzingiri et al., 2018) พฤติกรรมทางการเงินเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทางการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจทางการเงิน บุคคลที่สามารถตัดสินใจทางการเงินถูกต้องเกี่ยวกับการเงินจะไม่พบปัญหาทางการเงินในอนาคต อีกทั้งยังสามารถแสดงพฤติกรรมทางการเงินที่มีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยที่ผ่านมาพบว่าพฤติกรรมทางการเงินของบุคคลส่งผลต่อการเงินของบุคคลโดยตรง (Ameliawati & Setiyani, 2018)

ทัศนคติทางการเงิน หมายถึงหลักคิดขั้นพื้นฐานก่อนตัดสินใจแสดงพฤติกรรมในลักษณะบางอย่างที่เกิดจากความเชื่อทางเศรษฐกิจและความเชื่ออื่นที่บุคคลนั้นยึดถือ (Ajzen, 1991) ทัศนคติทางการเงินเป็นตัวชี้วัดทางจิตวิทยาเพื่อนำมาประเมินพฤติกรรมทางการเงินในการตัดสินใจ (Rajna, Ezat, Al Junid, & Moshiri, 2011) งานวิจัยที่ผ่านมาพบว่าทัศนคติทางการเงินมีความสัมพันธ์ทางบวกต่อทักษะทางการเงิน (Ameliawati & Setiyani, 2018)

ในประเทศไทยแนวทางการวัดทักษะทางการเงินมีหน่วยงานที่จัดทำวิจัยทักษะทางการเงิน ได้แก่ ธนาคารแห่งประเทศไทยโดยสอดคล้องกับการวัดจากองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organization for Economic Co-operation and Development - OECD) จะทำการวัดทักษะทางการเงิน 3 ด้านได้แก่ ความรู้ทางการเงิน พฤติกรรมการเงิน และทัศนคติทางการเงิน โดยคะแนนรวมสุทธิ 21 คะแนน แบ่งออกเป็น คะแนนด้านความรู้ทางการเงิน 7 คะแนน ด้านพฤติกรรมทางการเงิน 9 คะแนน และด้านทัศนคติทางการเงิน 5 คะแนน (Bank of Thailand, 2017)

ลักษณะแบบสอบถามรายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี พ.ศ. 2559 ของธนาคารแห่งประเทศไทย และโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี พ.ศ. 2559 ของกระทรวงการคลัง ทั้งนี้ขอแยกแบบสอบถามออกเป็น 2 ชุดดังต่อไปนี้ ชุดที่ 1 รายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี พ.ศ. 2559 ประกอบด้วยการวัดความรู้ 3 ด้านได้แก่ 1. ความรู้ทางการเงิน 2. พฤติกรรมทางการเงิน 3. ทัศนคติทางการเงิน และข้อมูลส่วนบุคคล โดยจะใช้การประเมินผลจากแบบสอบถามเป็นคะแนนทักษะทางการเงินคะแนนเต็ม 21 คะแนนโดยมีองค์ประกอบดังนี้ ความรู้ทางการเงินคะแนนเต็ม 7 คะแนน, พฤติกรรมทางการเงินคะแนนเต็ม 9 คะแนน และทัศนคติทางการเงิน 5 คะแนน ปัจจัยด้านความรู้ทางการเงิน จะประกอบไปด้วยชุดคำถามที่เกี่ยวข้องกับการวัดความรู้ทางการเงินของผู้ตอบแบบสอบถามการสัมภาษณ์โดยอาศัยความรู้ของผู้ตอบเป็นหลักในการพิจารณาระดับความรู้ เช่น ด้านการคำนวณจะวัดจากการให้หารชุดข้อมูล ด้านมูลค่าของเงินตามกาลเวลา ด้านความรู้อัตราดอกเบี้ย และคำนวณดอกเบี้ยของสินเชื่อ พฤติกรรมทางการเงินในส่วนของการตัดสินใจซื้อ การออม และการดูแลการเงิน ทัศนคติด้านการเงินตัดสินใจในส่วนของการวางแผนการใช้จ่ายเพื่ออนาคต (Bank of Thailand, 2017)

สรุปความหมายของทักษะทางการเงินจากคำนิยามของนักวิชาการจากทั่วโลกพบว่าทักษะทางการเงินหมายถึง ทักษะ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเงินที่จะส่งผลต่อพฤติกรรมในการบริหารจัดการเงิน ตลอดจนการตัดสินใจที่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์และแต่ละช่วงอายุ โดยวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดี และเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

หนี้นอกระบบ

หนี้นอกระบบ หมายถึงหนี้ที่กู้ยืมกันเองระหว่างประชาชนโดยไม่ผ่านสถาบันการเงิน มีอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่าสถาบันการเงินทั่วไปโดยนิยามความหมายของหนี้นอกระบบไว้ว่า หนี้เงินกู้ที่คิดดอกเบี้ยเกินกว่าอัตรากฎหมายกำหนด (เกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี หรือร้อยละ 1.25 ต่อเดือน) โดยไม่ผ่านสถาบันการเงิน และยังหมายความถึงหนี้ที่เกิดจากการกระทำผิดทางกฎหมาย (ศรี & ธรรม, 2020) โดยหนี้นอกระบบแบ่งออกเป็น 2 แบบด้วยกันคือ 1. หนี้ระยะสั้น กล่าวคือหนี้แบ่งชำระเป็นรายวัน 2. หนี้ระยะยาว กล่าวคือเป็นการปล่อยกู้ระยะยาวมากกว่า 1 เดือนขึ้นไป

ปริมาณหนี้นอกระบบ หมายถึงจำนวนปริมาณหนี้ทั้งหมดของหนี้เงินกู้ที่ไม่ผ่านสถาบันการเงิน หรือสถาบันการเงินในชุมชน หรือสหกรณ์ออมทรัพย์ หรือผู้ประกอบการธุรกิจที่มีใช้สถาบันการเงินซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการคลังหรือธนาคารแห่งประเทศไทยจากกลุ่มตัวอย่างแต่ละจังหวัด (Finance, 2019)

มูลหนี้นอกระบบเฉลี่ยต่อราย หมายถึงจำนวนเฉลี่ยต่อรายของหนี้เงินกู้ที่ไม่ผ่านสถาบันการเงิน หรือสถาบันการเงินในชุมชน หรือสหกรณ์ออมทรัพย์ หรือผู้ประกอบการธุรกิจที่มีใช้สถาบันการเงินซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการคลังหรือธนาคารแห่งประเทศไทยทั้งหมดจากกลุ่มตัวอย่างแต่ละจังหวัด (Finance, 2019)

จำนวนประชากรที่มีหนี้นอกระบบ หมายถึงร้อยละของจำนวนประชากรรายจังหวัดที่เป็นหนี้เงินกู้ที่ไม่ผ่านสถาบันการเงิน หรือสถาบันการเงินในชุมชน หรือสหกรณ์ออมทรัพย์ หรือผู้ประกอบการธุรกิจที่มีใช้สถาบันการเงินซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการคลังหรือธนาคารแห่งประเทศไทยทั้งหมดจากกลุ่มตัวอย่างแต่ละจังหวัด (Finance, 2019)

ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะทางการเงินกับหนี้

การศึกษาก่อนหน้านี้พบว่าทักษะทางการเงินที่ไม่ดีนำไปสู่การตัดสินใจทางการเงินที่ไม่ดีเช่นกัน (Lusardi & Tufano, 2015) อีกทั้งพบว่าทักษะทางการเงินเชื่อมโยงกับความสามารถในการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย การออมเงินและควบคุมการใช้จ่าย การวิจัยก่อนหน้านี้พบว่าทักษะทางการเงินมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับปัญหาหนี้สิน (Perry & Morris, 2005) นอกจากนี้ยังพบว่าบุคคลที่มีทักษะทางการเงินไม่ดีมีแนวโน้มที่จะขาดความมั่นใจในการตีความเงื่อนไขของผลิตภัณฑ์ทางการเงินและแสดงความสับสนเกี่ยวกับแนวคิดทางการเงิน (Disney & Gathergood, 2013) โดยสรุปทักษะทางการเงินที่ไม่ดีมีความสัมพันธ์กับภาระหนี้ที่สูงขึ้น

การวิจัยก่อนหน้านี้ในประเทศสหรัฐอเมริกาในกลุ่มนักศึกษาปริญญาตรีกับการใช้บัตรเครดิตพบความสัมพันธ์ระหว่างทักษะทางการเงินกับหนี้ในกลุ่มนักศึกษาที่มีขาดทักษะทางการเงินจะส่งผลทำสร้างหนี้เกินกว่าความจำเป็น (Norvilitis et al., 2006)

การขาดทักษะทางการเงินมีต้นทุนค่าเสียโอกาส ยกตัวอย่างเช่น ถ้าขาดทักษะทางการเงินจะไม่เข้าใจวิธีการคิดดอกเบี้ยแบบทบต้นทบดอก และดอกเบี้ยลดต้นลดดอกทำให้ได้รับอัตราดอกเบี้ยในอัตราที่สูง ต้นทุนทางธุรกรรมเพิ่มมากขึ้น (Lusardi & Tufano, 2015) เมื่อต้นทุนการกู้ยืมเงินมากขึ้น การออมต่อครัวเรือนก็จะลดลงเช่นเดียวกัน (Stango & Zinman, 2009) ในขณะเดียวกันทักษะทางการเงินทำให้ทักษะการวางแผนทำงานเพิ่มมากขึ้น รวมถึงสามารถ

วางแผนการออมเพื่อเกษียณอายุ (Lusardi & Mitchell, 2014) ผู้ที่มีทักษะทางการเงินมีแนวโน้มที่จะกระจายความเสี่ยงโดยการลงทุนล่วงหน้า (Abreu & Mendes, 2010) ทักษะทางการเงินมีผลต่อพฤติกรรมทางการเงิน (Lusardi & Mitchell, 2014)

หากประชาชนไม่มีทักษะพื้นฐานเรื่องการเงินก็ไม่พร้อมที่จะตัดสินใจการบริหารจัดการการเงิน ทักษะทางการเงินจะช่วยให้สามารถตัดสินใจด้านการออมเงิน การลงทุน การกู้ยืมเงิน และอื่นๆ ทักษะทางการเงินจะช่วยให้ประชาชนเข้าใจถึงผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่มีความซับซ้อน โดยเป็นเครื่องมือที่ผลักดันให้สามารถเข้าถึงบริการทางการเงิน ยกตัวอย่างเช่น หลายประเทศมีการเพิ่มจำนวนของบัญชีธนาคาร การเข้าถึงแหล่งเงินกู้ เงินบำนาญ

นโยบายในการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบ

จากการวิจัยก่อนหน้านี้แนวคิดและทฤษฎีหนี้ในระบบ (Informal debt theory) การสำรวจหนี้และการลงทุนในชนบทของประเทศอินเดียช่วงปีค.ศ. 1971 ถึง 2002 เพื่อเปรียบเทียบความคืบหน้าระบบการเงินในระบบและการเงินนอกระบบ หลังจากเกิดขึ้นของระบบธนาคารแห่งชาติ เพื่อแสดงภาพรวมเปรียบเทียบระหว่างการกระจายเงินกู้ไปยังพื้นที่ห่างไกลจากแหล่งเงินกู้ต่างๆ ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบและแยกออกจากกัน การกู้ยืมเงินนอกระบบในประเทศอินเดียมีปริมาณลดลงในช่วงปีค.ศ. 1960 – 1970 เป็นผลมาจากทางภาครัฐเริ่มเข้าถึงพื้นที่ห่างไกล ถึงอย่างไรก็ตามผลสำรวจในปีค.ศ. 2002 พบว่าร้อยละ 43 ยังพึ่งพาการกู้ยืมเงินนอกระบบ (Pradhan, 2013) อีกทั้งในการศึกษาครั้งนี้สามารถเพิ่มเติมได้ว่าในบริบทประเทศไทยนั้นทักษะทางการเงินอาจจะไม่ได้ปัจจัยเพียงอย่างเดียวที่จะสามารถพยากรณ์การเกิดหนี้ในระบบได้ ทั้งนี้ปัญหาการเข้าถึงบริการทางการเงินอาจจะเป็นตัวแปรที่สำคัญเพิ่มเติมในการหาความสัมพันธ์การก่อหนี้ในระบบ

แนวคิดทฤษฎีด้านทักษะทางการเงินที่เกี่ยวข้อง

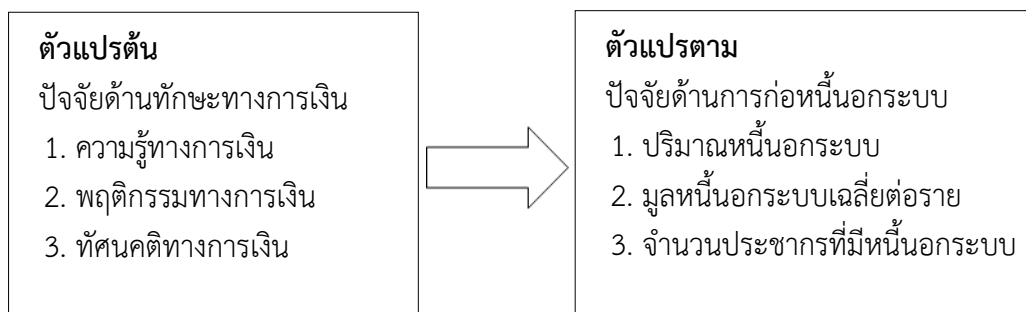
ทฤษฎีด้านทักษะทางการเงิน (Financial literacy theory) ที่อธิบายว่าทักษะทางการเงินสามารถในการใช้ทักษะและความรู้ในการจัดการทรัพยากรทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี (Schwab et al., 2008) จากการศึกษา“ทักษะทางการเงินกับหนี้ในระบบในประเทศไทย” พบว่าทักษะทางการเงินไม่ได้มีผลต่อการตัดสินใจอย่างถูกต้องโดยเฉพาะในการเลือกแหล่งเงินกู้ที่ดอกเบี้ยต่ำและมีความปลอดภัยต่อชีวิต ซึ่งหนี้ในระบบจะส่งผลกระทบต่อรายจ่ายในระยะยาว เพราะเนื่องมาจากอัตราดอกเบี้ยที่สูงจะส่งผลกระทบต่อความสามารถชำระหนี้ได้ตามเงื่อนไขเวลา

การวัดทักษะทางการเงิน (Measuring Financial Literacy) แนวทางการวัดทักษะทางการเงินของประเทศไทยที่ธนาคารแห่งประเทศไทยโดยสอดคล้องกับการวัดจากองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organization for Economic Co-operation and Development - OECD) จะทำการวัดทักษะทางการเงิน 3 ด้านได้แก่ ความรู้ทางการเงิน พฤติกรรมการเงิน และทัศนคติทางการเงิน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2559) โดยการวัดทักษะทางการเงินดังกล่าวข้างต้นเป็นการวัดที่สะท้อนทักษะทางการเงินได้ครบถ้วนในทุกมิติของพฤติกรรมทางการเงิน แสดงออกทางการเงิน จากการศึกษาพบว่าการนำคะแนนทักษะทางการเงินกับความสัมพันธ์

ต่อหน้านั้นระบบนั้นไม่ได้มีความสัมพันธ์และไม่ได้มีอิทธิพล อนุมานได้ว่ามีปัจจัยอื่นที่ส่งผลต่อการตัดสินใจก่อนหน้านั้นระบบของประชาชนเพิ่มเติมสามารถเพิ่มข้อคำถามที่เฉพาะเจาะจงในแบบทดสอบการวัดทักษะทางการเงินของประเทศไทยเพื่อความเหมาะสมกับบริบทประเทศไทย

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีการวิจัยที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้จะใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data Analysis) จาก รายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี พ.ศ. 2559 ของธนาคารแห่งประเทศไทย และโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี พ.ศ. 2559 ของกระทรวงการคลังโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกจังหวัดในประเทศไทยทั้งหมด 77 จังหวัด

โดยนำมาวิเคราะห์สถิติเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และประมวลผลข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistics Package for Social Sciences : SPSS) ใช้เครื่องมือทางสถิติเชิงพรรณนา และเครื่องมือทางสถิติการวิเคราะห์การถดถอย (Regression Model) มาพิสูจน์สมมติฐานความสัมพันธ์ในระดับนัยสำคัญ (P-Value)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำการศึกษาตัวแปรต้น (Independent Variables) ได้แก่ปัจจัยด้านทักษะทางการเงิน (Financial literacy factor) ที่มีองค์ประกอบคือ 1. ความรู้ทางการเงิน 2. พฤติกรรมทางการเงิน 3. ทศนคติทางการเงิน โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบในการเก็บข้อมูลและประเมินผลทักษะทางการเงินของประเทศไทยจาก “รายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี พ.ศ. 2559” คือ ธนาคารแห่งประเทศไทย ร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติทำการสำรวจทุก 2-3 ปีโดยปี พ.ศ. 2559 เป็นการสำรวจทักษะทางการเงินครั้งที่ 6 ดังนั้น ประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 10,876 รายทั้งในและนอกเขตเทศบาลจากทุกจังหวัดทั่วประเทศ

ในส่วนของตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ปัจจัยพฤติกรรมการก่อหนี้ในระบบ (Informal Debt behavior factor) ที่มีองค์ประกอบคือ 1. ปริมาณหนี้ในระบบ 2. มูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย 3. จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบในการเก็บข้อมูล “โครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี พ.ศ. 2559” โดยกระทรวงการคลัง ประชากรที่ใช้ในการศึกษาทั้งหมด 8,375,383 คนจากประชากรจากทั่วประเทศ

ผลการวิจัย

ทักษะทางการเงิน

การวิเคราะห์ข้อมูลทักษะทางการเงิน แบ่งออกเป็น 3 ปัจจัยได้แก่ คะแนนเฉลี่ยความรู้ทางการเงิน, คะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมทางการเงิน คะแนนเฉลี่ยทัศนคติทางการเงิน และคะแนนรวมหรือคะแนนเฉลี่ยทักษะทางการเงินของทุกจังหวัดทั่วประเทศ

ตารางที่ 1 จำนวนข้อมูล ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของทักษะทางการเงิน (Financial literacy) ประเทศไทยปี พ.ศ.2559

ปัจจัยด้านทักษะทางการเงิน	จำนวนข้อมูล	ค่าเฉลี่ย	ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
คะแนนเฉลี่ยทักษะทางการเงิน	77	12.73	1.19
คะแนนเฉลี่ยความรู้ทางการเงิน	77	3.42	0.68
คะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมทางการเงิน	77	5.56	0.59
คะแนนเฉลี่ยทัศนคติทางการเงิน	77	3.74	0.24

ข้อมูลจากรายงานผลการสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี พ.ศ. 2559 จาก 77 จังหวัดของประเทศไทยพบว่าคะแนนเฉลี่ยทักษะทางการเงินอยู่ที่ 12.73 คะแนนเฉลี่ยความรู้ทางการเงิน 3.42 คะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมทางการเงิน 5.56 และคะแนนเฉลี่ยทัศนคติทางการเงิน 3.74 (Thailand, 2018)

หนี้ในระบบ

การวิเคราะห์ข้อมูลหนี้ในระบบ แบ่งออกเป็น 3 ปัจจัยได้แก่ ปริมาณหนี้ในระบบ มูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย และจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ เป็นหนี้ในระบบทุกจังหวัดในประเทศไทย

ตารางที่ 2 จำนวนข้อมูล ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของปัจจัยหนี้ในระบบของประเทศไทยปี พ.ศ. 2559

ปัจจัยหนี้ในระบบ	จำนวนข้อมูล	ค่าเฉลี่ย	ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
ปริมาณหนี้ในระบบ	77	1233.10	1205.85
มูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย	77	62055.60	7275.16
จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ	77	3.20	1.33

ข้อมูลจากโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี พ.ศ. 2559 ของประเทศไทยพบว่าปริมาณหนี้ในระบบเฉลี่ยอยู่ที่ 1233.10 ล้านบาท มูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย 62,055.60 บาท และจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบเฉลี่ยร้อยละ 3.2 จากประชากรแต่ละจังหวัด (Finance, 2019)

สมมติฐาน 1 ปัจจัยทักษะทางการเงิน (Financial literacy) ของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ มีความสัมพันธ์กับปริมาณหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศโดยใช้การวิเคราะห์การถดถอย (Regression Model)

ตารางที่ 3 ตารางแสดงค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทักษะทางการเงินกับปริมาณหนี้ในระบบ

ตัวแปรอิสระ	สัมประสิทธิ์คะแนนดิบ		สัมประสิทธิ์คะแนน	t	P-value
	B	Std. Error	Beta (β)		
(ค่าคงที่)	2136.916	2373.782		0.900	0.371
ทักษะทางการเงิน	-2639.498	2278.128	-2.621	-1.158	0.250
ความรู้ทางการเงิน	2418.623	2278.247	1.375	1.061	0.291
พฤติกรรมด้านการเงิน	2764.502	2318.777	1.368	1.192	0.237
ทัศนคติด้านการเงิน	2415.344	2398.349	0.481	1.007	0.317
R = .186 R ² = .035 Std. Error = 1217.194 Overall F = 0.647					

*** P < .05

สมมติฐาน 2 ปัจจัยทักษะทางการเงิน (Financial literacy) ของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ มีความสัมพันธ์กับมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศโดยใช้การวิเคราะห์การถดถอย (Regression Model)

ตารางที่ 4 ตารางแสดงค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทักษะทางการเงินกับมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย

ตัวแปรอิสระ	สัมประสิทธิ์คะแนนดิบ		สัมประสิทธิ์คะแนน	t	P-value
	B	Std. Error	Beta (β)		
(ค่าคงที่)	82329.561	14277.790		5.766	0.000
ทักษะทางการเงิน	-8519.624	13702.450	-1.402	-0.621	0.536
ความรู้ทางการเงิน	9191.385	13703.164	0.867	0.671	0.505
พฤติกรรมด้านการเงิน	8320.254	13946.948	0.683	0.597	0.553
ทัศนคติด้านการเงิน	2793.932	14425.558	0.092	0.194	0.847
R = .202 R ² = .040 Std. Error = 7321.163 Overall F = 0.762					

*** P < .05

สมมติฐาน 3 ปัจจัยทักษะทางการเงิน (Financial literacy) ของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ มีความสัมพันธ์กับจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศโดยใช้การวิเคราะห์การถดถอย (Regression Model)

ตารางที่ 5 ตารางแสดงค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทักษะทางการเงินกับจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ

ตัวแปรอิสระ	สัมประสิทธิ์คะแนนดิบ		สัมประสิทธิ์คะแนน	t	P-value
	B	Std. Error	Beta (β)		
(ค่าคงที่)	4.675	2.522		1.853	0.067
ทักษะทางการเงิน	-4.292	2.420	-3.848	-1.773	0.080
ความรู้ทางการเงิน	3.881	2.421	1.993	1.604	0.113
พฤติกรรมด้านการเงิน	4.804	2.464	2.147	1.950	0.055
ทัศนคติด้านการเงิน	3.520	2.548	0.634	1.382	0.171
R = .335		R ² = .112	Std. Error = 1.293	Overall F = 2.268	

*** P < .05

จากข้อมูลในตารางที่ 3, 4 และ 5 พบว่าตัวแปรต้นซึ่งได้แก่ ทักษะทางการเงิน, ความรู้ทางการเงิน, พฤติกรรมด้านการเงิน และทัศนคติด้านการเงินไม่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรตามซึ่งได้แก่ ปริมาณหนี้ในระบบ, มูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายและ จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ (ที่ค่า P-Value > 0.05 ทุกตัวแปร)

ตัวแปรทักษะทางการเงินมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.186 และตัวแปรทักษะทางการเงินสามารถพยากรณ์ตัวแปรปริมาณหนี้ในระบบได้เพียงร้อยละ 3.5 โดยมีความคลาดเคลื่อนในการพยากรณ์เท่ากับ 1217.194

ตัวแปรทักษะทางการเงินมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.202 และตัวแปรทักษะทางการเงินสามารถพยากรณ์ตัวแปรมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายได้เพียงร้อยละ 3.5 โดยมีความคลาดเคลื่อนในการพยากรณ์เท่ากับ 7321.163

ตัวแปรทักษะทางการเงินมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ 0.335 และตัวแปรทักษะทางการเงินสามารถพยากรณ์ตัวแปรจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบได้เพียงร้อยละ 11 โดยมีความคลาดเคลื่อนในการพยากรณ์เท่ากับ 1.293

สมมติฐานที่ 4 ความรู้ทางการเงิน (Financial knowledge) ของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมด้านการเงิน (Financial behavior) ของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศโดยใช้การวิเคราะห์การถดถอย (Regression Model)

ตารางที่ 6 ตารางแสดงค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรความรู้ทางการเงินกับพฤติกรรมด้านการเงิน

ตัวแปรอิสระ	สัมประสิทธิ์คะแนนดิบ		สัมประสิทธิ์คะแนน	t	P-value
	B	Std. Error	Beta (β)		
(ค่าคงที่)	4.216	.313		13.479	.000
ความรู้ทางการเงิน	.393	.090	.452	4.388	.000***
R = .452	R ² = .204	Std. Error = 0.536		Overall F = 19.25	

*** P < .05

จากตาราง 6 สามารถอธิบายได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ทางการเงินของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศกับพฤติกรรมด้านการเงินของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ ($R = .452$) และสามารถทำนายความแปรปรวนของปริมาณหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศได้ร้อยละ 20.4 ($R^2 = .204$) ตัวแปรความรู้ทางการเงินของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีประสิทธิภาพในการอธิบายความผันแปรของพฤติกรรมด้านการเงินของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ ($\beta = .452$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000***

H_0 ความรู้ทางการเงิน (Financial knowledge) ของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศไม่มีความสัมพันธ์กับกับพฤติกรรมด้านการเงินของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศรูเชิงเส้น

H_1 ความรู้ทางการเงิน (Financial knowledge) ของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีความสัมพันธ์กับกับพฤติกรรมด้านการเงินของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศในรูเชิงเส้น

ความน่าจะเป็น (P-Value) ที่ได้จากการคำนวณ .000*** ถ้ากำหนดระดับนัยสำคัญ (α) = .05 ดังนั้นค่าความน่าจะเป็นมากกว่าค่าระดับนัยสำคัญจึงยอมรับสมมติฐาน H_1 และปฏิเสธสมมติฐาน H_0 ทั้งนี้สรุปได้ว่าตัวแปรความรู้ทางการเงินของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีความสัมพันธ์กับตัวแปรพฤติกรรมด้านการเงินของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศในรูเชิงเส้นที่ระดับนัยสำคัญที่กำหนด

สมมติฐานที่ 5 จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีความสัมพันธ์กับปริมาณหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศโดยใช้การวิเคราะห์การถดถอย (Regression Model)

ตารางที่ 7 ตารางแสดงค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศกับปริมาณหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัด

ตัวแปรอิสระ	สัมประสิทธิ์คะแนนดิบ		สัมประสิทธิ์คะแนน	t	P-value
	B	Std. Error	Beta (β)		
(ค่าคงที่)	-86.145	28.893		-2.982	.004
จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ	.069	.001	.990	61.405	.000***
R = .990		$R^2 = .980$		Std. Error = 169.519	
				Overall F = 3770.58	

*** $P < .05$

จากตาราง 7 สามารถอธิบายได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศกับปริมาณหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ ($R = .990$) และสามารถทำนายความแปรปรวนของปริมาณหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศได้ร้อยละ 98 ($R^2 = .980$) ตัวแปรจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีประสิทธิภาพในการอธิบายความผันแปรของปริมาณหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ ($\beta = 0.990$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000***

H_0 จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศไม่มีความสัมพันธ์กับปริมาณหนี้ในระบบในของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศรูปเชิงเส้น

H_1 จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีความสัมพันธ์กับปริมาณหนี้ในระบบในของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศรูปเชิงเส้น

ความน่าจะเป็น (P-Value) ที่ได้จากการคำนวณ .000*** ถ้ากำหนดระดับนัยสำคัญ (α) = .05 ดังนั้นค่าความน่าจะเป็นมากกว่าค่าระดับนัยสำคัญจึงยอมรับสมมติฐาน H_1 และปฏิเสธสมมติฐาน H_0 ทั้งนี้สรุปได้ว่าตัวแปรจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีความสัมพันธ์กับตัวแปรปริมาณหนี้ในระบบในของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศรูปเชิงเส้นที่ระบุนัยสำคัญที่กำหนด

สมมติฐานที่ 6 จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศโดยใช้การวิเคราะห์การถดถอย (Regression Model)

ตารางที่ 8 ตารางแสดงค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศกับมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายของแต่ละจังหวัด

ตัวแปรอิสระ	สัมประสิทธิ์คะแนนดิบ		สัมประสิทธิ์คะแนน	t	P-value
	B	Std. Error	Beta (β)		
(ค่าคงที่)	58578.114	1125.345		52.053	.000
จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ	.183	.044	.433	4.156	.000
R = .433		$R^2 = .187$		Std. Error = 6602.67	
				Overall F = 17.26	

*** $P < .05$

จากตาราง 8 สามารถอธิบายได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศกับมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ ($R = .433$) และสามารถทำนายความแปรปรวนของปริมาณหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ ได้ร้อยละ 18.7 ($R^2 = .187$) ตัวแปรจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีประสิทธิภาพในการอธิบายความผันแปรของมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ ($\beta = .433$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000***

H_0 จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศไม่มีความสัมพันธ์กับมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศสรุปเชิงเส้น

H_1 จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีความสัมพันธ์กับมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศสรุปเชิงเส้น

ความน่าจะเป็น (P-Value) ที่ได้จากการคำนวณ .000*** ถ้ากำหนดระดับนัยสำคัญ (α) = .05 ดังนั้นค่าความน่าจะเป็นมากกว่าค่าระดับนัยสำคัญจึงยอมรับสมมติฐาน H_1 และปฏิเสธสมมติฐาน H_0 ทั้งนี้สรุปได้ว่าจำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศมีความสัมพันธ์กับมูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อรายของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศสรุปเชิงเส้นที่ระบุนัยสำคัญที่กำหนด

อภิปรายผล

ความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านทักษะทางการเงินที่มีผลต่อปัจจัยด้านการก่อหนี้ในระบบ

ในปีพ.ศ.2559 ตัวแปรต้น (Independent Variables) ปัจจัยด้านทักษะทางการเงิน (Financial literacy factor) ซึ่งประกอบไปด้วย ความรู้ทางการเงิน, พฤติกรรมทางการเงิน และทักษะคิดทางการเงิน ไม่ได้มีความสัมพันธ์และอิทธิพลต่อตัวแปรตาม (Dependent Variables) ปัจจัยการก่อหนี้ในระบบ (Informal Debt factor) ซึ่งประกอบไปด้วย ปริมาณหนี้ในระบบ, มูลหนี้ในระบบเฉลี่ยต่อราย, จำนวนประชากรที่มีหนี้ในระบบ

ในด้านความสัมพันธ์ของปัจจัยภายในด้านทักษะทางการเงิน (Financial literacy factor) พบว่าคะแนนความรู้ทางการเงินมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมทางการเงินกล่าวคือ ถ้าจังหวัดที่มีคะแนนเฉลี่ยความรู้ทางการเงินสูงจะส่งผลให้คะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมทางการเงินสูงขึ้นตามในทางกลับกันถ้าจังหวัดที่มีคะแนนเฉลี่ยความรู้ทางการเงินต่ำจะส่งผลให้คะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมทางการเงินต่ำไปด้วย ในด้านความสัมพันธ์ของปัจจัยการก่อหนี้นอกระบบ (Informal debt factor) พบว่าจำนวนประชากรที่มีหนี้นอกระบบมีความสัมพันธ์กับปริมาณหนี้นอกระบบ และมูลหนี้นอกระบบเฉลี่ยต่อราย กล่าวคือ เมื่อจังหวัดที่มีประชากรที่มีหนี้นอกระบบเพิ่มมากขึ้นจะส่งผลทำให้ปริมาณหนี้นอกระบบ และมูลหนี้นอกระบบเฉลี่ยต่อรายเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ในทางกลับกันเมื่อจังหวัดที่มีประชากรที่มีหนี้นอกระบบน้อยลงจะส่งผลทำให้ปริมาณหนี้นอกระบบ และมูลหนี้นอกระบบเฉลี่ยต่อรายน้อยตามไป

ข้อเสนอแนะ

การพัฒนาทักษะทางการเงิน

จากข้อมูลของธนาคารแห่งประเทศไทยปี พ.ศ. 2559 ภาพรวมทักษะทางด้านการเงินอยู่ร้อยละ 61.0 ระดับทักษะทางการเงินประเทศไทยต่ำกว่ามาตรฐานสากลสามารถพัฒนาทักษะทางการเงินให้เพิ่มขึ้นอยู่ในระดับเกณฑ์สูงขึ้น ทักษะทางการเงินสามารถสนับสนุนการทำงานทางเศรษฐกิจ ยิ่งรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของผลิตภัณฑ์และบริการทางการเงินมากเท่าไร ผู้คนก็จะทำธุรกรรมทางการเงินมากขึ้นและสิ่งนี้จะกระตุ้นเศรษฐกิจ (Noventi & Danarsari, 2017) ถ้าหากมีการนำนโยบายพัฒนาทักษะทางการเงินของประชาชนภาพรวมในประเทศให้เพิ่มสูงขึ้นจะส่งผลต่อเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศ การพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนทักษะทางด้านการเงินที่เหมาะสมต่อบริบทประเทศไทยนั้นจำเป็นต้องทำการสำรวจความต้องการทักษะทางการเงินจากภาคประชาชน และจากข้อมูลเศรษฐกิจที่สำคัญเพื่อนำมาออกแบบการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนทักษะทางด้านการเงินที่ตอบโจทย์ปัญหาเฉพาะเจาะจงภายในประเทศไทยเช่น สาเหตุที่ประชาชนพึ่งพาหนี้นอกระบบมาจากสาเหตุหรือปัจจัยใดที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการก่อหนี้นอกระบบ เมื่อทราบถึงสาเหตุหรือวัตถุประสงค์ในการก่อหนี้นอกระบบจึงจะนำมาออกแบบแผนการเรียนการสอนไปสู่ทุกพื้นที่ได้

นโยบายแก้ไขปัญหาการก่อหนี้นอกระบบในประเทศไทย (Informal debt) จากการศึกษาพบว่าทักษะทางการเงินในกรอบขององค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organization for Economic Co-operation and Development - OECD) ไม่ได้มีความสัมพันธ์และอิทธิพลต่อปัจจัยการก่อหนี้นอกระบบของประเทศไทยนั้นจำเป็นต้องส่งเสริมนโยบายการแก้ไขปัญหานี้เพิ่มเติมนอกเหนือจากการส่งเสริมทักษะทางการเงิน ยกตัวอย่างเช่น ออกกฎหมายสนับสนุนผลิตภัณฑ์การเงินที่เหมาะสมกับความต้องการของประชาชน ความรวดเร็วในการบริการ ในด้านของแบบสอบถามมีความจำเป็นในการเพิ่มข้อคำถามเพื่อใช้ในการวัดเรื่องเหตุผลการขอกู้หนี้นอกระบบ เงื่อนไขที่ยุ่งใจ ความรวดเร็วในการบริการ และผลกระทบจากหนี้นอกระบบเพื่อนำมาประเมินความต้องการการใช้สินเชื่อให้สอดคล้องกับปัญหาในประเทศไทย

การให้ทักษะทางการเงินเกี่ยวกับผลกระทบของหนี้ในระบบทั้งให้เชิงการคิดอัตราดอกเบี้ย ในเชิงสังคมและความปลอดภัยของชีวิตทรัพย์สิน แนวทางการให้ทักษะเกี่ยวกับการคำนวณการใช้คืนเงินกู้ของการกู้ทุกรูปแบบเพื่อลดการก่อหนี้เกิดความจำเป็น รวมถึงจำเป็นต้องมีการให้ทักษะเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การก่อหนี้ที่มีความจำเป็นและวัตถุประสงค์การก่อหนี้ที่ไม่มีความจำเป็นเช่น การสร้างหนี้เพื่อการลงทุนในภาคเศรษฐกิจจริง (Real sector) เป็นการลงทุนที่เหมาะสม การสร้างหนี้เพื่อการใช้จ่ายซื้อของฟุ่มเฟือยเป็นหนี้ที่ใช้แล้วหมดไปไม่ได้รายได้กลับคืนมา ดังนั้นการให้ทักษะทางการเงินอย่างเดียวไม่เพียงพอ (Pradhan, 2013)

ขยายการเข้าถึงบริการทางการเงินเพื่อเพิ่มช่องทางทางการเงินนอกเหนือจากหนี้ในระบบ

ขยายการเข้าถึงบริการทางการเงินใน 3 มิติ (Sarma, 2012) 1) ด้านการเข้าถึงระบบการเงินเบื้องต้นภาครัฐจะต้องมีการสนับสนุนสถาบันการเงินทั้งรายใหญ่และรายย่อยเพื่อเข้าถึงให้เขตพื้นที่ห่างไกลในทุกพื้นที่ เนื่องจากการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่ถูกกฎหมายนั้นประชาชนย่อมมีต้นทุนในการเดินทางและอื่น ๆ (Pradhan, 2013) 2) ด้านความพร้อมนั้นการเข้าถึงบริการทางการเงินต้องมีบริการครบวงจรทั้งการฝากเงิน ถอนเงิน โอนเงินต่างบัญชีและแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ 3) ด้านการใช้งานนั้นผลิตภัณฑ์ทางการเงินจำเป็นต้องตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ในทุกกลุ่มไม่เพียงแต่จะสนับสนุนให้กลุ่มผู้มีรายได้สูงเท่านั้น

การดำเนินการปล่อยสินเชื่อของภาคเอกชน

การดำเนินเพิ่มกระแสการปล่อยสินเชื่อในระบบเพื่อทดแทนปริมาณหนี้ในระบบโดยการเปิดแหล่งเงินกู้เพื่อความจำเป็นเร่งด่วนและลดเงื่อนไขการกู้ยืม จากผลการศึกษาพบว่ากลุ่มจังหวัดที่มีทักษะทางการเงินสูงก็มีการก่อหนี้ในระบบ เพราะฉะนั้นสรุปได้ว่าถึงแม้มีทักษะทางการเงินก็จะตัดสินใจกู้หนี้ระบบอยู่หากมีความจำเป็นเร่งด่วน เนื่องจากข้อได้เปรียบของหนี้ระบบนั้นจะมีเงื่อนไขการกู้ยืมและหลักฐานการขออนุมัติสินเชื่อน้อยกว่าหนี้ในระบบ ทั้งนี้แปรผันตามกับจำนวนอัตราดอกเบี้ยที่สูงมากขึ้น หากภาคเอกชนต้องการจะลดเงื่อนไขการปล่อยสินเชื่อจำเป็นต้องมีการเพิ่มอัตราดอกเบี้ยมากขึ้นเพื่อลดความเสี่ยงในการสร้างหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (Non-Performing Loan) ในส่วนของอัตราดอกเบี้ยถ้าหากภาครัฐประกาศลดอัตราดอกเบี้ยในผลิตภัณฑ์ทางการเงินเป็นกฎหมายบังคับใช้นั้นเป็นการกีดกันภาคเอกชนให้เพิ่มเงื่อนไขการกู้ยืม โดยผลกระทบจะตกอยู่ที่ภาคประชาชนเนื่องจากจะไม่สามารถกู้เงินได้เนื่องจากติดเงื่อนไขทางการลดความเสี่ยงของหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (Non-Performing Loan) ในปัจจุบันสถาบันการเงินหลายแห่งขอข้อมูลจาก บริษัท ข้อมูลเครดิตแห่งชาติ (National Credit Bureau) เพื่อตรวจสอบข้อมูลการขอสินเชื่อของภาคประชาชน ประชาชนในกลุ่มที่เคยมีประวัติการค้างชำระจะไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่ถูกกฎหมายได้ ทั้งนี้เพื่อช่วยเหลือภาคประชาชนภาครัฐจำเป็นต้องกำหนดการติดข้อมูลประวัติเครดิตบูโรในระยะเวลาที่ลดลง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัยประเด็นการศึกษาหนี้ในระบบในประเทศไทย ในการศึกษาครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เนื่องจากติดข้อจำกัดในการศึกษาในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เนื่องจากผู้ตอบแบบสอบถามหรือผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์จะไม่ให้ข้อมูลที่แท้จริง และเป็นข้อมูลที่มีความอ่อนไหวสูง ทั้งหากผู้ทำวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลอาจจะเกิดอันตรายจากการเก็บรวบรวมข้อมูล

บรรณานุกรม

- Abreu, M., & Mendes, V. (2010). Financial literacy and portfolio diversification. *Quantitative finance*, 10(5), 515-528.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211.
- Ameliawati, M., & Setiyani, R. (2018). The influence of financial attitude, financial socialization, and financial experience to financial management behavior with financial literacy as the mediation variable. *KnE Social Sciences*, 811–832-811–832.
- Disney, R., & Gathergood, J. (2013). Financial literacy and consumer credit portfolios. *Journal of Banking & Finance*, 37(7), 2246-2254.
- Finance, M. o. (2019). *Microfinancial Inclusion Map*. Retrieved from: https://1359.go.th/mim/source/www/list.php?fbclid=IwAR3DLuS_AU_oIUxcss_XUkSy4WuecrV05GgryOBREi957UojOfUmMiOvU8
- French, D., & McKillop, D. (2016). Financial literacy and over-indebtedness in low-income households. *International Review of Financial Analysis*, 48, 1-11.
- Hung, A., Parker, A. M., & Yoong, J. (2009). *Defining and measuring financial literacy*.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of economic literature*, 52(1), 5-44.
- Lusardi, A., & Tufano, P. (2015). Debt literacy, financial experiences, and overindebtedness. *Journal of Pension Economics & Finance*, 14(4), 332-368.
- Mudzingiri, C., Muteba Mwamba, J. W., & Keyser, J. N. (2018). Financial behavior, confidence, risk preferences and financial literacy of university students. *Cogent Economics & Finance*, 6(1), 1512366.

- Norvilitis, J. M., Merwin, M. M., Osberg, T. M., Roehling, P. V., Young, P., & Kamas, M. M. (2006). Personality factors, money attitudes, financial knowledge, and credit-card debt in college students 1. *Journal of applied social psychology*, 36(6), 1395-1413.
- Perry, V. G., & Morris, M. D. (2005). Who is in control? The role of self-perception, knowledge, and income in explaining consumer financial behavior. *Journal of consumer affairs*, 39(2), 299-313.
- Rajna, A., Ezat, W. S., Al Junid, S., & Moshiri, H. (2011). Financial management attitude and practice among the medical practitioners in public and private medical service in Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 6(8), 105.
- Schwab, C., Iannicola Jr, D., Beck, T., Hira, T., Bryant, J. H., Parker, J., . . . Dawson, C. (2008). President's advisory council on financial literacy. *Annual Report to the President. Washington: The department of the treasury*.
- Stango, V., & Zinman, J. (2009). Exponential growth bias and household finance. *The Journal of Finance*, 64(6), 2807-2849.
- Thailand, B. o. (2018). *Financial Literacy Survey Report: 2018 Results*. Retrieved from
- ศรีย, ร. ฤ. บ., & ธรรม, อ. ศ. ว. ณ. ป. ส. (2020). ศึกษาสาเหตุการเกิดหนี้ในระบบของกลุ่มคนฐานราก (กรณี ศึกษา: หนี้ นอก ระบบ ธนาคารออมสิน สาขา สงขลา). Paper presented at the Rangsit Graduate Research Conference: RGRC.

A framework to measure the financial risk of local government in Thailand^{*}

Methee Srisulux^{**}

Chandra-nuj Mahakanjana^{***}

Received Date: September 27, 2022, Revised Date: December 5, 2022, Accepted Date: December 9, 2022)

Abstract

The local government is responsible for providing essential public services for the people. The strong fiscal and financial condition of these organizations ensure the continuity in the provision of public services. Therefore, it is imperative to have analytical tools that help assessing risks by using financial accounting information as leverages to indicates an organization's financial capacity whether it can meet the needs of the general public or not, how the organization's fiscal discipline is maintained, including the efficiency and effectiveness of an organization's financial resources spending. The aforementioned problems and conditions lead to research questions; which financial risk dimensions and indicators are appropriate for Thai local context. The objective of this study was to develop a framework for financial risk analysis by using quantitative research. The sample group of 2,450 municipal governments (Cities, Towns, Sub-districts) were selected. This research uses financial statements from e-LASS database between 2015 to 2019. The data were collected from the department of local administration and analyzed by using statistical tools including mean, correlation, and analysis of variance. The result of this study found that the financial risk analysis framework should consist of 17 financial ratio indicators divided into 4 dimensions as follows; short-term, long-term, budget, and service-level solvencies. The test results for the validity and reliability of the indicators were satisfactory and appropriate to measure the financial risks of the local government.

Keyword: Risk Analysis, Financial Risk, Local Government

^{*} This article is a part of Dissertation on *The Financial Risk Analysis of Local Government in Thailand*, School of Public Administration, National Institute of Development Administration.

^{**} Doctoral Candidate, the Degree of Doctor of Public Administration, School of Public Administration, National Institute of Development Administration. E-mail: methee.ssr@gmail.com

^{***} Associate Professor, School of Public Administration, National Institute of Development Administration, Major Adviser

กรอบวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลัง ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย*

เมธี ศรีสุรักษ์**

จันทรานูช มหากาญจนนะ***

(วันรับบทความ: 27 กันยายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 5 ธันวาคม 2565/ วันตอบรับบทความ: 9 ธันวาคม 2565)

บทคัดย่อ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นถือเป็นองค์กรที่มีหน้าสำคัญในการจัดบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชน การที่องค์กรเหล่านี้มีฐานะทางการเงินการคลังที่เข้มแข็งย่อมเป็นหลักประกันถึงความต่อเนื่องในการจัดบริการสาธารณะ ดังนั้นการมีเครื่องมือที่ช่วยวิเคราะห์ความเสี่ยงโดยใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางการเงินการบัญชีเพื่อบ่งชี้ว่าองค์กรมีขีดความสามารถทางการเงินที่เข้มแข็งหรืออยู่ในสถานะอ่อนแอ สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนทั่วถึงหรือไม่ การศึกษาวิจัยทางการเงินการคลังขององค์กรเป็นอย่างไร รวมทั้งองค์กรใช้จ่ายทรัพยากรทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลหรือไม่ จากสภาพปัญหาดังกล่าวนำไปสู่คำถามวิจัยที่ว่ามิติและตัวชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินตัวใดที่เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นไทย วัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อพัฒนารอบวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลัง โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประเภทเทศบาล 3 รูปแบบ (นคร, เมือง, ตำบล) จำนวน 2,450 แห่ง เก็บรวบรวมข้อมูลทางการเงินการบัญชีระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 ถึง 2562 จากฐานข้อมูลระบบบันทึกบัญชีคอมพิวเตอร์ (e-LAAS) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เครื่องมือทางสถิติได้แก่ ค่าเฉลี่ย สหสัมพันธ์และการวิเคราะห์ความแปรปรวน ผลการศึกษาค้นพบว่า กรอบวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลังควรประกอบด้วยตัวชี้วัดอัตราส่วนทางการเงินจำนวน 17 ตัวชี้วัด แยกเป็น 4 มิติ ดังนี้ สภาพคล่องระยะสั้น สภาพคล่องระยะยาว ความพอเพียงทางงบประมาณและความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ ผลทดสอบความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่นของตัวชี้วัดอยู่ในเกณฑ์ดี เหมาะสมที่จะใช้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

คำสำคัญ: การวิเคราะห์ความเสี่ยง, ความเสี่ยงทางการเงินการคลัง, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง การวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย
สาขารัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

** นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
อีเมล methee.ssr@gmail.com

*** รองศาสตราจารย์ ดร., คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

บทนำ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดกับประชาชน และการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้ตรงเป้าหมายและมีประสิทธิภาพมากกว่าหน่วยงานอื่น ทั้งนี้การกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสอดคล้องกับหลักการตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม โดยมีเป้าหมายให้เป็นหน่วยงานหลักในการจัดบริการสาธารณะระดับพื้นที่ ในภาพรวมนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจทางการคลังเพิ่มขึ้นทั้งในด้านการจัดเก็บรายได้ การจัดทำงบประมาณรายจ่าย รวมถึงการก่อหนี้ผูกพัน¹ (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2551; วีระศักดิ์ เครือเทพ และคณะ, 2557; สำนักนโยบายการคลัง, 2562)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการกระจายอำนาจจะส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีทรัพยากรทางการเงินการคลังในระดับที่สูงขึ้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าท้องถิ่นทุกแห่งจะมีฐานะทางการเงินเพิ่มขึ้นในสัดส่วนเดียวกันเสมอไป และก็ได้ไม่ได้หมายความว่าระดับทรัพยากรที่เพิ่มขึ้นจะเพียงพอต่อการดำเนินการกิจในแต่ละด้าน ไม่ว่าจะเป็นภารกิจเดิมและภารกิจใหม่ที่ได้รับการถ่ายโอนตามกฎหมายกระจายอำนาจ อย่างทั่วถึงเสมอไปเช่นกัน การที่ท้องถิ่นเหล่านี้มีฐานะทางการเงินการคลังที่เข้มแข็งย่อมเป็นหลักประกันถึงความต่อเนื่องในการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชน รวมทั้งการที่ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประเมินฐานะทางการเงินขององค์กรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและความเสี่ยงทางการเงินการคลังและการจัดบริการสาธารณะที่อาจเกิดขึ้นได้ล่วงหน้า และสามารถกำหนดมาตรการรับมือกับปัญหาทางการเงินการคลังที่เกิดขึ้นได้อย่างทันการณ์ (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2551; Levine et al., 2013) อย่างไรก็ตาม ตัวแบบในการวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลังที่มีอยู่ในปัจจุบันล้วนได้รับการพัฒนาขึ้นมาจากบริบทโครงสร้างการคลังของต่างประเทศเป็นหลัก ซึ่งการศึกษาเรื่องนี้ในไทยมีจำนวนจำกัด

ดังนั้น การมีเครื่องมือวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลังเพื่อช่วยในการติดตามและประเมินผลว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีทรัพยากรทางการเงินเพียงพอสำหรับการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนได้อย่างต่อเนื่องมากน้อยเพียงใด และในแต่ละช่วงเวลาองค์กรมีข้อจำกัดในการบริหารสภาพคล่องทางการเงินหรือไม่ การรักษาวินัยทางการเงินการคลังเป็นอย่างไร รวมทั้งองค์กรใช้ทรัพยากรทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลหรือไม่ จึงมีความจำเป็นด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่คำถามวิจัยที่ว่า กรอบวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลังรูปแบบใดที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย

คำจำกัดความในการวิจัย

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง รูปแบบการปกครองราชการส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันแบ่งเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา

¹ หลักเกณฑ์ในการพิจารณาการก่อหนี้ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาล และเมืองพัทยา ตามหนังสือกระทรวงมหาดไทยที่ มท 0808.3/ว0288 ลงวันที่ 16 มกราคม 2562

ความเสี่ยงทางการเงิน (Financial Risk) หมายถึง ความเป็นไปได้ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะประสบปัญหาความตึงตัวทางการเงินการคลัง (fiscal distress) ก่อให้เกิดการขาดสภาพคล่องทางการเงิน (ระยะสั้นหรือระยะยาว) หรืองบประมาณไม่พอเพียงต่อการจัดบริการสาธารณะแก่ประชาชน ซึ่งส่งผลต่อฐานะทางการเงินการคลัง (financial condition) ที่อ่อนแอ หรือแย่ (Trussel & Patrick, 2018; Lopez-Hernandez et al., 2017)

ฐานะทางการเงิน (Financial Condition) หมายถึง ขีดความสามารถทางการเงิน (ระยะสั้นและระยะยาว) ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เพียงพอและยั่งยืนต่อการจัดบริการสาธารณะแก่ประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ภายใต้เงื่อนไข ข้อจำกัดหรือภาวะวิกฤตที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ (Levine et al., 2013; วีระศักดิ์, 2554)

การวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลัง (Financial Risk Analysis) หมายถึง กระบวนการวิเคราะห์และระบุความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต โดยการใช้ดัชนีชี้วัดทางการเงิน (financial ratio) เพื่อวิเคราะห์ฐานะทางการเงิน (financial condition) จากมิติสภาพคล่องทางการเงิน (ระยะสั้นและระยะยาว) มิติความยั่งยืนและมิติความพอเพียงทางการเงิน

ดัชนีชี้วัดฐานะทางการเงิน (Financial Condition Index) หมายถึง ดัชนีเพื่อใช้ในการวัดฐานะทางการเงินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยดัชนีสภาพคล่องระยะสั้น ดัชนีสภาพคล่องระยะยาว ดัชนีความยั่งยืนทางงบประมาณ ดัชนีความพอเพียงในการให้บริการ

สภาพคล่องระยะยาว (Long-term Solvency) หมายถึง ความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการชำระภาระผูกพันหรือภาระหนี้ระยะยาว (เกิน 1 ปี) (Levine et al., 2013; วีระศักดิ์, 2554)

สภาพคล่องระยะสั้น (Short-term Solvency) หมายถึง ขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการชำระหนี้และภาระผูกพันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะสั้น (น้อยกว่า 1 ปี) (Levine et al., 2013; วีระศักดิ์, 2554)

ความยั่งยืนทางงบประมาณ (Budget Solvency) หมายถึง ความสามารถด้านการเงินที่เพียงพอสำหรับการใช้จ่ายเพื่อจัดบริการสาธารณะตามที่ประชาชนต้องการในกรอบงบประมาณ (Levine et al., 2013; วีระศักดิ์, 2554)

ความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ (Service-level Solvency) หมายถึง ความสามารถในการจัดบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานอย่างเพียงพอและมีคุณภาพ (Levine et al., 2013; วีระศักดิ์, 2554)

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารอบวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตดังนี้ (1) ประชากร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย (ยกเว้นองค์กรบริหารส่วนจังหวัด องค์กรบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา)

(2) กลุ่มตัวอย่าง คือ เทศบาล จำนวน 2,450 แห่ง ครอบคลุมทั่วทุกภาคของประเทศ และข้อมูลงบการเงินและบัญชี ระหว่างปีงบประมาณ 2558 ถึง 2562 และ (3) เนื้อหา ในการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นการประเมินความเสี่ยงทางการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยการวิเคราะห์ด้วยตัวชี้วัดอัตราส่วนทางการเงิน (financial ratio) ครอบคลุม 4 มิติ ประกอบด้วยมิติสภาพคล่องระยะสั้น มิติสภาพคล่องระยะยาว มิติความยั่งยืนทางงบประมาณและมิติความพอเพียงในการให้บริการสาธารณะ

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องได้แก่ (1) หลักการพื้นฐานความเสี่ยงขององค์กรภาครัฐ (2) แนวคิดพื้นฐานความเสี่ยงทางการเงินการคลัง (3) แนวคิดพื้นฐานการวิเคราะห์ฐานะทางการเงิน และความสัมพันธ์ระหว่างความเสี่ยงทางการเงินการคลังกับการวิเคราะห์ฐานะทางการเงิน รวมทั้ง (4) กรอบการพัฒนาดัชนีวัดความเสี่ยงทางการเงินการคลัง ดังนี้

หลักการพื้นฐานความเสี่ยงขององค์กรภาครัฐ

นักวิชาการได้ให้คำนิยามของความเสี่ยงที่แตกต่างกันไปตามความเชี่ยวชาญและอาชีพ แต่ทว่าแก่นหลักของความเสี่ยงคือ ความไม่แน่นอนหรือโอกาสที่อาจจะนำไปสู่ความสูญเสียหรือการไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งประกอบด้วย 2 องค์ประกอบคือ โอกาส (Opportunity) หรือความเป็นไปได้ (Possibility/ Likelihood) และผลกระทบ (Impact) (อัญชนา ณ ระนอง, 2553) การบริหารความเสี่ยงจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการประเมินประเด็นยุทธศาสตร์ และรวมถึงวัตถุประสงค์ คุณภาพการให้บริการ การนำระบบการบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์มาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง โดยให้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ และแผนการดำเนินงานให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกับนโยบาย และเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของรัฐบาล มีการกำหนดตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ที่ชัดเจน ให้วัดผลในทุกระดับตั้งแต่ระดับองค์การไปจนถึงระดับบุคคล (กรมบัญชีกลาง, 2556; จิรประภา อัครบวร และ ภูมิพร ธรรมสถิตย์เดช, 2552)

แนวคิดพื้นฐานความเสี่ยงทางการเงินการคลัง

ความเสี่ยงทางการเงินการคลัง หมายถึง สภาวะที่องค์กรต้องเผชิญกับภาระผูกพันทางการเงินที่ก่อให้เกิดความผันผวนต่อฐานะทางการเงินการคลัง ซึ่งมีสาเหตุจากทั้งปัจจัยในเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจการคลัง ปัจจัยเชิงนโยบายและปัจจัยเชิงสถาบัน หากเรา มีความเข้าใจและตระหนักถึงความเสี่ยงต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมนำไปสู่การกำหนดมาตรการรับมือที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งมีความจำเป็นยิ่งต่อการพัฒนาระบบบริหารงานภาครัฐและระบบการคลังสาธารณะให้สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน (จรัส สุวรรณมาลา, 2552; กรมบัญชีกลาง, 2552; วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2555; Brix and Schick, 2002) จะเห็นได้ว่าภาระผูกพันทางการเงินที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งภาระผูกพันเหล่านี้ยังไม่ปรากฏชัดเจนในปัจจุบัน แต่ถ้าหากเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้นและก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายที่รัฐบาลต้องเข้าไปแบกรับแล้ว อาจส่งผลกระทบต่อฐานะทางการเงิน (Financial Condition) ซึ่งหากท้องถิ่นมิได้วางแผนทางการเงินเพื่อรับมือกับภาระค่าใช้จ่ายดังกล่าวแล้ว อาจส่งผลกระทบต่อฐานะทางการเงินของรัฐบาลอย่างร้ายแรง และกระทบต่องบประมาณสำหรับการจัดบริการสาธารณะด้วย

แนวคิดพื้นฐานการวิเคราะห์ฐานะทางการเงิน

การวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินโดยใช้กรอบวิเคราะห์ฐานะทางการเงินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (Local Financial Position Analysis) นักวิชาการเลือกใช้กรอบวิเคราะห์และเครื่องมือชี้วัดที่ต่างกันออกไป แต่ส่วนใหญ่มีมุมมองที่ตรงกันว่า การวิเคราะห์ฐานะทางการเงินเป็นเครื่องมือทางการบริหารที่สำคัญ ซึ่งช่วยประเมินความเสี่ยงว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีศักยภาพทางการคลังเพียงพอต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กรได้อย่างยั่งยืนหรือไม่ รวมถึงการให้ความสำคัญกับการประเมินขีดความสามารถในการจัดเก็บรายได้ ระดับการใช้จ่ายและภาระหนี้ระยะยาวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2554) ฐานะทางการเงินเป็นความสัมพันธ์ระหว่างการคลังสาธารณะและสิ่งแวดล้อมทางการคลังหรือความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยด้านหนึ่งมาจากทรัพยากรทางการเงินที่มีทั้งจากภายในและภายนอกได้จาก “การวิเคราะห์รายได้” และ “การวิเคราะห์ทรัพยากรภายใน” และอีกด้านมาจากแรงกดดันด้านรายจ่าย ที่มาจากรายจ่ายงบประมาณ ณ ปัจจุบันและรายจ่ายงบประมาณจากภาระผูกพันปีที่ผ่านมา คำนวณได้จาก “การวิเคราะห์รายจ่าย” ร่วมกับ “การวิเคราะห์หนี้และเงินบำนาญ” สิ่งทีกล่าวนมาเป็นกรอบแนวคิดองค์ประกอบหลักของฐานะทางการเงินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (Berne and Schramm, 1986; อุดม ทุมโฆสิต, 2545)

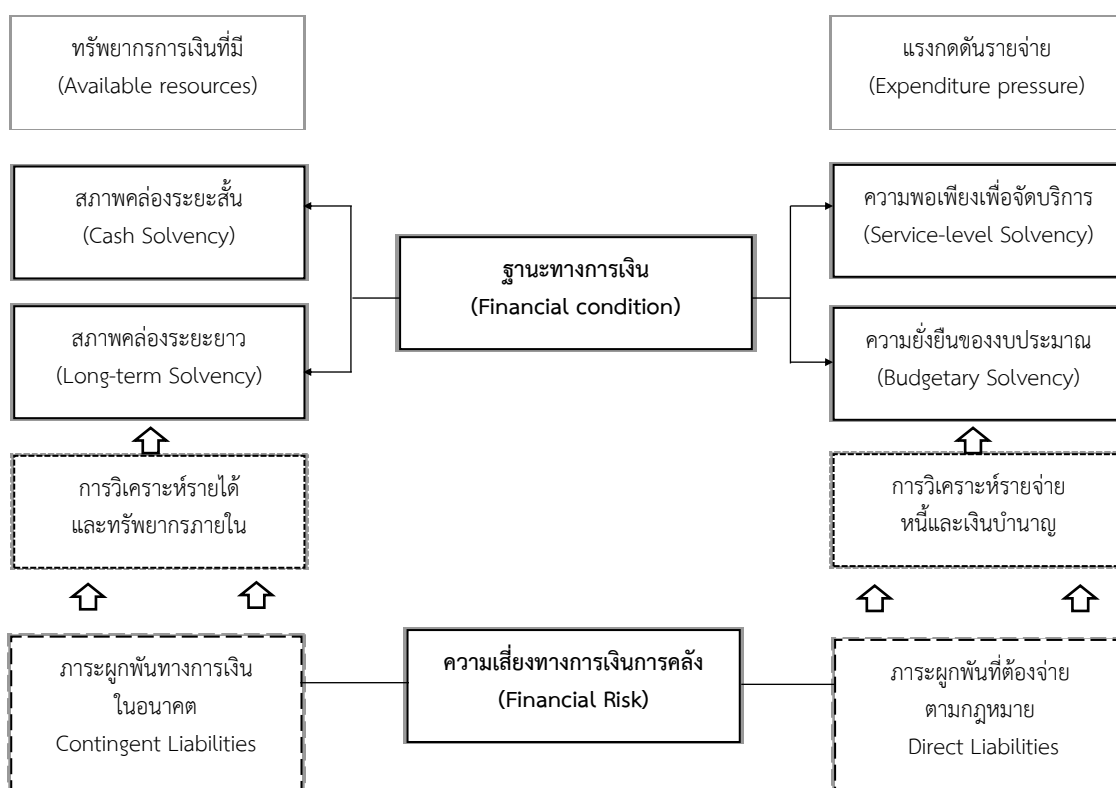
กล่าวโดยสรุป ฐานะทางการเงินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงหมายถึงขีดความสามารถในการจัดหารายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเมื่อเปรียบเทียบกับระดับความต้องการในรายจ่ายสาธารณะด้านต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทั้งนี้เทคนิคที่นิยมใช้ในการวิเคราะห์ถึงขีดความสามารถในการจัดหารายได้และระดับความจำเป็นในการใช้จ่ายมีหลายประการ (อุดม ทุมโฆสิต, 2545; วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2551) เช่น ระบบภาษีตัวแทน (Representative Tax System: RTS) และระบบรายจ่ายตัวแทน (Representative Expenditure System: RES) ระบบการวิเคราะห์รายได้แบบ Income-with-Tax-Exportation Approach และกรอบการวิเคราะห์ที่ใช้ดัชนีชี้วัดทางการเงิน (Financial Ratios) เป็นต้น

งานวิจัยเชิงประจักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ฐานะทางการเงิน จำแนกได้ 2 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มแรกวิเคราะห์ฐานะทางการเงินโดยใช้ข้อมูลเศรษฐกิจสังคม อาทิ อัตราส่วนการว่างงาน รายได้เฉลี่ยครัวเรือน และอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากร เป็นต้น (Mercer & Gilbert, 1996; Kloha et al., 2005a, 2005b) และกลุ่มที่ใช้ข้อมูลทางการเงินและบัญชีเพื่อวิเคราะห์ฐานะทางการเงิน (Brown, 1993, 1996; Chaney et al., 2002; Dennis, 2004; Kamnikar et al., 2006; Wang et al., 2007; Zafra-Gomez et al., 2009a, 2009b, 2009c; Rivenbark et al., 2009, 2010; Casal & Gomez, 2011) งานวิจัยเหล่านี้ได้ให้กรอบทางเลือกในการวัดฐานะทางการเงินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงพัฒนาตัวชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลังโดยอ้างอิงจากการศึกษาของ Wang, Dennis and Tu (2007) รวมทั้งเลือกใช้กรอบการวิเคราะห์ที่ใช้ดัชนีชี้วัดทางการเงินเนื่องจากความมีอยู่ของข้อมูลการเงินและบัญชีของกลุ่มตัวอย่างเทศบาลที่น่าเชื่อถือและระยะดำเนินงานที่ยาวนานเหมาะสมต่อการนำมาวิเคราะห์และศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างความเสี่ยงทางการเงินการคลังกับการวิเคราะห์ฐานะทางการเงิน

จากการทบทวนวรรณกรรมดังที่กล่าวมาแล้วนั้น พบว่าการวิเคราะห์ฐานะทางการเงินเพื่อประเมินความเสี่ยงทางการเงินการคลังควรมีมิติประเมินจำนวน 4 ด้าน ประกอบด้วย (1) สภาพคล่องทางการเงินระยะสั้น (2) ความยั่งยืนทางงบประมาณ (3) สภาพคล่องทางการเงินระยะยาว และ (4) ความเพียงพอของการให้บริการ โดยเป็นการประเมินว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสามารถในการบริหารสภาพคล่องทางการเงินในระยะสั้น (ภาระผูกพันในอนาคต) สามารถบริหารงบประมาณได้อย่างสมดุล มีความสามารถในการชำระหนี้และภาระผูกพันในระยะยาว รวมทั้งสามารถใช้ทรัพยากรทางการเงินที่มีอยู่ในการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนได้อย่างเพียงพอ (ภาระผูกพันที่ต้องจ่ายตามกฎหมาย) ความเสี่ยงทางการเงินการคลังและการวิเคราะห์ฐานะทางการเงินจึงมุ่งเน้นลดความเสี่ยงจากความไม่แน่นอนหรือโอกาสที่อาจจะนำไปสู่ความสูญเสียหรือการไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยเฉพาะความเพียงพอของการให้บริการสาธารณะ รวมทั้งผลการดำเนินงานทางการเงินภายใต้ขอบเขตภารกิจการให้บริการสาธารณะ (Berne and Schramm, 1986; Brixi and Schick, 2002; อุดม ทุมโฆสิต, 2545; วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2554) ความสัมพันธ์ดังแสดงตามภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างความเสี่ยงทางการเงินการคลังกับฐานะทางการเงิน

กรอบการพัฒนาตัวชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลัง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพัฒนากรอบตัวชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินบนพื้นฐานงานวิจัยเชิงประจักษ์ของ Wang et al. (2007) รวมกับแนวคิดพื้นฐานความเสี่ยงทางการเงินการคลังและแนวคิดพื้นฐานการวิเคราะห์ฐานะทางการเงิน รวมทั้งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการเลือกตัวชี้วัดทางการเงิน โดยเกณฑ์การวัดครั้งนี้ ประกอบด้วย การวัดสภาพคล่องทางการเงิน (Liquidity) ในการชำระหนี้และภาระผูกพันทั้งระยะสั้นและระยะยาว และการวัดความมั่นคงทางการเงิน (Solvency) ในการจัดบริการสาธารณะรวมถึงความพอเพียงของงบประมาณ (Stone et al., 2015; Turley et al., 2015)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบมิติและดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลังซึ่งสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแนวคิดการวิเคราะห์ฐานะทางการเงิน จำแนกเป็น 4 มิติ ดังนี้ (1) มิติสภาพคล่องระยะสั้น คือความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการชำระหนี้และภาระผูกพันระยะสั้น ประกอบด้วยอัตราส่วนทุนหมุนเวียน อัตราส่วนเงินสด อัตราส่วนหนี้สินหมุนเวียน และสัดส่วนลูกหนี้ภาษีท้องถิ่น (2) มิติสภาพคล่องระยะยาวเป็นความสามารถในการชำระหนี้และภาระผูกพันที่มากกว่า 1 ปีขึ้นไปประกอบด้วย อัตราส่วนสินทรัพย์สุทธิ ระดับหนี้สินต่อเงินสะสม ระดับหนี้ระยะยาวต่อรายรับรวม ภาระหนี้ระยะยาวต่อประชากร และสัดส่วนรายจ่ายเพื่อการชำระหนี้ (3) มิติความยั่งยืนทางงบประมาณ หมายถึงความพอเพียงของงบประมาณในการจัดบริการสาธารณะ ประกอบด้วยอัตราส่วนดำเนินงาน อัตราส่วนรายจ่ายที่มาจากภาษีท้องถิ่น ระดับเงินสะสมต่อรายจ่ายรวม และอัตราส่วนการเปลี่ยนแปลงเงินสะสม และ (4) มิติความเพียงพอในการจัดบริการสาธารณะ หมายถึง ความสามารถในการจัดบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพและพอเพียง ประกอบด้วยมูลค่าทรัพย์สินถาวรต่อประชากร ภาระภาษีต่อประชากร รายจ่ายต่อประชากรและจำนวนประชากรต่อพนักงานที่ให้บริการ รายละเอียดดังแสดงตามตารางที่ 1

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative approaches) ซึ่งอาศัยข้อมูลที่เป็นตัวเลขมาใช้ในการวิเคราะห์และยืนยันข้อค้นพบ (อัญญา ณ ระนอง, 2554; Stockmer, 2019; สมโภชน์ อเนกสุข, 2564) ซึ่งเหมาะสมที่ใช้ตอบคำถามในการวิจัยและวัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้ โดยดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- (ก) สืบเสาะเอกสารวิชาการและทบทวนวรรณกรรม แนวคิดและทฤษฎี รวมทั้งงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาพัฒนากรอบวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลังและนำมากำหนดขอบเขตของการวิจัย รวมทั้งกลุ่มตัวอย่าง
- (ข) กำหนดกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย คือ เทศบาล จำนวน 2,450 แห่ง² แบ่งเป็น 3 ประเภท (1) เทศบาลนคร จำนวน 30 แห่ง (2) เทศบาลเมือง จำนวน 184 แห่ง และ (3) เทศบาลตำบล จำนวน 2,236 แห่ง ครอบคลุมทั่วประเทศ ทั้งนี้ไม่รวมองค์กรบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา ผู้วิจัยเลือกใช้เทศบาลเป็นหน่วยวิเคราะห์หลัก (Unit of analysis) เนื่องจากเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีขอบเขตภารกิจที่ชัดเจน (Well institutionalized) และต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานาน รวมทั้งข้อมูลการเงินการบัญชีที่มีความน่าเชื่อถือ มากกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบอื่น

² ข้อมูลจากกลุ่มงานกฎหมายและระเบียบท้องถิ่น2 กองกฎหมายและระเบียบ กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ณ วันที่ 20 ธันวาคม 2562

ตารางที่ 1 กรอบพัฒนาดัชนีชี้วัดความเสี่ยงโดยใช้กรอบวิเคราะห์ฐานะทางการเงินการคลัง

เกณฑ์วัด	มิติ	งานวิจัยเชิงประจักษ์
สภาพคล่องทางการเงิน (Liquidity)	สภาพคล่องทางการเงินระยะสั้น (Short-term)	Dennis (2004); Chaney et al. (2002); Carmeli (2002,2008); Karmnikar et al. (2006); Zafra-Gomez et al. (2009); Wang et al. (2009); Rivenbrank et al. (2009,2010); Clark (2015); Stone et al. (2015); Turley et al. (2015); Horrigan (1965); Petersen (1977); Chen & Shimerda (1981); Chabotar (1989)
	สภาพคล่องทางการเงินระยะยาว (Long-Term)	Dennis (2004); Wang et al. (2009); Rivenbrank et al. (2009,2010); Clark (2015); Stone et al. (2015); Turley et al. (2015) Horrigan (1965); Petersen (1977); Chen & Shimerda (1981); Chabotar (1989)
ความมั่นคงทางการเงิน (Solvency)	ความพอเพียงในการจัดบริการ สาธารณะ (Service-level)	Dennis (2004); Wang et al. (2009); Karmnikar et al. (2006); Chaney et al. (2002); Horrigan (1965); Petersen (1977); Chen & Shimerda (1981); Chabotar (1989) Rivenbrank et al. (2009,2010); Clark (2015); Stone et al. (2015); Turley et al. (2015)
	ความยั่งยืนทางงบประมาณ (Budgetary)	Dennis (2004); Wang et al. (2009); Rivenbrank et al. (2009,2010); Clark (2015); Stone et al. (2015); Turley et al. (2015)

- (ค) กำหนดระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย ระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 – 2562 เนื่องจากในปีงบประมาณ 2563 มีการประกาศใช้กฎหมายภาษีโรงเรือนและที่ดินฉบับใหม่ระยะแรก ส่งผลทำให้รายได้ท้องถิ่นมีความผันผวนอาจไม่เหมาะสมต่อการวิเคราะห์ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงกำหนดระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาก่อนการประกาศใช้กฎหมายภาษีฯ ซึ่ง Lewis (2007) และ Chaney et al. (2002) กล่าวว่า การวิเคราะห์ข้อมูลทางการเงินและงบประมาณ โดยเฉพาะการวิเคราะห์ฐานะทางการเงินควรใช้ช่วงระยะเวลาของข้อมูลอย่างน้อย 5 ปี เพื่อแสดงให้เห็นแนวโน้มและเปรียบเทียบแต่ละตัวชี้วัดได้อย่างชัดเจน ดังนั้นการเลือกช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงเหมาะสมและสามารถให้ข้อมูลที่มีจำนวนมากเพียงพอต่อการวิเคราะห์เปรียบเทียบ
- (ง) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิซึ่งเป็นข้อมูลการเงินการบัญชีจากฐานข้อมูลระบบบันทึกบัญชีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (e-LASS)³ ข้อมูลงบแสดงฐานะทางการเงินและข้อมูลรายงานทางการเงินการบัญชี รวมทั้งข้อมูลเทศบัญญัติงบประมาณของเทศบาลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 – 2562
- (จ) พัฒนารอบวิเคราะห์ความเสี่ยงทางการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วิเคราะห์และประมวลผลการศึกษา พัฒนาข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

³ ฐานข้อมูลจากกลุ่มงานพัฒนาระบบบัญชีท้องถิ่น สำนักงานบริหารการคลังท้องถิ่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น

สอดคล้องภายในด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน (Kachigan, 1986; Wang et al., 2007; Clark, 2015; Stone et al., 2015) ความเที่ยงตรง (Validity) ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ทดสอบด้วยการวัด (1) ความเที่ยงตรงเชิงเกณฑ์สัมพันธ์ (Criteria-related Validity) หรือความเที่ยงตรงเชิงพยากรณ์ (Predictive Validity) ซึ่งคำนวณค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สันระหว่างปัจจัยเศรษฐกิจสังคม (จำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากรและผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในจังหวัด) กับดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลังและ (2) ความเที่ยงตรงเชิงสภาพ (Concurrent Validity) ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวน (Analysis of Variance: ANOVA) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างกลุ่มฐานะทางการเงินระดับดี ระดับปานกลาง และระดับแย่ (Wang et al., 2007; Clark, 2015)

ตารางที่ 2 มิติและดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลัง

มิติ	ดัชนีชี้วัด	วิธีการคำนวณ
สภาพคล่องระยะสั้น (Short-term Solvency)	Ratio A	- อัตราส่วนทุนหมุนเวียน (Current Ratio) = สัดส่วนระหว่างสินทรัพย์หมุนเวียนต่อหนี้สินหมุนเวียน (Current Assets / Current Liabilities)
	Ratio B	- อัตราส่วนเงินสด (Cash Ratio) = สัดส่วนระหว่างเงินสดและสินทรัพย์ที่มีสภาพคล่องสูงต่อหนี้สินหมุนเวียน (Cash and Cash Equivalence / Current Liabilities)
	Ratio C	- อัตราส่วนหนี้สินหมุนเวียน (Current Liabilities) = ภาระหนี้สินหมุนเวียนต่อรายรับรวมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (Current liabilities / Total Revenues)
	Ratio D	- สัดส่วนลูกหนี้ภาษีท้องถิ่น (Tax Receivable Ratio) = สัดส่วนลูกหนี้ภาษีท้องถิ่นต่อรายได้ท้องถิ่นจากภาษีที่จัดเก็บเอง (Tax Receivables / Local Own-Source Revenues)
สภาพคล่องระยะยาว (Long-term Solvency)	Ratio A	- อัตราส่วนสินทรัพย์สุทธิ (Net Asset Ratio) = มูลค่าสินทรัพย์สุทธิต่อมูลค่าสินทรัพย์รวมทั้งหมด (Total Net Assets / Total Asset)
	Ratio B	- อัตราส่วนหนี้สินทั้งหมดต่อเงินสะสม (Debt to Reserve Ratio) = อัตราส่วนระหว่างหนี้สินหมุนเวียนและหนี้สินไม่หมุนเวียนต่อเงินสะสมของท้องถิ่น
	Ratio C	- ระดับหนี้สินระยะยาว (Long-Term Debt Ratio) = ภาระหนี้ระยะยาวต่อรายได้รวมของท้องถิ่น (Total Long-Term Debt / Total Revenues)
	Ratio D	- ภาระหนี้ระยะยาวต่อประชากร (Long-Term Debt Per Capita) = ภาระหนี้ระยะยาวต่อประชากร (Long-Term Debts / City Population)
	Ratio E	- ระดับรายจ่ายเพื่อการชำระหนี้ (Debt Services Ratio) = รายจ่ายเพื่อการชำระหนี้ต่อรายจ่ายรวมของท้องถิ่น (Debt Service / Total Local Expenditures)
ความยั่งยืนทางงบประมาณ (Budget Solvency)	Ratio A	- อัตราส่วนการดำเนินงาน (Operating Ratio) = สัดส่วนระหว่างรายรับรวมต่อรายจ่ายรวมของท้องถิ่น (Total local Revenues / Total local Expenditures)
	Ratio B	- อัตราส่วนของรายจ่ายที่มาจากภาษีท้องถิ่นที่จัดเก็บเอง (Own-Source Ratio) = สัดส่วนระหว่างรายได้จากฐานภาษีท้องถิ่นต่อรายจ่ายรวมของท้องถิ่น (Own-Source Revenues / Total local Expenditures)
	Ratio C	- ระดับเงินสะสม (Fund Balance) = สัดส่วนของเงินสะสมที่นำมาจ่ายขาดได้ต่อรายจ่ายรวมของท้องถิ่น หรือ Unreserved Fund Balances / Total local Expenditures
	Ratio D	- อัตราการเปลี่ยนแปลงเงินสะสม (Change in Fund Balance) = ร้อยละการเปลี่ยนแปลงของเงินสะสมตอนต้นปีงบประมาณและสิ้นปีงบประมาณเปรียบเทียบกับเงินสะสมตอนต้นปีงบประมาณ

มิติ	ดัชนีชี้วัด	วิธีการคำนวณ
ความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ (Service-level Solvency)	Ratio A	- มูลค่าทรัพย์สินถาวรต่อประชากร (<i>Fixed Assets Per Capita</i>) = มูลค่าทรัพย์สินของท้องถิ่นต่อประชากร (Total Assets / Population)
	Ratio B	- ภาระภาษีท้องถิ่นต่อประชากร (<i>Local Tax Per Capita</i>) = รายได้จากภาษีอากรท้องถิ่นต่อจำนวนประชากร (Total Taxes / Population)
	Ratio C	- ระดับรายจ่ายท้องถิ่นต่อประชากร (<i>Spending Per Capita</i>) = รายจ่ายรวมของท้องถิ่นต่อจำนวนประชากร (Total Expenditures / Population)
	Ratio D	- จำนวนประชากรต่อพนักงานให้บริการ (<i>Service Capability Per Employee</i>) = จำนวนประชากรต่อจำนวนพนักงานของท้องถิ่นที่จ้างเต็มเวลา (Population / FTE Employees)

ผลการวิจัย

สภาพคล่องระยะสั้น ผลวิเคราะห์ตามตารางที่ 3 พบว่าเทศบาลตำบลมีอัตราส่วนทุนหมุนเวียนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 11.40 เท่า (F-stat = 34.89, $p < 0.01$) มากกว่าเทศบาลนครและเทศบาลเมืองซึ่งมีค่า 3.97 เท่า และ 6.26 เท่า ตามลำดับ ค่าดัชนีที่สูงสะท้อนถึงสภาพคล่องที่สูงและขีดความสามารถในการชำระหนี้ระยะสั้น ขณะที่ดัชนีชี้วัดอัตราเงินสด พบว่าเทศบาลนครและเทศบาลเมืองมีค่าดัชนีโดยเฉลี่ยเท่ากับ 3.77 เท่า และ 5.48 เท่า ตามลำดับ น้อยกว่าเทศบาลตำบลที่มีค่าดัชนีเท่ากับ 9.81 เท่า (F-stat = 30.30, $p < 0.01$) ซึ่งค่าดัชนีที่อยู่ในระดับสูง สะท้อนถึงสภาพคล่องทางการเงินขององค์กรสำหรับการปฏิบัติงานประจำวันที่สูงตามไปด้วย ในขณะที่อัตราส่วนหนี้สินหมุนเวียน พบว่าเทศบาลนครมีค่าดัชนีเท่ากับร้อยละ 33.44 (F-stat = 103.83, $p < 0.01$) มากกว่าเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลที่มีค่าร้อยละ 25.43 และ 14.10 ตามลำดับ ซึ่งสัดส่วนหนี้สินระยะสั้นที่อยู่ในระดับสูง ย่อมก่อให้เกิดความตึงตัวในการบริการสภาพคล่องทางการเงินเพื่อการจัดบริการสาธารณะต่าง ๆ ได้ รวมทั้งสัดส่วนลูกหนี้ภาษีท้องถิ่น พบว่าเทศบาลนครมีค่าดัชนีโดยเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 4.13 มากกว่าเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลที่มีค่าเท่ากับร้อยละ 3.50 และ 3.78 ตามลำดับ ค่าดัชนีที่อยู่ในระดับสูงหมายความว่าลูกหนี้ภาษีอากรที่ยังจัดเก็บไม่ได้ในรอบปีงบประมาณ ส่งผลต่อสภาพคล่องทางการเงิน

ตารางที่ 3 สภาพคล่องระยะสั้น จำแนกตามประเภทเทศบาล

ประเภท	ดัชนีชี้วัดอัตราส่วนทุนหมุนเวียน (เท่า)					ค่าเฉลี่ยดัชนีชี้วัด 2558 - 2562
	2558	2559	2560	2561	2562	
เทศบาลนคร	3.22	3.69	4.31	4.03	4.59	3.97
เทศบาลเมือง	6.06	5.99	6.21	6.12	6.94	6.26
เทศบาลตำบล	11.18	11.64	11.79	11.08	11.33	11.40
ดัชนีชี้วัดอัตราส่วนเงินสด (เท่า)						
เทศบาลนคร	3.01	3.48	4.06	3.77	4.53	3.77
เทศบาลเมือง	5.38	5.26	5.40	5.32	6.02	5.48
เทศบาลตำบล	9.61	9.98	10.13	9.59	9.75	9.81

ประเภท	ดัชนีชี้วัดอัตราส่วนทุนหมุนเวียน (เท่า)					ค่าเฉลี่ยดัชนีชี้วัด 2558 - 2562
	2558	2559	2560	2561	2562	
ดัชนีชี้วัดอัตราส่วนหนี้สินหมุนเวียน (ร้อยละ)						
เทศบาลนคร	37.78	36.24	31.28	33.79	33.12	34.44
เทศบาลเมือง	27.07	27.19	24.02	24.71	24.14	25.43
เทศบาลตำบล	14.76	14.70	13.12	13.38	14.54	14.10
ดัชนีชี้วัดสัดส่วนลูกหนี้ภาษีท้องถิ่น (ร้อยละ)						
เทศบาลนคร	4.15	4.12	4.16	4.08	4.13	4.13
เทศบาลเมือง	3.58	3.40	3.45	3.35	3.71	3.50
เทศบาลตำบล	3.76	3.60	3.54	4.03	3.98	3.78

สภาพคล่องระยะยาว ผลวิเคราะห์ตามตารางที่ 4 พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีอัตราส่วนสินทรัพย์สุทธิโดยเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 0.71 ถึง 0.79 เท่า ค่าดัชนีบ่งบอกถึงขีดความสามารถในการรับมือกับภาระหนี้ ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ระดับดี เช่นเดียวกับอัตราส่วนหนี้สินทั้งหมดต่อเงินสะสมของกลุ่มตัวอย่างที่มีค่าดัชนีโดยเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 0.60 ถึง 0.69 เท่า ค่าดัชนีจะประเมินว่าท้องถิ่นมีความสามารถในการชำระหนี้ได้ทั้งหมดมากน้อยเพียงใดจากเงินสะสมที่มีอยู่ ในขณะที่เทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลมีระดับหนี้สินระยะยาวโดยเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 21.93 และ 17.66 ตามลำดับมากกว่าเทศบาลนครที่มีเพียงร้อยละ 10.83 ($F\text{-stat} = 128.07, p < 0.01$) ค่าดัชนีที่อยู่ในระดับสูงสะท้อนถึงรายจ่ายเพื่อการชำระหนี้ในแต่ละปีในสัดส่วนที่สูงตามไปด้วยและย่อมส่งผลต่อความมั่นคงทางการเงิน เช่นเดียวกับภาระหนี้ระยะยาวต่อประชากรของเทศบาลเมืองโดยเฉลี่ยเท่ากับ 2,140.44 บาท ($F\text{-stat} = 31.52, p < 0.01$) มากกว่าเทศบาลนครและเทศบาลตำบลโดยเฉลี่ยเท่ากับ 1,176.81 บาท และ 1,583.06 บาท ตามลำดับ ค่าดัชนีสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดด้านสภาพคล่องทางการเงินและความตึงตัวในการจัดทำงบประมาณในอนาคต

ส่วนระดับรายจ่ายเพื่อการชำระหนี้ พบว่าเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบล โดยเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 3.65 และ 3.91 ตามลำดับ มากกว่าเทศบาลนครที่มีค่าดัชนีร้อยละ 2.54 ($F\text{-stat} = 6.79, p < 0.01$) ค่าดัชนีที่สูงบ่งชี้ว่ากลุ่มตัวอย่างมีรายจ่ายเพื่อการชำระหนี้สูง ส่งผลให้งบประมาณสำหรับจัดบริการสาธารณะลดน้อยลง

ตารางที่ 4 สภาพคล่องระยะยาว จำแนกตามประเภทเทศบาล

ประเภท	ดัชนีชี้วัดอัตราส่วนสินทรัพย์สุทธิ (เท่า)					ค่าเฉลี่ยดัชนีชี้วัด 2558 - 2562
	2558	2559	2560	2561	2562	
เทศบาลนคร	0.63	0.59	0.90	0.70	0.73	0.71
เทศบาลเมือง	0.74	0.74	0.75	0.75	0.75	0.75
เทศบาลตำบล	0.78	0.78	0.79	0.79	0.79	0.79
ดัชนีชี้วัดระดับหนี้สินทั้งหมดต่อเงินสะสม (เท่า)						
เทศบาลนคร	1.02	0.72	0.60	0.54	0.47	0.67
เทศบาลเมือง	0.82	0.73	0.70	0.63	0.57	0.69
เทศบาลตำบล	0.82	0.66	0.56	0.48	0.49	0.60

ประเภท	ดัชนีชี้วัดอัตราส่วนสินทรัพย์สุทธิ (เท่า)					ค่าเฉลี่ยดัชนีชี้วัด 2558 - 2562
	2558	2559	2560	2561	2562	
ดัชนีชี้วัดระดับหนี้สินระยะยาว (ร้อยละ)*						
เทศบาลนคร	12.37	12.08	11.09	9.46	9.15	10.83
เทศบาลเมือง	26.03	25.15	21.31	19.09	18.04	21.93
เทศบาลตำบล	22.85	20.48	16.84	14.79	13.35	17.66
ดัชนีชี้วัดภาระหนี้ระยะยาวต่อประชากร (บาท)*						
เทศบาลนคร	1,234.26	1,225.92	1,235.99	1,097.51	1,090.37	1,176.81
เทศบาลเมือง	2,363.00	2,265.48	2,183.91	1,979.99	1,909.84	2,104.44
เทศบาลตำบล	1,902.47	1,707.50	1,541.53	1,414.36	1,349.42	1,583.06
ดัชนีชี้วัดระดับรายจ่ายเพื่อการชำระหนี้ (ร้อยละ)*						
เทศบาลนคร	2.55	2.81	2.84	2.42	2.07	2.54
เทศบาลเมือง	3.90	3.98	3.70	3.58	3.09	3.65
เทศบาลตำบล	4.44	4.32	3.86	3.50	3.45	3.91

หมายเหตุ *นับเฉพาะเทศบาลที่ก่อหนี้ผูกพัน

ความยั่งยืนทางงบประมาณ ผลวิเคราะห์ตามตารางที่ 5 พบว่าเทศบาลมีอัตราการดำเนินโดยเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 1.06 ถึง 1.18 เท่า ค่าดัชนีสะท้อนถึงความเพียงพอของงบประมาณสำหรับการจัดการบริการสาธารณะด้านต่าง ๆ รวมทั้งค่าดัชนีที่เป็นบวกสะท้อนความความยั่งยืนทางงบประมาณ (ไม่มีแรงกดดันต่อการจัดทำงบประมาณให้สมดุล) ซึ่งเทศบาลโดยรวมมีค่าดัชนีเป็นบวกและอยู่ในเกณฑ์ดี

ส่วนอัตราส่วนรายจ่ายที่มาจากภาษีท้องถิ่นที่จัดเก็บเองพบว่า เทศบาลนครมีค่าดัชนีโดยเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 18.36 ($F\text{-stat} = 118.17, p < 0.01$) มากกว่าเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลที่มีค่าดัชนีเท่ากับร้อยละ 9.17 และ 5.24 ตามลำดับ ซึ่งค่าดัชนีที่สูงหมายถึงความมีเสถียรภาพในการจัดทำงบประมาณและจัดบริการสาธารณะ เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้ที่เทศบาลไม่ต้องพึ่งพาจากรัฐบาล

ในขณะที่ระดับเงินสะสมของเทศบาลพบว่า เทศบาลเมืองมีค่าโดยเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 40.45 มากกว่าเทศบาลนครและเทศบาลตำบลที่มีระดับเงินสะสมเท่ากับร้อยละ 38.53 และ 32.79 ตามลำดับ ทั้งนี้ เทศบาลกลุ่มตัวอย่างโดยรวมมีค่าอยู่ในเกณฑ์ดี ซึ่งค่าดัชนีบอกระดับกันชนทางการเงิน (Buffer) ที่สามารถนำเงินสะสมออกมาใช้จ่ายเพื่อจัดบริการสาธารณะ รวมทั้งรับมือกับภาวะวิกฤตหรือเหตุฉุกเฉินที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ ประการสุดท้าย อัตราการเปลี่ยนแปลงเงินสะสม พบว่าเทศบาลนครและเทศบาลตำบลมีค่าดัชนีโดยเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 14.16 และ 16.34 ตามลำดับ มากกว่าเทศบาลเมืองที่มีค่าเท่ากับร้อยละ 7.97 ค่าดัชนีสะท้อนให้เห็นว่าขีดความสามารถทางการเงิน (Financial buffer) ของเทศบาล

ตารางที่ 5 ความยั่งยืนทางงบประมาณ จำแนกตามประเภทเทศบาล

ประเภท	ดัชนีชี้วัดอัตราส่วนการดำเนินการ (เท่า)					ค่าเฉลี่ยดัชนีชี้วัด 2558 - 2562
	2558	2559	2560	2561	2562	
เทศบาลนคร	1.15	1.15	1.18	1.30	1.13	1.18
เทศบาลเมือง	1.18	1.11	1.13	1.15	1.10	1.13
เทศบาลตำบล	1.11	1.09	1.06	1.01	1.00	1.06
ดัชนีชี้วัดอัตราส่วนรายจ่ายจากภาษีท้องถิ่น (ร้อยละ)						
เทศบาลนคร	18.01	18.72	17.95	19.95	17.16	18.36
เทศบาลเมือง	9.53	9.70	8.90	9.10	8.63	9.17
เทศบาลตำบล	5.35	5.64	5.32	5.03	4.87	5.24
ดัชนีชี้วัดระดับเงินสะสม (ร้อยละ)						
เทศบาลนคร	33.81	37.21	35.01	41.25	45.35	38.53
เทศบาลเมือง	40.36	40.17	38.39	41.43	41.91	40.45
เทศบาลตำบล	30.90	33.08	32.40	32.79	34.78	32.79
ดัชนีชี้วัดอัตราการเปลี่ยนแปลงเงินสะสม (ร้อยละ)						
เทศบาลนคร	12.89	16.75	15.74	14.17	11.27	14.16
เทศบาลเมือง	6.40	6.40	5.94	11.80	9.30	7.97
เทศบาลตำบล	14.55	19.48	15.78	15.92	15.95	16.34

ความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ ผลวิเคราะห์ตามตารางที่ 6 พบว่าเทศบาลเมืองมีมูลค่าทรัพย์สินถาวรต่อประชากรโดยเฉลี่ยเท่ากับ 20,844.76 บาทต่อประชากร ($F\text{-stat} = 127.86$, $p < 0.01$) มากกว่าเทศบาลนครและเทศบาลตำบลที่มีค่าดัชนีโดยเฉลี่ยเท่ากับ 12,309.71 บาทต่อประชากรและ 10,601.64 บาทต่อประชากร ตามลำดับ การที่เทศบาลมีทรัพย์สินและการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานในปริมาณที่เหมาะสม แสดงถึงความสามารถในการจัดบริการสาธารณะแก่ประชาชน

ในขณะที่ภาระภาษีท้องถิ่นต่อประชากรพบว่า เทศบาลนครมีค่าโดยเฉลี่ยเท่ากับ 1,759.01 บาทต่อประชากร ($F\text{-stat} = 55.54$, $p < 0.01$) มากกว่าเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลที่มีค่าโดยเฉลี่ยเท่ากับ 909.86 บาท และ 493.85 บาท ตามลำดับ ระดับภาระภาษีสะท้อนให้เห็นว่าเทศบาลใช้ความพยายามในการจัดเก็บภาษีเพื่อนำไปใช้ในการจัดบริการอย่างน้อยเพียงใด

ส่วนระดับรายจ่ายท้องถิ่นต่อประชากรของเทศบาล พบว่าเทศบาลนครและเทศบาลเมืองมีค่าดัชนีโดยเฉลี่ยเท่ากับ 9,700.16 บาท และ 9,888.33 บาท มากกว่าเทศบาลตำบลที่มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 8,468.25 บาท ($F\text{-stat} = 15.71$, $p < 0.01$) ระดับรายจ่ายบอกถึงปริมาณสินค้าและบริการที่เทศบาลจัดให้แก่ประชาชน ประการสุดท้าย จำนวนประชากรต่อพนักงานที่ให้บริการของเทศบาลกลุ่มตัวอย่าง พบว่า เทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลมีค่าโดยเฉลี่ยเท่ากับ 114.73 คนต่อพนักงาน และ 122.76 คนต่อพนักงาน ตามลำดับ มากกว่าเทศบาลนครที่มีค่าเท่ากับ 90.41 คนต่อพนักงาน

ตารางที่ 6 ความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ จำแนกตามประเภทเทศบาล

ประเภท	ดัชนีชี้วัดมูลค่าทรัพย์สินถาวรต่อประชากร (บาท)					ค่าเฉลี่ยดัชนีชี้วัด
	2558	2559	2560	2561	2562	2558 - 2562
เทศบาลนคร	10,986.74	11,114.07	12,003.92	13,319.39	14,124.45	12,309.71
เทศบาลเมือง	19,741.04	20,094.66	20,814.27	21,482.44	22,091.40	20,844.76
เทศบาลตำบล	10,138.57	10,212.84	10,399.76	11,008.69	11,248.39	10,601.65
ดัชนีชี้วัดภาระภาษีท้องถิ่นต่อประชากร (บาท)						
เทศบาลนคร	1,607.80	1,676.24	1,774.94	1,880.68	1,855.39	1,759.01
เทศบาลเมือง	844.41	899.12	922.39	925.11	958.27	909.86
เทศบาลตำบล	455.24	482.89	493.80	509.95	527.37	493.85
ดัชนีชี้วัดระดับรายจ่ายท้องถิ่นต่อประชากร (บาท)						
เทศบาลนคร	9,266.21	9,160.70	9,775.69	9,924.19	10,373.99	9,700.16
เทศบาลเมือง	8,795.20	8,989.69	10,036.12	10,258.47	11,362.20	9,888.33
เทศบาลตำบล	7,643.02	7,655.09	8,289.74	9,113.46	9,639.96	8,468.25
ดัชนีชี้วัดจำนวนประชากรต่อพนักงานให้บริการ (คน)						
เทศบาลนคร	106.81	106.81	79.48	79.48	79.48	90.41
เทศบาลเมือง	114.73	114.73	114.73	114.73	114.73	114.73
เทศบาลตำบล	122.76	122.76	122.76	122.76	122.76	122.76

ความเชื่อมั่นของดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลัง

ผลทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างมิติวัดความเสี่ยงทางการเงินการคลัง (ตารางที่ 7) พบว่า มิติสภาพคล่องระยะสั้นมีความสัมพันธ์ทางบวกกับมิติความยั่งยืนทางงบประมาณ ($r = 0.181$, $p < 0.01$) และมีความสัมพันธ์ทางลบกับมิติสภาพคล่องระยะยาว ($r = -0.152$, $p < 0.01$) แต่ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับมิติความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ ทั้งนี้ มิติความยั่งยืนทางงบประมาณมีความสัมพันธ์ทางลบกับสภาพคล่องระยะยาว ($r = -0.213$, $p < 0.01$) ซึ่งการลดลงของดัชนีสภาพคล่องระยะยาวจะมีแนวโน้มทำให้ความยั่งยืนทางงบประมาณเพิ่มขึ้น ในขณะที่มิติสภาพคล่องระยะยาวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทุกมิติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ Wang et al.(2007); Clack, (2015); Stone et al. (2015) ดังนั้น กล่าวได้ว่ามิติและตัวชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลังในการศึกษาครั้งนี้ มีความสัมพันธ์ของตัวชี้วัดแต่ละตัวในแต่ละมิติ รวมทั้งมีความสอดคล้องภายในอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถใช้วัดบนฐานคิดเดียวกันได้

ตารางที่ 7 ความสัมพันธ์ระหว่างมิติวัดความเสี่ยงทางการเงินการคลัง (Correlation Matrix)

	1	2	3	4	5
1. ดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลัง	-				
2. มิติสภาพคล่องระยะสั้น	.581**	-			
3. มิติสภาพคล่องระยะยาว	.349**	-.152**	-		
4. มิติความยั่งยืนทางงบประมาณ	.546**	.181**	-.213**	-	
5. มิติความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ	.568**	.016	.084**	.210**	-

หมายเหตุ: ** $p < 0.01$

ผลวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลังในแต่ละตัวชี้วัด (ตารางที่ 8) พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวชี้วัดในแต่ละมิติมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับที่ยอมรับได้ ($p < 0.05$; $p < 0.01$) โดยตัวชี้วัดในมิติสภาพคล่องระยะสั้น ($p < 0.01$) และมิติสภาพคล่องระยะยาว มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติทุกตัวชี้วัด ($p < 0.01$) ทั้งนี้ ตัวชี้วัดมิติความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ $p < 0.01$ ยกเว้นตัวชี้วัดระดับรายจ่ายต่อประชากร (Ratio C) และตัวชี้วัดจำนวนประชากรต่อพื้นที่ (Ratio D) ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับ $p < 0.05$ ขณะที่ตัวชี้วัดอัตราส่วนดำเนินงาน (Ratio A) ในมิติความยั่งยืนทางงบประมาณนั้น ไม่มีความสัมพันธ์กับทุกตัวชี้วัด

ความเที่ยงตรงของดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลัง

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเศรษฐกิจสังคมกับดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงิน (ตารางที่ 9) พบว่ามีความสัมพันธ์ทางบวกกับความหนาแน่นของประชากร [$t(2,229) = 13.234$; $p = >.05$] และผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในจังหวัด [$t(2,229) = 8.370$; $p = >.05$] อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.01$) ซึ่งความสัมพันธ์กับปัจจัยเหล่านี้สามารถใช้พยากรณ์ดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลังได้อย่างแม่นยำ โดยเมื่อเศรษฐกิจเติบโตค่าดัชนีชี้วัดจะอยู่ในเกณฑ์ดี ในทางตรงกันข้ามเมื่อเศรษฐกิจถดถอยค่าดัชนีชี้วัดจะลดต่ำลง ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ Wang et al. (2007); Clack, (2015); Stone et al. (2015)

ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มซึ่งจำแนกตามดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงิน (ดี ปานกลางและต่ำ) พบว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.01$) โดย the Turkey post hoc test พบว่าค่าเฉลี่ยกลุ่ม 1 ($p - value = .000$) มีระดับนัยสำคัญทางสถิติมากกว่ากลุ่ม 2 ($p - value = .000$) และกลุ่ม 3 ($p - value = .000$) ตามลำดับ ดังนั้น กล่าวได้ว่าการพัฒนาตัวชี้วัดความเสี่ยงในการวิจัยครั้งนี้จึงมีความเที่ยงตรงเชิงพยากรณ์และความเที่ยงตรงเชิงสภาพในการวัดอยู่ในเกณฑ์ดี

ตารางที่ 8 ผลวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลัง จำแนกตามมิติ

สภาพคล่องระยะสั้น	1	2	3	4	
1. Ratio A อัตราส่วนทุนหมุนเวียน	-				
2. Ratio B อัตราส่วนเงินสด	.928**	-			
3. Ratio C อัตราส่วนหนี้สินหมุนเวียน	-.370**	-.391**	-		
4. Ratio D สัดส่วนลูกหนี้งบประมาณ	-.049**	-.064**	.119**	-	
สภาพคล่องระยะยาว	1	2	3	4	5
1. Ratio A อัตราส่วนสินทรัพย์สุทธิ	-				
2. Ratio B อัตราส่วนหนี้สินทั้งหมดต่อเงินสะสม	-.333**	-			
3. Ratio C ระดับหนี้สินระยะยาว	-.069**	.144**	-		
4. Ratio D ภาระหนี้ระยะยาวต่อประชากร	-.215**	.205**	.751**	-	
5. Ratio E ระดับรายจ่ายเพื่อการชำระหนี้	-.198**	.151**	.519**	.814**	-
ความยั่งยืนทางงบประมาณ	1	2	3	4	
1. Ratio A อัตราส่วนการดำเนินงาน	-				
2. Ratio B อัตราส่วนรายจ่ายที่มาจากภาษีจัดเก็บเอง	-.014	-			
3. Ratio C ระดับเงินสะสม	-.029	.100**	-		
4. Ratio D อัตราการเปลี่ยนแปลงเงินสะสม	-.009	-.054*	.015	-	
ความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ	1	2	3	4	
1. Ratio A มูลค่าทรัพย์สินถาวรต่อประชากร	-				
2. Ratio B ภาระภาษีท้องถิ่นต่อประชากร	.152**	-			
3. Ratio C ระดับรายจ่ายต่อประชากร	.250**	.127**	-		
4. Ratio D จำนวนประชากรต่อพนักงานให้บริการ	.070**	-.137**	.043*	-	

หมายเหตุ: * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

ตารางที่ 9 ความสัมพันธ์ระหว่างดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินกับปัจจัยเศรษฐกิจสังคม

ปัจจัยเศรษฐกิจสังคม	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์	นัยสำคัญทางสถิติ
จำนวนประชากร	.004	0.863
ความหนาแน่นของประชากร	.245	0.000
ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในจังหวัด (GPP)	.207	0.000

อภิปรายผล

ประเด็นสภาพคล่องระยะสั้นจากข้อเท็จจริงพบว่า เทศบาลนครและเทศบาลเมืองมีสภาพคล่องทางการเงินในระดับต่ำกว่าเทศบาลตำบลโดยเฉลี่ยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$) ในทำนองเดียวกัน อัตราส่วนเงินสดของเทศบาลนครและเทศบาลเมืองแตกต่างจากเทศบาลตำบลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$) หมายความว่าสภาพคล่องของเทศบาลตำบลอยู่ในระดับสูงกว่าเทศบาลนครและเทศบาลเมือง

สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ อธิบายได้ว่าเทศบาลนครและเทศบาลเมืองมีขอบเขตภารกิจในการให้บริการสาธารณะ (scope of service responsibilities) ที่กว้างขวางและทำงานเชิงรุกมากกว่าเทศบาลตำบล จึงจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินในการดำเนินงาน (ผ่านการก่อหนี้ผูกพันระยะสั้น) ในระดับสูง (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2554 ; Berne & Schramm, 1986) พิจารณาจากค่าเฉลี่ยอัตราส่วนหนี้สินหมุนเวียนของเทศบาลนครเท่ากับ 34.44 สูงกว่าเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลที่มีค่า 25.43 และ 14.10 ตามลำดับ ซึ่งแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$) รวมทั้งเทศบาลนครมีสัดส่วนของลูกหนี้ภาษีต่อรายได้ภาษีท้องถิ่นที่จัดเก็บเองในระดับสูงกว่าค่าเฉลี่ยเทศบาลทั่วไป (ค่าดัชนีเท่ากับร้อยละ 4.13) อย่างไรก็ตาม สภาพคล่องระยะสั้นในระดับดังกล่าวของเทศบาลจัดว่าอยู่ในเกณฑ์ปกติ สอดคล้องกับงานวิจัยเชิงประจักษ์ของวีระศักดิ์ เครือเทพ (2554) และวีระศักดิ์ เครือเทพ และคณะ (2557)

ประเด็นต่อมา ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพคล่องทางการเงินระยะยาวพบว่า ในภาพรวมอัตราส่วนสินทรัพย์สุทธิของเทศบาลมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0.75 ซึ่งหมายความว่าหากเทศบาลจะต้องจำหน่ายสินทรัพย์ทั้งหมดที่มี (ทั้งสินทรัพย์หมุนเวียนและทรัพย์สินถาวร) เพื่อนำไปใช้ชำระหนี้สินทั้งหมดแล้วนั้น จะมีสินทรัพย์คงเหลือสุทธิประมาณร้อยละ 75 ของมูลค่าสินทรัพย์ที่มีอยู่ทั้งหมด ซึ่งระดับสินทรัพย์สุทธิดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าระดับหนี้สินโดยเฉลี่ยของเทศบาลไม่ได้ก่อให้เกิดภาระทางการเงินในระยะยาวแก่เทศบาลมากนัก (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2554 ; Berne & Schramm, 1986) นอกจากนี้ เทศบาลมีระดับหนี้สินต่อเงินสะสมที่ไม่สูงมากนักประมาณร้อยละ 0.65

อย่างไรก็ตาม เทศบาลที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 2,450 แห่ง พบว่าเทศบาลจำนวน 1,414 แห่ง หรือประมาณร้อยละ 58 มีการก่อหนี้ระยะยาวเพื่อนำไปใช้ลงทุนในโครงการต่าง ๆ และเมื่อพิจารณาในด้านขนาดของภาระหนี้ระยะยาวแล้วนั้น เทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลมีระดับหนี้ระยะยาวแตกต่างจากเทศบาลนครอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$) ส่วนภาระหนี้ระยะยาวต่อประชากรพบว่าเทศบาลนครและเทศบาลตำบลมีภาระหนี้ต่อประชากรแตกต่างจากเทศบาลเมืองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$) อีกทั้งสัดส่วนของรายจ่ายเพื่อการชำระหนี้ของเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลโดยเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 3.65 และ 3.95 ตามลำดับ ในทางกลับกันเทศบาลนครมีค่าเฉลี่ยเพียงร้อยละ 2.54 ซึ่งมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$)

จากข้อมูลดังกล่าวอธิบายได้ว่าเทศบาลขนาดใหญ่เช่นเทศบาลนครไม่มีความจำเป็นที่จะต้องกู้เงินมาเพื่อลงทุนในโครงการต่าง ๆ มากนัก หรืออาจหมายความว่าเทศบาลส่วนใหญ่ยังคงทัศนคติที่ไม่เปิดรับต่อภาระหนี้ระยะยาว (Debt aversion attitude) ในทำนองเดียว เทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลมีแนวโน้มที่จะขดเขยการขาดดุลงบประมาณด้วยการก่อหนี้ระยะยาวมากกว่าเทศบาลขนาดใหญ่ เนื่องด้วยเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลที่มีจำนวนประชากรน้อยเป็นชุมชน

ที่มีฐานเศรษฐกิจชุมชนจำกัด (Restricted economics base) ส่งผลทำให้รายได้ในรูปภาษีอากรมีขนาดที่จำกัดตามไปด้วย (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2554; Berne & Schramm, 1986) ซึ่งผลวิเคราะห์สอดคล้องกับงานวิจัยเชิงประจักษ์ของวีระศักดิ์ เครือเทพและคณะ (2557)

ในขณะที่ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความยั่งยืนทางงบประมาณพบว่า ในภาพรวมเทศบาลมีทรัพยากรเพียงพอสำหรับการจัดบริการสาธารณะในรอบปี โดยค่าดัชนีอยู่ระหว่าง 1 ต่อ 1 ถึง 1.18 ต่อ 1 หรือหมายความว่าเทศบาลโดยเฉลี่ยมีรายรับรวมสูงกว่ารายจ่ายรวมประมาณร้อยละ 18 ทั้งนี้เมื่อพิจารณารายจ่ายที่ใช้รายได้ที่จัดเก็บเองจะพบว่าเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบลแตกต่างจากเทศบาลนครอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$) หมายความว่า เทศบาลนครมีขีดความสามารถในด้านงบประมาณและการพึ่งพาทางการเงิน (Fiscal independency) เมื่อเทียบกับเทศบาลเมืองและเทศบาลตำบล (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2554) ในส่วนของการสร้างชนกันทางการเงินในรูปของการเก็บเงินสะสมเพื่อใช้จ่ายตอนฉุกเฉินหรือมีเหตุจำเป็นพบว่าขนาดของเงินสะสมของเทศบาลโดยเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ที่ดีพอสมควร กล่าวคือเทศบาลกลุ่มตัวอย่างมีระดับเงินสะสมที่สามารถนำออกใช้ได้ประมาณร้อยละ 32.79 ถึง 40.45 ของรายจ่ายรวม อย่างไรก็ตาม ผลการวิเคราะห์สะท้อนให้เห็นว่า เทศบาลส่วนใหญ่มีระดับการพึ่งพาตนเองทางการเงินที่ไม่สูงนัก กล่าวคือมีสัดส่วนของรายจ่ายที่จัดเก็บเองจากภาษีในสัดส่วนที่ยังคงต่ำอยู่ คิดเป็นประมาณร้อยละ 5.24 โดยเฉลี่ย แม้ว่าเทศบาลนครและเทศบาลเมืองมีสัดส่วนรายจ่ายที่มาจากเงินภาษีที่จัดเก็บเองอยู่ประมาณร้อยละ 9 ถึง 18 ของขนาดรายจ่าย แต่ก็ยังไม่แน่ว่าพึ่งพาตนเองได้มากนัก โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศพัฒนาแล้วที่มีสัดส่วนของรายจ่ายที่มาจากฐานภาษีท้องถิ่นอยู่ระหว่างร้อยละ 60 ถึง 70 (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2554)

ประเด็นสุดท้าย ความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ ข้อเท็จจริงพบว่า ในภาพรวมเทศบาลนครและเทศบาลตำบลมีระดับการลงทุนในสินทรัพย์ถาวรแตกต่างจากเทศบาลเมืองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$) หมายความว่า เทศบาลเมืองมีมูลค่าสินทรัพย์ถาวรที่สูงกว่าเทศบาลขนาดเล็ก อย่างไรก็ตาม เทศบาลนครและเทศบาลตำบลก็มีแนวโน้มที่จะเพิ่มระดับการลงทุนในสินทรัพย์ถาวรอยู่ในเกณฑ์ที่เหมาะสม (ขั้นต่ำประมาณ 10,000 บาทต่อประชากร) ส่วนขีดความสามารถของเทศบาลในระดมทรัพยากรจากภาษีอากร (Taxing capacities) จากการวิเคราะห์พบว่า เทศบาลเมืองและเทศบาลมีความสามารถในการจัดเก็บภาษีแตกต่างเทศบาลนครอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$) ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นในการสร้างความเสมอภาคทางการคลังระหว่างพื้นที่ (Horizontal equity) โดยรัฐบาลสามารถใช้เครื่องมือการจัดสรรเงินอุดหนุน (Fiscal equalization transfers) เพื่อช่วยลดความแตกต่างในด้านทรัพยากรได้ (วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2554)

ในทำนองเดียวกัน ความทั่วถึงในการให้บริการประชาชนของเทศบาลเมือง เทศบาลตำบลมักมีจำนวนพนักงานในการดูแลและให้บริการต่อประชาชนในระดับที่ต่ำ อย่างไรก็ตาม พนักงานท้องถิ่นแต่ละคนไม่ได้มีภารกิจหลักในการให้บริการโดยตรง รวมทั้งส่วนหนึ่งอาจปฏิบัติหน้าที่ในสายสนับสนุน ดังนั้นการมีจำนวนพนักงานต่อประชากรที่สูงกว่าอาจไม่ได้หมายความว่าท้องถิ่นแห่งนั้นสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้ทั่วถึงกว่าก็เป็นได้ ทั้งนี้พึงสังเกตว่าเทศบาลนคร เทศบาลเมืองและเทศบาลตำบล มีสัดส่วนจำนวนประชากรต่อพนักงานให้บริการที่มีได้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญแต่ประการใด ($p = .007$)

ทั้งนี้ ผลการวิเคราะห์ค่าดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินการคลังในการวิจัยครั้งนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยเชิงประจักษ์ของวีระศักดิ์ เครือเทพ (2554) และวีระศักดิ์ เครือเทพและคณะ (2557) อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากรอบวิเคราะห์ในครั้งนี้จะมีข้อจำกัด แต่อย่างน้อยข้อค้นพบก็สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญหลายประการ ดังนี้ (1) นำเสนอข้อมูลผลการดำเนินงานด้านการเงินและการจัดบริการสาธารณะของท้องถิ่นในมิติต่าง ๆ (2) ให้ข้อมูลสำคัญ (indication) สำหรับผู้บริหารท้องถิ่นใช้ในการติดตามดูแลนโยบายบริหารการเงินการคลังและการจัดบริการสาธารณะ (3) ให้ข้อมูลสำคัญจากการสืบเสาะ (exploration) ประเด็นปัญหาและข้อจำกัดทางการบริหารที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อฐานะทางการเงิน และ (4) สามารถให้ข้อมูลสำคัญสำหรับพัฒนาระบบกำกับดูแลผลดำเนินการด้านการเงินการคลังของท้องถิ่นทั้งในระดับจุลภาคและมหภาคได้ในอนาคต ซึ่งประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ยังไม่มีการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์ในประเทศไทย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป รายละเอียดดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประโยชน์ของดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินซึ่งข้อเท็จจริงพบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสถานะทางการเงินการคลัง (Fiscal entity) และมีตัวตนทางบัญชี (Accounting entity) เป็นของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากส่วนราชการทั่วไปที่มีฐานะเป็นเพียงหน่วยปฏิบัติหนึ่งของรัฐบาลที่ไม่จำเป็นต้องดูแลรับผิดชอบฐานะทางการเงินการคลังของตนเอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งล้วนมีอิสระและมีฐานะทางการเงินการคลังเป็นของตนเองที่ต้องรับผิดชอบตามแต่สภาพบริบทพื้นฐานและนโยบายบริหารการเงินการคลังที่มีได้ขึ้นต่อกันและกัน และรวมถึงการมีอิสระในการจัดทำงบประมาณรายจ่ายของตนเองที่ต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับบริบทพื้นฐานชุมชน ผู้บริหารท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือทางการบริหารเพื่อช่วยในการติดตามประเมินผลว่าองค์กรมีทรัพยากรทางการเงินเพียงพอสำหรับการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนหรือไม่ ดังนั้น การวิเคราะห์ฐานะทางการเงินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยใช้ดัชนีชี้วัดความเสี่ยงทางการเงินจึงเป็นเครื่องมือที่จะสามารถช่วยตอบประเด็นคำถามทางการบริหารดังที่ได้กล่าวมา เพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญสำหรับการวางแผนการจัดบริการสาธารณะและการวางแผนทางการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัยครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย รายละเอียดดังนี้

1) ข้อเสนอแนะในการเสริมสภาพคล่องทางการเงินทั้งระยะสั้นและระยะยาว ภาครัฐควรกำหนดแนวทางในการบริหารการเงินและงบประมาณ อาทิ การเบิกจ่ายเงินและการก่อหนี้ผูกพันทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เป็นต้น การกำหนดนโยบายและกฎกติกาในการก่อหนี้ของ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอนาคต อาทิ วัตถุประสงค์ในการก่อหนี้ หรือเพดานหนี้ที่เหมาะสมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการกำหนดให้รัฐบาลกลางไม่รับชำระหนี้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกรณีที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้ (Hard budget constraints - no bailout policy) เพื่อเป็นการส่งเสริมขีดความสามารถในการจัดบริการสาธารณะ และส่งเสริมความรับผิดชอบในการจัดบริการสาธารณะ

2) ข้อเสนอแนะในการสร้างความยั่งยืนทางประมาณ ภาครัฐควรกำหนดแนวทางในการเพิ่มขีดความสามารถทางการเงินและการจัดบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาทิ รัฐบาลส่งเสริมการสร้างความยั่งยืนทางงบประมาณสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ รวมทั้งการเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางการคลังและการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นเพิ่มขึ้น เป็นต้น

3) ข้อเสนอแนะในการยกระดับความพอเพียงในการจัดบริการสาธารณะ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรประเมินและทบทวนนโยบายสำคัญเกี่ยวกับการบริการสาธารณะด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น และเหมาะสมกับทรัพยากรทางการเงินที่มีอยู่ อันจะทำให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับโอกาสในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบอื่น ๆ อาทิ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) หรือองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นต้น เพื่อใช้เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างท้องถิ่นแต่ละรูปแบบ

บรรณานุกรม

- กรมบัญชีกลาง. (2556). *การบริหารความเสี่ยง*. กรุงเทพมหานคร: กรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง.
- จริยประภา อัครบวรและภูมิพร ธรรมสถิตย์เดช. (2552). *การบริหารความเสี่ยง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.
- จรัส สุวรรณนาลา. (2558). *ประชาธิปไตยทางการคลังไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. (2550). *การพัฒนาสุขภาพทางการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- _____. (2551). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การวิเคราะห์ความเข้มแข็งทางการคลังของเทศบาล*. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2554). *การวิเคราะห์ฐานะทางการเงินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- _____. (2555). *กลยุทธ์การปรับตัวทางการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้ภาวะวิกฤต*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

- วีระศักดิ์ เครือเทพและคณะ. (2557). รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาวิจัยเพื่อติดตามและประเมินผลการกระจายอำนาจไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- สมโภชน์ อเนกสุข. (2564). วิธีการเชิงปริมาณและวิธีการเชิงคุณภาพ สู่วิธีการวิจัยแบบผสม. *e-Journal of Education Studies, Burapha University*, 3(1), 1-16.
- สำนักนโยบายการคลัง. (2562). รายงานความเสี่ยงทางการคลังประจำปีงบประมาณ 2562. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายการคลัง สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง.
- อุดม ทุมโสมิต. (2545). การวิเคราะห์ฐานะทางการเงินการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์.
- อัญชนา ณ ระนอง. (2553). การจัดการความเสี่ยงและภาวะวิกฤต. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์.
- _____. (2554). ระเบียบวิธีวิจัย. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์.
- Berne, R., & Schramm. (1986). *The financial analysis of governments*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Brix, P. H., & Schick, A. (2002). *Government at risk: Contingent liabilities and fiscal risk*. (eds.). Washington, DC: The World Bank.
- Brown, K.W. (1993). The 10-point test of financial condition: Toward an easy-to-use assessment tool for smaller cities, *Government Finance Review*, 9, pp. 21-26.
- _____. (1996). Trends in key ratio using the GFOA financial indicators databases 1898 – 1993, *Government Financial Review*, 9, 21-26.
- Carmeli, A. (2002). A conceptual and practical framework of measuring performance of local authorities in financial terms: Analyzing the case of Israel, *Local Government Studies*, 28(1), pp. 21-36.
- Casal, R.C. & Gomez, E.B. (2011). Impact of size and geographic location on the financial condition of Spanish municipalities, *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 34, 22-39.
- Chabotar, K. J. (1989). Financial ratio analysis comes to nonprofits. *The Journal of Higher Education*, 60(2), 188 – 208.
- Chaney, B.A., Mead, D.M. & Sherman, K.R. (2002). The new governmental financial reporting model: What it means for analyzing governmental financial condition, *Journal of Governmental Financial Management*, 51(1), 26–31.
- Chen, K. H. & Shimerda, T. A. (1981). An empirical analysis of useful financial ratios, *Financial Management*, 10(1), 51-60.
- Clark, B. Y. (2015). Evaluating the validity and reliability of the financial condition index for local government. *Public Budgeting & Finance*, 35(2), 66-88.

- Dennis, L.M. (2004). *Determinants of Financial Condition: A study of US Cities*, University of Central Florida Orlando, Florida.
- Horrigan, J. O. (1965). Some Empirical bases of financial ratio analysis, *The Accounting Review*, 40(3), pp. 558-568.
- Kachigan, S. K. (1986). *Statistical analysis*. New York, NY: Radius press.
- Kamnikar, J.A., Kamnikar, E. & Deal, K.H. (2006). Assessing a state's financial condition, *Journal of Government Financial Management*, 55(3), 30-36.
- Kloha, P., Weissert, C.S. & Kleine, R. (2005a). Developing and testing a composite model to predict local fiscal distress, *Public Administration Review*, 65(3), 313-323.
- _____. (2005b). Someone to watch over me: State monitoring of local fiscal conditions, *AMERICAN REVIEW OF PUBLIC ADMINISTRATION*, 35(3), 236-255.
- Levine, H., Justice, J. B. & Scoresone, E. A. (eds.). (2013). *Handbook of Local Government Fiscal Health*. Burlington, MA: Jones & Bartlett Learning.
- Mercer, T. & Gilbert, M. (1996). A financial condition index for Nova Scotia municipalities, *Government Finance Review*, 12(5), 36–38.
- Petersen, J. E. (1977). Simplification and standardization of state and local government fiscal indicators, *National tax journal*, 30(3), 299-311.
- Rivenbark, W.C., Roenigk, D.J. & Allison, G.S. (2009). Communicating financial condition to elected officials in local government, *Popular Government*, 77(1), 4-13.
- _____. (2010). Conceptualizing financial condition in local government, *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 22, 149-177.
- Stockmer, D. (2019). *Quantitative methods for the social sciences*. Springer.
- Stone, S.B., Singla, A., Comeaux, J. & Kirschner C. (2015). A comparison of financial indicators: The case of Detroit, *Public Budgeting & Finance*, 35(4), 90 – 111.
- Trussel, J. M. & Patrick, P. A. (2018). Assessing and ranking the financial risk of municipal governments: The case of Pennsylvania. *Journal of Applied Accounting Research*, 19, 81-101.
- Turley, G., Robbins, G. & McNena, S. (2015). A framework to measure the financial performance of local government, *Local Government Studies*, 41(3), 401 – 420.
- Wang, X., Dennis, L. & Tu, Y.S.J. (2007). Measuring financial condition: A Study of US states, *Public Budgeting & Finance*, 27(2), 1-21.
- Zafra-Gómez, J.L., López-Hernández, A.M. & Hernández-Bastida, A. (2009). Developing a model to measure financial condition in local government, *The American Review of Public Administration*, 39(4), 425-449.

- Zafra-Gómez, J.L., López-Hernández, A.M. & Hernández-Bastida, A. . (2009b), Evaluating financial performance in local government: Maximizing the benchmarking value, *International Review of Administrative Sciences*, 75(1), 151-167.
- _____. (2009c), Developing an alert system for local governments in financial crisis, *Public Money & Management*, 29(3), 175-181.

A Path Analysis of Factors of Management Influencing Operational Efficiency of the Area Revenue Office under the Responsibility of the Regional Revenue Office 10

Somsak Srisontisuk^{*}, Anongnath Yokun^{**}, Aphiradee Dononbao^{**},
Manop Natrpakdee^{**}, Akom Teesuka^{**}, Men Sokheang^{**}, Pongmanut Deeod^{***}

(Received Date: November 26, 2021, Revised Date: July 29, 2022, Accepted Date: August 2, 2022)

Abstract

This study aimed to investigate operational efficiency and explore direct, indirect, and total effects of causal factors affecting management efficiency of the Area Revenue Office, under jurisdiction of the Regional Revenue Office 10. A quantitative research approach employed closed-ended questionnaires to gather data. The results demonstrated that the Regional Revenue Office 10 had an optimal overall operational efficiency ($\bar{X} = 4.59$, S.D.=0.57). In terms of direct effects, coefficient values for the four measured variables, in ascending order, were: man (personnel) (-0.01), message (0.20), management (0.28), and morality (within the organization) (0.39). With respect to indirect effects, coefficient values were shown for three variables, each mediated by the variable of morality. In ascending order, they were: man (-0.02), management (0.15), and message (0.16). Regarding total effects, coefficient values for the four variables, in ascending order, were: man (0.03), message (-0.36), morality (0.39), and management (0.43). Based on the squared multiple correlation (R^2), man, management, and message were causal variables accounting for variance in morality. The findings from this study suggest that in order to enhance its operational efficiency, the Regional Revenue Office 10 should take into account three factors, namely, management, message, and morality. Moreover, incorporating measures to account for morality throughout all aspects of operation will improve the organization's operational efficiency.

Keywords: Regional Revenue Office, Efficiency, Management

^{*} Associate Professor, Public Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

^{**} Ph.D. Students, Public Administration, Khon Kaen University

^{***} Ph.D. Students, Public Administration, Khon Kaen University, corresponding author: Pongmanutd@kkumail.com

การวิเคราะห์เส้นทางปัจจัยการบริหารจัดการที่มีผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของ สำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข^{*}, อนงค์นาถ โยคุณ^{**}, อภิรติ ดอนอ่อนบัว^{**},
มานพ เนตรภักดี^{**}, อาคม ทีสุกะ^{**}, Men Sokheang^{**}, พงษ์มนัส ดีอด^{***}

(วันรับบทความ: 26 พฤศจิกายน 2564/ วันแก้ไขบทความ: 29 กรกฎาคม 2565/ วันตอบรับบทความ: 2 สิงหาคม 2565)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) ศึกษาประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 (2) ศึกษาอิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อม และอิทธิพลรวมของปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีผลต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยแบบสอบถามปลายปิด ผลการศึกษาพบว่า 1) ประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.59, S.D=0.57) 2) ค่าน้ำหนักของอิทธิพลทางตรงพบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ประกอบด้วย 4 ตัวแปร โดยเรียงลำดับจากค่าน้อยไปหาค่ามาก คือ ด้านบุคลากร (-0.01) ด้านข่าวสาร (0.20) ด้านการจัดการ (0.28) ด้านคุณธรรมในองค์กร (0.39) ทั้งนี้อิทธิพลทางอ้อมพบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ประกอบด้วย 3 ตัวแปร เรียงลำดับจากค่าน้อยไปหาค่ามาก คือ ด้านบุคลากร (-0.02) ด้านการจัดการ (0.15) ด้านข่าวสาร (0.16) ที่ส่งผ่านด้านคุณธรรม และสำหรับอิทธิพลรวม พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์ประกอบด้วย 4 ตัวแปร เรียงลำดับจากค่าน้อยไปหาค่ามาก คือ ด้านบุคลากร (0.03) ด้านข่าวสาร (-0.36) ด้านคุณธรรม (0.39) ด้านการจัดการ (0.43) ตามลำดับ และค่าสหสัมพันธ์พหุคูณยกกำลังสอง (R^2) พบว่า ด้านบุคลากร ด้านการจัดการ ด้านข่าวสาร ซึ่งเป็นตัวแปรเชิงสาเหตุที่อธิบายความแปรปรวนของคุณธรรมได้ ดังนั้นจากการศึกษาครั้งนี้ หากสำนักงานสรรพากรต้องการที่เพิ่มประสิทธิภาพให้แก่องค์กรควรคำนึงถึงปัจจัยในด้านการจัดการ ด้านการข่าวสาร และด้านคุณธรรมเป็นหลัก หากการดำเนินงานในแต่ละด้านสามารถนำหลักคุณธรรมประกอบ การดำเนินงานของสำนักงานจะส่งให้องค์กรมีประสิทธิภาพการดำเนินงานมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: สำนักงานสรรพากร, ประสิทธิภาพ, การบริหาร

^{*} รองศาสตราจารย์, สาขารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{**} นักศึกษานักศึกษาปริญญาเอก ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{***} นักศึกษานักศึกษาปริญญาเอก ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ,

corresponding author: Pongmanutd@kkumail.com

บทนำ

ในสภาพการณ์ปัจจุบันถือได้ว่าเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้รูปแบบการปฏิบัติงานทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ต้องมีรูปแบบการให้บริการที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเพื่อเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้บริการ ทั้งนี้องค์กรต่าง ๆ พยายามนำเทคโนโลยีมาใช้ในการทำงานเพื่อเป็นการพัฒนาองค์กรของตนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงอย่าง (Steen & Nauta, 2020) แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่สำคัญเมื่อองค์กรใดที่จะนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารจัดการองค์กรนั้น จะต้องมีการเตรียมความพร้อมของทั้งเจ้าหน้าที่ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้ให้บริการ และประชาชนผู้รับบริการ ให้รับรู้ถึงรูปแบบการให้บริการที่มีความแตกต่างไปจากเดิม โดยในการเปลี่ยนแปลงการให้บริการแต่ละครั้งนั้นย่อมทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อมั่นของผู้รับบริการ การต่อต้านรูปแบบการบริการของผู้ให้บริการ (Zille et al., 2017)

ประเทศไทยในปี พ.ศ.2560 รัฐบาลได้มีแผนการกำหนดให้มีทุกหน่วยงานภาครัฐได้มีการทำแผนปฏิบัติการสร้างและพัฒนากำลังคนภาครัฐเชิงกลยุทธ์เพื่อสู่ดิจิทัลไทยแลนด์ พ.ศ. 2561-2565 (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2560) เพื่อเป็นการยกระดับงานบริการประชาชนสู่ความเป็นเลิศ และตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการ อย่างสะดวก รวดเร็ว และโปร่งใส ทั้งนี้กระทรวงการคลัง กรมสรรพากรได้มีการนำนโยบายภาครัฐสู่การปฏิบัติเป็นลำดับต้น ตั้งแต่นับตั้งแต่วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2561 โดยมีการขับเคลื่อนองค์กรด้วยกลยุทธ์ “D2RIVE” (กรมสรรพากร, 2561) กล่าวคือ ให้สรรพากรเป็นองค์กรที่มีลักษณะการบริหารงานจัดเก็บภาษี มุ่งสู่การยกระดับการทำงาน เปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัล (Digital Transformation) รวมทั้งกระบวนการคิด วิเคราะห์ (กรมสรรพากร, 2563) เห็นได้ว่าการกำหนดกลยุทธ์การบริหารองค์กรดังกล่าวมีลักษณะ เพื่อจุดประกายความคิดให้กับบุคลากรของสรรพากรให้สามารถดำเนินการยกระดับประสิทธิภาพ การจัดเก็บภาษีที่เป็นธรรมและการบริการประชาชนที่ทันสมัย เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการเป็นกรมสรรพากรดิจิทัล อย่างแท้จริง เนื่องจากกรมสรรพากรถือได้ว่าเป็นหน่วยงานส่วนภาครัฐที่ทำหน้าที่จัดเก็บภาษีให้แก่รัฐบาล เพื่อเป็นรายได้ในการบริหารประเทศ เพื่อสร้างเสถียรภาพทางการคลัง ของประเทศอย่างมั่นคง

อย่างไรก็ตามนับแต่ปี พ.ศ.2561 กรมสรรพากรได้ประกาศกลยุทธ์ “D²RIVE” ในการขับเคลื่อนองค์กรเพื่อยกระดับทั้งด้านให้บริการแก่ประชาชนและในการบริหารจัดการรายรับของทางภาครัฐ เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการภาครัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นผลนำไปสู่ความมั่นคงในทางเศรษฐกิจ และการจัดทำบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนอย่างมีคุณภาพ เห็นได้ว่าหน่วยงานที่ต้องปฏิบัติหน้าที่และความสำคัญในการจัดเก็บภาษีจะต้องอยู่ในพื้นที่และใกล้ชิดกับประชาชน คือ สำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา ซึ่งทำการจัดเก็บภาษีกับประชาชนในเขตให้บริการที่หน่วยงานรับผิดชอบ โดยสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในประเทศได้แบ่งการบริหารจัดการออกเป็น 12 ภาค โดยในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 มีอัตราการจัดเก็บภาษีที่เพิ่มขึ้นโดยใน พ.ศ. 2562 จัดเก็บภาษีได้ร้อยละ 3.44 และในปี พ.ศ. 2563 จัดเก็บภาษีเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 4.14 ซึ่งเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.7 อีกทั้งจัดหัตถ์ในพื้นที่สรรพากรภาค 10 มีความหลากหลายทางเศรษฐกิจ เช่น เป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ และเป็นพื้นที่ได้รับการส่งเสริม

การปลูกพืชทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญในด้านการพัฒนาประเทศอันส่งผลต่อการจัดเก็บภาษี (กรมสรรพากร, 2563) จากประกาศกลยุทธ์ “D²RIVE” ดังกล่าว เป็นระยะเวลากว่า 5 ปี ที่ผ่านมาแล้วที่ได้มีการประกาศใช้กลยุทธ์ดังกล่าวในการขับเคลื่อนองค์กร อีกทั้ง การศึกษาถึง ประสิทธิภาพขององค์กรนั้นได้มีผู้ศึกษาเป็นจำนวนมากในองค์กรภาครัฐต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นการอุดช่องว่างของสำนักงานสรรพากรในการจัดการองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ คณะผู้วิจัย จึงได้นำหลักการแนวคิดการบริหารจัดการ 4M ได้แก่ด้าน ด้านบุคลากร (Man) ด้านการบริหาร จัดการ (Management) ด้านคุณธรรม (Morality) ข้อมูลข่าวสาร (Message) มาศึกษาเนื่องจาก ในแต่ละด้านของแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นพบได้ว่าเป็นตัวแปรที่แสดงถึงการบริหารองค์กร อย่างมีประสิทธิภาพ (Ayuso et al., 2014; Menzel, 2019; Vasu et al., 2017) จึงนำมาสู่ การศึกษาถึงรูปแบบการบริหารจัดการของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบ ของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ที่มีประสิทธิภาพของสำนักงานเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่ รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10
2. ศึกษาน้ำหนัก อิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อม และอิทธิพลรวมของปัจจัย เชิงสาเหตุที่มีผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่ รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผู้วิจัยเก็บรวบรวม ข้อมูลด้วยแบบสอบถามปลายปิด (Close-ended Questionnaire) โดยใช้แบบสอบถามกับ บุคลากรสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 จำนวน 12 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดหนองบัวลำภู ขอนแก่น อุดรธานี เลย หนองคายมหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม มุกดาหาร และจังหวัดบึงกาฬ โดยมีสำนักงานสรรพากรพื้นที่ สาขา จำนวน 141 พื้นที่สำนักงาน

ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง สำนักงานสรรพากรภาค 10 มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานที่ จำนวนทั้งหมด จำนวน 499 คน โดยได้มีโดยได้กลุ่มตัวอย่างซึ่งในการวิเคราะห์สมการโครงสร้างจาก หลักเกณฑ์และวิธีการกำหนดกลุ่มตัวอย่างของ Hair et al., (2006) ซึ่งอธิบายว่าขนาดของกลุ่ม ตัวอย่างที่มีความเหมาะสมคำนวณจากจำนวนพารามิเตอร์โดยมี อัตราส่วนประมาณ 10 คน ต่อ 1 พารามิเตอร์ที่ต้องประมาณค่า ซึ่งโมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุในการวิจัยนี้มีพารามิเตอร์ ที่ต้องการประมาณค่าทั้งหมด 19 พารามิเตอร์ ซึ่งขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมคือ 190 คน และเพื่อให้มีความเหมาะสมกับการวิเคราะห์เส้นทางของปัจจัยจึงได้เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มขึ้น เป็นจำนวน 316 คน และดำเนินการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling)

ด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยนี้มีเนื้อหา ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพขององค์กร ได้แก่ ด้านคุณภาพงาน ด้านปริมาณงาน ด้านเวลา ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน และปัจจัยทางการบริหารจัดการ ได้แก่ การบริหารจัดการบุคลากร (Man) การบริหารจัดการงานทั่วไป (Management) การบริหารจัดการข่าวสารข้อมูล (Message) การบริหารจัดการคุณธรรม (Morality)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสร้างเครื่องมือ

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องปัจจัยทางการบริหารและประสิทธิภาพองค์สำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา พร้อมทั้งกำหนดขอบเขตตัวแปรต้นและตัวแปรตามที่ใช้ในการศึกษา จากนั้นสร้างข้อคำถามและยกร่างแบบสอบถามตรวจสอบรายการ (Check list) แบบสอบถามมาตรฐานประมาณค่า (Rating scale) และแบบสอบถามปลายเปิด ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย

2. แต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ความหมายและการใช้ภาษาความครอบคลุมตามโครงสร้างของเนื้อหาความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Item Objective Congruence Index : IOC) ซึ่งใช้เกณฑ์การประเมินความสอดคล้อง ดังนี้

แน่ใจว่า ข้อคำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ = + 1

ไม่แน่ใจว่า ข้อคำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ = 0

แน่ใจว่า ข้อคำถามไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ = - 1

3. ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามตามที่ยกผู้เชี่ยวชาญให้ข้อเสนอแนะจัดทำแบบสอบถามเพื่อนำไปทดลองใช้ (try out) กับตัวอย่างที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างคือสำนักงานสรรพากรภาค 9 จำนวน 30 ชุด เนื่องจากเป็นพื้นที่ขนาดที่กลุ่มประชากรใกล้เคียงกับพื้นที่จริง พร้อมทั้งมีภูมิศาสตร์ที่ติดกับสำนักงานสรรพากรภาค 10 ที่เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

4. วิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ความสอดคล้องภายในด้วยสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาช (Cronbach's alpha coefficient) ผลการหาค่าสัมประสิทธิ์แบบสอบถามทั้งฉบับได้ค่าเท่ากับ 0.974 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความน่าเชื่อถืออยู่ในระดับสูง สามารถนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2550)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรื่องการวิเคราะห์เส้นทางปัจจัยการบริหารจัดการที่มีผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ในส่วนของแบบสอบถาม ได้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งงาน อายุราชการ/การทำงาน สำนักงานสรรพากรพื้นที่ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบปลายเปิดและปลายปิด

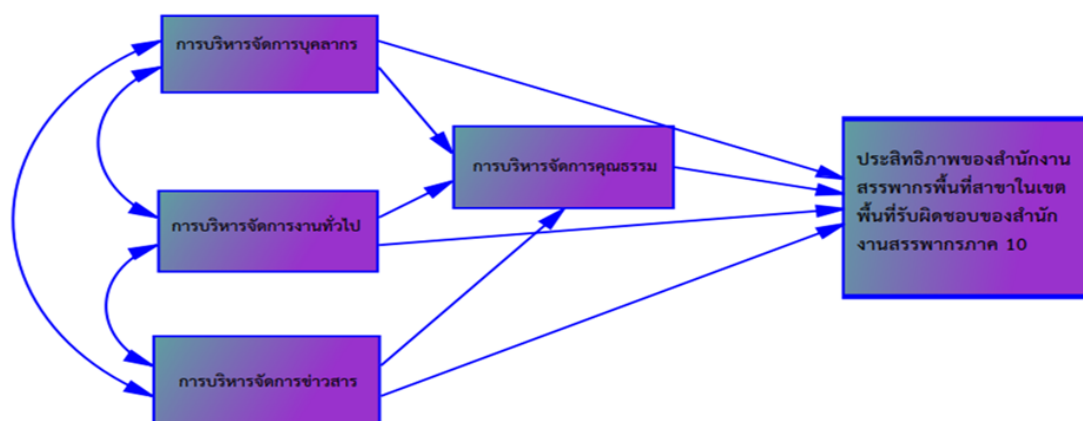
ส่วนที่ 2 ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยทางการบริหารจัดการสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา แบ่งเป็น 4 ด้าน ดังนี้ 1.ความคิดเห็นด้านบุคลากรสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา 2. ความคิดเห็นด้านการจัดการภายในสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา 3.ความคิดเห็นด้านข่าวสารข้อมูลของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา 4. ความคิดเห็นด้านคุณธรรมของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา โดยแบบสอบถาม เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scales) แบ่งเป็น 5 ระดับ ให้ผู้ตอบระบุว่า ในแต่ละข้อความโดยมีระดับตั้งแต่ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (1) จนถึงเห็นด้วยอย่างยิ่ง (5) มีข้อกระทงคำถามทั้งหมดจำนวน 11 ข้อ

ส่วนที่ 3 ประสิทธิภาพของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา จำนวน 4 ด้าน ดังนี้ 1.ด้านคุณภาพของงาน 2.ด้านปริมาณ 3.ด้านเวลา 4. ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน โดยแบบสอบถาม เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scales) แบ่งเป็น 5 ระดับ โดยมีเกณฑ์ให้คะแนนด้านประสิทธิภาพความคิดเห็นเกี่ยวกับประสิทธิภาพของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา ในแต่ละข้อความโดยมีระดับตั้งแต่ ตั้งแต่ (1) องค์กรมีประสิทธิภาพน้อยที่สุด จนถึง (5) องค์กรมีประสิทธิภาพที่มีความท้าทาย

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรม จึงได้รวบรวมและสังเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพขององค์กร โดยคณะผู้วิจัยได้นำหลักการแนวคิดการบริหารจัดการ 4M ได้แก่ด้านด้านบุคลากร (Man) ด้านการบริหารจัดการ (Management) ด้านคุณธรรม (Morality) ข้อมูลข่าวสาร (Message) เนื่องจากทั้ง 4 ด้านดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นตัวแปรในการจัดการเชิงนิเวศน์ขององค์กร (Stojanovic, 2019) ซึ่งหากองค์กรต้องการที่จะพัฒนาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพหรือหาแนวทางให้เกิดประสิทธิภาพได้นั้นจะต้องมีปัจจัยทั้ง 4 ในการใช้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา (Menzel, 2019; Vasu et al., 2017)

โดยเลือกตัวแปรในด้านบุคลากร (Man) ได้แก่ จำนวนบุคลากรทักษะ ทักษะคติ ขวัญ และกำลังใจ และมาตรฐานการกำหนดตำแหน่ง (Lebedev et al., 2018; Lora-Guzmán et al., 2020) ด้านการบริหารจัดการ (Management) ได้แก่ การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาดังแต่การวางแผน การดำเนินงาน การควบคุม และการประเมินงาน (Rostek & Młodzianowski, 2018; Jangsuthivorawat et al., 2018) ด้านคุณธรรม (Morality) ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความใส่ใจบริการ และความสามัคคี ของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขา (Van et al., 2019; Insani, 2020) และ ด้านข้อมูลข่าวสาร (Message) ได้แก่ การรับ-ส่งเอกสาร การประสานงาน การรายงานการเผยแพร่ การให้บริการข่าวสารข้อมูลของสำนักงาน (Olkiewicz, 2018) จากการศึกษาและสังเคราะห์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดการกำหนดเป็นตัวแปรในการวิจัย และมีความสอดคล้องกับแนวทางนโยบายของสรรพากร ซึ่งสามารถสรุปกรอบแนวคิดได้เป็นแผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องการวิเคราะห์เส้นทางปัจจัยการบริหารจัดการที่มีผลต่อประสิทธิภาพของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ผลการศึกษานำเสนอในรูปแบบตารางและแผนภาพประกอบการอธิบาย ซึ่งสามารถแบ่งผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 4 ส่วนโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ในข้อมูลทั่วไป

เพศของผู้ตอบแบบสอบถามนั้น ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 208 คน คิดเป็นจำนวนร้อยละ 65.8 มีอายุระหว่าง 31 -40 ปี จำนวน 115 คน คิดเป็นร้อยละ 36.4 ระดับการศึกษาอยู่ในระดับการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 264 คน คิดเป็นร้อยละ 83.5 มีตำแหน่งเป็นเจ้าพนักงานสรรพากร จำนวน 137 คิดเป็น ร้อยละ 43.4 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

2. ผลการวิเคราะห์ประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10

ผลการศึกษาประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.59, S.D=0.57) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า

ประสิทธิภาพด้านบุคลากร ในภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =4.50, S.D=0.66) เมื่อพิจารณารายข้อพบว่าประเด็น บุคลากรปฏิบัติงานโดยการนำแนวทางการขับเคลื่อนองค์กรด้วยกลยุทธ์ D² RIVE ของกรมสรรพากรมาใช้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง ($\bar{X}$ =4.59, S.D=0.55) รองลงมา ประเด็นมีบุคลากรพร้อมชี้แจงและทำความเข้าใจให้ถูกต้องหากมีเหตุการณ์กล่าวร้ายต่อกรมสรรพากร มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.58, S.D=0.59) ส่วนค่าเฉลี่ยที่มีค่าน้อยที่สุดคือ ประเด็นบุคลากรได้รับเงินเดือนเป็นที่เหมาะสมกับภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ ($\bar{X}$ =4.16, S.D=0.91)

ประสิทธิภาพด้านการจัดการโดยภาพรวมมีค่ามาก ($\bar{X}=4.50$, S.D.=0.57) ซึ่งหากพิจารณารายประเด็นจะพบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ มีกำหนดตัวชี้วัดหรือตัวบ่งชี้ผลสำเร็จในแต่ละกระบวนการที่สามารถตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานได้ว่าเป็นไปตามแผน ($\bar{X}=4.64$, S.D.=0.54) ค่าเฉลี่ยรองลงมา คือ มีการบริหารความเสี่ยงภายในเพื่อมิให้เกิดข้อผิดพลาดในการปฏิบัติงาน ($\bar{X}=4.63$, S.D.=0.53) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนปฏิบัติงานหรือกิจกรรม ($\bar{X}=4.54$, S.D.=0.62)

ประสิทธิภาพด้านข่าวสารโดยภาพรวมมีค่ามากที่สุด ($\bar{X}=4.66$, S.D. = 0.53) ซึ่งหากพิจารณารายประเด็นจะพบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ความปลอดภัยของข้อมูลข่าวสารและการรักษาความลับของราชการ ($\bar{X}=4.77$, S.D.=0.46) ค่าเฉลี่ยรองลงมา คือ ความสะดวก รวดเร็วของข้อมูลข่าวสารเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงาน ($\bar{X}=4.67$, S.D.=0.56) ส่วนด้านที่มี ค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ มีการประชาสัมพันธ์และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีอากรแก่บุคลากร ($\bar{X}=4.63$, S.D.=0.55)

ประสิทธิภาพด้านคุณธรรมในองค์กรโดยภาพรวมมีค่ามากที่สุด ($\bar{X}=4.70$, S.D. = 0.50) ซึ่งหากพิจารณารายประเด็นจะพบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือบุคลากรเป็นผู้มีจิตสาธารณะโดยไม่ถือเอาประโยชน์แห่งตนในการให้บริการ($\bar{X}=4.76$, S.D.=0.47) และบุคลากรปฏิบัติงานโดยยึดถือปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ และแนวปฏิบัติที่สามารถตรวจสอบได้ ($\bar{X}=4.76$, S.D.=0.45) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ มีความตระหนักรู้ว่าการสร้างภาพลักษณ์ขององค์กรเป็นบทบาทหน้าที่ ที่มีความสำคัญ ($\bar{X}=4.63$, S.D.=0.53)

3. ผลการศึกษาปัจจัยทางการบริหารจัดการที่มีผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10

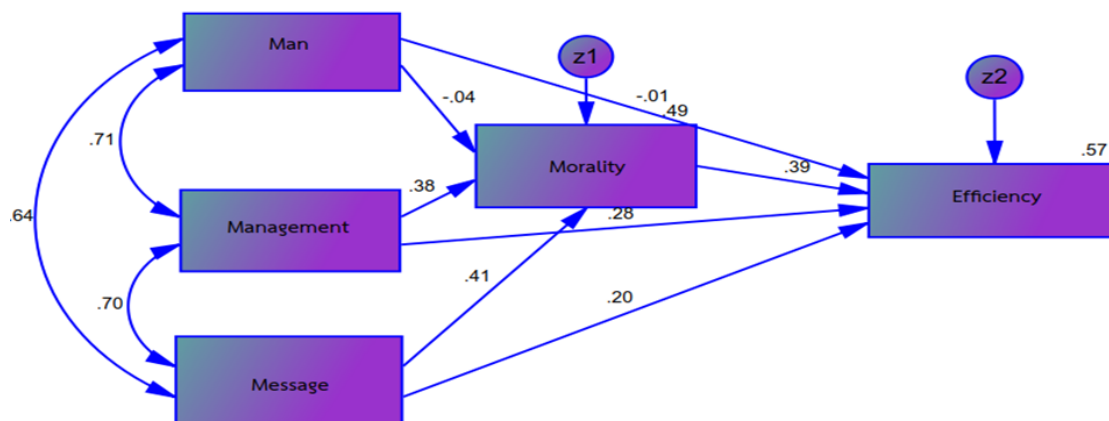
ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสหสัมพันธ์ของตัวแปรในตัวแบบการบริหารจัดการที่มีผลต่อประสิทธิภาพองค์กร

	ด้านบุคลากร	ด้านการจัดการ	ด้านการสื่อสาร	ด้านคุณธรรม	ประสิทธิภาพ
ด้านบุคลากร	1.00				
ด้านการจัดการ	0.69 **	1.00			
ด้านคุณการสื่อสาร	0.65 **	0.64 **	1.00		
ด้านคุณธรรม	0.70 **	0.64 **	0.66 **	1.00	
ประสิทธิภาพองค์กร	0.71 **	0.64 **	0.49 **	0.50 **	1.00

หมายเหตุ ** หมายถึง $p<0.001$, *หมายถึง $p<0.05$

จากตารางที่ 1 ตัวแปรการบริหารจัดการองค์การในงานวิจัยนี้วัดจากตัวแปร 5 ตัวแปร ได้แก่ ด้านบุคลากร ด้านการจัดการ ด้านการสื่อสาร ด้านคุณธรรม และประสิทธิภาพองค์กร พบว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ต่ำสุดและสูงสุดของตัวแปรมีค่าเท่ากับ 0.49 และ 0.71 ตามลำดับ โดยมีสัมประสิทธิ์ทุกค่าเป็นบวก แสดงให้เห็นว่า ลักษณะความสัมพันธ์ของปัจจัยที่ศึกษาเป็นความสัมพันธ์เชิงเส้นตรง แผนภาพที่ 2

แผนภาพ 2 โมเดลการวิเคราะห์เส้นทางปัจจัยการบริหารจัดการที่มีผลต่อประสิทธิภาพของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10

ตารางที่ 2 ค่าสัมประสิทธิ์อิทธิพลระหว่างตัวแปร

ตัวแปรสาเหตุ	ประเภทของอิทธิพล	ตัวแปรผล	
		คุณธรรม (Morality)	ประสิทธิภาพ (Efficiency)
ด้านบุคลากร (Man)	DE	-0.04	-0.01
	IE	-	-0.02
	TE	-0.04	-0.03
ด้านการจัดการ (Management)	DE	0.38*	0.28*
	IE	-	0.15*
	TE	0.38*	0.43*
ด้านข่าวสาร (Message)	DE	0.41*	0.20*
	IE	-	0.16*
	TE	0.41*	0.36*
ด้านคุณธรรม ในองค์กร (Morality)	DE	-	0.39*
	IE	-	-
	TE	-	0.39*
R ²		0.49	0.57

หมายเหตุ * อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

TE (Total Effects) = อิทธิพลโดยรวม, DE (Direct Effects) = อิทธิพลทางตรง, IE (Indirect Effects) = อิทธิพลทางอ้อม

จากภาพที่ 2 และตารางที่ 2 เมื่อพิจารณาขนาดอิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อม และอิทธิพลรวมปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 จากโมเดลพบว่า รายละเอียดที่สำคัญดังนี้

อิทธิพลทางตรง พบว่าค่าสัมประสิทธิ์อิทธิพลทางตรง 4 ตัวแปรเรียงลำดับจากค่ามากไปหาค่าน้อย คือ ด้านบุคลากร ด้านข่าวสาร ด้านการจัดการ ด้านคุณธรรม ซึ่งมีค่าสัมประสิทธิ์อิทธิพลเท่ากับ -0.01 0.20 0.28 0.39 โดยเมื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงเส้นรายด้าน

- 1) การบริหารจัดการองค์กรด้านบุคลากรมีอิทธิพลทางตรงกับประสิทธิภาพองค์กร มีค่าเท่ากับ -0.01 ไม่นับสำคัญที่ 0.05
- 2) การบริหารจัดการองค์กรด้านข่าวสารมีอิทธิพลทางตรงกับประสิทธิภาพองค์กร มีค่าเท่ากับ 0.28 มีนัยสำคัญที่ 0.05
- 3) การบริหารจัดการองค์กรด้านการจัดการมีอิทธิพลทางตรงกับประสิทธิภาพองค์กร มีค่าเท่ากับ 0.20 มีนัยสำคัญที่ 0.05
- 4) การบริหารจัดการองค์กรด้านคุณธรรมในองค์กรมีอิทธิพลทางตรงกับประสิทธิภาพองค์กร มีค่าเท่ากับ 0.39 มีนัยสำคัญที่ 0.05

อิทธิพลทางอ้อม พบว่าค่าสัมประสิทธิ์อิทธิพลทางอ้อม 3 ตัวแปร คือ 1) ปัจจัยทางด้านบุคลากรที่ส่งผ่านด้านคุณธรรม 2) ปัจจัยทางด้านการจัดการที่ส่งผ่านด้านคุณธรรม 3) ปัจจัยทางด้านข่าวสารที่ส่งผ่านด้านคุณธรรมมีค่า โดยทั้ง 3 ตัวมีค่าเท่ากับ 0.00 โดยเมื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงเส้นรายด้าน

- 1) การบริหารจัดการองค์กรด้านบุคลากรมีอิทธิพลทางอ้อมกับประสิทธิภาพองค์กร โดยส่งผ่านการบริหารจัดการองค์กรด้านคุณธรรม มีค่าเท่ากับ -0.02 ไม่นับสำคัญทางสถิติที่ 0.05
- 2) การบริหารจัดการองค์กรด้านการจัดการมีอิทธิพลทางอ้อมกับประสิทธิภาพองค์กร โดยส่งผ่านการบริหารจัดการองค์กรด้านคุณธรรมในองค์กร มีค่าเท่ากับ 0.15 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05
- 3) การบริหารจัดการองค์กรด้านข่าวสารมีอิทธิพลทางอ้อมกับประสิทธิภาพองค์กร โดยส่งผ่านการบริหารจัดการองค์กรด้านคุณธรรมในองค์กร มีค่าเท่ากับ 0.16 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

อิทธิพลรวม พบว่า ผลการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์อิทธิพลรวมของตัวแปรสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 พิจารณาผลรวมระหว่างอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลทางอ้อมของตัวแปรเชิงสาเหตุเรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ 1) ด้านการจัดการมีค่าเท่ากับ 0.43 2) ด้านคุณธรรมในองค์กรมีค่าเท่ากับ 0.39 3) ด้านข่าวสารมีค่าเท่ากับ 0.36 และ 4) น้อยที่สุดด้านบุคลากรมีค่าเท่ากับ -0.03

อิทธิพลระหว่างตัวแปร เมื่อพิจารณาอิทธิพลระหว่างตัวแปรอิสระซึ่งเป็นตัวแปรเชิงสาเหตุระหว่างกันพบว่า 1) ด้านบุคลากรมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับด้านการจัดการมีค่าเท่ากับ 0.71 2) ด้านการจัดการมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับด้านข่าวสารมีค่าเท่ากับ 0.70 3) ด้านบุคลากรมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับด้านข่าวสารมีค่าเท่ากับ 0.64

ค่าสหสัมพันธ์พหุคูณยกกำลังสอง (R^2) ซึ่งเป็นค่าที่สามารถอธิบายความแปรปรวนร่วมกันของตัวแปรเชิงสาเหตุในโมเดล พบว่า 1) ด้านบุคลากร ด้านการจัดการ ด้านข่าวสาร เป็นตัวแปรเชิงสาเหตุในโมเดลที่สามารถร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของคุณธรรมในองค์กร ได้ร้อยละ 49 2) ด้านบุคลากร ด้านการจัดการ ด้านข่าวสาร ด้านคุณธรรมในองค์กร เป็นตัวแปรเชิงสาเหตุในโมเดลที่สามารถร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของคุณธรรมในองค์กร ได้ร้อยละ 57

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เห็นได้ว่าสอดคล้องกับการศึกษาของ ศุภมาศ วิมลเกียรติ (2564) ซึ่งได้ทำการศึกษารื่องตัวแปรที่มีผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของข้าราชการ สำนักงานสรรพากร พื้นที่ในจังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติงานของข้าราชการ สำนักงานสรรพากรพื้นที่ในจังหวัดสมุทรปราการ มีประสิทธิภาพระดับมากที่สุด เนื่องจากการนำนโยบาย “D2RIVE” มาปฏิบัติที่มีตัวแปรในการศึกษา คือ การสร้างแรงจูงใจและความกระตือรือร้นที่ทำให้เป็นประสิทธิภาพระดับสูงที่สุด เนื่องจากข้อสังเกตจากการศึกษาพบได้ว่าการประกาศใช้นโยบาย “D2RIVE” ที่เหมือนกันในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่สำนักงานสรรพากร พร้อมกันนี้ในการศึกษาถึงน้ำหนัก อิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อม และอิทธิพลรวมจะเห็นว่าสอดคล้องกับแนวคิดที่ได้ตามแผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิด พร้อมทั้งมีประเด็นสำหรับการอภิปรายผลในผลการศึกษา ดังนี้

ผลอิทธิพลทางตรง

ด้านคุณธรรม มีอิทธิพลทางตรงต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 มากที่สุดทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่บุคลากรมีคุณธรรมในการทำงานทั้งตรงต่อเวลา ใส่ใจในการทำงาน โปร่งใส ตรวจสอบได้และมีความซื่อสัตย์ต่อองค์กรก็ย่อมส่งผลให้ประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กรสูงขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับวิทยา แสนทวีสุข และทรงศักดิ์ จีระสมบัติ (2558) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลในความคิดเห็นของประชาคมหมู่บ้านขององค์กรบริหารส่วนตำบลกุดฉิม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครพนม พบว่าการบริหารงานตามหลักคุณธรรมมีความสำคัญมากที่สุดในการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล และปรีชา สุวรรณภูมิ (2554) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิผลขององค์กรบริหารส่วนตำบลในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างกลุ่มที่ 1 ประเทศไทย พบว่าความโปร่งใสเป็นหนึ่งในปัจจัยมีผลต่อการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

ด้านการจัดการ มีอิทธิพลทางตรงต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 อันดับที่สองทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่เรามีการวางแผน มีระบบการดำเนินงานที่ดีก็ส่งผลให้ประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กรสูงขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับ Diamantidis and Prodromos Chatzoglou (2018) ที่ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของพนักงาน: แนวทางเชิงประจักษ์ โดยพบว่าปัจจัยด้านการจัดการมีผลต่อการปฏิบัติงานของพนักงานมากที่สุดทั้งทางตรงและทางอ้อม

เช่นเดียวกับผลการศึกษาของ ทศมาลี ทองจันทร์ และวิภาญ เจริญวิไลรัตน์ (2563) ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของบุคลากรที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของโรงเรียนกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี ที่พบว่าการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของบุคลากร และการบริหารงานทั่วไปด้านการวางแผน ด้านวิชาการ สัมพันธ์กับประสิทธิภาพขององค์กร

ด้านข่าวสาร มีอิทธิพลทางตรงต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 อันดับที่สาม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่มีการสื่อสารข้อมูลในองค์กรให้กับบุคลากรภายในองค์กรหรือระหว่างหน่วยงานมีผลให้ประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กรสูงขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ณิชานันท์ ปิ่นทอง และคณะ (2560) ได้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของการสื่อสารภายในองค์กรที่ดีที่มีต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของธุรกิจส่งออกสินค้าเกษตรในประเทศไทย โดยพบว่า ปัจจัยด้านการสื่อสารภายในองค์กรที่ดี การเปิดใจยอมรับ การสื่อสาร เทคโนโลยีการสื่อสารภายในองค์กร การตรวจสอบการสื่อสารเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กร

ด้านบุคลากร ไม่มีอิทธิพลทางตรงต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 เนื่องจากปัจจุบันสำนักงานสรรพากรได้มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการดำเนินงาน ดังนั้นทักษะ การพัฒนากำลังคนของบุคลากรจึงไม่ใช่ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ทำให้ประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กรสูงขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ Vincent and Charles (1973) ที่ทำการศึกษาวิจัยและพบว่าบุคลากรผู้ที่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างแม่นยำและตรงเวลาจะมีผลต่อประสิทธิภาพของการทำงานให้เสร็จลุล่วงได้ระยะเวลาที่ต่ำที่สุด เช่นเดียวกับผลการวิจัยของ อ้อมขวัญ ฤกษ์งาม และ ศรีสุนันท์ ประเสริฐสังข์ (2562) พบว่าบุคลากรมีมีความคิดเห็นต่อระบบการบริหารงาน การเห็นชอบด้านการจัดการเทคโนโลยี และการปฏิบัติงานที่ทำให้พนักงานเกิดความผูกพันส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน

ผลอิทธิพลทางอ้อม

จากผลการศึกษาพบว่าปัจจัยด้านการจัดการ และด้านข่าวสารที่ส่งผ่านด้านคุณธรรม มีต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสำนักงานสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่บุคลากร หรือวัฒนธรรมองค์กร ที่ให้ความสำคัญกับคุณธรรมย่อมส่งผลให้ประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กรสูงขึ้นได้

ผลอิทธิพลรวม

จากผลการศึกษาพบว่าตัวแปรสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 พิจารณาผลรวมระหว่างอิทธิพลทางตรงและอิทธิพลทางอ้อมของตัวแปรเชิงสาเหตุเรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการจัดการ มีค่าเท่ากับ 0.43 ด้านคุณธรรมในองค์กรมีค่าเท่ากับ 0.39 ด้านข่าวสารมีค่าเท่ากับ 0.36 และด้านที่ไม่มีอิทธิพลคือด้านบุคลากรมีค่าเท่ากับ -0.03 ทั้งนี้การที่การบริหารจัดการด้านการจัดการส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กรสูงสุดก็เนื่องมาจากการที่องค์กรใดก็ตามที่มีการบริหารจัดการที่ดี การวางแผน มีระบบและกลไกซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กรดีได้อีก ทั้งการดำเนินงานของด้านการจัดการที่ด้านคุณธรรมก็เป็นปัจจัยเสริมให้ด้านนี้มีอิทธิพลสูงขึ้น

จากการศึกษาพบว่า นโยบายของสำนักงานสรรพากรมีนโยบายที่สำคัญคือ ยุทธศาสตร์ D²RIVE ซึ่งนโยบายดังกล่าวยุทธศาสตร์ D²RIVE ประกอบด้วย D - Digital Transformation D - Data Analytics R - Revenue Collection I - Innovation V - Values เห็นได้ว่านโยบายดังกล่าวมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับในด้านของคุณธรรม (Values) จากผลการศึกษาพบว่า ด้านบุคลากรด้านการจัดการ ด้านข่าวสาร ซึ่งเป็นตัวแปรเชิงสาเหตุที่อธิบายความแปรปรวนของคุณธรรมได้ ดังนั้นการศึกษานี้ หากสำนักงานสรรพากรต้องการที่เพิ่มประสิทธิภาพให้แก่องค์กรควรคำนึงถึงปัจจัยในการจัดการ ด้านการข่าวสาร และด้านคุณธรรมเป็นหลัก หากการดำเนินงานในแต่ละด้านสามารถนำหลักคุณธรรมประกอบการดำเนินงานของสำนักงานจะส่งให้องค์กรมีประสิทธิภาพการดำเนินงานมากขึ้น และสรรพากรจังหวัดทุกพื้นที่ดำเนินงานด้วยนโยบายเดียวกัน ดังนั้นการนำหลักคุณธรรมมาประกอบการดำเนินงานของสำนักงานก็จะส่งผลให้สำนักงานสรรพากรทุกพื้นที่มีประสิทธิภาพการดำเนินงานมากขึ้น

ข้อเสนอเพื่อการพัฒนา

จากผลการวิจัยพบว่า ตัวแปรสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของสำนักงานสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ประกอบด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่ ด้านการจัดการ ด้านการข่าวสาร และด้านคุณธรรม ส่งผลให้เกิดการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น หากต้ององค์กรต้องการที่ส่งเสริม พัฒนาและปรับปรุงประสิทธิภาพการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต้องคำนึงถึง 3 ปัจจัยนี้ เป็นหลัก โดยอาจมีการจัดกิจกรรมหรือมีนโยบายเพื่อการพัฒนา ดังนี้

ด้านการจัดการ โดยองค์กรอาจมีการส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนปฏิบัติงานหรือกิจกรรม เพื่อให้สามารถดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและบุคลากรในองค์กรได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการจัดการบริหาร

ด้านการข่าวสาร ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบันรูปแบบการสื่อสารได้มีรูปแบบที่เปลี่ยนไปจากเดิม โดยมีการใช้ระบบสารสนเทศและเครือข่ายในการดำเนินงานให้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นควรจะมีการอบรมหรือฝึกการใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ด้านคุณธรรม จะเห็นได้ว่าคุณธรรมถือได้ว่าเป็นปัจจัยหลักในการส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพการทำงาน ดังนั้น องค์กรควรจัดโครงการหรือกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมให้บุคลากรตระหนักรู้ในการสร้างภาพลักษณ์ขององค์กร เนื่องจากการสร้างภาพลักษณ์ขององค์กรนั้น ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักการด้านคุณธรรม

ข้อจำกัดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา เฉพาะสรรพากรพื้นที่สาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานสรรพากรภาค 10 ซึ่งผลการศึกษาที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสรรพากรที่ได้จากการสุ่มตัวอย่าง เก็บรวบรวมข้อมูล ดังนั้นหากต้องการยืนยันผลการศึกษาในครั้งนี้ การศึกษาครั้งต่อไปควรที่จะมีขยายพื้นที่ในการศึกษาและมีการศึกษาปัจจัยอื่นเพิ่มเติม เพื่อนำมาสู่การส่งเสริมให้องค์กรมีการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- กรมสรรพากร. (2563). ผู้บริหารกรมสรรพากรทั่วประเทศรับทราบนโยบายการบริหารงาน จัดเก็บภาษีอากร มุ่งสู่การยกระดับกระบวนการทำงาน เปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัล (DIGITAL TRANSFORMATION) และต่อยอดยุทธศาสตร์ D2RIVE. สืบค้นจาก <https://www.rd.go.th/26/686.html>.
- กรมสรรพากร. (2561). สรรพากรประกาศยุทธศาสตร์ D2RIVE ยกระดับการเก็บภาษีและบริการ ประชาชนให้ทันสมัย รวดเร็ว และเป็นธรรม สืบค้นจาก. https://www.rd.go.th/fileadmin/user_upload/news/news09_2562_edit.pdf
- กรมสรรพากร. (2563). ผลการจัดเก็บภาษี. สืบค้นจาก <https://www.rd.go.th/310.html>
- ณิชาพันธ์ ปันทอง, อารีรัตน์ ปานสุขวัชร, และวราวุธ วรานันตกุล. (2560). ผลกระทบของการสื่อสารภายในองค์กรที่ดีที่มีต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของธุรกิจส่งออกสินค้าเกษตรในประเทศไทย. *วารสารการบัญชีและการจัดการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 9(2), 39-50.
- ทัศนาลี ทองจันทร์, และวิชาญ เจริญวิไลรัตน์ (2020), การบริหารแบบมีส่วนร่วมของบุคลากรที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของโรงเรียนกีฬาจังหวัด อุบลราชธานี, *วารสารวิชาการ สถาบันวิทยาศาสตร์การจัดการ แห่งแปซิฟิก สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(1), 27-42.
- ปรีชา สุวรรณภูมิ. (2554). รูปแบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิผลขององค์การบริหารส่วนตำบลในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างกลุ่มที่ 1 ประเทศไทย, *Journal of the Association of Researchers*, 16(3), 102-117.
- วิทยา แสนพิวสุ, และทรงศักดิ์ จีระสมบัติ. (2558). การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลในความคิดเห็นของประชาคมหมู่บ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลกุดฉิม อำเภอดงเจริญ จังหวัดนครพนม (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาสารคาม, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ศุภมาศ วัฒนเกียรติ (2564). ตัวแปรที่มีผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของข้าราชการ สำนักงานสรรพากร พื้นที่ในจังหวัดสมุทรปราการ. *วารสารไตรศาสตร์*, 7(2), 38-46.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2560). หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ด่วนที่สุด ที่ นร 0505/ ว 6000). สืบค้นจาก https://www.ocsc.go.th/sites/default/files/attachment/page/w9-2562_atch.pdf.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2550). *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: บริษัท. เฟื่องฟ้า พรินติ้ง จำกัด. สุวดีเบญจวงษ์.
- อ้อมขวัญ กฤษณะกาฬ, และศรีสุนันท์ ประเสริฐสังข์. (2562). ระบบการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพสูงที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากร สายสนับสนุน มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, *วารสารวิชาการแพรวากาฬสินธุ์*, 6(2), 268-289.
- Ayuso, S., Rodríguez, M. A., García-Castro, R., & Ariño, M. A. (2014). Maximizing stakeholders' interests: An empirical analysis of the stakeholder approach to corporate governance. *Business & society*, 53(3), 414-439.

- Diamantidis, A. D., & Chatzoglou, P. (2019). Factors affecting employee performance: an empirical approach. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 68(1), 171-193
- Hair J.F., Black W.C., Babin B.J., Anderson R.E. & Tatham R.L. (2006). Multivariate data analysis. (6th ed.). Pearson Prentice Hall: New Jersey.
- Insani, N. (2020). Apparatus Professionalism and Public Service Ethics. *Journal La Sociale*, 1(1), 25-28.
- Jangsuthivorawat, K., Pinthapataya, S., & Boonyasopon, T. (2018). Development Model of Knowledge Management System Enhancing the Organization Efficiency of the Hard Disk Drive Industry. *journal of King Mongkut's University of Technology North Bangkok*, 28(2), 453-460.
- Lebedev, K. A. E., Reznikova, O. S., Dimitrieva, S. D., & Ametova, E. I. (2018). Methodological Approaches to Assessing the Efficiency of Personnel Management in Companies. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 9(4), 1331-1336
- Lora-Guzmán, H. S., Castilla-Paternina, S., & Góez-Flórez, M. (2020). Management by Competencies as a Strategy for the Improvement of Efficiency and Organizational Effectiveness. *Universidad Libre*, 15(1), 83–94.
- Menzel, D. C. (2019). *Ethics Management in Public Organizations: What, Why, and How?*. In Handbook of administrative ethics (pp. 355-366). New York: Routledge.
- Olkiewicz, M. (2018). Quality improvement through foresight methodology as a direction to increase the effectiveness of an organization. *Contemporary Economics*, 12(1), 69-81.
- Rostek, K., & Młodzianowski, D. (2018). The impact of conscious and organized change management on efficiency of functioning the network organization. *Management and Production Engineering Review*, 9(3), 49-58.
- Steen, M., & Nauta, J. (2020). Advantages and disadvantages of societal engagement: a case study in a research and technology organization. *Journal of Responsible Innovation*, 7(3), 598-619.
- Stojanovic, M. (2019). Conceptualization of ecological management: practice, frameworks and philosophy. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 32(3), 431-446.
- Van, V. H., Phong, N. X., & Hiep, H. D. (2019). Basic issues about organization and apparatus of the current political system in Vietnam. *International Journal of Advance Research, Ideas and Innovations in Technology*, 5(6), 160-167.

- Vasu, M. L., Stewart, D. W., & Garson, G. D. (2017). *Organizational behavior and public management*. New York: Routledge.
- Vincent and Charles. (1973). Why employees stay, Building resilience and sustainability in Asia-Pacific Supply Chains, *Harvard business review*.
- Zille, H., Ishibuchi, H., Mostaghim, S., & Nojima, Y. (2017). A framework for large-scale multi objective optimization based on problem transformation. *IEEE Transactions on Evolutionary Computation*, 22(2), 260-275.

Election Politics: A case study of the election of mayor and council members in Kham Riang sub-district municipality, Kantharawichai District, Maha Sarakham Province^{*}

Cherngcharn Chongsomchai^{**}

(Received Date: November 25, 2022, Revised Date: January 26, 2023, Accepted Date: January, 2023)

Abstract

These research objectives are 1) to study the election behavior of people at the local level; 2) to study people's opinions on local elections; and 3) to study factors of people's decision-making in voting for mayor and municipal council members of Kham Riang sub-district Municipality. This research study utilizes mixed method, both quantitative and qualitative, with questionnaire samples of 445 people. The random sampling questionnaires use checklist, Rating scale, and open-ended questionnaires. This study analyzes the data with statistics using frequency, percentage, mean, and standard deviation. It also utilizes the in-depth interviews with samples. The study found that 1. People went to vote because they wanted to get good people to make the local area better. The majority of citizens decide on the candidates for mayors and council members after listening to policies/discussions with candidates or candidates' canvassers. And most people agree that in this election there are vote-buying incidents from the candidates' canvassers. 2. People have opinions on this election that Candidates who win this election will be able to improve people's lives. And most of the people prefer the mayors who are elected than the ones that are appointed. 3. Decision-making factors of the people in voting in the election. It was found that the candidates are the first factor that people decide on their votes. Policies and candidates' election campaigns are second and third factors. These factors are the same for both mayoral and council member elections.

Keyword: Election behavior, Voting deciding factors, people's opinions

^{*} This article is a part of the thesis on Election Politics: A case study of the election of mayor and council members in Kham Riang sub-district municipality, Kantharawichai District, Maha Sarakham

^{**} College of Politics and Governance, Mahasarakham University

การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง กรณีศึกษา การเลือกตั้งนายกเทศมนตรี และสมาชิกสภาเทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม^{*}

เชิงชาญ จงสมชัย^{**}

(วันรับบทความ: 25 พฤศจิกายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 26 มกราคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 30 มกราคม 2566)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาพฤติกรรมการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นของประชาชนในการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาล เทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 2. ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งท้องถิ่น และ 3. ศึกษาปัจจัยในการตัดสินใจของประชาชนในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลของเทศบาลตำบลขามเรียง การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม (Mix Method) ทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 445 คน ด้วยแบบสอบถามที่มีทั้งลักษณะของแบบสอบถามตรวจสอบรายการแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า และแบบสอบถามปลายเปิด โดยการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีสุ่มอย่างบังเอิญ และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ด้วยสถิติอันได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป พร้อมการสัมภาษณ์ผู้ตอบแบบสอบถามในเชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า 1. พฤติกรรมการเลือกตั้งของประชาชนทั้งการเลือกนายกเทศมนตรีและการเลือกสมาชิกสภาเทศบาลนั้น ประชาชนออกไปเลือกตั้งเพราะต้องการได้คนดีมาทำให้ท้องถิ่นดีขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่ตัดสินใจเลือกผู้สมัครนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลเมื่อได้ฟังนโยบาย/พูดคุยกับผู้สมัครหรือหวัคแนแนแล้ว และประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับว่าในการเลือกตั้งครั้งนี้มีการซื้อสิทธิ์ขายเสียง 2. ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการเลือกตั้งครั้งนี้ว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ชนะการเลือกตั้งในครั้งนี้จะสามารถทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้นได้ และประชาชนส่วนใหญ่ชื่นชอบช่วงมีนายกเทศมนตรีจากการเลือกตั้งของประชาชนเป็นผู้บริหารมากกว่าช่วงที่มีปลัดเทศบาลปฏิบัติราชการนายกเทศมนตรี 3. ปัจจัยในการตัดสินใจของประชาชนในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลของเทศบาลตำบลขามเรียงพบว่าปัจจัยด้านตัวผู้สมัคร เป็นปัจจัยที่ประชาชนใช้ตัดสินใจเลือกมากที่สุด รองลงมาคือปัจจัยด้านนโยบาย และปัจจัยด้านการรณรงค์หาเสียงของผู้สมัคร ซึ่งเป็นไปในแนวทางเดียวกันทั้งการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาล

คำสำคัญ: พฤติกรรมการเลือกตั้ง, ปัจจัยในการตัดสินใจเลือกตั้ง, ความคิดเห็นของประชาชน

^{*} บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง การเมืองเรื่องการเลือกตั้ง: ศึกษากรณีการเลือกตั้ง นายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลเทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

^{**} ผู้ช่วยศาสตราจารย์, วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทนำ

การปกครองท้องถิ่นของไทยเริ่มเป็นรูปร่างครั้งแรกเมื่อมีการจัดตั้งสุขาภิบาลท่าฉลอม จังหวัดสมุทรสาคร ใน พ.ศ. 2448 ที่มีคณะกรรมการสุขาภิบาลมาจากประชาชนร่วมกัน บำรุงรักษาบ้านเมืองให้สะอาดเรียบร้อย พร้อมกับการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐ นับเป็นปีเริ่มต้นแห่งการปกครองท้องถิ่นที่มีนัยยะของการปกครองท้องถิ่นคือการมีส่วนร่วมจากประชาชน และการปกครองท้องถิ่นไทยได้พัฒนามาเรื่อย จนเข้าสู่ยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มีการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพิ่มอีกหลายรูปแบบ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ นั้นมาจากนโยบายหรือความประสงค์ของชนชั้นนำหรือผู้ปกครองในขณะนั้นทั้งสิ้น (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2545, น.98)

จากการศึกษาพัฒนาการของการปกครองท้องถิ่น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การปกครองท้องถิ่นจะมีการเติบโตและพัฒนาในช่วงเวลาที่ประเทศมีความเป็นประชาธิปไตย ในทางตรงกันข้าม การปกครองท้องถิ่นจะไม่ถูกให้ความสำคัญหรือแม้กระทั่งถูกกดทับไม่ให้เติบโตเมื่อบริบทของประเทศมีความเป็นเผด็จการ ดังจะเห็นอย่างชัดเจนเมื่อมีการทำรัฐประหารในแต่ละครั้ง และการรัฐประหารครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 การปกครองท้องถิ่นไทย ถูก “แช่แข็ง” เป็นเวลากว่า 6 ปี นับตั้งแต่การเข้ามายึดอำนาจการปกครองของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เป็นต้นมา มีประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 85/2557 สั่งไม่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่มีการเลือกตั้งนายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ, 2557, ออนไลน์) มีคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 64/2559 สั่งให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครพ้นจากตำแหน่ง (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ, 2559, ออนไลน์) มีคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 1/2557 ให้สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้บริหารดำรงตำแหน่งต่อไปแม้จะครบวาระก็ตาม ตลอดจนสั่งให้นายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งพ้นจากตำแหน่ง (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ, 2557, ออนไลน์) เป็นต้น

เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในปี 2560 นำไปสู่การจัดการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อปี 2562 ภายหลังจากที่มีการเลือกตั้งทั่วไป ได้มีการจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ และรัฐบาลได้เปิดโอกาสให้มีการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นเมื่อปลายปี 2563 โดยมีการจัดการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดขึ้นทั่วประเทศเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2563 ที่ผ่านมา และในต้นปี 2564 รัฐบาลประกาศให้มีการจัดการเลือกตั้งท้องถิ่นในระดับเทศบาลขึ้น โดยจะจัดให้มีการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลขึ้นในวันที่ 28 มีนาคม 2564 ทำให้การเมืองท้องถิ่นกลับมาคึกคักขึ้นอีกครั้ง เห็นได้จากการมีผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งตำแหน่งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลทั้งประเทศ 76 จังหวัดมีจำนวนถึง 59,299 คน แบ่งออกเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งนายกเทศมนตรี จำนวน 4,385 คน และผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลจำนวน 54,914 คน (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, ออนไลน์)

ในการเลือกตั้งเทศบาลในครั้งนี้นับเป็นเหตุการณ์ทางการเมืองท้องถิ่นครั้งสำคัญเพราะ การเมืองการปกครองท้องถิ่นหยุดนิ่งมาเป็นเวลานาน ในการเลือกตั้งครั้งนี้มีความแตกต่างกัน ในหลายพื้นที่ บางพื้นที่นายกเทศมนตรีท่านเดิมปฏิบัติราชการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน หลายพื้นที่ไม่มีนายกเทศมนตรีปฏิบัติราชการ อาจด้วยเหตุบางประการเช่นนายกเทศมนตรี ต้องคดีหรือเสียชีวิต ทำให้ปลัดเทศบาลต้องปฏิบัติหน้าที่แทน ซึ่งอาจเรียกได้ว่า “นายกตัวแทน” ทำหน้าที่แทน “นายกตัวจริง” การบริหารงานของเทศบาลอยู่ในสภาวะดังกล่าวในหลายแห่ง ดังเช่นที่เทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามที่นายกเทศมนตรีต้องคดีทำให้ต้องพ้นจากตำแหน่งตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ.2557มีผลให้ปลัดเทศบาลซึ่งเป็นข้าราชการประจำต้องปฏิบัติหน้าที่นายกเทศมนตรีแทน และต่อมาเมื่อมีคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 1/2557 มีผลให้ปลัดเทศบาลยังคงปฏิบัติหน้าที่นายกเทศมนตรีต่อไปโดยไม่มี การเลือกตั้งนายกเทศมนตรีคนใหม่ เทศบาลตำบลขามเรียงจึงอยู่ภายใต้การบริหารงานของ ปลัดเทศบาลเป็นเวลาประมาณหกปีครึ่ง เป็นบริบทของเทศบาลตำบลขามเรียงที่แตกต่างไปจาก บริบทของเทศบาลตำบลอื่น ๆ ที่การบริหารงานของเทศบาลตำบลขามเรียงอยู่ในอำนาจของ ข้าราชการประจำทั้ง ๆ ที่ควรจะอยู่ในอำนาจของตัวแทนประชาชน และประชาชนบางส่วน ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเทศบาลในการช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหา ให้แก่ประชาชนที่ไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง และอยากให้เห็นการเลือกตั้งในเร็ววัน เพื่อจะได้ มีนายกเทศมนตรีที่มาจากการเลือกของประชาชนอย่างแท้จริง เมื่อรัฐบาลได้เปิดให้มีการเลือกตั้ง นายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลอีกครั้งหลังจากที่มี “นายกตัวแทน” มาแทนในวันที่ 28 มีนาคม 2564 คำถามสำคัญทางทฤษฎีในพื้นที่ที่มีลักษณะดังกล่าวคือ ประชาชนในเขต เทศบาลตำบลขามเรียงมีความคิดเห็นอย่างไรกับการเลือกตั้งในครั้งนี้ ประชาชนมีพฤติกรรม ในการเลือกตั้งครั้งนี้อย่างไร และประชาชนใช้ปัจจัยใดในการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรี และสมาชิกสภาเทศบาลชุดใหม่ที่จะเกิดขึ้น เพราะเป็นการเลือกตั้งครั้งแรกภายหลังที่ท้องถิ่น เว้นว่างจากการเลือกตั้งเป็นเวลานาน และเป็นการเลือกตั้งที่จะเปลี่ยนผู้บริหารท้องถิ่น จากข้าราชการประจำเป็นผู้แทนจากประชาชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาพฤติกรรมการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นของประชาชนศึกษากรณีการเลือกตั้ง นายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาล เทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
2. ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งท้องถิ่น กรณีการเลือกตั้ง นายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
3. ศึกษาปัจจัยในการตัดสินใจของประชาชนในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง นายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลของเทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหาการศึกษาวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาพฤติกรรมการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเลือกตั้งท้องถิ่นและปัจจัยในการตัดสินใจของประชาชนในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลของเทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือประชาชนในเขตเทศบาลตำบลขามเรียงที่มีสิทธิ์เลือกตั้งจำนวน 14,191 คน ส่วนกลุ่มตัวอย่างใช้ประชาชนที่มีสิทธิ์เลือกตั้งในเขตเทศบาลตำบลขามเรียง จำนวน 445 คน (โดยคำนวณจากสูตรทาร์โรว์ ยามาเน่ ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างอย่างน้อยจำนวน 389 คน)

ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย 1 มีนาคม 2564 ถึง 30 กันยายน 2564

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม (Mix Method) ทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ และวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

การศึกษาเชิงปริมาณจะทำการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งในเขตเทศบาลตำบลขามเรียงทุกเขตเลือกตั้งตามขนาดของกลุ่มตัวอย่างด้วยแบบสอบถามที่มีทั้งลักษณะของแบบสอบถามตรวจสอบรายการ แบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า และแบบสอบถามปลายเปิด โดยการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีสุ่มอย่างบังเอิญ โดยการสอบถามกลุ่มตัวอย่างก่อนที่จะให้ทำแบบสอบถามว่าเป็นผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งในเขตเทศบาลตำบลขามเรียงหรือไม่ เพื่อได้กลุ่มตัวอย่างที่ถูกต้องมิใช่ประชากรแฝงที่อาศัยในพื้นที่ และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ด้วยสถิติอันได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป การศึกษาเชิงคุณภาพจะทำการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับชาวบ้านผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งในประเด็นคำถามที่อยู่ในแบบสอบถามเพื่อสะท้อนความคิดเห็นเชิงลึกเกี่ยวกับที่ประเด็นที่วิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ของคะแนนระดับความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามแล้วนำค่าเฉลี่ยมาจัดอันดับของระดับความคิดเห็น และแปลความหมายในการประเมินค่าคะแนนเฉลี่ยของแต่ละข้อว่าอยู่ในระดับใดตามเกณฑ์ของบุญชม ศรีสะอาดดังต่อไปนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2554, น.100)

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกตั้ง

การเลือกตั้งเป็นพฤติกรรมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย พฤติกรรมของประชาชนในการออกไปใช้สิทธิ์ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง มีทฤษฎีที่อธิบายพฤติกรรมการเลือกตั้งไว้ดังนี้

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory)

สวีย์ทีย์ รุ่งวิสัย (2532) กล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับความต้องการและผลประโยชน์ โดยกล่าวถึงHomansในการพัฒนาทฤษฎีการแลกเปลี่ยนจากการทดลองของ B.F Skinner ซึ่ง Homans ได้สรุปเปรียบเทียบว่า พฤติกรรม ของมนุษย์ไม่ได้แตกต่างจากสัตว์โลกอื่น คือคนเราจะคบหาสมาคมกันอย่างใกล้ชิดหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับความต้องการและทำประโยชน์ ช่วยเหลือกันและกันมากน้อยแค่ไหนเพียงไร ความต้องการและผลประโยชน์จึงเป็นตัวกำหนด พฤติกรรมของคนที่อยู่ร่วมกัน การคบหาสมาคมกันระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ การปกครองก็เป็นการแลกเปลี่ยนประโยชน์ในทางสังคม เช่น ตำแหน่งหน้าที่ เกียรติยศ ชื่อเสียงซึ่งผู้น้อยได้รับเป็นการแลกเปลี่ยนกับความสวามิภักดิ์ ความจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ ซึ่งให้สถานภาพที่สูงขึ้นแก่ตน ในทางตรงกันข้ามผู้ใหญ่ก็ได้ความยกย่อง ความจงรักภักดี เป็นการตอบแทน

Blau (อ้างถึงใน ธวัชชัย ยาหิรัญ, 2540) ได้ย้ำถึงสิ่งที่จะได้รับการตอบแทนเป็นสิ่งกระตุ้นให้คนเราคบหาสมาคมกัน นอกจากการแลกเปลี่ยนในระดับปัจเจกชนแล้ว Blau ได้ขยายถึงการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น การจัดสร้างที่พักผู้โดยสาร การบริจาคทานในสมัยเลือกตั้ง เป็นต้น ถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนที่กว้างออกไปในระดับสังคมด้วยการที่ผู้เลือกตั้งบางส่วนไปเลือกตั้งผู้แทน ก็เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับทรัพย์สินประโยชน์อย่างอื่น เช่น การยกย่อง ความสะดวกสบาย หรือ ตำแหน่งหน้าที่ที่คาดว่าจะได้รับ ส่วนผู้สมัครรับเลือกตั้งก็ใช้เงินบ้าง ผลประโยชน์บ้าง การยกย่องนับถือ ว่าเป็นกลุ่มเดียวกันบ้าง หรือตำแหน่งหน้าที่ ให้แก่ผู้สนับสนุนลงคะแนนให้แก่ตนเป็นการแลกเปลี่ยนกับคะแนนเสียงที่ตนได้รับ

นอกจากนี้ พฤติกรรมการเลือกตั้งยังเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับความรู้สึกของผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง โดยความรู้สึกที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจไปเลือกตั้งของประชาชนยังเป็นเรื่องของความรู้สึกในบุญคุณ (Gratitude) ซึ่งตามหลักศาสนาของท้องถิ่น การนับถือ ผีสงฆ์ เทวดา หรือศาสนาใหม่ก็อบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีความรู้สำนึกในบุญคุณต่อผู้อื่นที่เคยมีบุญคุณต่อเรา ถึงแม้ว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งจะไม่จ่ายเงินซื้อเสียงให้แก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งโดยตรง แต่ผู้สมัครรับเลือกตั้งดังกล่าวเคยช่วยเหลืองานต่าง ๆ เช่นงานบุญและงานศพ หรือช่วยแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ที่ชาวบ้านไม่ได้รับความเป็นธรรม เมื่อถึงเวลาเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิเลือกตั้งสำนึกในบุญคุณของญาติที่มาขอร้องให้ลงคะแนนเสียงให้ผู้สมัครคนใดคนหนึ่ง เขาก็จะลงให้ด้วยความสำนึกที่ญาติมีบุญคุณต่อตนเอง ดังที่จะเห็นได้ทั่วไปในงานพิธีต่าง ๆ ที่จะมีนักการเมืองทั้งระดับชาติ ระดับท้องถิ่นเข้าไปร่วมงาน หรือส่งตัวแทน หรือมอบของในงานต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งการเลือกตั้งของกลุ่มคนที่กล่าวมานี้ จัดว่าเป็นพวกที่ไม่มีอิสรเสรีในการลงคะแนนเสียง มีการซื้อขายเสียงเกิดขึ้นเป็นพฤติกรรมทางการเมืองในช่วงการเลือกตั้งที่เห็นทั่วไปในประเทศไทย

งานของสมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (ออนไลน์)ก็ได้ทบทวนทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกตั้งที่น่าสนใจอีก 2 ทฤษฎีคือ

ทฤษฎีปัจจัยตัวกำหนด (Deterministic Theory) ความพยายามที่จะทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมุ่งไปที่พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ซึ่งนับวันจะมีความซับซ้อนหรือมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องมากขึ้น ทั้งนี้ได้พยายามศึกษาว่าอะไรเป็นปัจจัยที่มีผลต่อ การตัดสินใจทางการเมืองของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง เพื่อหาเหตุผลหรือ

ปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงของผู้มีสิทธิเลือกตั้งและนำไปเสนอต่อสาธารณะ ปัจจัยด้านสภาพทางสังคมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

ทฤษฎีความสำนึกเชิงเหตุผล (Consciously Rational Theory) เป็นการนำแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์มาอธิบายเกี่ยวกับการตัดสินใจในการลงคะแนนเลือกตั้งของบุคคลโดยเป็นการพิจารณาพฤติกรรมบนพื้นฐานของความชอบด้วยเหตุและผลของมนุษย์กับการตัดสินใจทางการเมือง โดยให้ความสำคัญกับ ตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง พรรคการเมืองที่สังกัด รูปแบบหรือลักษณะการรณรงค์หาเสียง นโยบายพรรคหรือนโยบายของผู้สมัคร การแจกสิ่งของและรวมถึงการใช้จ่ายเงินในการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง นอกจากนี้ในตัวทฤษฎียังกล่าวถึงเป้าหมายในการตัดสินใจของแต่ละคนในการลงคะแนนเสียง คือเป้าหมายทางการเมือง ไม่ พิจารณาลักษณะเจตนาธรรมณที่ซับซ้อนอื่น ๆ ของผู้ตัดสินใจกล่าวอีกนัยหนึ่งผู้ตัดสินใจเลือกทางที่เหมาะสมที่สุดตามลักษณะค่านิยม หรือเป้าหมายโดยเลือกตามที่จัดลำดับไว้อย่างสูงสุด สวนผลที่เกิดขึ้นจะเป็นอย่างไรหรือบรรลุเป้าหมายตามที่ผู้ตัดสินใจมุ่งหวังหรือไม่ นั่น มีข้อเสนอสำคัญ

การเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

การเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นเทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นไปตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 และแก้ไขเพิ่มเติมถึง (ฉบับที่ 14) พ.ศ. 2562 และพระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2564 มีจำนวน 23 หมู่บ้าน แบ่งเขตการเลือกตั้งออกเป็น 2 เขต จำนวนหน่วยเลือกตั้ง 33 หน่วย จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 14,189 คน ผู้มาใช้สิทธิ 8,965 คน คิดเป็นร้อยละ 63.18 บัตรดี 8,065 ใบ คิดเป็นร้อยละ 65.83 บัตรไม่ประสงค์ลงคะแนน 705 ใบ คิดเป็นร้อยละ 4.96 บัตรเสีย 195 ใบ คิดเป็นร้อยละ 1.37 และเลือกตั้งสมาชิกเทศบาลตำบลขามเรียง เขตเลือกตั้งที่ 1 ใหม่ เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2564 จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 8,065 คน ผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้ง 1,006 คน คิดเป็นร้อยละ 12.47 บัตรดี 867 ใบ คิดเป็นร้อยละ 10.75 บัตรไม่ประสงค์ลงคะแนน 118 ใบ คิดเป็นร้อยละ 1.47 บัตรเสีย 20 ใบ คิดเป็นร้อยละ 0.24

ตาราง 1 ผลการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีตำบลขามเรียง เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2564 มีดังนี้

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	หมายเลขผู้สมัคร	คะแนนที่ได้รับ
1	นายปรการ เจริญสุรกุล	1	3,446
2	นายปุรชัย ชุ่มอภัย	2	2,607
3	นายธีระวัฒน์ พรณะ	3	2,012

ผลการศึกษา

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 244 คน คิดเป็นร้อยละ 54.83 และเป็นเพศชายจำนวน 201 คน คิดเป็นร้อยละ 45.17

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุ 31 - 41 ปี จำนวน 102 คน คิดเป็นร้อยละ 22.92 รองลงมาคือ อายุ 42 - 52 ปี จำนวน 100 คน คิดเป็นร้อยละ 22.47 อายุ 18 - 30 ปี จำนวน 98 คน คิดเป็นร้อยละ 22.02 อายุ 64 ปีขึ้นไป จำนวน 76 คนคิดเป็นร้อยละ 17.08 และ อายุ 53 - 63 ปีจำนวน 69 คน คิดเป็นร้อยละ 15.51

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร จำนวน 277 คน คิดเป็นร้อยละ 62.25 รองลงมาคือ อาชีพค้าขาย/รับจ้าง จำนวน 83 คน คิดเป็นร้อยละ 18.65 อาชีพนิสิตนักศึกษา จำนวน 51 คน คิดเป็นร้อยละ 11.46 อาชีพอื่น ๆ เช่น แม่บ้าน ขายออนไลน์ ธุรกิจส่วนตัว ฯลฯ จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 4.27 และ อาชีพข้าราชการ จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 3.37

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท จำนวน 334 คน คิดเป็นร้อยละ 75.06 รองลงมาคือ รายได้ 10,000 - 20,000 บาท จำนวน 89 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 รายได้ 20,001 - 30,000 บาท จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 2.70 รายได้ 30,001 - 40,000 บาท จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1.12 รายได้ 50,001 บาทขึ้นไป จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 0.90 และ รายได้ 40,001 - 50,000 บาท จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.22

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา/ต่ำกว่า จำนวน 253 คน คิดเป็นร้อยละ 56.85 รองลงมาคือ การศึกษาระดับมัธยมศึกษา จำนวน 124 คน คิดเป็นร้อยละ 27.87 การศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 8.99 และ การศึกษาระดับ ปวช./ปวส. จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 6.29

ตอนที่ 2 พฤติกรรมการเลือกตั้งและความคิดเห็นของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลขามเรียงเกี่ยวกับการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลตำบลขามเรียง

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่ออกไปเลือกตั้งด้วยสาเหตุสำคัญคือต้องการได้คนดีมาทำให้ท้องถิ่นดีขึ้น จำนวน 258 คน คิดเป็นร้อยละ 60.99 รองลงมาคือ เพราะเป็นหน้าที่ของประชาชนที่ต้องไปเลือกตั้ง จำนวน 80 คน คิดเป็นร้อยละ 18.91 กลัวว่าถ้าไม่ไปจะผิดกฎหมาย และจะเสียสิทธิ์หลายประการ จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 8.75 เป็นญาติ/คนรู้จัก จึงอยากจะช่วยเหลืออีกเสียง จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 7.57 ได้เงินจากผู้สมัครจึงต้องไปเลือกเขา จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 3.78

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เห็นว่า การเลือกตั้งครั้งนี้มีการซื้อเสียงบางเบอร์ จำนวน 212 คน คิดเป็นร้อยละ 50.12 รองลงมาคือ มีการซื้อเสียงทุกเบอร์ จำนวน 161 คน คิดเป็นร้อยละ 38.30 และเห็นว่า การเลือกตั้งครั้งนี้ไม่มีการซื้อเสียง จำนวน 49 คน คิดเป็นร้อยละ 11.58

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่า การแจกเงินของแต่ละหมายเลข แจกโดยหวัคคะแนนของผู้สมัคร จำนวน 242 คน คิดเป็นร้อยละ 57.21 รองลงมาคือ อื่น ๆ เช่น ไม่ทราบ ไม่ได้รับ จำนวน 85 คน คิดเป็นร้อยละ 20.09 แจกโดยญาติผู้สมัคร จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 13.24 และ การแจกโดยตัวผู้สมัครเอง จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 9.46

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ตอบว่าหวัคคะแนนที่พบส่วนใหญ่คือญาติผู้สมัคร จำนวน 274 ความถี่ คิดเป็นร้อยละ 57.39 รองลงมาคือ หวัคคะแนนที่พบอื่น ๆ เช่น ไม่ทราบ ชาวบ้าน ทีมงานผู้สมัคร ฯลฯ จำนวน 121 ความถี่ คิดเป็นร้อยละ 25.58 หวัคคะแนนที่พบส่วนใหญ่คือกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านจำนวน 42 ความถี่ คิดเป็นร้อยละ 8.88 หวัคคะแนนที่พบส่วนใหญ่คือ อสม. จำนวน 33 ความถี่ คิดเป็นร้อยละ 6.98 และหวัคคะแนนที่พบส่วนใหญ่คือ พระสงฆ์ จำนวน 3 ความถี่ คิดเป็นร้อยละ 0.63

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีความเห็นเกี่ยวกับการทราบข้อมูลของผู้สมัคร จากช่องใดบ้างว่า ทราบข้อมูลผู้สมัครจากช่องทางการเดินรณรงค์ตามบ้านของผู้สมัคร คิดเป็นร้อยละ 46.57 รองลงมาคือ จากช่องทางการปราศรัยในเวทีสาธารณะ คิดเป็นร้อยละ 14.42 จากช่องทางรถแห่ประชาสัมพันธ์ของผู้สมัคร คิดเป็นร้อยละ 13.24 ทราบจากช่องทางป้ายหาเสียงที่ติดตามท้องถนน คิดเป็นร้อยละ 12.06 ทราบข้อมูลของผู้สมัครจากช่องทางแผ่นพับหาเสียง/ใบปลิว คิดเป็นร้อยละ 5.91 ทราบข้อมูลของผู้สมัครจากช่องทางหวัคคะแนนให้ข้อมูล คิดเป็นร้อยละ 5.91 และทราบข้อมูลของผู้สมัครจากช่องทางการหาเสียงทางออนไลน์ของผู้สมัคร คิดเป็นร้อยละ 1.89

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ คิดว่าหมายเลขที่ชนะการเลือกตั้งจะสามารถทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น จำนวน 268 คน คิดเป็นร้อยละ 63.36 รองลงมาคือ คิดว่าหมายเลขที่ชนะการเลือกตั้งจะสามารถทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเหมือนเดิม จำนวน 153 คน คิดเป็นร้อยละ 36.17 และคิดว่าแย่ลงจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.47

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ คิดว่านายกเทศมนตรีท่านใหม่จะสามารถแก้ไขปัญหาคัญของชาวบ้านхамเรียงได้ในระดับปานกลาง จำนวน 285 คน คิดเป็นร้อยละ 67.36 รองลงมาคือ คิดว่านายกเทศมนตรีท่านใหม่จะสามารถแก้ไขปัญหาคัญของชาวบ้านхамเรียงได้ในระดับมาก จำนวน 118 คน คิดเป็นร้อยละ 27.89 และคิดว่านายกเทศมนตรีท่านใหม่จะสามารถแก้ไขปัญหาคัญของชาวบ้านхамเรียงได้ในระดับน้อย จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 4.73

ตอนที่ 3 ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกผู้สมัครนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลхамเรียง

3.1 ปัจจัยการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรีในรายด้านและรายชื่อ

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรีของประชาชนเทศบาลตำบลхамเรียงรายด้าน และรายชื่อ มีผลการวิจัยดังนี้

ตาราง 2 ปัจจัยการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรีในรายด้านและรายข้อ

รายการประเมิน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ ความ คิดเห็น
1. ปัจจัยด้านตัวผู้สมัครนายกเทศมนตรี			
1.1 มีภาวะผู้นำ กล้าคิด กล้าทำ	4.01	0.73	มาก
1.2 มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ มีความน่าเชื่อถือ	3.87	0.84	มาก
1.3 มีวิสัยทัศน์ เป็นนักพัฒนา มีผลงาน	3.86	0.84	มาก
1.4 มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของผู้คน	3.87	0.80	มาก
1.5 ร่ำรวย พึ่งพาได้	3.52	0.98	มาก
1.6 มีความรู้ จบการศึกษาสูง	3.89	0.83	มาก
1.7 อ่อนน้อมถ่อมตน ลงพื้นที่พบปะชาวบ้านบ่อย ชาวบ้านเข้าถึงง่าย	3.87	0.84	มาก
รวม	3.84	0.83	มาก
2. ปัจจัยด้านนโยบายของผู้สมัครนายกเทศมนตรี			
2.1 นโยบายตรงใจ ตอบปัญหาและความต้องการของ ชาวบ้านได้จริง	3.93	0.82	มาก
2.2 นโยบายชัดเจน น่าเชื่อถือ มีความเป็นไปได้	3.79	0.87	มาก
2.3 นโยบายเชื่อมโยงกับนโยบายของรัฐบาล	3.53	0.95	มาก
2.4 นโยบายใหม่ ทันสมัย ไม่เคยมีมาก่อน	3.78	0.94	มาก
2.5 นโยบายเกิดจากเสียงสะท้อนจากประชาชน	3.80	0.95	มาก
รวม	3.76	0.90	มาก
3. ปัจจัยด้านพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่ผู้สมัคร นายกเทศมนตรีสังกัด			
3.1 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่ท่านชื่นชอบ	2.94	0.89	ปานกลาง
3.2 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่มีชื่อเสียง เป็นที่นิยม	2.84	0.95	ปานกลาง
3.3 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่มีผู้นำพรรค ที่โดดเด่น	2.93	0.96	ปานกลาง
3.4 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่มีผลงาน ประสบความสำเร็จ น่าเชื่อถือ	2.97	1.00	ปานกลาง
3.5 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่มีแนวคิด แปลกใหม่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน	2.94	0.95	ปานกลาง
รวม	2.92	0.95	ปานกลาง

รายการประเมิน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ ความ คิดเห็น
4. ปัจจัยด้านการรณรงค์หาเสียงของผู้สมัคร			
นายกเทศมนตรี/หัวหน้า			
4.1 ผู้สมัครปราศรัยหาเสียงได้ถูกใจ พุดเก่ง พุดดี	3.51	0.94	มาก
4.2 มีขบวนรถแห่หาเสียงตะเวนทุกวันจนติดหูทำให้ ชาวบ้านจำได้ดี	3.37	1.03	ปานกลาง
4.3 ผู้สมัคร/หัวหน้าคะแนนตระเวนแนะนำตัวกับชาวบ้านถึงหน้า ประตูบ้านบ่อย ๆ	3.48	0.91	ปานกลาง
4.4 ผู้สมัคร/หัวหน้าคะแนนร่วมงานต่าง ๆ ของชาวบ้านอย่าง สม่ำเสมอก่อนการเลือกตั้ง	3.31	1.07	ปานกลาง
4.5 ป้ายหาเสียงขนาดใหญ่ สะดุดตา ดึงดูดความสนใจ	3.16	0.93	ปานกลาง
รวม	3.32	0.99	ปานกลาง
5. ปัจจัยด้านเงินและผลประโยชน์			
5.1 ผู้สมัคร/หัวหน้าคะแนนจ่ายเงินเป็นสินน้ำใจให้ไปเลือกตั้ง	2.64	0.97	ปานกลาง
5.2 ผู้สมัคร/หัวหน้าคะแนนมาแจกสิ่งของเพื่อเป็นสินน้ำใจก่อน วันเลือกตั้ง	2.47	0.96	น้อย
5.3 ผู้สมัคร/หัวหน้าคะแนนรับปากว่าถ้าได้รับเลือกจะช่วยเหลือ ตอบแทน	2.66	1.13	ปานกลาง
5.4 ผู้สมัคร/หัวหน้าคะแนนจ่ายเงินและแจกของทำให้อยากเลือก	2.48	0.96	น้อย
5.5 ผู้สมัครมอบทุนสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ในช่วงก่อนการเลือกตั้ง	2.58	1.09	ปานกลาง
รวม	2.56	1.02	ปานกลาง

จากตาราง 2 พบว่า ปัจจัยการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรีของประชาชนเทศบาลตำบลขามเรียง เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปน้อย 3 ลำดับแรกมีดังนี้

ลำดับที่ 1 ปัจจัยด้านตัวผู้สมัครนายกเทศมนตรี ค่าเฉลี่ย 3.84 ค่า S.D. 0.83 แสดงให้เห็นว่าประชาชนในเทศบาลตำบลขามเรียงใช้ปัจจัยด้านตัวผู้สมัครเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรี โดยในรายชื่อพบว่าประชาชนพิจารณาจากการมีภาวะผู้นำ กล้าคิด กล้าทำของผู้สมัครและรองลงมาก็คือการมีความรู้และวุฒิการศึกษา

ลำดับที่ 2 ปัจจัยด้านนโยบายของผู้สมัครนายกเทศมนตรี ค่าเฉลี่ย 3.76 S.D. 0.90 สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนในเทศบาลตำบลขามเรียงใช้ปัจจัยเรื่องนโยบายของผู้สมัครมาประกอบการพิจารณาในการเลือกตั้งนายกเทศมนตรี เป็นลำดับที่สองรองจากปัจจัยตัวผู้สมัคร โดยพิจารณาจากเป็นนโยบายที่ตรงใจ ตอบปัญหาและความต้องการของชาวบ้านได้จริง และเป็นนโยบายที่เกิดจากเสียงสะท้อนจากประชาชน

ลำดับที่ 3 ปัจจัยด้านการรณรงค์หาเสียงของผู้สมัครนายกเทศมนตรี/หัวหน้าคณะ ค่าเฉลี่ย 3.32 S.D. 0.99 หมายความว่าประชาชนในเทศบาลตำบลขามเรียงนอกจากจะใช้ปัจจัยด้านตัวผู้สมัคร นโยบายของผู้สมัครแล้ว ยังใช้ปัจจัยในเรื่องของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งของผู้สมัครประกอบการพิจารณาเป็นปัจจัยสำคัญอันดับที่สาม ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่าประชาชนยังต้องการเห็นผู้สมัครเดินเข้ามาหาประชาชนเพื่อเสนอตัวเองต่อประชาชนอย่างใกล้ชิด เป็นสิ่งหนึ่งที่ประชาชนมองว่าเป็นเรื่องของการเข้าถึงประชาชนได้และประชาชนก็สามารถเข้าถึงนายกเทศมนตรีของตนเองได้เช่นกัน ดังนั้นในปัจจัยด้านนี้ในรายชื่อจึงพบว่าข้อที่สำคัญที่ประชาชนใช้ประกอบการพิจารณาในการเลือกนายกเทศมนตรีคือผู้สมัครปราศรหาเสียงได้ถูกใจ พุดเก่ง พุดดี และผู้สมัคร/หัวหน้าคณะตระเวนแนะนำตัวกับชาวบ้านถึงหน้าประตูบ้านบ่อย ๆ

3.2 ปัจจัยการตัดสินใจเลือกสมาชิกสภาเทศบาลในรายด้านและรายชื่อ

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยการตัดสินใจเลือกสมาชิกสภาเทศบาลของประชาชนเทศบาลตำบลขามเรียง รายด้านและรายชื่อ มีดังนี้

ตาราง 3 ปัจจัยการตัดสินใจเลือกสมาชิกสภาเทศบาลในรายด้านและรายชื่อ

รายการประเมิน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ ความคิดเห็น
1. ปัจจัยด้านตัวผู้สมัครสมาชิกสภาเทศบาล			
1.1 มีภาวะผู้นำ กล้าคิด กล้าทำ	3.95	0.77	มาก
1.2 มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ มีความน่าเชื่อถือ	3.83	0.83	มาก
1.3 มีวิสัยทัศน์ เป็นนักพัฒนา มีผลงาน	3.82	0.83	มาก
1.4 มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของผู้คน	3.85	0.84	มาก
1.5 ร่ำรวย พึ่งพาได้	3.49	1.00	มาก
1.6 มีความรู้ จบการศึกษาสูง	3.72	0.87	มาก
1.7 อ่อนน้อมถ่อมตน ลงพื้นที่พบปะชาวบ้านบ่อย ชาวบ้านเข้าถึงง่าย	3.89	0.88	มาก
รวม	3.79	0.86	มาก
2. ปัจจัยด้านนโยบายของผู้สมัครสมาชิกสภาเทศบาล			
2.1 นโยบายตรงใจ ตอบปัญหาและความต้องการของ ชาวบ้านได้จริง	3.74	0.85	มาก
2.2 นโยบายชัดเจน น่าเชื่อถือ มีความเป็นไปได้	3.72	0.93	มาก
2.3 นโยบายเชื่อมโยงกับนโยบายของรัฐบาล	3.52	0.91	มาก
2.4 นโยบายใหม่ ทันสมัย ไม่เคยมีมาก่อน	3.67	0.91	มาก
2.5 นโยบายเกิดจากเสียงสะท้อนจากประชาชน	3.68	0.98	มาก
รวม	3.66	0.91	มาก

รายการประเมิน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ ความคิดเห็น
3. ปัจจัยด้านกลุ่มการเมืองที่ผู้สมัครสมาชิกสภาเทศบาลสังกัด			
3.1 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่ท่านชื่นชอบ	3.00	0.89	ปานกลาง
3.2 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่มีชื่อเสียง เป็นที่นิยม	2.87	0.95	ปานกลาง
3.3 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่มีผู้นำพรรคที่โดดเด่น	3.02	0.95	ปานกลาง
3.4 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่มีผลงานประสบความสำเร็จ น่าเชื่อถือ	2.96	1.04	ปานกลาง
3.5 เป็นพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่มีแนวคิดแปลกใหม่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน	3.01	0.95	ปานกลาง
รวม	2.97	0.95	ปานกลาง
4. ปัจจัยด้านการรณรงค์หาเสียงของผู้สมัครสมาชิกสภาเทศบาล/กลุ่มผู้สมัคร/หัวคะแนน			
4.1 ผู้สมัครปราศรัยหาเสียงได้ถูกใจ พุดเก่ง พุดดี	3.44	0.94	ปานกลาง
4.2 มีขบวนรถแห่หาเสียงตระเวนทุกวันจนติดหูทำให้ชาวบ้านจำได้ดี	3.27	1.06	ปานกลาง
4.3 ผู้สมัคร/หัวคะแนนตระเวนแนะนำตัวกับชาวบ้านถึงหน้าประตูบ้านบ่อย ๆ	3.32	0.96	ปานกลาง
4.4 ผู้สมัคร/หัวคะแนนมาร่วมงานต่าง ๆ ของชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอก่อนการเลือกตั้ง	3.27	1.05	ปานกลาง
4.5 ป้ายหาเสียงขนาดใหญ่ สะดุดตา ดึงดูดความสนใจ	3.10	0.98	ปานกลาง
รวม	3.28	0.99	ปานกลาง
5. ปัจจัยด้านเงินและผลประโยชน์			
5.1 ผู้สมัคร/หัวคะแนนจ่ายเงินเป็นสินน้ำใจให้ไปเลือกตั้ง	2.65	0.97	ปานกลาง
5.2 ผู้สมัคร/หัวคะแนนมาแจกสิ่งของเพื่อเป็นสินน้ำใจก่อนวันเลือกตั้ง	2.51	0.93	ปานกลาง
5.3 ผู้สมัคร/หัวคะแนนรับปากว่าถ้าได้รับเลือกจะช่วยเหลือตอบแทน	2.67	1.14	ปานกลาง
5.4 ผู้สมัคร/หัวคะแนนจ่ายเงินและแจกของทำให้ยากเลือก	2.41	1.00	น้อย
	2.61	1.09	ปานกลาง
5.5 ผู้สมัครมอบทุนสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนในช่วงก่อนการเลือกตั้ง			
รวม	2.57	1.02	ปานกลาง

จากตาราง 3 พบว่า ปัจจัยการตัดสินใจเลือกสมาชิกสภาเทศบาลตำบลขามเรียง เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปน้อย 3 ลำดับแรกมีดังนี้

ลำดับที่ 1 ปัจจัยด้านตัวผู้สมัครสมาชิกสภาเทศบาล ค่าเฉลี่ย 3.79 ค่า S.D. 0.86 แสดงให้เห็นว่าประชาชนเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลโดยพิจารณาจากปัจจัยด้านตัวผู้สมัครเป็นปัจจัยหลัก โดยประชาชนพิจารณาในรายชื่อสำคัญเรียงลำดับคือ มีภาวะผู้นำ กล้าคิด กล้าทำ ความอ่อนน้อม ถ่อมตน ลงพื้นที่พบปะชาวบ้านบ่อย ชาวบ้านเข้าถึงง่าย

ลำดับที่ 2 ปัจจัยด้านนโยบายของผู้สมัครสมาชิกสภาเทศบาล ค่าเฉลี่ย 3.66 S.D. 0.91 สะท้อนว่าประชาชนใช้ปัจจัยด้านนโยบายมาประกอบกับตัวผู้สมัครเช่นเดียวกับการเลือกนายกเทศมนตรี โดยมีรายชื่อสำคัญเรียงลำดับคือ นโยบายตรงใจ ตอบปัญหาและความต้องการของชาวบ้านได้จริง นโยบายชัดเจน น่าเชื่อถือ มีความเป็นไปได้ และนโยบายเกิดจากเสียงสะท้อนจากประชาชน

ลำดับที่ 3 ปัจจัยด้านการรณรงค์หาเสียงของผู้สมัครสมาชิกสภาเทศบาล/ หัวคะแนน ค่าเฉลี่ย 3.28 S.D. 0.99 การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเป็นปัจจัยอันดับที่สามที่ประชาชนใช้ประกอบการพิจารณาตัดสินใจเลือกสมาชิกสภาเทศบาลโดยมีรายชื่อเรียงลำดับคือ ผู้สมัครปราศรียหาเสียงได้ถูกใจ พูดเก่ง พูดดี ผู้สมัคร/หัวคะแนนตระเวนแนะนำตัวกับชาวบ้านถึงหน้าประตูบ้านบ่อย ๆ และผู้สมัคร/หัวคะแนนมาร่วมงานต่าง ๆ ของชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ ก่อนการเลือกตั้ง

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง กรณีศึกษา การเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามพบประเด็นที่น่าสนใจตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คือ

1. พฤติกรรมการเลือกตั้งของประชาชนทั้งการเลือกนายกเทศมนตรีและการเลือกสมาชิกสภาเทศบาลนั้น ประชาชนออกไปเลือกตั้งเพราะต้องการได้คนดีมาทำให้ท้องถิ่นดีขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่ตัดสินใจเลือกผู้สมัครนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลเมื่อได้ฟังนโยบาย/พูดคุยกับผู้สมัครหรือหัวคะแนนแล้ว และประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับว่าในการเลือกตั้งครั้งนี้มีการซื้อสิทธิ์ขายเสียงโดยหัวคะแนนของผู้สมัครรับเลือกตั้งส่วนใหญ่จะเป็นญาติของผู้สมัครเอง

2. ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการเลือกตั้งครั้งนี้ว่า ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ชนะการเลือกตั้งในครั้งนี้จะสามารถทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้นได้ และประชาชนส่วนใหญ่ชื่นชอบช่วงมีนายกเทศมนตรีจากการเลือกตั้งของประชาชนเป็นผู้บริหารมากกว่าช่วงที่มีปลัดเทศบาลปฏิบัติราชการนายกเทศมนตรี และประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่ นายกเทศมนตรีท่านใหม่จะสามารถแก้ไขปัญหาสำคัญของชาวบ้านขามเรียงได้

3. ปัจจัยในการตัดสินใจของประชาชนในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลของเทศบาลตำบลขามเรียง พบว่าปัจจัยด้านตัวผู้สมัคร เป็นปัจจัยที่ประชาชนใช้ตัดสินใจเลือกมากที่สุด รองลงมาคือปัจจัยด้านนโยบาย และปัจจัยด้านการรณรงค์หาเสียงของผู้สมัคร ซึ่งเป็นไปในแนวทางเดียวกันทั้งการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาล

จากผลการศึกษาที่พบในการเลือกตั้งสมาชิกสภาและผู้บริหารท้องถิ่นของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลขามเรียงให้ความสำคัญกับปัจจัยตัวผู้สมัครเป็นอันดับที่หนึ่งซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยหลายๆชิ้นเช่นงานวิจัยของ ญัฐพงศ์ นิลาหะวงศ์ (2552) ยุทธพงษ์ อาจวงษา (2554) โฆษิตย์ บัวอุดม (2559) ซึ่งพบเช่นเดียวกันว่าประชาชนจะใช้ตัวผู้สมัครเป็นปัจจัยในการตัดสินใจเลือกผู้บริหารและสมาชิกสภาท้องถิ่นเช่นเดียวกัน แต่อาจจะต่างกันในเรื่องรายละเอียดเช่นที่เทศบาลตำบลขามเรียงประชาชนจะให้ความสำคัญไปที่ ความมีภาวะผู้นำ กล้าคิด กล้าทำของผู้สมัคร ส่วนงานของญัฐพงศ์ นิลาหะวงศ์นั้นประชาชนจะเน้นไปที่การเลือกผู้สมัครที่มีความรู้ ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ และงานของยุทธพงษ์ อาจวงษาว่าประชาชนเลือกผู้ที่ทำงานเพื่อสังคม ส่วนงานของ โฆษิตย์ บัวอุดม กลับพบว่าประชาชนให้ความสำคัญกับผู้สมัครที่การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีชอบช่วยเหลือสังคมมากกว่า ดังนั้นจะเห็นว่าในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นประชาชนให้ความสำคัญกับคุณสมบัติของผู้สมัครเป็นอันดับแรก แต่ในแต่ละพื้นที่จะให้ความสำคัญในคุณสมบัติของผู้สมัครต่างกันไป ซึ่งอาจจะเป็นเพราะแต่ละพื้นที่มีบริบทที่ต่างกัน มีปัญหาต่างกันซึ่งต้องการผู้นำที่จะมาแก้ไขปัญหาที่ต่างกัน เช่นบางพื้นที่ต้องการผู้นำที่กล้าคิด กล้าทำ บางพื้นที่ต้องการผู้นำที่เข้าถึงใกล้ชิดประชาชน เป็นต้น

ในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยเรื่องพรรคการเมือง ว่าผู้สมัครที่ไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองกับผู้สมัครที่สังกัดพรรคการเมืองจะมีผลต่อการตัดสินใจเลือกของประชาชนหรือไม่ งานวิจัยนี้พบว่าการสังกัดพรรคการเมืองของผู้สมัครมีผลน้อยมากในการตัดสินใจเลือกของประชาชน ดังเช่นกรณีของเทศบาลตำบลขามเรียงนี้มีผู้สมัครหมายเลขสามประกาศตัวว่าสังกัดพรรคการเมือง (พรรคก้าวหน้า) เมื่อดูผลการเลือกตั้งแล้วประชาชนเลือกผู้สมัครรายนี้เป็นอันดับสุดท้าย ที่เป็นเช่นนี้อธิบายได้ว่าประชาชนไม่ได้พิจารณาจากการสังกัดพรรคของผู้สมัครแต่พิจารณาจากปัจจัยอื่นมากกว่า และเมื่อดูจากค่าเฉลี่ยของปัจจัยรายด้านแล้ว ปัจจัยด้านการสังกัดพรรคการเมืองของผู้สมัครเป็นปัจจัยสำคัญลำดับที่สี่ที่ประชาชนใช้ในการตัดสินใจเลือกผู้สมัคร ดังนั้นในประเด็นนี้จะเห็นความแตกต่างระหว่างการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นกับการเลือกตั้งระดับชาติได้อย่างชัดเจน เพราะในการเลือกตั้งระดับชาติประชาชนกลับใช้ปัจจัยเรื่องการสังกัดพรรคการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งในการตัดสินใจเลือกผู้สมัคร เช่นงานของ กตัญญู แก้วหานามและพิมพ์ลิขิต แก้วหานาม (2563) ที่พบว่าชัยชนะการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในปี 2562 พรรคเพื่อไทย มีความผูกพันและได้รับความนิยมสูงสุดในทุกเขตการเลือกตั้งของจังหวัดกาฬสินธุ์ และสอดคล้องกับงานของ ประเทือง ม่วงอ่าน (2563) ที่พบว่าปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อ การตัดสินใจเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดอุบลราชธานี คือ (1) ปัจจัยด้านพรรคที่สังกัด นโยบายของพรรคอุดมการณ์ทางการเมือง (2) ปัจจัยด้านการจ่ายเงินซื้อเสียง (3) ปัจจัยด้านตัวบุคคล ตามลำดับ

ประเด็นเรื่องการซื้อสิทธิขายเสียง เป็นประเด็นที่ยังพบในการเลือกตั้งครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องหลายๆเล่มก็ยังคงกล่าวถึงการซื้อสิทธิขายเสียงเช่นกัน เช่นงานของ ธัญญชัย อมรไชยพัฒน์ (2551) พิพัฒน์ มนัสเสวี (2552) เป็นต้น นั้นหมายความว่าความการเลือกตั้งของไทย ไม่ว่าจะเป็นระดับชาติหรือระดับท้องถิ่นยังคงมีปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียงอยู่ ซึ่งจะต้องเป็นประเด็นที่ต้องหาทางในการแก้ไขต่อไป

ประเด็นเรื่องหัวคะแนน ในงานวิจัยนี้พบว่าระบบหัวคะแนนยังเป็นระบบที่ใช้ในการรวบรวมคะแนนเสียงสนับสนุนเช่นเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงในบางส่วนเช่น ในอดีตมักจะมีการใช้ผู้นำในท้องถิ่นเป็นหัวคะแนน เพราะประชาชนเชื่อในผู้นำ เช่นมีการใช้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์หรืออดีตข้าราชการที่ผู้คนรู้จักมาเป็นหัวคะแนน ดังเช่นงานของวินัย ทับทอง (2539) ที่พบว่าพระสงฆ์ได้มีบทบาทต่อการเลือกตั้งในทุกครั้งที่ผ่านมา โดยอาศัยบทบาทของการเป็นผู้นำท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านด้วยการปฏิบัติตัวเป็นพระนักพัฒนา การมีบุคลิกภาพส่วนตัวที่ดี สร้างความศรัทธาให้เกิดกับชาวบ้าน บทบาทและพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่แสดงออกมามีลักษณะของการเป็นหัวคะแนน ช่วยเหลือผู้สมัครรับการเลือกตั้งอย่างเด่นชัดทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ในการเลือกตั้งในเทศบาลตำบลขามเรียงครั้งนี้พบว่าผู้ที่ป็นหัวคะแนนส่วนใหญ่จะเป็นญาติของผู้สมัครเอง ซึ่งพบเหตุผลสำคัญคือปัญหาการไม่ซื่อสัตย์ในการทำงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของค่าใช้จ่าย ทำให้เกิดความไม่เป็นที่น่าเชื่อถือ ดังนั้นในการเลือกตั้งคราวนี้จึงพบว่าการจัดตั้งหัวคะแนนจึงใช้ญาติของผู้สมัครเป็นส่วนใหญ่ด้วยเหตุที่มีความไว้วางใจกันมากกว่านั่นเอง

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

จากผลการวิจัยพบประเด็นเกี่ยวกับความคิดเห็นและพฤติกรรมในการเลือกตั้งของชาวบ้านในระดับท้องถิ่นตามที่กล่าวไปข้างต้นนั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะใน 3 ด้านดังนี้

ด้านการปกครองท้องถิ่นและการกระจายอำนาจ

รัฐต้องให้ความสำคัญและส่งเสริมการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและไม่ควร “ແ່ແຂ້ງ” ท้องถิ่น จากผลการวิจัยพบว่าประชาชนมีความชื่นชอบช่วงเวลาที่มีผู้บริหารท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งจากประชาชนมากกว่าผู้บริหารที่เป็นข้าราชการประจำที่มาจากคำสั่งพิเศษของรัฐ เพราะประชาชนเชื่อมั่นว่าผู้บริหารจากการเลือกตั้งของประชาชนสามารถตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาของประชาชนได้ดีกว่า และประชาชนสามารถเข้าถึงผู้บริหารจากการเลือกตั้งได้ง่ายกว่า และที่สำคัญคือ ผู้บริหารที่มาจากการเลือกตั้งกระตือรือร้นและให้ความสำคัญกับปัญหาของชาวบ้านมากกว่า ดังนั้นหากรัฐต้องการให้เกิดความเข้มแข็งของประชาธิปไตยก็ต้องส่งเสริมความเข้มแข็งของประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น มิใช่ระงับหรือปิดกั้นการเติบโตของประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น

2. ด้านพฤติกรรมการซื้อขายเสียง

ผลการวิจัยบ่งบอกว่า การเลือกตั้งนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลในครั้งนี้นี้ยังปรากฏพฤติกรรมการซื้อขายเสียงอยู่ แม้ว่าจากผลวิจัยจะบอกว่าปัจจัยด้านการซื้อเสียงไม่ใช่ปัจจัยที่กำหนดการตัดสินใจของชาวบ้านในการเลือกตั้งก็ตาม แต่พฤติกรรมเช่นนี้ยังคงเป็นปัญหาทั้งการเลือกตั้งระดับชาติและการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น ดังนั้นการจัดการหรือการแก้ไขปัญหาการซื้อขายเสียงยังต้องดำเนินการต่อไป ไม่ว่าจะเป็นทั้งในเชิงรุกและเชิงรับ ทั้งเรื่องการมีกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายที่เข้มแข็งและจริงจัง การปลูกฝังทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับพฤติกรรมการซื้อขายเสียง หรือการคิดหาวิธีการใหม่ๆ เพื่อจะแก้ไขปัญหาการซื้อขายเสียงในอนาคต

3. ด้านผู้สมัครรับเลือกตั้ง

สำหรับผู้ที่ต้องการสมัครเป็นตัวแทนของชาวบ้านในระดับท้องถิ่น ผลการวิจัยในครั้งนี้ได้บอกให้ทราบหลายประเด็นอาทิ

1. ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องมีคุณสมบัติที่ชาวบ้านต้องการและต้องให้ความสำคัญกับคุณสมบัติเหล่านั้นเป็นลำดับแรก และพยายามแสดงคุณสมบัติเหล่านั้นให้ชาวบ้านได้เห็นอย่างสม่ำเสมอ เพราะจากผลการวิจัย ชาวบ้านจะเลือกปัจจัยด้านตัวผู้สมัครเป็นลำดับแรก ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญกว่านโยบายและสำคัญกว่าปัจจัยด้านการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง

2. กิจกรรมการรณรงค์หาเสียงที่เน้นการพบปะโดยตรงกับชาวบ้านยังเป็นกิจกรรมสำคัญสำหรับการหาเสียงเลือกตั้ง เพราะการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นลำดับต้นๆ ในการตัดสินใจเลือก ดังนั้นผู้สมัครที่ต้องการจะชนะใจชาวบ้านต้องลงพื้นที่อย่างสม่ำเสมอและทั่วถึง ให้ชาวบ้านได้พบปะตัวจริงของผู้สมัคร เพราะประชาชนมองว่าการที่ผู้สมัครลงพื้นที่พบปะประชาชนเป็นการให้เกียรติแก่ประชาชน ไม่ทำตัวเหินห่างประชาชน สิ่งนี้สำคัญมากกว่าการใช้เทคโนโลยีในการหาเสียงที่ชาวบ้านจะรู้สึกห่างเหินมากกว่า

3. ปัจจัยด้านนโยบายในการเลือกตั้งท้องถิ่นยังไม่ใช่ว่าปัจจัยที่สำคัญมากนักในการตัดสินใจเลือกของชาวบ้าน ที่เป็นเช่นนี้เพราะการเลือกตั้งท้องถิ่นมีข้อจำกัดเกี่ยวกับบทบาทและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองท้องถิ่นที่จะสามารถทำได้ ที่ต้องทำตามที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น ดังนั้นนโยบายของผู้สมัครแต่ละคนจึงไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่เป็นนโยบายที่วนเวียนอยู่กับเรื่องการจัดบริการสาธารณะที่เหมือนกัน ดังนั้นหากผู้สมัครไม่มีนโยบายโดดเด่นแตกต่างจากผู้สมัครรายอื่นจริง ๆ แล้ว นโยบายก็มีใช้ปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจที่จะเลือกของชาวบ้าน ดังนั้นหากผู้สมัครต้องการจะชนะด้วยนโยบาย ผู้สมัครต้องเสนอนโยบายที่โดดเด่น แตกต่าง ตรงประเด็นและสามารถกระทำให้เกิดขึ้นจริงได้เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยบอกชัดว่า ปัจจัยที่ชาวบ้านใช้เป็นตัวตัดสินใจที่สำคัญที่สุดคือตัวผู้สมัครเอง ดังนั้นปัจจัยด้านนโยบายนอกจากจะโดดเด่นแตกต่างแล้ว นโยบายเหล่านั้นหากสามารถเชื่อมโยงกับผู้สมัครได้จะทำให้ปัจจัยด้านนโยบายไปส่งเสริมปัจจัยด้านตัวผู้สมัครก็จะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านจะตัดสินใจเลือกได้ง่ายมากขึ้น

บรรณานุกรม

- กตัญญู แก้วหานาม, และพิมพ์ลิขิต แก้วหานาม. (2563). *การศึกษาความเคลื่อนไหวทางการเมืองและพฤติกรรมกาเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2562 จังหวัดกาฬสินธุ์*. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า.
- คณะรักษาความสงบแห่งชาติ. (2557). คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 1/2557 เรื่อง การได้มาซึ่งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นเป็นการชั่วคราว. *ราชกิจจานุเบกษา* (ออนไลน์) เข้าถึงวันที่ 10 ธันวาคม 2564 สืบค้นจาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER13/DRAWER019/GENERAL/DATA0000/00000102.PDF>

- คณะรักษาความสงบแห่งชาติ. (2557). ประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่85/2557 เรื่องการ
ได้มาซึ่งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นเป็นการชั่วคราว (ออนไลน์) เข้าถึงวันที่
10 ธันวาคม 2564 สืบค้นจาก [https://www.ect.go.th/uttaradit/ewt_dl.php?](https://www.ect.go.th/uttaradit/ewt_dl.php?nid=96)
nid=96
- คณะรักษาความสงบแห่งชาติ. (2559). คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 64/2559 เรื่อง
การให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครพ้นจากตำแหน่ง และการแต่งตั้งผู้ว่าราชการ
กรุงเทพมหานคร. ราชกิจจานุเบกษา (ออนไลน์) เข้าถึงวันที่ 10 ธันวาคม 2564 สืบค้น
จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2559/E/238/9.PDF>
- โมฆิตย บัวอุดม. (2559). พฤติกรรมของประชาชนในการเลือกตั้งนายกเทศมนตรี กรณีศึกษา
เทศบาลตำบลบางวัว อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา. (วิทยานิพนธ์หลักสูตร
รัฐศาสตรคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์). มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.
- ณัฐพงศ์ นิลาทะวงศ์. (2552). ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรีศึกษากรณี: เทศบาล
ตำบลทาสอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. การศึกษาค้นคว้าอิสระ
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
มหาสารคาม.
- ธนศร เจริญเมือง. (2545). 100 ปี การปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540 (พิมพ์ครั้งที่ 4).
กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ณัฐชัย อมรไชยพัฒน์. (2551). ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจ เลือกนายกเทศมนตรี ของ
ประชาชนในเขตเทศบาลตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์. (การศึกษาค้นคว้า
อิสระหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- ธวัชชัย ญาหิรัญ. (2540). ศึกษาพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง: ศึกษาเฉพาะกรณีการ
เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2539 เขตเลือกตั้งที่ 2 จังหวัด
นนทบุรี. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2554). หลักการวิจัยเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- ประเทือง ม่วงอ่อน. (2563) การศึกษาความเคลื่อนไหวทางการเมืองและพฤติกรรมการเลือกตั้ง
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2562 จังหวัดกาฬสินธุ์. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยและพัฒนา
สถาบันพระปกเกล้า.
- พิพัฒน์ มั่นเสวี. (2552). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการเลือกตั้งนายกเทศมนตรี
เทศบาลตำบลหนองตองพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่. (การศึกษาค้นคว้าอิสระหลักสูตร
ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ยุทธพงษ์ อัจฉริยา. (2554). ศึกษาเหตุผลในการตัดสินใจเลือกนายกเทศมนตรีของประชาชนในเขต
เทศบาลตำบลแกลงจังหวัดมหาสารคาม. (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตร
มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, มหาสารคาม.

- วินัย ทับทอง.(2539). อิทธิพลของพระสงฆ์ต่อการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง. (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2550). การศึกษาความเคลื่อนไหวทางการเมืองในการออกเสียงประชามติและพฤติกรรมการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2550: จังหวัดขอนแก่น. สืบค้นจาก https://kpi.ac.th/media/pdf/M10_89.pdf
- สุวิทย์ รุ่งวิสัย. (2532). ทศนคติและมีส่วนร่วมของประชาชน กรณีศึกษาผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของเชียงใหม่ 24 กรกฎาคม 2531. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2565). รายงานการรับสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลและนายกเทศมนตรี. สืบค้นจาก https://www.ect.go.th/ect_th/news_page.php?nid=9899&filename=

Collaborative Governance of Local Governments to promote the quality of life of the Elderly in Samut Prakan Province

Chaimongkhon Supromin^{*}

(Received Date: May 13, 2022, Revised Date: August 26, 2022, Accepted Date: September 9, 2022)

Abstract

This qualitative research aims to 1) analyze the initial conditions and supporting factors of the Collaborative Governance (CG) to promote the quality of life of the elder people in Samut Prakan Province 2) study the characteristics of CG to promote the quality of life of the elder people in Samut Prakan Province and 3) analyze the problems and barriers of CG. The data collection includes documents, in-depth interviews and group discussions. The 15 key informants were conducted for the interview and 8 key informants for focus group discussion. The data were analyzed by the content analysis method. The results revealed that 1) The initial conditions and supporting factors of the CG of Local government to promote the quality of life of the elderly in Samut Prakan Province include 4 aspects: (1) the general context, namely, economic and social conditions, government policies, and laws; (2) the imbalance of resources and power; (3) the motivation to participate of stakeholders such as facilitating factor, expectations and good service of welfare and public service, and the accountability for community management; (4) the factor of leadership, participation both public/private sector, and state mechanisms to promote participation. 2) The characteristics of CG of Local Governments to promote the quality of life of the elderly were the long term and ad-hoc collaborative management among local government agencies, the people's sector, and the private sector. This management was characterized from policy formulation to implementation process as follows; (1) building trust among the stakeholders; (2) building mutual understanding and agreement; (3) working together, and (4) getting results together until its impact on the development of the elderly quality of life. 3) The problems and obstacles to the CG of the Local Governments in Samut Prakan Province were (1) problems in the administration of Local Government agencies with limitations in facilities, personnel, and budget; (2) the inconvenience of traveling for the elderly and the homebound elderly; (3) the problem of the epidemic of Coronavirus-2019 caused the activities of the elderly were temporarily suspended from 2020.

Keywords: Collaborative Governance, Local Government Organization, Elderly People, Quality of life

^{*} Lecturer, Department of Social Science, Faculty of Liberal Art, Rajamangala University of Technology Thanyaburi, Pathum Thani Province.

การบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ

ชัยมงคล สุทธิมนตรี*

(วันรับบทความ: 13 พฤษภาคม 2565/ วันแก้ไขบทความ: 26 สิงหาคม 2565/ วันตอบรับบทความ: 9 กันยายน 2565)

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขเริ่มต้นและปัจจัยที่สนับสนุนต่อการบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ 2) เพื่อศึกษาถึงลักษณะการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อปท. เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ 3) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคต่อการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อปท. เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการจัดสนทนากลุ่ม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ รวม 15 คน และในการจัดสนทนากลุ่ม รวม 8 คน โดยเลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1) เงื่อนไขเริ่มต้นและปัจจัยที่สนับสนุนการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อปท. เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ มี 4 อย่าง ได้แก่ (1) บริบททั่วไป ในด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคม นโยบายภาครัฐและกฎหมาย (2) ความไม่สมดุลทางทรัพยากรและอำนาจ (3) แรงจูงใจในการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย คือ ปัจจัยอำนวยความสะดวก ความคาดหวังที่จะได้รับสวัสดิการและบริการสาธารณะที่ดี การบริหารงานที่มีความรับผิดชอบต่อชุมชน (4) ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน/ภาคเอกชน และระบบกลไกของรัฐที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม 2) ลักษณะการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อปท. เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เป็นการบริหารจัดการแบบความร่วมมือทั้งแบบระยะยาวและแบบเฉพาะกิจ ระหว่าง อปท. กับภาคประชาชนและภาคเอกชน ที่มีลักษณะเป็นกระบวนการเริ่มจากการกำหนดนโยบายไปจนถึงการนำนโยบายไปปฏิบัติ ประกอบด้วย (1) การสร้างความเชื่อมั่นระหว่างกัน (2) การสร้างความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกัน (3) การดำเนินงานร่วมกัน และ (4) การได้รับผลลัพธ์ร่วมกัน จนเกิดเป็นผลลัพธ์ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 3) ปัญหาและอุปสรรคต่อการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อปท. ได้แก่ (1) ปัญหาในบริหารงานของ อปท. ที่มีข้อจำกัดในด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านบุคลากร และงบประมาณ (2) ความไม่สะดวกในการเดินทางของผู้สูงอายุและกลุ่มผู้สูงอายุที่ติดบ้าน (3) ปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้การดำเนินกิจกรรมของผู้สูงอายุ ต้องหยุดลงชั่วคราวตั้งแต่ปี 2563

คำสำคัญ: การบริหารจัดการแบบความร่วมมือ/องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/คุณภาพชีวิต/ผู้สูงอายุ

* อาจารย์ประจำสาขาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี จ.ปทุมธานี

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรที่ชัดเจนที่สุดในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา คือ การลดลงของประชากรวัยเด็ก การลดลงของประชากรวัยแรงงาน และการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุจึงส่งผลกระทบต่อในด้านต่าง ๆ ต่อรัฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงเป็นประเด็นสาธารณะสำคัญที่รัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญในเชิงนโยบายเป็นอย่างมาก ประเทศไทยได้เข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ (พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 มาตรา 3 ได้บัญญัติว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง “บุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 คือ มีประชากรผู้สูงอายุ ร้อยละ 10.5 ของจำนวนประชากรทั้งหมด หรือคิดเป็นประมาณ 6.6 ล้านคน และได้กลายเป็นสังคมสูงวัยโดยสมบูรณ์ (complete aged society) ในปี พ.ศ. 2564 (ประชากรสูงอายุมีมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ) อันเป็นผลมาจากอัตราเกิดของประชากรไทย ลดลงและการพัฒนาทางด้านการแพทย์กับระบบสาธารณสุขของไทย (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2551; สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)

การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของไทยจึงส่งผลกระทบต่อประเทศและประชาชนในหลายมิติ เช่น ในด้านการศึกษา จากที่ประชากรวัยเรียนลดลงทำให้จำนวนนักเรียน นักศึกษาและผู้สำเร็จการศึกษาเริ่มลดลงในบางระดับ เช่น อาชีวศึกษา แต่จัดการศึกษายังเป็นไปตามแบบแผนเดิม ๆ ที่ยังรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง และงบประมาณการศึกษาของภาครัฐยังคงอยู่ในระดับสูงทั้งในเชิงปริมาณและสัดส่วนของงบประมาณและผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562) ในด้านเศรษฐกิจและแรงงานเมื่อจำนวนประชากรวัยแรงงานลดลง จึงจะส่งผลกระทบต่อภาคแรงงานในอนาคตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมทั้งประเทศไทย ยังประสบกับปัญหาการกระจุกตัวของแรงงานที่อยู่ในเฉพาะเมืองเศรษฐกิจภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาหลักหนึ่งของผู้สูงอายุไทยในปัจจุบัน คือขาดเงินออมเพราะประเทศไทยยังมีระบบบำนาญที่ยังไม่ครอบคลุมประชากรทุกกลุ่ม จึงต้องพึ่งพิงรายได้จากครอบครัว บุตรหลานและพึ่งพิงรายได้จากเบี้ยยังชีพจากภาครัฐ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561) ด้านการคลังของรัฐ รายจ่ายด้านสวัสดิการผู้สูงอายุ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี เนื่องจากรัฐบาลต้องจัดสรรงบประมาณทั้งในด้านเบี้ยยังชีพรายเดือน และสวัสดิการด้านอื่น ๆ ตามการเพิ่มจำนวนผู้สูงอายุ

รัฐบาลไทยเล็งเห็นความสำคัญนี้ จึงได้ดำเนินนโยบายที่หลากหลายเพื่อรองรับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของไทย อาทิ การจัดตั้งกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยกำหนดให้มีกรมกิจการผู้สูงอายุ ในปี พ.ศ. 2545 การตราพระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่ง พ.ศ. 2546 เพื่อกำหนดให้คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติกำหนดนโยบายด้านผู้สูงอายุและกำหนดให้รัฐต้องจัดสวัสดิการเพื่อให้การสนับสนุนผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) จัดบริการสาธารณะและสงเคราะห์ผู้สูงอายุอีกด้วย การดำเนินนโยบายด้านผู้สูงอายุโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่จะใช้แนวทางนโยบายของรัฐบาล แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ พระราชบัญญัติ และเป็นไปตามแนวทางปฏิบัติของระบบราชการต่าง ๆ (สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์ และคณะ, 2559; ภาคิน กิตติคุณนิติพงศ์, 2562) ซึ่งแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 ลักษณะ คือ (นิภาพรรณ เจนสันติกุล, 2564) ลักษณะที่ 1 อปท. ดำเนินนโยบายส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยรับนโยบายจากรัฐบาลกลางไปปฏิบัติ

เช่น การรับลงทะเบียนผู้สูงอายุและจ่ายเบี้ยยังชีพรายเดือน การจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิต และส่งเสริมอาชีพ และลักษณะที่ 2 คือ การกำหนดนโยบายของตนเองโดยดำเนินนโยบาย ในลักษณะร่วมมือกับภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เช่น การร่วมปฏิบัติงานด้าน สาธารณสุขร่วมกับอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) การส่งเสริมอาชีพ การส่งเสริมกิจกรรม ชมรมผู้สูงอายุ เป็นต้น โดยภาพรวมการดำเนินนโยบายการกระจายอำนาจให้กับ อบท. เพื่อจัดทำ บริการสาธารณะให้กับประชาชน ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะที่จำเป็น ขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงโดยเฉพาะด้านการศึกษาและสาธารณสุขโรค ทำให้ประชาชนได้รับการพัฒนา คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เข้าถึงบริการสาธารณะได้สะดวกมากขึ้น (วิรัชศักดิ์ เครือเทพและคณะ, 2558, น.4) ขณะที่ อบท.มีบทบาทสำคัญในการจัดสวัสดิการสังคมให้กับสูงอายุทำให้ผู้สูงอายุในหลายด้าน ได้แก่ ด้านส่งเสริมสุขภาพและการรักษาพยาบาล ด้านการพัฒนารายได้ ด้านนันทนาการ ด้านเครือข่าย เกื้อหนุนทางสังคม (ชัยมงคล สุพรมอินทร์, 2562) นโยบายดังกล่าวนี้ทำให้ผู้สูงอายุได้รับการพัฒนา คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุดีขึ้นทั้งทางสุขภาพร่างกายจิตใจและรายได้ (เศรษฐวัฒน์ โชควรรกุล, 2555)

อย่างไรก็ตามการศึกษาของนักวิชาการบางส่วนก็พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถจัดบริการสาธารณะเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุได้น้อยกว่าความต้องการ สวัสดิการของผู้สูงอายุ (ชัยมงคล สุพรมอินทร์, 2562) หรือจัดสวัสดิการให้กับผู้สูงอายุได้ในระดับ ปานกลางเท่านั้น (พลกฤต แสงอาวุธ, 2558; จุฑามาศ ทรัพย์แสนดี, 2563) ทั้งนี้ เนื่องมาจาก ข้อจำกัดในเชิงการบริหารจัดการของ อบท.ที่มีอยู่หลายด้านโดยเฉพาะด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร และด้านการกระจายอำนาจ กล่าวคือ อบท.ยังคงต้องพึ่งพิงรายได้หลักจากภาษี ที่รัฐบาลส่วนกลางจัดเก็บและเงินอุดหนุนที่รัฐบาลจัดสรรให้ในแต่ละปี ขณะที่รายได้ของ อบท.จัดเก็บ คิดเป็นสัดส่วนเพียงร้อยละ 8.96 ของรายได้ อบท.ทั้งหมด การขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญ เฉพาะด้านในการดูแลและจัดสวัสดิการให้ผู้สูงอายุ การถ่ายโอนภารกิจลงไปให้กับ อบท.ที่มีขนาดเล็ก แต่มีขีดความสามารถที่จำกัดในการดำเนินการกิจได้อย่างเต็มที่ (ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์, 2555, น. 108, 164; เศรษฐวัฒน์ โชควรรกุล, 2555; วิรัชศักดิ์ เครือเทพ และคณะ, 2558; นิภาพรณ เจนสันติกุล, 2564) รวมทั้ง ปัญหาด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการให้ผู้สูงอายุ ของ อบท. ยังมีความไม่ชัดเจนส่งผลให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติตามมา ดังนั้น จึงควรแก้ไขกฎหมาย โดยเฉพาะกฎหมายลำดับรองจากพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น (ณัฐภัทร ถวัลย์โพธิ์ และคณะ, 2557) จากข้อจำกัดในการดำเนินนโยบายด้านผู้สูงอายุข้างต้นนั้น การนำแนวคิดการบริหารงานภาครัฐแบบความร่วมมือ (CG) มาใช้ในการบริหารจัดการ อบท. จึงเป็นแนวทางเลือกนโยบายหนึ่งที่ อบท.สามารถนำไปใช้ในการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อกำหนด นโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติโดยอาศัยความร่วมมือระหว่าง อบท. กับหน่วยงานอื่น ๆ ในพื้นที่ ได้แก่ ภาครัฐส่วนภูมิภาค ภาคเอกชน ภาคประชาชน สถาบันการศึกษา องค์กรศาสนา ในพื้นที่เพื่อระดมทรัพยากรต่าง ๆ ในการดำเนินนโยบายด้านผู้สูงอายุร่วมกันเพื่อให้ ประสบความสำเร็จได้มากยิ่งขึ้น

ดังนั้น จากความเป็นมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาในประเด็นเรื่อง การบริหารจัดการ แบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย ในจังหวัดสมุทรปราการ เนื่องจากจังหวัด สมุทรปราการ เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประชากรย้ายถิ่นเพื่อเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมาก ทำให้มีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น

และเป็นพื้นที่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีประสบการณ์โดดเด่นในด้านนโยบายและการจัดบริการสาธารณะสำหรับผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการบริหารงานภาครัฐแบบความร่วมมือ (Collaborative Governance) โดยผู้วิจัยคาดหวังว่าผลจากการวิจัยจะเป็นประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการ เชิงการบริหารและในเชิงนโยบายที่นำไปใช้ในการพัฒนาการศึกษาในด้านการบริหารงานภาครัฐ รวมทั้งเป็นข้อเสนอแนะให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาและออกแบบนโยบายด้านผู้สูงอายุให้ได้รับสวัสดิการที่เหมาะสมในการดำรงชีพในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขเริ่มต้นและปัจจัยที่สนับสนุนต่อการบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษาลักษณะการบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ
3. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคต่อการบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ดำเนินการวิจัยโดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎีหลัก 3 ทฤษฎี ได้แก่ (1) การบริหารจัดการแบบความร่วมมือ (Collaborative Governance : CG ต่อไปจะใช้คำว่า CG) (2) การบริหารปกครองท้องถิ่น (Local Governance) และ (3) คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาบทวนแนวคิด ทฤษฎีเหล่านี้จาก หนังสือ ตำรา บทความวิจัย บทความวิชาการ เพื่อนำมาใช้ในการออกแบบกรอบแนวคิดและเครื่องมือในการวิจัย สรุปได้ดังนี้

1. แนวคิดการบริหารจัดการแบบความร่วมมือ (Collaborative Governance)

แนวคิดการบริหารจัดการแบบความร่วมมือ (Collaborative Governance: CG) เป็นหนึ่งในตัวแบบทฤษฎี New Public Governance (NPG) ที่ได้นำมาใช้ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โดยนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการภาครัฐใหม่ โดยใช้กลไกการประสานความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและภาคส่วนอื่น ๆ (non-state actors) เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของสังคมที่มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์สาธารณะ (พัชราภา ตันตราจิน, 2563; Hafei, M., et al., 2021; Lima, 2021)

Ansell และ Gash (2008, p.544) ให้คำนิยามคำว่า Collaborative Governance หมายถึง “การบริหารจัดการภาครัฐโดยที่หน่วยงานภาครัฐแห่งหนึ่งหรือมากกว่านั้นดำเนินการร่วมกับหน่วยงานอื่นที่ไม่ใช่ภาครัฐ เพื่อดำเนินการร่วมกันในกระบวนการตัดสินใจที่เป็นทางการแบบมีฉันทามติร่วมกัน และผ่านการปรึกษาหารือร่วมกัน เพื่อกำหนดนโยบายและนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ หรือเพื่อบริหารจัดการโครงการภาครัฐหรือทรัพย์สินสาธารณะต่าง ๆ”

ส่วน Emerson, Nabatchi, Balogh (2012, p.2) นิยามความหมาย Collaborative Governance ว่าหมายถึง “กระบวนการและโครงสร้างการตัดสินใจด้านนโยบายสาธารณะ เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์กับประชาชนอย่างสร้างสรรค์แบบข้ามพรมแดน ในระดับภาคประชาชน หน่วยงานของรัฐ และหรือภาคเอกชน พลเมือง ทั้งนี้เพื่อดำเนินนโยบายของรัฐให้บรรลุวัตถุประสงค์ เพื่อประโยชน์สาธารณะร่วมกัน” จากคำนิยามของสองกลุ่มนักวิชาการข้างต้น ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัย นิยามคำว่า “การบริหารจัดการแบบความร่วมมือ” ใน 3 ลักษณะ คือ 1) เป็นกระบวนการบริหารจัดการหรือการตัดสินใจเชิงนโยบายของภาครัฐในลักษณะร่วมมือกันหลายฝ่ายระหว่างภาครัฐ กับภาคส่วนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ภาครัฐ (non-state-actors) เข้าร่วมด้วย โดยมี อปท.เป็นผู้ริเริ่ม เวทีความร่วมมือ (forum) 2) การบริหารจัดการภาครัฐแบบความร่วมมือเป็นกระบวนการ ที่เริ่มตั้งแต่การกำหนดนโยบายจนถึงการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ ทั้งนี้การดำเนินนโยบายนั้น อาจจะเป็นนโยบายที่ อปท.กำหนดขึ้นเอง หรือเป็นนโยบายที่ต้องดำเนินการจากที่ส่วนกลาง กำหนดให้ อปท.ต้องดำเนินการเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ 3) เป็นกระบวนการตัดสินใจโดยการปรึกษาหารือร่วมกันหลายฝ่ายเพื่อดำเนินนโยบายรัฐหรือจัดการทรัพยากรสาธารณะเพื่อประโยชน์ ร่วมกัน

สำหรับประเทศไทย การศึกษาโดยใช้ทฤษฎี Collaborative Governance มีนักวิชาการ และนักวิจัยได้นิยามเป็นภาษาไทยไว้อย่างหลากหลาย แต่ยังไม่ได้ข้อสรุปเดียวกัน เช่น (1) วสันต์ เหลืองประภัสร์ และคณะ (2557) ใช้คำว่า “การบริหารกิจการบ้านเมืองแบบ ร่วมมือกันหลายภาคส่วน” (2) วสันต์ ศรีสมพงศ์ (2559) ใช้คำว่า “การบริหารจัดการแบบ ร่วมมือ” (3) ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์ (2560) ใช้คำว่า “การจัดการปกครองแบบประสานความ ร่วมมือ” (4) พัทธราภา ตันตราจิน (2563) ใช้คำว่า “การจัดการปกครองแบบร่วมคิด ร่วมทำ” (5) คอรี การ์จี และณัฐฐา วิจินัยภาค (2563) ใช้คำว่า “การจัดการปกครองแบบ ร่วมมือกัน” สำหรับการวิจัยนี้ ผู้เขียนใช้คำภาษาไทยแทน “Collaborative Governance” เป็นคำว่า “การบริหารจัดการแบบความร่วมมือ” โดยอ้างอิงคำว่า Governance ของ Rhodes (1997) ที่ได้นิยามคำว่า Governance เป็น 6 ลักษณะซึ่งมีความหมายในเชิง “การบริหารจัดการแบบ ร่วมมือระหว่างหลายภาคส่วน” ที่ไม่ได้เน้นมิติด้านการปกครอง แต่เน้นไปที่การลดขนาดรัฐให้เล็กลง การบริหารงานแบบเครือข่าย และการร่วมมือกันในการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อประโยชน์ สาธารณะ

ในทางวิชาการมีการศึกษาแนวคิดการบริหารจัดการแบบความร่วมมือในหลายมิติ และมีหลายตัวแบบ ยกตัวอย่างงานที่ได้รับการอ้างอิงอยู่บ่อยครั้งสามเรื่อง (ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์, 2560, น.288) ได้แก่ งานศึกษาที่ 1 ของ Agranoff and McGuire (2003) เป็นหนังสือชื่อ “Collaborative public management: new strategies for local governments” งานฉบับนี้ นำเสนอวิธีการใหม่ในบริหารงานภาครัฐระดับท้องถิ่นที่เสนอถึงแนวคิดหลัก คือ การสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคส่วนอื่นที่ไม่ใช่ภาครัฐ (ทั้งองค์กรที่แสวงหากำไรและ ไม่แสวงหากำไร) เพื่อร่วมการกำหนดนโยบายและปฏิบัติการกิจกรรมร่วมกันในลักษณะการเป็น ภาควิชาส่วน (partnership) ที่มีพันธสัญญาร่วมกัน (commitment) และการให้ความช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันแบบทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการโดยมีความหมายมากกว่าแค่ความร่วมมือ

(cooperation) ทัวไปที่เน้นการร่วมมือกันโดยมีเป้าหมายอยู่ที่ผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายจะได้รับเท่านั้น Agranoff and McGuire อธิบายถึงเหตุผลจำเป็นในการเพิ่มการบริหารจัดการแบบความร่วมมือในรัฐบาลท้องถิ่นเนื่องมาจากปัญหาความล่าช้า การขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และการขาดความยืดหยุ่นของกฎ ระเบียบในระบบราชการที่จะแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชน ภายใต้สภาพการณ์ในปัจจุบันที่สังคมนั้นต้องประสบกับปัญหาที่สลับซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ จนยากที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงลำพังจะแก้ปัญหาของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จึงต้องอาศัยกลไกการบริหารงานภาครัฐแบบความร่วมมือในการจัดการกับปัญหาดังกล่าวนี ผู้เขียนได้เสนอความร่วมมือรูปแบบนี้จะต้องมีการเตรียมการตั้งแต่การกำหนดนโยบายสาธารณะ ไปจนถึงการกำหนดยุทธศาสตร์ และการสร้างกลไกที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือ อาทิ การช่วยเหลือด้านงบประมาณ การออกกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อเอื้อต่อความร่วมมือระหว่างองค์กร (Nalbandian, 2005; ประเทือง ม่วงอ่อน, 2558)

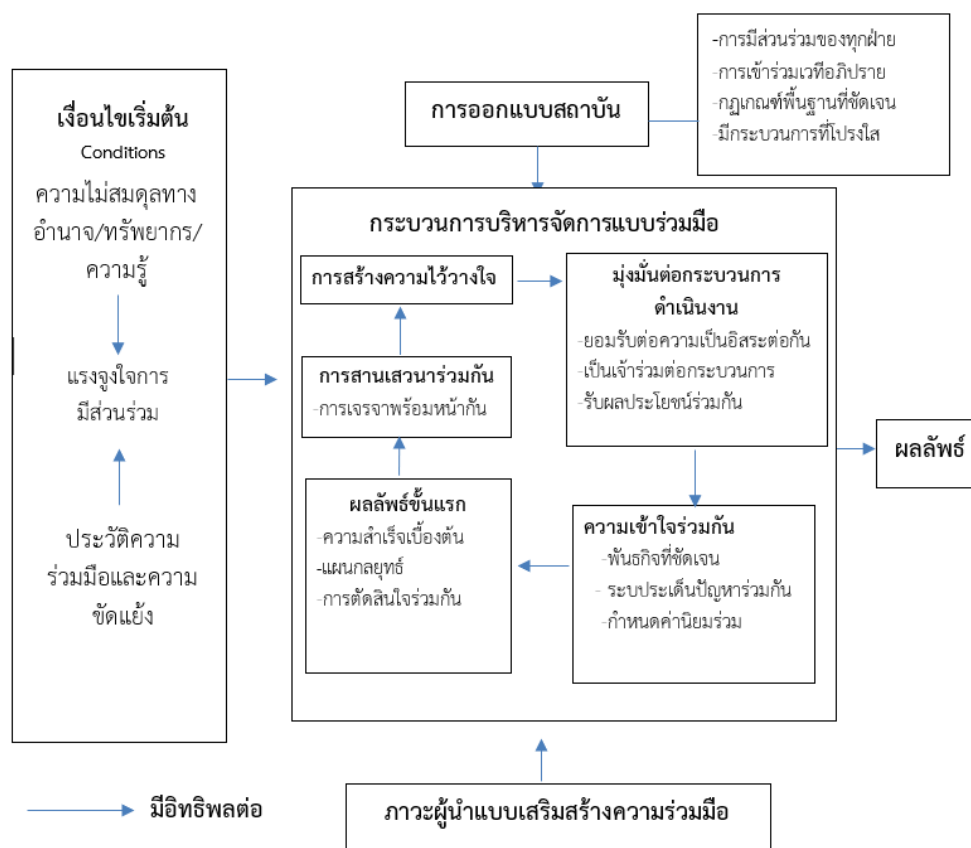
งานศึกษาที่ 2 ของ Ansell และ Gash (2008) เป็นงานปริทัศน์วรรณกรรม (a Meta-analytical study) โดยวิเคราะห์กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง Collaborative Governance จำนวน 137 กรณี แล้วสรุปออกมาเป็นตัวแบบการบริหารจัดการแบบความร่วมมือที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะกระบวนการ (วสันต์ ศรีสมพงศ์, 2559; ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์, 2560; พัทธราภา ตันตราจิน, 2563) ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

(1) เงื่อนไขเริ่มต้น (starting conditions) ประกอบด้วย ความไม่สมดุลทางอำนาจและทรัพยากร (power-resource asymmetries) สิ่งจูงใจและข้อจำกัดในการมีส่วนร่วม (incentives for and constraints on participation) และประวัติของความร่วมมือหรือความขัดแย้ง

(2) การออกแบบสถาบัน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย (participatory inclusiveness) เวทีการอภิปรายร่วม (forum exclusiveness) และมีกฎเกณฑ์พื้นฐานที่ชัดเจน (clear ground rules) และกระบวนการที่โปร่งใส (process transparency)

(3) กระบวนการร่วมคิดร่วมทำ (collaborative process) ประกอบด้วย กระบวนการย่อย ได้แก่ การสร้างความไว้วางใจกัน (trust building) การสร้างความยินยอมพร้อมใจในการทำงานร่วมกัน (commitment to process) ความเข้าใจร่วมกัน (share understanding) ผลลัพธ์ระหว่างการทำงานร่วมกัน (intermediate outcomes) และการเจรจาแบบพร้อมหน้ากัน (face-to-face dialogue)

(4) ภาวะผู้นำเสริมสร้างความร่วมมือ (facilitative leadership) และองค์ประกอบสุดท้าย คือ ผลลัพธ์ (outcomes) ของการบริหารจัดการแบบความร่วมมือขึ้นมา

ภาพที่ 1 ตัวแบบการบริหารจัดการแบบความร่วมมือโดย Ansell และ Gash (2008)
ที่มา: ปรับจาก Ansell and Gash (2008, p.550)

งานศึกษาที่ 3 ของ Kirk Emerson, Tina Nabatchi and Stephen Balogh (2011) เสนอว่าการบริหารจัดการแบบความร่วมมือในลักษณะระบอบ (regime) หรือเป็นรูปแบบที่เป็นพลวัตรที่มีนัยรวมเอาระบบ (model/system) เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งประกอบด้วย (1) บริบททั่วไป (system context) ประกอบด้วย เงื่อนไขทางทรัพยากร กรอบกฎหมายเชิงนโยบาย การเชื่อมโยงทางเครือข่าย ระดับความขัดแย้งหรือความไว้วางใจ (2) แรงผลักดัน (drivers) เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการบริหารจัดการแบบความร่วมมือประกอบด้วย ภาวะผู้นำ แรงจูงใจที่เกิดจากปัญหา ความต้องการทรัพยากร ผลประโยชน์ โอกาส ภาวะวิกฤติและอุปสรรค การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (3) ระบบการบริหารจัดการแบบความร่วมมือเป็นระบบการบริหารจัดการที่ประกอบด้วย พลวัตรความร่วมมือ (collaborative dynamics) และการดำเนินการร่วมมือ (actions) (4) ผลลัพธ์ (outcomes) และผลกระทบ (impacts) (พัชรภา ตันตราจิ, 2563, น.141-142 ; วสันต์ ศรีสมพงศ์, 2559, น.36-37; Jeon, J. & Kim, H., 2021)

2. การบริหารงานท้องถิ่น (Local Governance)

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมของประเทศต่าง ๆ โดยมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารงานภาครัฐและการเกิดปัญหาสาธารณะที่ซับซ้อนมากขึ้น การบริหารงานท้องถิ่นจึงได้เปลี่ยนจาก “การปกครองส่วนท้องถิ่น (Local Government)” ที่เน้นการทำงานภายใต้ระบบราชการที่ยึดติดกับกฎหมาย ระเบียบอย่างเคร่งครัด ไปสู่แนวคิด “การบริหารงานท้องถิ่นแบบใหม่ หรือเรียกว่า “Local Governance” ที่เป็นการบริหารงานท้องถิ่นโดยอาศัยกลไกความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่นเข้าร่วมบริหารจัดการท้องถิ่นด้วย เช่น ภาคประชาชน ชุมชน ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน องค์กรการกุศล เป็นต้น (อุดม ทุมโฆสิต, 2552, น. 206-208; Robert, 2000) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นหลายด้าน ตามกฎหมายการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่ในการจัดบริการให้ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการที่เหมาะสมและมีคุณภาพชีวิตที่ดี การวิจัยนี้ คำว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หมายถึง เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่สังคมเมืองเป็นส่วนใหญ่ ตามกฎหมายจัดตั้งเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล

3. คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

คุณภาพชีวิต หมายถึง การรับรู้ของบุคคลต่อสภาพการดำรงชีวิตของตนเองซึ่งวัดจากความพึงพอใจในเรื่องความเป็นอยู่ ความสุข สุขภาพกายและสุขภาพจิต การมีสิ่งของใช้ตามความจำเป็น การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และการใช้ชีวิตอยู่ในสังคม แบ่งได้เป็น 2 มิติ (องค์การอนามัยโลก: WHOQOL, 1998 ; ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2557; ดุษฎี อายุวัฒน์, 2548) คือ (1) ตัวชี้วัดทางสังคมเชิงภาวะวิสัย (Objective well-being) คือ ตัวชี้วัดด้านวัตถุรายได้ของชาติ หรือครัวเรือน และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น อัตราการอ่านออกเขียนได้ อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดประเภทของที่อยู่อาศัย และค่าครองชีพ และ (2) ตัวชี้วัดทางสังคมเชิงอัตวิสัย (Subjective well-being) คือตัวชี้วัดทางด้านจิตใจ ความรู้สึก ทัศนคติ และความเข้าใจในระดับบุคคล การวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้มาตรฐานการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ ของกระทรวงมหาดไทย (2550) สรุปได้ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพและการรักษาพยาบาล ด้านเศรษฐกิจและการมีรายได้ ด้านความมั่นคงทางสังคม และเครือข่ายเกื้อหนุน ด้านสภาพแวดล้อมและที่อยู่อาศัย ซึ่งครอบคลุมการวัดคุณภาพชีวิตทั้ง 2 มิติ

ส่วนคำว่า “ผู้สูงอายุ” ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป และมีสัญชาติไทย โดยแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ผู้สูงอายุวัยต้น (60-69 ปี) ผู้สูงอายุวัยกลาง (70-79 ปี) และวัยปลาย (80 ปีขึ้นไป) เนื่องจากพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการเป็นเมืองอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ ที่มีโรงงานและหมู่บ้านจัดสรรค่อนข้างมาก จึงเป็นเมืองที่มีคนที่มีอายุอยู่เดิมและคนย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมาก ดังนั้น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จึงเป็นผู้สูงอายุในเขตชุมชนเมืองที่อาศัยอยู่ในบ้านของตนเองและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดสรรด้วย

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษา ทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ (ตารางที่ 1) ประกอบด้วย วสันต์ เหลืองประภัสร์ และคณะ (2557) วสันต์ ศรีสมพงศ์ (2559) ฉัตรทิพย์ ชัยกรรจ์ (2561) ฉัตรทิพย์ ชัยกรรจ์ (2561) คอรี การ์จี, ญัฐฐา วินิจนัยภาค (2563)

Bichler & Losch (2019) Everingham, Warburton, Cuthill, & Bartlett (2011) Ullah & Kim (2020) และ Liu, Zh., Lin, S., Shen, Y., & Lu., T. (2021) พบว่า มีการนำตัวแบบ CG ไปใช้ในการศึกษาวิจัยอยู่ในหลากหลายนโยบาย ขึ้นอยู่กับบริบท ความสนใจและสาขาที่เกี่ยวข้องกับผู้วิจัย เช่น การบริหารจัดการแบบร่วมมือด้านแก้ไขความยากจน ด้านจัดการการท่องเที่ยว ด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ ด้านสวัสดิการสังคม ด้านผู้สูงอายุ ด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม และในปัจจุบัน คือด้านการแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา (Covid-19) ตัวแบบ CG ที่นิยมนำมาใช้ในการศึกษาวิจัย คือ ตัวแบบของ Ansell and Gash (2008) และตัวแบบของ Emerson, Nabatshi & Balogh (2011) ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ อย่างไรก็ตามในบริบทของไทยนั้น การนำตัวแบบ CG ไปใช้ในการบริหารจัดการแบบร่วมมือในด้านนโยบายผู้สูงอายุนั้น ยังมีการศึกษาที่น้อยมาก โดยเฉพาะในการบริหารงานภาครัฐระดับท้องถิ่น ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยจึงใช้ทฤษฎีของ Ansell & Gash (2008) เป็นทฤษฎีหลักในการศึกษา และเสริมเพิ่มเติมด้วยทฤษฎีของ Emerson, Nabatshi & Balogh (2011) เพื่อให้เห็นมุมมองจุดเด่นจากทั้งสองตัวแบบที่เสริมเพิ่มเติมกัน และสอดคล้องกับบริบทของการบริหารงานภาครัฐ ระดับท้องถิ่นของไทย (ภาพที่ 2)

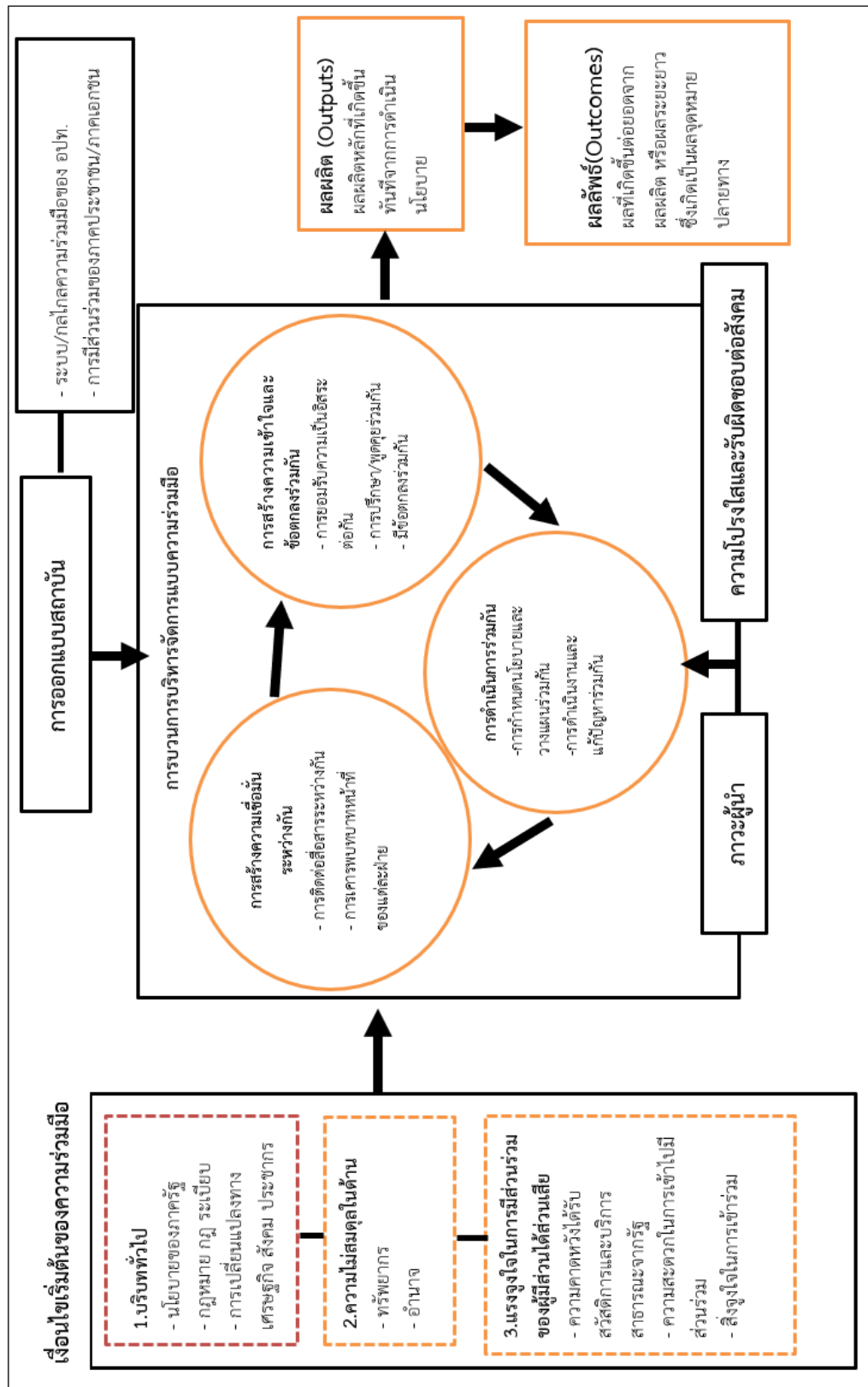
ตารางที่ 1 สรุปตัวแบบการบริหารจัดการแบบความร่วมมือที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัย

ผู้ดำเนินการวิจัย	วิธีวิจัย	ตัวแบบที่นำมาใช้	มิติดินโยบายที่ศึกษา
วสันต์ เหลืองประภัสร์ และคณะ (2557)	คุณภาพ	Ansell & Gash (2008)	การแก้ปัญหาคือความยากจน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะ ใน 4 จังหวัดของไทย
วสันต์ ศรีสมพงศ์ (2559)	ผสมผสาน	Emerson, Nabatchi & Balogh(2011)	การบริหารจัดการคลองหมอนนา ตำบล รำแดง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสงขลา
ฉัตรทิพย์ ชัยกรรจ์ (2561)	ผสมผสาน	-Agranoff & McGuire (2003) -Emerson, Nabatchi, Balogh (2011)	การจัดการสวัสดิการสังคมในท้องถิ่น พื้นที่จังหวัดน่าน
คอรี การ์จี, ญัฐฐา วินิจนัยภาค (2563)	คุณภาพ	Emerson & Nabatchi (2015)	โครงการอุตสาหกรรมเพื่อสร้างความยั่งยืน ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
Bichler & Losch (2019)	คุณภาพ	Ansell & Gash (2008) and Mandell & Keast (2007)	ในด้านธุรกิจการท่องเที่ยว พื้นที่ South Tyrol, ประเทศอิตาลี

ผู้ดำเนินการวิจัย	วิธีวิจัย	ตัวแบบที่นำมาใช้	มตินโยบายที่ศึกษา
Everingham, Warburton, Cuthill, & Bartlett (2011)	คุณภาพ	ไม่ระบุ	ในด้านการกำหนดนโยบายด้านผู้สูงอายุ โดยเทศบาล ชุมชนและกลุ่มผู้สูงอายุ พื้นที่ Southeast Queensland ประเทศออสเตรเลีย
Ullah & Kim (2020)	Meta-synthesis	Ansell & Gash (2008)	การจัดการโครงการลำสัตว์เพื่อความบันเทิงโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในประเทศกำลังพัฒนา โดยการศึกษาเอกสาร
Liu, Zh., Lin, S., Shen, Y., & Lu., T. (2021)	เชิงปริมาณ	ไม่ระบุ	ด้านการควบคุม จัดการและบรรเทาปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา ใน 4 เมืองของจีน

ที่มา: สรุปรูปโดยผู้วิจัย

ที่มา: ประยุกต์จาก Ansell and Gash (2008) ; Emerson, Nabatchi, and Balogh (2011) ; Lima (2021) ; Ullah and Kim (2020)

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นหลักและเสริมด้วยวิธีการสนทนากลุ่มกับการศึกษาเอกสาร โดยมีเกณฑ์คัดเลือกหน่วยศึกษา ดังนี้

1. เลือกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นในลำดับต้นของจังหวัดสมุทรปราการ (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงจังหวัดสมุทรปราการ, 2564, น.12-13) คือ อำเภอเมืองและอำเภอบางพลี

2. เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการดำเนินนโยบายด้านผู้สูงอายุในแบบความร่วมมือกับภาคส่วนอื่น ๆ ได้แก่ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยมีการดำเนินงานในหลากหลายรูปแบบ เช่น การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ หรือศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ด้านส่งเสริมรายได้และสร้างเครือข่ายเกื้อหนุนผู้สูงอายุ อย่างน้อย 1 ปี และมีการจัดกิจกรรมทุกเดือน และมีผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มผู้สูงอายุมีความสมัครใจและยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย

จากเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น จึงกำหนดหน่วยศึกษาเป็น 4 แห่ง ได้แก่ เทศบาลตำบลสำโรงเหนือ เทศบาลตำบลเทพารักษ์ องค์การบริหารส่วนตำบลบางปลา และองค์การบริหารส่วนตำบลบางไผ่ ทั้งนี้ ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กัน จนกระทั่งได้รับข้อมูลที่อิ่มตัว (saturation) (ชาย โพธิ์สีตา, 2554, น.169) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยทั้งสามข้ออย่างสมบูรณ์

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive sampling) ที่ยึดจุดมุ่งหมายการศึกษาเป็นสำคัญและวิธีการแบบบอกต่อ (Snowball sampling) (ชาย โพธิ์สีตา, 2554, น.118-122) โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 คน ประกอบด้วย (1) ผู้กำหนดนโยบายและผู้นำนโยบายไปปฏิบัติและผู้รับผลนโยบายภาครัฐ ได้แก่ ผู้บริหารเทศบาล/ องค์การบริหารส่วนตำบล หรือผู้แทนของหน่วยงาน รวม 7 คน (2) ผู้มีส่วนได้เสียและผู้ได้รับผลจากการดำเนินนโยบายด้านผู้สูงอายุ ได้แก่ ประธานศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ประธานชมรมผู้สูงอายุ ประธานกองทุนสวัสดิการชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข ผู้สูงอายุ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ จำนวนรวม 8 คน

กลุ่มที่ 2 ผู้เข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม 2 ครั้ง ครั้งละ 4 คน รวมทั้งสิ้น 8 คน โดยเลือกเทศบาล 1 แห่ง คือ เทศบาลตำบลเทพารักษ์ และองค์การบริหารส่วนตำบล 1 แห่ง คือ องค์การบริหารส่วนตำบลบางปลา โดยผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่ม ประกอบด้วย ผู้แทนจาก อบท. และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินนโยบายผู้สูงอายุ ได้แก่ ประธานโรงเรียนผู้สูงอายุ ประธานชมรมผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ผู้สูงอายุ หรือผู้ดูแลผู้สูงอายุ

เครื่องมือที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง แนวคำถามการสนทนากลุ่ม บันทึกภาคสนาม เครื่องมือบันทึกเสียง และการบันทึกภาพจากผู้วิจัยและภาพกิจกรรมโครงการจากกลุ่มผู้สูงอายุ

ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่าง กรกฎาคม 2563 - ตุลาคม 2564

การวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ การจัดการข้อมูล (data management) การแสดงข้อมูล (data display) และอธิบายข้อมูล (data explanation) (Miles and Huberman, 1994) รวมทั้งตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือการวิจัยแบบสามเส้า คือ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) และการตรวจสอบด้วยการเก็บข้อมูลหลายแบบ (methodological triangulation) (ชาย โพธิ์สีดา, 2554)

ข้อจำกัดในการวิจัย

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 ในปี 2563 -2564 ทำให้ผู้สูงอายุบางพื้นที่ ตัวแทนภาคเอกชน และพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการผู้สูงอายุไม่สามารถให้ข้อมูลสัมภาษณ์ได้ จึงต้องยกเว้นการเก็บข้อมูลในแห่งนั้นไป ขณะที่การจัดกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ และกิจกรรมอื่น ๆ เกี่ยวกับผู้สูงอายุของ อบต.ต้องยุติลงชั่วคราวทำให้ไม่สามารถสังเกตการณ์กิจกรรมของผู้สูงอายุได้ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเก็บรวบรวมเพิ่มเติมโดยการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์แทนเพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติม

จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับอนุมัติจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี หมายเลขเอกสารอ้างอิง (REC NO.) 526635

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ มีรายละเอียด ดังนี้

1. ผลการวิจัยด้านเงื่อนไขเริ่มต้นและปัจจัยที่สนับสนุนการบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ ประกอบด้วย เงื่อนไขเริ่มต้นและปัจจัยสนับสนุน สรุปได้ 4 ประเด็น ได้แก่

1.1 บริบททั่วไป ประกอบด้วย สภาพเศรษฐกิจ สังคม นโยบายของภาครัฐและกฎหมาย กล่าวคือ (1) ในมิติด้านเศรษฐกิจและสังคม จังหวัดสมุทรปราการเป็นเมืองอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ ทำให้มีผู้คนย้ายถิ่นเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุจึงมีลักษณะเป็นผู้สูงอายุชุมชนเมืองที่อาศัยอยู่ทั้งแบบในบ้านเดี่ยวของตนเองและอาศัยอยู่ในบ้านจัดสรร ดังนั้น เมื่อบุตรหลานต้องไปทำงาน ผู้สูงอายุหลายคนจึงต้องอาศัยอยู่ตามลำพังและการทำกิจวัตรประจำวันอาจมีความเสี่ยงต่อการเกิดหกล้มในบ้าน หรือ มีความเหงา ซึมเศร้าได้ ด้วยเหตุนี้ การเข้าไปร่วมการดำเนินงานและกิจกรรมกับ อบต. เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ หรือรูปแบบอื่น ๆ จึงช่วยให้ผู้สูงอายุได้มีเพื่อน ได้ทำกิจกรรมไม่เหงา ส่วนในด้านสังคมการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุ ส่งผลให้ อบต. ต้องกำหนดแผนยุทธศาสตร์และโครงการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยส่งเสริมให้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเป็นสมาชิกโรงเรียนผู้สูงอายุ การส่งเสริมอาชีพ

สมาชิกกลุ่มสตรี ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุได้รับการส่งเสริมสุขภาพกาย สุขภาพใจด้วย (2) นโยบายของภาครัฐและกฎหมาย ประกอบด้วย นโยบายของรัฐส่วนกลางกำหนดและนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนดขึ้นมาเอง ทั้งนี้โดยกำหนดออกมาในรูปแบบ กฎหมาย กฎ ระเบียบ แผนยุทธศาสตร์ และโครงการ เช่น รัฐธรรมนูญไทย พ.ศ. 2560 พรบ.ผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2546 พรบ.กำหนดแผนและการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ระเบียบของกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นเงื่อนไขเริ่มต้นและปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการบริหารแบบความร่วมมือระหว่าง อปท.กับองค์กรต่าง ๆ ในด้านนโยบายผู้สูงอายุ ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์ผู้หนึ่ง กล่าวถึงบริบทสภาพ เศรษฐกิจ สังคมและนโยบายรัฐ ว่า

“...โรงเรียนผู้สูงอายุของเทศบาลเราจัดตั้งขึ้นเพราะ จำนวนผู้สูงอายุมีมากขึ้น รัฐก็ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ถือว่าเป็นวาระแห่งชาติ เราก็เห็นตรงนี้จากการที่มีผู้สูงอายุมาลงทะเบียนแต่ละปีเพิ่มมากขึ้นรวมทั้งเป็นนโยบายหลักของท่านนายกเทศบาลาที่ได้มองเห็นความสำคัญตรงนี้ว่า โรงเรียนทำให้เขาได้มารวมตัวกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน...โดยเราจะเน้นการดูแลสุขภาพ ธรรมะ การใช้สมุนไพร การใช้เทคโนโลยี (ไลน์) แล้วก็กิจกรรมส่งเสริมอาชีพ...”

สัมภาษณ์ข้าราชการ เทศบาลสำโรงเหนือ, วันที่ 28 ตุลาคม 2564

1.2 ความไม่สมดุลทางทรัพยากรและอำนาจ ความไม่สมดุลทางทรัพยากรและอำนาจ เป็นประเด็นสำคัญหนึ่งของการบริหารจัดการแบบความร่วมมือ กล่าวคือ ในกระบวนการบริหารจัดการนั้น ถ้าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใดขาดศักยภาพ สถานะ หรือทรัพยากร เช่น ความรู้ ทักษะ เวลา การไม่มีอำนาจ เสรีภาพ ดังนั้น การเข้าร่วมในกระบวนการบริหารจัดการแบบความร่วมมือ จึงมีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำได้โดยฝ่ายที่มีสถานะและทรัพยากรมากกว่า และจะนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจ ความไม่พอใจ จนทำให้การบริหารจัดการแบบร่วมมือนั้นไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้น อปท.ในจังหวัดสมุทรปราการ จึงมีบทบาทสำคัญในการอำนวยความสะดวก ให้ความรู้ และสร้างบรรยากาศทางการเมือง เพื่อเอื้ออำนวยให้ภาคประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีศักยภาพ และความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการร่วมกับภาครัฐ โดยการออกแบบ นโยบาย กลไก และกฎระเบียบต่าง ๆ ในกรณีนี้ อปท.ได้ดำเนินนโยบายเพื่อให้ผู้สูงอายุได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการร่วมกัน เช่น การให้ผู้สูงอายุเข้าเป็นคณะกรรมการดำเนินงาน ในโรงเรียนผู้สูงอายุ ส่งเสริมกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุโดยการจัดหาวิทยากรมาให้ และการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ ในเทศบาลตำบลสำโรง องค์การบริหารส่วนตำบลบางปลา เป็นต้น ดังเช่น ผู้บริหาร อปท.ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ว่า

“...การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ ในช่วงเริ่มต้นเราก็จะเชิญผู้สูงอายุมาประชุมร่วมกันเพื่อให้เขาร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินงาน...หลังจากนั้นเราก็จะมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารโรงเรียน เช่น มีประธานโรงเรียนผู้สูงอายุ และมีคณะกรรมการต่าง ๆ ...ส่วนการดำเนินงานโครงการด้านผู้สูงอายุเราก็จะให้ประธานชุมชนต่าง ๆ อสม. มาประชุมระดมความเห็นก่อนเสมอ อบต.เรานั้นก็จะสนับสนุนด้านวิชาการ สถานที่ เช่น การช่วยเขียนโครงการเสนอขอประมาณจาก กองทุน สปสช.”

สัมภาษณ์ผู้บริหาร อบต. บางปลา, วันที่ 20 ตุลาคม 2564

1.3 แรงจูงใจในการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการแบบความร่วมมือนั้นของภาคประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเพิ่มขึ้นเมื่อเขามองเห็นว่าการเข้าไปร่วมในกระบวนการดังกล่าวมีปัจจัยเอื้ออำนวยความสะดวก ความคาดหวังที่จะได้รับสวัสดิการและบริการสาธารณะจากรัฐที่ดีขึ้น หรือมีสิ่งจูงใจในการเข้าร่วม รวมทั้งมีการบริหารงานที่โปร่งใส หรือมีความรับผิดชอบต่อชุมชนหรือสังคม จากการสัมภาษณ์ พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุและประชาชนในจังหวัดสมุทรปราการ เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแบบร่วมมือนั้นกับ อบต. มาจากหลายปัจจัย ได้แก่ (1) ความคาดหวังที่จะได้รับสวัสดิการและบริการสาธารณะจากรัฐที่ดีขึ้น (2) สิ่งจูงใจในด้านการเงิน และ (3) หน่วยงานมีการบริหารงานที่โปร่งใส และมีความรับผิดชอบต่อชุมชนหรือสังคม ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวถึงประโยชน์ต่อการเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ว่า

“เราก็จะเชิญผู้สูงอายุในชุมชนต่าง ๆ มาร่วมกัน เขาก็จะรู้สึกว่ามีเพื่อน ได้มาสนทนากัน ไม่ต้องดูแลลูกหลานละ แล้วก็การไปดูงานก็ได้หลายอย่าง ได้ทั้งความสุข ความรู้ ได้เพื่อนใหม่ บางคนก็ไปหาประสบการณ์ เช่น เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เก็บเกี่ยวเอาความรู้ไปต่อยอด บางคนที่เราพบว่าซึมเศร้า 3 คน พอมาเข้าโรงเรียนผู้สูงอายุกับเราได้ทำกิจกรรม ปรากฏว่าเขาดีขึ้นนะ..”

สัมภาษณ์ผู้บริหาร เทศบาลตำบลสำโรง, วันที่ 28 ตุลาคม 2564

“...ที่ตำบลเรา มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ โดยเก็บค่าสมาชิกเริ่มแรก 550 บาท และรายปีอีก ปีละ 500 บาท โดยเราก็จะมีสวัสดิการให้แก่สมาชิก เช่นว่า เวลาป่วยไปเยี่ยมถ้ำนอน โรงพยาบาลจะให้ 1,000 บาท กรณีตาย จ่ายรายละ 18,000 บาทต่อคน และค่าพวงรีดไม่เกิน 600 บาท...”

สัมภาษณ์ผู้สูงอายุ องค์การบริหารส่วนตำบลบางโฉลง, วันที่ 10 ตุลาคม 2564

1.4 ปัจจัยด้านภาวะผู้นำแบบเอื้ออำนวย การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน/ภาคเอกชน และระบบกลไกของรัฐที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้ง 3 ปัจจัยนี้จะหนุนเสริมที่สำคัญที่ทำให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการร่วมกับภาครัฐ จากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม พบว่า ผู้บริหาร อบต. คือ นายกเทศมนตรีและนายกองค์การบริหารส่วนตำบล มีลักษณะเป็นผู้นำที่มีความสามารถบริหารจัดการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับความต้องการ

ของประชาชนและผู้สูงอายุ ในด้านการบริหารผู้นำของ อปท.ได้เล็งเห็นความสำคัญของการเป็นสังคมผู้สูงอายุในจังหวัดสมุทรปราการ จึงได้กำหนดนโยบายส่งเสริมให้กลุ่มผู้สูงอายุได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยการออกนโยบายดำเนินโครงการต่าง ๆ ร่วมกับภาคประชาชนและภาคเอกชน เช่น การริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ การส่งเสริมกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ การเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุ การมอบกายอุปกรณ์ จึงกล่าวได้ว่า ผู้บริหาร อปท.เป็นกลไกสำคัญต่อการบริหารแบบความร่วมมือในท้องถิ่น ดังคำให้สัมภาษณ์จากผู้บริหาร อปท.ว่า

“...ด้วยนายกเทศบาลสำโรงเหนือได้เล็งเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นและเห็นว่ากลุ่มติดสังคมควรได้มีกิจกรรมทำร่วมกันและเรียนรู้การดูแลสุขภาพจึงได้จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุขึ้นตอนนี้เรามีแล้ว 3 รุ่น รุ่นละร้อยละ 30 ทำให้ผู้สูงอายุมีความสุขระดับหนึ่ง...”

สัมภาษณ์ อสม. เทศบาลตำบลสำโรงเหนือ, วันที่ 28 ตุลาคม 2564

นอกจากนั้น ในบริบทของไทย ยังพบว่า ปัจจัยเรื่อง “จิตอาสาหรือจิตสาธารณะและความร่วมมือร่วมใจกันของกลุ่มผู้สูงอายุ” ยังเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมความสำเร็จในการบริหารจัดการแบบร่วมมือในการดำเนินนโยบายส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการอีกด้วย ดังที่สมาชิก ชมรมผู้สูงอายุให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่มว่า

“...ปัจจัยที่ทำให้ทำงานผู้สูงอายุเราประสบความสำเร็จ ก็คือ การร่วมมือร่วมใจกัน การเสียสละเพราะการทำงานในชมรมผู้สูงอายุก็ไม่มีค่าตอบแทนอะไร เราก็ต้องเสียสละกันมาเข้าเวรทำงานให้กับชมรม และส่วนใหญ่ก็เป็น อสม. มาก่อน อีกอย่างเราก็ว่างด้วยแหละ...”

สนทนากลุ่ม สมาชิก ชมรมผู้สูงอายุ. เทศบาลตำบลเทพารักษ์, 14 ตุลาคม 2564

2. ผลการวิจัยด้านลักษณะการบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า เป็นการบริหารจัดการแบบความร่วมมือโดยมี อปท.เป็นองค์กรหลักในการริเริ่มและประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ หน่วยงานรัฐส่วนภูมิภาค ภาคประชาชน ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และวัดในพระพุทธศาสนา ที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะกระบวนการ เริ่มจากการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ โดยเป็นความร่วมมือทั้งแบบระยะยาวและระยะสั้น รวมทั้งมีการระดมทรัพยากรร่วมกัน เช่น งบประมาณ บุคลากรและสถานที่ เป็นต้น ผ่านกระบวนการสำคัญ 3 ขั้นตอน จนเกิดเป็นผลลัพธ์ในเชิงนโยบายและส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ดังนี้

(1) การสร้างความเชื่อมั่นระหว่างกัน (Trust) ประกอบด้วย การสื่อสารระหว่างกัน และการเคารพบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย การสื่อสารรวมทั้งการสื่อสารผ่านระบบออนไลน์ในยุคใหม่ด้วยระหว่างเจ้าหน้าที่ของ อปท.กับผู้สูงอายุและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนี้ การติดต่อสื่อสารระหว่างกันจะช่วยให้เกิดความเชื่อมั่นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนี้จะต้องอาศัยเวลา การแบ่งปันข้อมูล

และความตั้งใจดีของแต่ละฝ่าย จากสัมภาษณ์ พบว่า ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ ของ อบท. ภาคประชาชนและผู้สูงอายุ มีการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่องทั้งโดยการประชุมร่วมกัน และผ่านระบบออนไลน์ด้วย เพื่อปรึกษาหารือในการดำเนินงานและโครงการ รวมทั้งแจ้งข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ ของ อบท.ให้ผู้สูงอายุได้ทราบ จึงสามารถสร้างความไว้วางใจกับประชาชน และผู้สูงอายุได้

(2) การสร้างความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกัน ประกอบด้วย การยอมรับความเป็นอิสระต่อกัน การปรึกษา/พูดคุยร่วมกัน และมีข้อตกลงร่วมกัน จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม พบว่า ในการประชุมระหว่าง อบท. ผู้สูงอายุ และภาคประชาชน จะตั้งอยู่บนฐานการให้เป็นอิสระต่อกันในการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจ โดยส่วนใหญ่จะเกิดจาก อบท.เป็นผู้ริเริ่มเวที การพูดคุยและสรุปข้อตกลงการดำเนินการร่วมกัน ทั้งนี้ เนื่องจาก อบท.เป็นหน่วยงานรัฐ ที่มีกฎหมายรับรองและมีทรัพยากรด้านการบริหาร เช่น สถานที่ อาคารสำหรับดำเนินโครงการ โรงเรียนผู้สูงอายุ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชน และศูนย์พักคอย (Community Isolation Center) เป็นต้น

(3) การดำเนินงานร่วมกัน เป็นการวางแผนและกำหนดนโยบายเพื่อดำเนินงาน แก้ไขปัญหาร่วมกัน คือเมื่อ อบท.และผู้มีส่วนได้เสียมีข้อตกลงร่วมกันแล้ว อบท.จะเชิญให้กลุ่มผู้สูงอายุ เข้ามาร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารและดำเนินงานในโครงการต่าง ๆ ด้านผู้สูงอายุร่วมกัน เช่น กรณีการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ เทศบาลตำบลสำโรงเหนือ จะเป็นการริเริ่มโดยเทศบาลร่วมกับ กลุ่มผู้สูงอายุ ส่วนเทศบาลตำบลเทพารักษ์ จะริเริ่มโดยโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลร่วมกับ ผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามในกระบวนการดำเนินงานนั้นจะมีลักษณะคล้ายกัน คือ (1) มีการร่วมกัน ดำเนินงานจากหลายฝ่ายในลักษณะแบบระยะยาว ที่มีลักษณะยืดหยุ่น โดยมี อบท.เป็นหน่วยงาน หลักในการประสานงาน ร่วมกับภาครัฐส่วนภูมิภาค เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล พัฒนาสังคมและความมั่นคงจังหวัด ภาคเอกชน คือ บริษัทในพื้นที่ กลุ่มผู้สูงอายุ วัด สถานับการศึกษา (2) อบท. มีนโยบายให้กลุ่มผู้สูงอายุเข้ามาร่วมกันบริหารงานโดยมีการแต่งตั้งให้ ผู้สูงอายุเป็นคณะกรรมการดำเนินการ อาทิ มีประธานโรงเรียนและคณะกรรมการบริหารงาน (3) มีระเบียบการเข้าเรียนในโรงเรียนจนกระทั่งสำเร็จหลักสูตรและรับใบประกาศนียบัตร ในด้านการจัดการเรียนการสอนจะเชิญผู้สอนมาจากหลากหลายหน่วยงาน เช่น โรงพยาบาลประจำอำเภอ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อาจารย์มหาวิทยาลัย ปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์จากวัด เป็นต้น (4) สถานที่จัดกิจกรรมบางแห่งใช้อาคารของเทศบาล/อบต. บางแห่งใช้พื้นที่ของวัด และ รพ.สต. ส่วนงบประมาณจะมาจาก 3 ส่วน คือ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) จากเทศบาล/ อบต. และงบประมาณจากการบริจาคภาคเอกชนและประชาชน

ด้านนโยบายส่งเสริมอาชีพและกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นความร่วมมือระหว่าง อบท. และภาคประชาชนโดย อบท.จะสนับสนุนด้านงานวิชาการ ให้คำปรึกษา จัดอบรมและอำนวยความสะดวกสถานที่จัดประชุมหรือโครงการ เพื่อส่งเสริมให้กลุ่มผู้สูงอายุและชุมชนมีรายได้เสริม ส่วนผู้ดำเนินงานหลักคือ ภาคประชาชนและกลุ่มสมาชิกผู้สูงอายุ เช่น กรณีองค์การบริหารส่วนตำบล บางปลา ผู้นำชุมชนเล็งเห็นความสำคัญของการสร้างสวัสดิการให้กับสมาชิกในชุมชนให้พึ่งตนเองได้ และไม่ติดหนี้้นอกกระบบ จึงได้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพและกลุ่มสวัสดิการชุมชนขึ้น โดยกลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชนสวนแก้วแสน เริ่มจัดตั้งปี พ.ศ. 2551 เป็นการรวมกลุ่มของ

ประชาชนในชุมชนเพื่อให้การช่วยเหลือจัดเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิกเมื่อเกิด “เจ็บ ป่วย เยี่ยมไข้ และเสียชีวิต” ส่วนกลุ่มออมทรัพย์สวนแก้วแสนจัดตั้งขึ้น ปี 2549 โดยเล็งเห็นปัญหาจากการเป็นหนี้ในระบบเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนหรือหมู่บ้าน จึงแสวงหาแนวทางจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนขึ้นเพื่อให้สมาชิกได้กู้ยืมไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้โดยฝากเงินได้ตั้งแต่ 100 บาท ถึง 500 บาท โดยเงินฝาก 100 บาท สามารถกู้ได้ 7,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาท (ต่อเดือน) เป็นต้น รวมทั้งมีเงินปันผลให้ด้วย

ส่วนโครงการที่มีลักษณะเป็นความร่วมมือแบบชั่วคราว(เฉพาะกิจ) ได้แก่ การจัดตั้งศูนย์พักคอยและการช่วยเหลือในสถานการณ์โรคไวรัสโคโรนา 2019 เป็นการดำเนินนโยบายที่ อปท. ได้ร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ จัดตั้งศูนย์พักคอยขึ้นในชุมชนโดยการระดมทรัพยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น ราชการส่วนภูมิภาค คือ หน่วยงานระดับอำเภอ ประสานงานเจ้าหน้าที่รัฐ ภาคเอกชน บริษัทและวัด ช่วยระดมสิ่งของ อาหาร น้ำดื่มและยารักษาโรค เพื่อให้บริการแก่ประชาชนและผู้สูงอายุที่เข้ามาใช้บริการในการกักตัวเพื่อสำรวจอาการติดเชื้อไวรัสโคโรนา ในเบื้องต้นรวมทั้งจัดส่งยา อาหาร และสิ่งของอื่น ๆ ที่จำเป็นให้ผู้ป่วยที่บ้าน (home isolation) และการมอบกายอุปกรณ์ให้กับผู้สูงอายุ เป็นต้น

ตารางที่ 2 สรุปลักษณะการบริหารจัดการแบบความร่วมมือแบบระยะยาวและแบบเฉพาะกิจ

ที่	CG แบบระยะยาว	ที่	CG แบบระยะสั้น (เฉพาะกิจ)
1	โรงเรียนผู้สูงอายุ	1	การมอบกายอุปกรณ์ให้ผู้สูงอายุ
2	ชมรมผู้สูงอายุ	2	การจัดตั้งศูนย์พักคอยและการช่วยเหลือในสถานการณ์โรคไวรัสโคโรนา 2019
3	กลุ่มส่งเสริมอาชีพ	3	การแจกถุงยังชีพช่วยเหลือผู้สูงอายุ
4	กลุ่มสวัสดิการชุมชน		
5	การเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุ		

ปัจจัยขับเคลื่อนกระบวนการดำเนินงานแบบความร่วมมือ ได้แก่ 1) มีผู้บริหาร อปท. ที่มีวิสัยทัศน์ เห็นความสำคัญของวาระผู้สูงอายุและมุ่งมั่นดำเนินนโยบายจนเกิดเป็นรูปธรรม 2) อปท.กำหนดนโยบายที่ชัดเจนและสนับสนุนทรัพยากรในการดำเนินนโยบาย 3) ปัจจัยด้านผู้นำภาคประชาชนที่เข้มแข็ง มีความรู้ มีความเสียสละมีจิตอาสา 4) เครือข่ายกลุ่มผู้สูงอายุและภาคประชาชนเข้าร่วมการดำเนินงานแบบเชิงรุก (Active citizen) โดยเล็งเห็นถึงการเข้าร่วมดำเนินงานจะเกิดประโยชน์ต่อตนเองที่ได้รับประโยชน์หรือได้รับสวัสดิการที่ดีขึ้น รวมทั้งจะส่งผลดีต่อชุมชนของตน 5) การสนับสนุนจากภาคเอกชนด้านงบประมาณ สถาบันการศึกษา โดยการสนับสนุนด้านวิชาการและองค์การด้านศาสนา ในด้านสนับสนุนสถานที่และวิชาการด้านศีลธรรม

(4) การได้รับผลผลิต (outputs) และผลลัพธ์ (outcomes) เป็นผลเกิดขึ้นหลังจากการดำเนินงานโครงการร่วมกันระหว่าง อบท. ภาคประชาชน ผู้สูงอายุ ภาคเอกชน ที่เป็นรูปธรรมแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ การได้รับผลผลิต และผลลัพธ์ ส่วนแรก เป็นผลที่ออกมาในรูปแบบนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุ/ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ กลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชน การเยี่ยมบ้าน การจัดรถรับส่งผู้สูงอายุไปโรงพยาบาล การจัดตั้งศูนย์พักคอยและการช่วยเหลือในสถานการณ์โรคไวรัสโคโรนา 2019 จากการร่วมนำดำเนินนโยบายรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ อย่างน้อย 4 ด้าน คือ 1) คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพกาย สุขภาพใจ ทำให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้การดูแลสุขภาพตนเอง 2) คุณภาพชีวิตด้านรายได้ การเข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มส่งเสริมอาชีพและกองทุนสวัสดิการชุมชนทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้เสริมและเป็นเครื่องมือบรรเทาทุกข์ยามจำเป็น 3) การมีเครือข่ายเกื้อหนุนด้านสังคม คือ ทำให้ผู้สูงอายุได้รวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ ซึ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้สูงอายุในชุมชน 4) การพัฒนาด้านสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย จากนโยบายการช่วยเหลือจากภาครัฐ ส่วนที่สอง คือ ผลที่เกิดขึ้นต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงการบริหารไปจากเดิมเน้นการทำงานโดยใช้ “กลไกระบบราชการ(Bureaucratic Governance)” เพียงฝ่ายเดียว ไปสู่ “ระบบการบริหารจัดการภาครัฐแบบความร่วมมือ (CG)” ระหว่าง ภาครัฐ อบท. ภาคประชาชน และภาคเอกชน อย่างชัดเจน โดยอาศัยการใช้ทรัพยากรร่วมกันเพื่อดำเนินโครงการส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้กับผู้สูงอายุได้ดียิ่งขึ้น และสุดท้าย คือ ได้สร้างแนวปฏิบัติที่ดีเชิงนโยบายด้านการบริหารแบบร่วมมือระหว่างภาครัฐ กับภาคส่วนต่าง ๆ ในการจัดการกับปัญหาในชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการระดมทรัพยากรจากฝ่ายต่าง ๆ มาร่วมกันซึ่งสามารถนำไปทดลองใช้กับการดำเนินนโยบายท้องถิ่นในด้านอื่น

3. ผลการวิจัยด้านปัญหาอุปสรรคต่อการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อบท. เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ สรุปได้เป็น 3 ด้านหลัก ได้แก่ (1) ปัญหาภายในองค์กร คือระบบการบริหารงานของ อบท. ได้แก่ การบริหารจัดการแบบความร่วมมืออยู่ในช่วงเริ่มต้น คือ เป็นระบบการบริหารที่เพิ่งเริ่มนำมาใช้ใน อบท. ข้อจำกัดในด้านสิ่งอำนวยความสะดวก บุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุ และงบประมาณโดยเฉพาะ อบต. (2) ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้สูงอายุบางส่วนยังติดบ้านเพราะเป็นหวงบ้าน หรือมีภาระต้องเลี้ยงหลาน เป็นต้น กับปัญหาการเดินทางที่ไม่สะดวก ไม่มีผู้ไปส่งไปรับ (3) ปัญหาจากการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้การดำเนินกิจกรรมการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ ต้องหยุดลงชั่วคราวตั้งแต่ปี พ.ศ.2563 ตามมาตรการของภาครัฐเพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ

การอภิปรายผลและสรุปผลการวิจัย

จากผลการวิจัย จึงอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ข้อ สรุปได้ดังนี้

1. เจื่อนไขเริ่มต้นและปัจจัยที่สนับสนุนต่อการบริหารจัดการแบบความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ สรุปได้ 4 ประการ ได้แก่ หนึ่ง เจื่อนไขเริ่มต้นและปัจจัยที่สนับสนุนการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อปท. เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ มี 4 ประเด็น ได้แก่ (1) บริบททั่วไป ในด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคม นโยบายภาครัฐและกฎหมาย (2) ความไม่สมดุลทางทรัพยากรและอำนาจ (3) แรงจูงใจในการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย คือ ปัจจัยอำนวยความสะดวก ความคาดหวังที่จะได้รับสวัสดิการและบริการสาธารณะที่ดี การบริหารงานที่มีความรับผิดชอบต่อชุมชน (4) ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน/ภาคเอกชน และระบบกลไกของรัฐที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ผลการวิจัยนี้ ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยสภาพแวดล้อมในพื้นที่ในด้านเศรษฐกิจที่จังหวัดสมุทรปราการเป็นเมืองอุตสาหกรรม การพาณิชย์ การย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ของประชากร จนกลายเป็นสังคมเมืองนั้น ทำให้ อปท.ต้องดำเนินนโยบายโดยร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับสวัสดิการขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาลที่กำหนดขึ้นเป็นกฎหมายและแผนผู้สูงอายุระดับชาติ การดำเนินนโยบายผู้สูงอายุนี้ ผู้บริหาร อปท.ทั้ง 4 แห่งที่เป็นหน่วยศึกษา จึงได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์ โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ออกมาเป็นนโยบายรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มส่งเสริมอาชีพ การเยี่ยมบ้าน ศูนย์พักคอย เป็นต้น ผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับ ทฤษฎีการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ Ansell และ Gash (2008) ที่อธิบายถึงเจื่อนไขเริ่มต้น ประกอบด้วย ความไม่สมดุลทางอำนาจ และทรัพยากร สิ่งจูงใจ และ Kirk Emerson, Tina Nabatchi และ Stephen Balogh (2011) ซึ่งอธิบายว่า การบริหารจัดการแบบความร่วมมือเกิดจากเจื่อนไขทางทรัพยากร กรอบกฎหมายเชิงนโยบาย การเชื่อมโยงทางเครือข่าย แรงผลักดันจากภาวะผู้นำ แรงจูงใจที่เกิดจากความต้องการทรัพยากร ผลประโยชน์

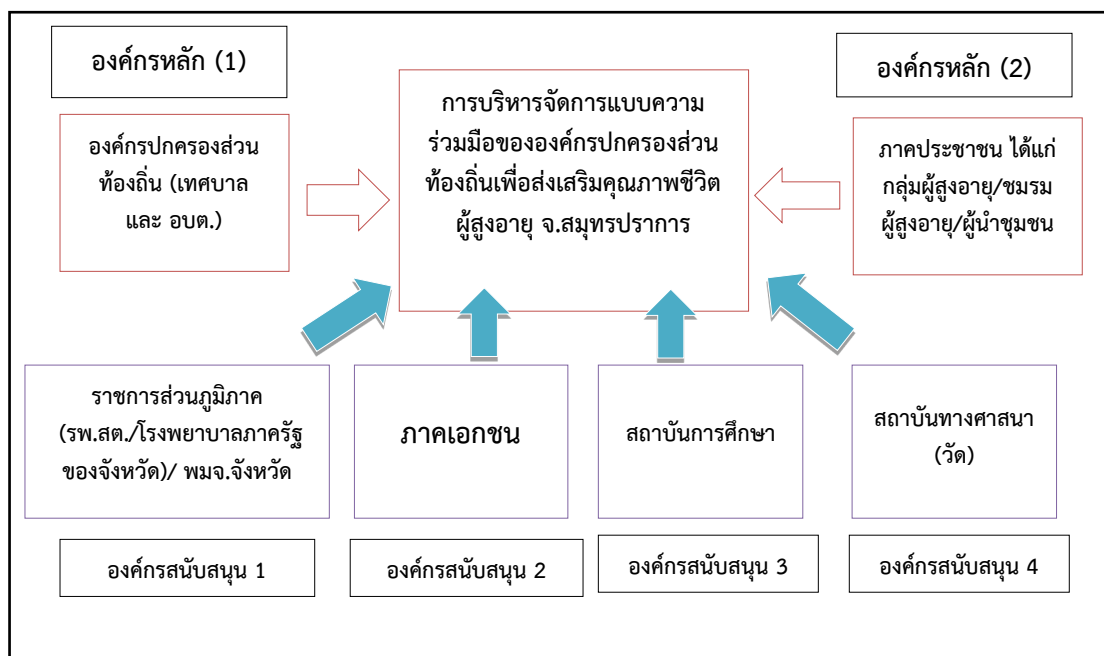
2. ลักษณะการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อปท.เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เป็นการบริหารจัดการแบบความร่วมมือระหว่าง อปท.กับภาคประชาชน ภาคเอกชน สถาบันทางการศึกษาและวัด ที่มีลักษณะกระบวนการเริ่มจากการกำหนดนโยบายไปจนถึงการนำนโยบายไปปฏิบัติซึ่งมีทั้งความร่วมมือในระยะยาวและระยะสั้น (เฉพาะกิจ) ประกอบด้วย (1) การสร้างความเชื่อมั่นระหว่างกัน (2) การสร้างความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกัน (3) การดำเนินงานร่วมกัน และ (4) การได้รับผลลัพธ์ร่วมกัน จนเกิดเป็นผลลัพธ์ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ผลการวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่าลักษณะการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อปท. เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เป็นการบริหารจัดการแบบความร่วมมือระหว่าง อปท.กับภาคส่วนต่าง ๆ ร่วมกันในจังหวัดสมุทรปราการ ที่มีความสอดคล้องกับตัวแบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ ของ Ansell และ Gash (2008) โดยกระบวนการบริหารจัดการแบบ CG นี้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในบริบทของท้องถิ่นไทย ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยสำคัญร่วมกันผลักดันให้เกิดกระบวนการบริหาร ได้แก่ 1) ผู้บริหาร อปท.ต้องที่มีวิสัยทัศน์ เห็นความสำคัญของวาระผู้สูงอายุและมุ่งมั่นดำเนินนโยบายจนเกิดเป็นรูปธรรมอย่างจริงจัง 2) อปท.ต้องกำหนดนโยบาย

ผู้สูงอายุให้ชัดเจนในแผนยุทธศาสตร์ และสนับสนุนทรัพยากร เช่น งบประมาณ บุคลากร สถานที่ดำเนินงาน ทั้งนี้ต้องใช้ทั้งทรัพยากรภายในและระดมจากภายนอก 3) ด้านผู้นำภาคประชาชนที่เข้มแข็ง มีความรู้ มีความเสียสละ มีจิตอาสา ซึ่ง อบท.มีหน้าที่จะต้องค้นหาผู้นำชุมชนที่มีลักษณะนี้ที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อเป็นผู้นำและประสานความร่วมมือระหว่าง อบท. และกลุ่มผู้สูงอายุในการดำเนินโครงการต่าง ๆ ร่วมกัน 4) เครือข่ายกลุ่มผู้สูงอายุและภาคประชาชนเข้าร่วมการดำเนินงานแบบ Active โดยที่เล็งเห็นว่าการเข้าร่วมดำเนินงานจะเกิดประโยชน์ต่อตนให้ได้รับประโยชน์หรือได้รับสวัสดิการที่ดีขึ้น รวมทั้งจะส่งผลดีต่อชุมชน 5) การสนับสนุนจากภาคเอกชน ด้านงบประมาณ สถาบันการศึกษาด้านวิชาการ และองค์กรด้านศาสนา ในด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการศึกษาของวสันต์ ศรีสมพงศ์(2559); คอรี การ์จีและณัฐฐา วินิจนัยภาค (2563); ฉัตรทิพย์ ชัยกรรจ์ (2561) ที่พบว่า แรงขับเคลื่อนกระบวนการบริหารแบบ CG เกิดจากความไว้วางใจและเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน ปัจจัยด้านผู้นำขององค์กรภาครัฐและข้าราชการระดับปฏิบัติการ เครือข่ายการดำเนินงาน สิ่งจูงใจที่จะทำให้เกิดผล หลักการทำงานร่วมกัน รวมทั้งการศึกษาของ Bichler & Losch (2019) และLiu, Zh., Lin, S., Shen, Y., & Lu., T. (2021) ที่พบว่า ความสำเร็จของการบริหารแบบ CG เกิดจากปัจจัยสองฝ่าย คือ ฝ่ายภาคประชาชนที่ต้องมีทุนทางสังคมโดยการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการของภาคพลเมืองกับฝ่ายภาครัฐในฐานะ “ผู้สนับสนุนและกำกับติดตาม” โดยการออกแบบนโยบายและวิธีปฏิบัติงานที่ชัดเจนกับการสนับสนุนด้านทรัพยากรต่าง ๆ นอกจากนั้นในสังคมไทยยังพบว่าปัจจัยด้าน “ภาคประชาชนที่มีจิตอาสาและจิตสาธารณะและความร่วมมือร่วมใจ” เป็นทุนทางสังคมที่จะช่วยให้การบริหารจัดการแบบ CG ประสบความสำเร็จอีกด้วย

3. ปัญหาอุปสรรคต่อการบริหารจัดการแบบความร่วมมือของ อบท. เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ ปัญหาแรก คือ ข้อจำกัดในเชิงการบริหารงานขององค์กร (อบท.) ได้แก่ ข้อจำกัดในด้านระยะเวลาการดำเนินงานนโยบาย เพราะอบท.ที่ศึกษา 4 แห่ง เพิ่งได้ริเริ่มดำเนินการบริหารงานแบบ CG ในด้านผู้สูงอายุ ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุ การตั้งกลุ่มสวัสดิการชุมชน และกลุ่มอาชีพเสริมซึ่งส่วนใหญ่เริ่มดำเนินการหลังปี 2560 และโครงการเหล่านี้ต้องหยุดชะงักลงชั่วคราวด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-2019) ตั้งแต่ปี 2563 ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของ Ansell and Gash (2008) ได้อธิบายไว้ว่า การบริหารจัดการแบบ CG จะต้องอาศัยเวลา ความเชื่อมั่นระหว่างกันและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ข้อจำกัดและปัญหาอุปสรรคที่สองคือ สิ่งอำนวยความสะดวก บุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุ งบประมาณ ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการศึกษาของเศรษฐวัฒน์ โชควรรกุล (2555) และวสันต์ เหลืองประภัสร์และคณะ (2557) ที่พบปัญหาของการบริหารงานของ อบท. คือปัญหาข้อจำกัดด้านงบประมาณ การขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องผู้สูงอายุของบุคลากรของ อบท. ปัญหาต่อมา คือปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุบางส่วน ที่เป็นกลุ่มติดบ้านหรือมีภาระต้องเลี้ยงหลาน ปัญหาการเดินทางที่ไม่สะดวก ไม่มีผู้ไปส่งไปรับ และสุดท้ายคือ ปัญหาจากการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้การดำเนินกิจกรรมการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุต้องหยุดลงชั่วคราว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 ตามมาตรการของภาครัฐเพื่อความปลอดภัยต่อผู้สูงอายุ

หน่วยงานและองค์กรหลักที่เข้าร่วมการบริหารจัดการแบบความร่วมมือเพื่อดำเนินนโยบายส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ สรุปได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ (1) หน่วยงานและองค์กรที่มีบทบาทสำคัญหลัก คือส่วนราชการส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล กับภาคประชาชน ได้แก่ ชมรมผู้สูงอายุ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และผู้นำชุมชน (2) หน่วยงานกับองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนร่วมกันดำเนินนโยบาย ประกอบด้วย ราชการส่วนภูมิภาค ได้แก่ โรงพยาบาลของรัฐ และพัฒนาสังคมและความมั่นคงของจังหวัด (พมจ.) ภาคเอกชน เช่น บริษัท ห้างร้านในพื้นที่ที่สนับสนุนงบประมาณและ สถาบันการศึกษาที่ได้สนับสนุนด้านวิชาการ กับวัดในพระพุทธศาสนาที่สนับสนุนด้านสถานที่จัดกิจกรรมและให้ความรู้ในการพัฒนาด้านจิตใจ และศีลธรรมแก่ผู้สูงอายุ สรุปได้ในภาพที่ 3

ภาพที่ 3 องค์กรหลักและองค์กรเสริมในการบริหารจัดการแบบความร่วมมือเพื่อดำเนินนโยบายส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายและการบริหารจัดการ

1. การบริหารจัดการแบบความร่วมมือเกิดจากแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ปัจจัยอำนวยความสะดวก ความคาดหวังที่จะได้รับสวัสดิการและบริการสาธารณะที่ดี และระบบกลไกของรัฐที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ดังนั้น รัฐบาลและ อปท.ควรออกแบบนโยบายและบัญญัติกฎหมาย ระบบกลไก และสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อส่งเสริมให้ภาคประชาชน ภาคเอกชน มีความสะดวกและกระตุ้นให้เข้าร่วมในกระบวนการบริหารจัดการร่วมกับ อปท.

2. ภาครัฐและผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องสร้างความเชื่อมั่น สร้างความเข้าใจ และข้อตกลงร่วมกัน ร่วมกับภาคประชาชนเพื่อให้สามารถเข้ามาร่วมดำเนินงานได้ง่ายซึ่งจะส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการแบบความร่วมมือและได้ผลลัพธ์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

3. อบท.ควรค้นหาผู้นำชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถและมีจิตอาสาเพื่อเป็นแกนนำ ในการกระตุ้นให้ภาคประชาชน/ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมการบริหารงานร่วมกับ อบท.ซึ่งจะนำไปสู่ การรวมกลุ่มที่เข้มแข็งและส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินนโยบายผู้สูงอายุให้สำเร็จได้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

ควรศึกษาวิจัยแนวทางการบริหารจัดการแบบความร่วมมือในมิติการดำเนินนโยบายภาครัฐ ในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านการจัดสวัสดิการสังคม การจัดการศึกษา การพัฒนานวัตกรรมบริการ ภาครัฐ เป็นต้น ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลากหลายรูปแบบ

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี ที่ได้สนับสนุนทุนการวิจัย รวมทั้งผู้บริหาร ข้าราชการ พนักงานของเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล และประชาชนผู้สูงอายุในจังหวัด สมุทรปราการ ที่ได้กรุณาสับสนุนและให้ข้อมูลสำหรับการวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

บรรณานุกรม

- ชาย โพธิ์สิตา. (2554). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อมรินทร์ปริ้นติ้ง.
- ชัยมงคล สุพรมอินทร์. (2562). ความต้องการและการได้รับการตอบสนองความต้องการของ ผู้สูงอายุจากการจัดบริการสาธารณะของเทศบาลไทย. *วารสารสวนสุนันทาวิชาการและการวิจัย*, 13(2), 19-29.
- คอรี่ การ์จิ, และณัฐฐา วินิจนัยภาค. (2563). การจัดการปกครองแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ในโครงการอุตสาหกรรมเพื่อการสร้างงานที่ยั่งยืนในพื้นที่ 3 จังหวัด ชายแดนภาคใต้. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 10(2), 1-17.
- จุฑามาศ ทรัพย์แสนดี. (2563). การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี. *Lawarath Social E- Journal*, 2(1), 65-76.
- ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์. (2560). การจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ (Collaborative Governance): แนวคิด วรรณกรรมคัดสรร และคำสำคัญ. *Verdian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 103), 286-298.

- ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์.(2561).แนวทางการพัฒนาการประสานความร่วมมือในการจัดสวัสดิการด้านการเงินของจังหวัดน่าน. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 16(2), 81-103.
- พลกฤต แสงอาวุธ. (2558). รูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมของผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร*, 6(2), 266-282.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย.(2561).โครงการศึกษาด้านโครงสร้างเศรษฐกิจไทยที่มีนัยต่อการดำเนินนโยบาย. (2565, 30 เมษายน). สืบค้นจาก <https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/EconomicConditions/AAA/AgePeriodCohort.pdf>.
- พัชรภา ตันตรารัตน์.(2563).บทความปริทัศน์ การจัดการปกครองแบบร่วมคิดร่วมทำ (Collaborative Governance): ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างและนำไปปฏิบัติ. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 8(1),131-154.
- นิภาพรณ เจนสันติกุล. (2564). การบริหารงานด้านสวัสดิการผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: บทสำรวจวรรณกรรม. *วารสารสหศาสตร์*, 21(2), 254-266.
- ณัฐภัทร ฤทธิโยธี และคณะ. (2557). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการ “การศึกษาวิเคราะห์และยกร่างกฎหมายลำดับรองเพื่อรองรับอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการใช้งบประมาณเพื่อจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ. มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2551). รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย.พ.ศ. 2550. มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.
- ประเทือง ม่วงอ่อน. (2558). บทความปริทัศน์หนังสือ Collaborative public management: new strategies for local governments. by Robert Agra off and Michael McGuire. *วารสารบริหารท้องถิ่น*, 8(2), 103-107.
- ภาคิน เจริญนนทสิทธิ์. (2562). การบริหารนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุ. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). สาขาวิชานิติรัฐกิจและการบริหารคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- วสันต์ เหลืองประภัสร์ และคณะ. (2557). การสังเคราะห์ตัวแบบเชิงทฤษฎีและการบริหารจากผลการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อพัฒนากลไกความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันของคนในพื้นที่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วสันต์ ศรีสมพงศ์. (2559). การบริหารจัดการแบบร่วมมือในโครงการคลองหมอนนา ตำบลรำแดง อำเภอลี้หินนคร จังหวัดสงขลา. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วีรศักดิ์ เครือเทพ และคณะ. (2558). สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 15ปี การกระจายอำนาจของไทย. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). รายงานการศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาประเทศจากผลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

- สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์, วิรัตน์ ธรรมาภรณ์, ทวีศักดิ์ พุฒสุขชี, และบุญญพัฒน์ ไชยเมล. (2559). บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลผู้สูงอายุไทย. *วารสารเทคโนโลยีภาคใต้*, 9(1), 121-127.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). *สภาวิชาการศึกษาไทย 2561/2562: การปฏิรูปการศึกษาในยุคดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- เศรษฐวัฒน์ โชควรรกุล. (2555). นโยบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์*, 1(1), 146-165.
- ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต, เฉลิมพล แจ่มจันทร์, กาญจนา ตั้งชลทิพย์, และจรัมพร ไหล่ายอง. (2556). *คุณภาพชีวิต การทำงาน และความสุข*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศรีเมือง พลึงฤทธิ์. (2547). *การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยตนเอง ครอบครัว และชุมชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต). สาขาวิชาประชากรศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภสวัสดิ์ ชวัลลย์. (2555). *การเมืองในการกระจายอำนาจ: ศึกษาผ่านบทบาทของนักวิชาการข้าราชการ นักการเมืองและประชาชน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม ทมโมะจิต. (2553). *การปกครองท้องถิ่นสมัยใหม่: บทเรียนจากประเทศพัฒนาแล้ว*. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพฯ: แชน โพร์ พรินติ้ง.
- Agranoff, R., & McGuire, M. (2003). *Collaborative Public Management: New Strategies for Local Governments*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543-571.
- Bichler, F.B., & Losch M. (2019). Collaborative Governance in Tourism: Empirical insights into a community-oriented destination. *Sustainability*, 11 (23), 1-13.
- Everingham, J.A., Warburton, J., Cuthill, M. & Bartlett., H. (2011), Collaborative Governance of Ageing: Challenges for Local Government in Partnering with the Seniors' Sector. *Local Government Studies*, 38 (2), 1-21.
- Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015). *Collaborative Governance Regimes*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Emerson, K., Nabatchi, T. & Balogh, S. (2011). An integrative framework for collaborative governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(1), 1-29.
- Hafel, M., Jamil, J., Uamsugi, M., & Anfas. (2021). Collaborative Governance between Stakeholders in Local Resource Management in North Maluku. *Journal of Hunan University*, 48 (4), 82-87.
- Huxham, C., & Vangen, S. (2013). *Managing to Collaborate: the Theory and Practice of Collaborative Advantage*: Routledge.

- Jeon, J. & Kim, H. (2021). Leading Collaborative Governance in the Cultural Sector: The Participatory Cases of Korean Arts Organizations. *International Journal of Arts Management*, 24 (1), 63-74.
- Liu, Zh., Lin, S., Shen, Y., & Lu., T. (2021). Collaborative neighborhood governance and its effectiveness in community mitigation to COVID-19 pandemic: From the perspective of community workers in six Chinese cities. *Cities*. 116 , 103274. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103274>
- Lima, V. (2021). *Collaborative Governance for Sustainable Development*. Leal Filho et al. (Eds.), Peace, Justice and Strong Institutions, Encyclopedia of the UN Sustainable Development.
- Mandell, M. & Keast, R. (2007). Evaluating network arrangements: Toward revised performance measures. *Public Performance & Management Review*, 30(4), 574–597.
- Nalbandian., John. (2005). Collaborative Public Management: New Strategies for Local Government. *The Journal of Politics*, 67 (1), 283–284.
- Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity, and Accountability*. Open University Press, Buckingham.
- Robert. H.W. (2000). Understanding local governance: an international perspective. *RAE - Revista de Administração de Empresas*, 40(2), 51-63.
- Ullah., I. & Kim., D.Y. (2020). A model of Collaborative Governance for community-based trophy-hunting programs in Developing Countries. *Perspective in ecology and conservation*, 18, 145-160.
- WHOQOL Group. (1998). Development of the World Health Organization WHOQOL-BREF Quality of life assessment. *Psychological Medicine*, (28), 551-558.

Operational Standards for Strengthening the Stability of the Elderly in Cross-Generation Family of the Local Government Organizations in Nakhon Phanom Province^{*}

Kotchakorn Dechakhampfu^{**}

Jarukanya Udanon^{**}

Samran Wised^{**}

Kongrit Kulwong^{***}

(Received Date: October 7, 2022, Revised Date: November 7, 2022, Accepted Date: November 22, 2022)

Abstract

The objectives of this study were to 1) study the level of operational standards for strengthening the stability of the elderly in cross-generation family of the Local Government Organizations in Nakhon Phanom Province, 2) to compare the opinions of the elderly towards the operational standards for strengthening the stability of the elderly in cross-generation family of the Local Government Organizations in Nakhon Phanom Province, which was a quantitative research. The research sample consisted of 420 elderly people in a cross-generation family, using the method of calculating the sample size according to the Taro Yamane formula. The instrument used for collecting the data was a scale questionnaire. It was estimated that the confidence value for the whole issue was 0.85. The statistics used in the analysis were percentage, mean and standard deviation, t-test statistics and F-test statistics. The results of the research were as follows: 1) The level of operational standards for strengthening the stability of the elderly in cross-generation family of the Local Government Organizations in Nakhon Phanom Province as a whole and in each aspect were at a moderate level. The aspect with the highest average value was the knowledge development promotion of the elderly, followed by the social protection for the elderly, the preparation of the population for the elderly, the promotion of health development of the elderly, the management and economic development for the elderly, respectively. 2) The elderly with the highest level of education had different opinions on the standard for strengthening the stability of the elderly in cross-generation family of the Local

Keywords: Operational Standards of Local Administrative Organizations, Strengthening the Stability of the Elderly, Cross-Generation Family, Elderly

^{*} This article was part of a research project on a new approach to government management for strengthening the stability of the elderly in cross-generation family. This research was funded by the national budget for fiscal year 2021, Nakhon Phanom University.

^{**} Asst. Prof., Faculty of Arts and Sciences Nakorn Phanom University

^{***} Faculty of Arts and Sciences Nakorn Phanom University

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม*

กชกร เตชะคำภู**
จารุกัญญา อุดานนท์**
สำราญ วิเศษ**
คงฤทธิ กุลวงษ์***

(วันรับบทความ: 7 ตุลาคม 2565/ วันแก้ไขบทความ: 7 พฤศจิกายน 2565/ วันตอบรับบทความ: 22 พฤศจิกายน 2565)

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับมาตรฐานการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดนครพนม 2) เปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย คือ ผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น จำนวน 420 คน ใช้วิธีการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างตามสูตรทาโรยามาเน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ เท่ากับ 0.85 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานสถิติทดสอบที (t-test) และสถิติทดสอบเอฟ (F-test) ผลการวิจัย พบว่า 1) ระดับมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ระดับปานกลาง โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้ รองลงมา คือ ด้านการคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ ด้านการบริหารจัดการ และการส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ ตามลำดับ 2) ผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาสูงสุดต่างก็มีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัว ข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดนครพนม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05

คำสำคัญ: มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ, การเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ, ครอบครัวข้ามรุ่น, ผู้สูงอายุ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งโครงการวิจัย การจัดการภาครัฐแนวใหม่ในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดินประจำปีงบประมาณ 2564 มหาวิทยาลัยนครพนม)

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม

*** อาจารย์, คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรทำให้สัดส่วนจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นซึ่งในปี พ.ศ. 2565 มีมากถึง 12,116,199 คน (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2565) และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากภาคการเกษตร สู่ภาคอุตสาหกรรม ภาคการค้าและบริการมากขึ้น คนวัยหนุ่มสาวมีการย้ายถิ่นไปทำงานต่างพื้นที่ที่มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เพื่อประกอบอาชีพและหารายได้ เมื่อมีบุตรจำเป็นต้องส่งบุตรกลับมาให้ปู่ย่าตายายช่วยเหลือเลี้ยงดูเนื่องจากไม่มีเวลาดูแล ทำให้โครงสร้างของครอบครัว และรูปแบบครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปเป็นครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวข้ามรุ่นมากขึ้น ซึ่งรูปแบบของการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน จำแนกได้เป็น ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุเพียงคนเดียว และครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุอยู่เป็นคู่รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นที่แตกต่างกัน ทำให้การได้รับสนับสนุนทางสังคม การเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนการแสดงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกครอบครัวข้ามรุ่นแตกต่างกัน (วนิชชา ณรงค์ชัย และดุขฎิ อายุวัฒน์, 2554, น.101) และจากรายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558 (UNFPA, 2016, p. 98) พบว่า ครอบครัวข้ามรุ่น ในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 1 แสนครอบครัว ใน พ.ศ. 2530 เป็น 4 แสนครอบครัวในพ.ศ. 2556 โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 76 อยู่ในชนบท และร้อยละ 47 อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้หญิงร้อยละ 90 มากกว่าครึ่งอายุ 60 ปีขึ้นไป และที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไปก็เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 4 ใน พ.ศ. 2530 เป็นร้อยละ 8 ในพ.ศ. 2556 ขณะที่หัวหน้าครอบครัวข้ามรุ่นกลุ่มนี้ยังคงทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรม อีกทั้งผู้ที่มีสุขภาพไม่แข็งแรงมีจำนวนสูงถึงร้อยละ 16 และ 1 ใน 5 เท่า ของผู้สูงอายุในครอบครัวมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน โดยแหล่งรายได้มาจากเงินที่ลูกส่งให้รายได้ จากการทำงาน และเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ (UNFPA, 2016, p.98)

จากสถานการณ์ที่กล่าวจะเห็นว่าการเข้าสู่สังคมสูงอายุเป็นประเด็นที่ท้าทายต่อการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดบริการสาธารณะแก่ชุมชนรวมทั้งภารกิจเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็ก สตรี ผู้สูงอายุและผู้ด้อยโอกาสซึ่งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 โดยเฉพาะด้านการสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส ไว้ในหมวด 2 มาตรา 16(10) ให้เทศบาลเมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลให้การสงเคราะห์และพัฒนาคุณภาพชีวิต เด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส และมาตรา 17(27) ให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ในการสังคมสงเคราะห์ และพัฒนาคุณภาพชีวิตเช่นเดียวกับ เทศบาลเมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบล อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ถึงแม้จะมีการถ่ายโอนภารกิจและความรับผิดชอบด้านการดูแลผู้สูงอายุให้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่การขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุในประเทศไทยมีลักษณะยังไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562) ลักษณะการทำงาน หรือบทบาทหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาผู้สูงอายุยังมุ่งเน้น

ในแบบเดิม คือ การให้สวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุเชิงตั้งรับ เช่น จัดงานประเพณีรดน้ำขอพรจากผู้สูงอายุประจำปี การส่งเสริมกิจกรรมผู้สูงอายุสัปดาห์ละครั้ง การส่งเสริมสนับสนุนชมรมผู้สูงอายุประจำตำบล การจัดให้มีการทัศนศึกษาออกสถานที่ และการเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุ (พินนิภา บุญจริง, 2558, น. 1-7) และการจ่ายเบี้ยยังชีพแบบขั้นบันได ซึ่งกิจกรรมที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ปฏิบัติมีลักษณะเป็นเชิงตั้งรับ ไม่ได้เป็นกิจกรรมเชิงรุกที่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน (สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์ และคณะ, 2559, น. 124) โดยการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้สูงอายุที่ยังน้อย ประกอบกับหนึ่งในสามของผู้สูงอายุมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน บุตรซึ่งเคยเป็นแหล่งรายได้สำคัญของผู้สูงอายุมีสัดส่วนลดลง ในปี 2563 มีผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว 1.3 ล้านคน อยู่ลำพังกับคู่สมรส 2.5 ล้านคน ซึ่งผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตเมืองและชนบทยังมีสภาพทางเศรษฐกิจที่ต่างกัน และมีความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกัน ในการเข้าถึงบริการสุขภาพอนามัย (สถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2563, น. 9)

ในบทความนี้จึงมุ่งศึกษาถึงมาตรฐานการดำเนินการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม เพื่อชี้ให้เห็นว่าภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การย้ายถิ่นชั่วคราวของครอบครัวข้ามรุ่น ที่พ่อ – แม่ต้องออกไปทำงานต่างจังหวัด หรือ ต่างประเทศ เพื่อส่งเงินกลับมาเลี้ยงครอบครัว ลูกต้องอาศัยอยู่กับ ปู่ – ย่า หรือ ตา – ยาย หรืออาศัยอยู่กับเพียง ตา หรือ ยาย ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย และปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างคนข้ามรุ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งมีการดำเนินงานตามมาตรฐานทั้งการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้ การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ และการบริหารจัดการเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นว่าอยู่ในระดับใด เพื่อเป็นข้อมูลสะท้อนให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ศึกษานำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระดับมาตรฐานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม
2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม

สมมติฐาน

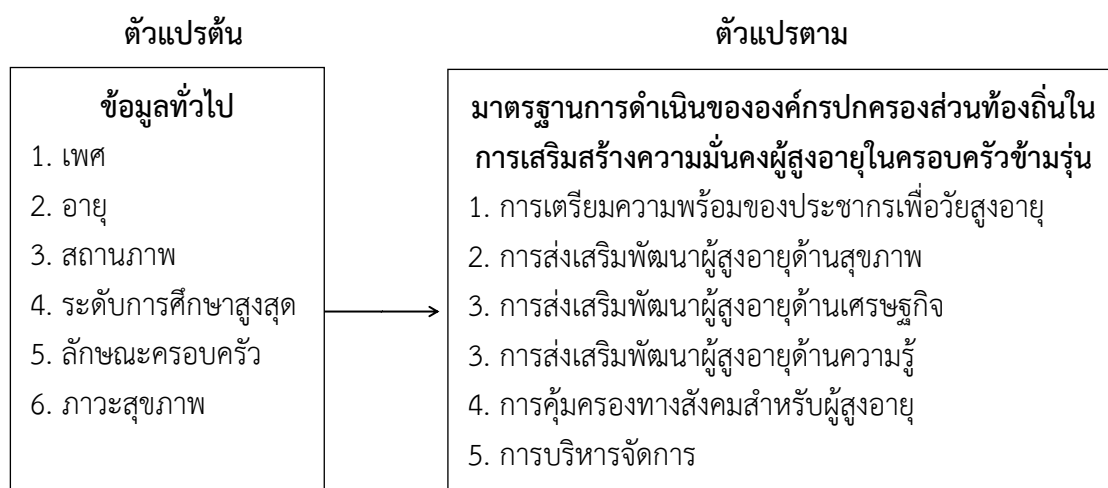
1. ระดับมาตรฐานการดำเนินการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม อยู่ในระดับปานกลาง
2. ผู้สูงอายุที่มี เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษาสูงสุด ลักษณะครอบครัว และภาวะสุขภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม แตกต่างกัน

นิยามศัพท์

ครอบครัวข้ามรุ่น หมายถึง ครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับหลาน หรือ หรือผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับหลาน หรือคู่สมรส

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ที่เป็นแผนภาพเพื่อเชื่อมโยงระบบความคิดของการวิจัยว่าต้นเหตุที่จะนำไปสู่ความคิดเห็นของผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยพิจารณาภารกิจและหน้าที่ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในการจัดสวัสดิการสังคม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็ก สตรี ผู้สูงอายุและผู้ด้อยโอกาส โดยพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และการประยุกต์ใช้กรอบมาตรฐานการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2549, น. 33-36) การพัฒนาทวนวรรณกรรมและงานวิจัย ของ Intahnnon. W (2021,P.136) พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (พระชนพล กนต์สีโล (เรือนเพ็ชร,2561, น.85)) พบว่า ผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลเทพกระษัตรี อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ตแตกต่างกัน และตามแนวคิดของ จำเรียง ภาวิจิตร (2536, น. 248) ได้กล่าวว่าถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดความคิดเห็นต่างกันขึ้นอยู่กับกลุ่มทางสังคมในหลายประการ เช่น ภูมิหลังทางสังคม (Social Background) กลุ่มคนที่มีภูมิหลังแตกต่างกันโดยทั่ว ๆ ไปย่อมมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปด้วย รวมทั้งกลุ่มอ้างอิง (Reference Groups) กลุ่มกระตือรือร้นและกลุ่มเฉื่อยชา (Active and Passive Groups) ส่วน Intahnnon.W (2021, p.1376) พบว่า ผู้สูงอายุที่มีเพศ สถานภาพสมรสต่างกันมีความคิดเป็นต่อบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไม่แตกต่างกัน

ภาพที่ 1 กรอบความคิดในการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาของการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีความมั่นคงผู้สูงอายุ มาตรฐานการดำเนินเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ เพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งมีขอบเขตด้านเนื้อหาของการวิจัยจำแนกตามประเภทของตัวแปรดังนี้

1.1 ตัวแปรอิสระ (independent variables) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษาสูงสุด ลักษณะครอบครัว และภาวะสุขภาพ

1.2 ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม ซึ่งผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐานการสังเคราะห์ผู้สูงอายุ ความมั่นคงผู้สูงอายุ เพื่อนำมาเป็นองค์ประกอบในการวิจัย มาตรฐานการดำเนินเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม ประกอบด้วย 1) การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ 2) การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุ ด้านสุขภาพ 3) การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ 4) การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้ 5) การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ และ 5) การบริหารจัดการ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ คือ ผู้สูงอายุในเขตการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษนครพนม ประกอบด้วย 2 อำเภอ 13 ตำบล ได้แก่ 1) อำเภอเมืองนครพนม 10 ตำบล ได้แก่ ตำบลในเมือง ตำบลอาจสามารถ ตำบลหนองแสง ตำบลหนองญาติ ตำบลท่าค้อ ตำบลนารายณ์ ตำบลนาทราย ตำบลโพธิ์ตาก ตำบลบ้านผึ้ง และ ตำบลกู่ 2) อำเภอกำแพงแสน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลโนนตาล ตำบลเวินพระบาท และตำบลรามราช จำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด 19,993 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 25 ธันวาคม 2563) กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นในเขตการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษนครพนม ได้มาโดยคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างของประชากรของยามานะ (Yamane, 1973, p.727) กำหนดค่าความเชื่อมั่นร้อยละ 95 กำหนดค่าความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 392.15 ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มตัวอย่าง 420 คน ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่า 392.15 ใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน โดยการสุ่มแบบเป็นชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยจัดแบ่งประชากรตามเขตการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จากนั้นจึงใช้การสุ่มอย่างง่าย (Simple Sampling) จากผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนผู้สูงอายุในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจนครพนม

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษนครพนม	จำนวนผู้สูงอายุ (คน)	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (คน)
ตำบลในเมืองนครพนม	3,800	80
ตำบลหนองแสง	2,143	45
ตำบลอาจสามารถ	1,247	26
ตำบลหนองญาติ	1,693	36
ตำบลนาราชควาย	1,106	23
ตำบลโพธิ์ตาก	1,022	21
ตำบลบ้านผึ้ง	2,263	48
ตำบลกรงู	970	20
ตำบลรามราช	1,232	26
ตำบลเวินพระบาท	904	19
ตำบลโนนตาล	1,193	25
รวม	19,993	420

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสอบถามที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากการ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นแบ่งออกเป็น 3 ตอน ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check-List) และแบบ มาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) จำนวน 37 ข้อ เกณฑ์กำหนดค่าน้ำหนักของการประเมิน 5 ระดับ ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน ได้ความตรงของเนื้อหา (Index of Item-objective Congruence: IOC) เท่ากับ 1.00 นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ จำนวน 40 ชุด แล้วนำไปวิเคราะห์หาความเชื่อมั่นร่วมด้วยวิธีการของ Cronbach's alpha ซึ่งผลการวิเคราะห์ ความเชื่อมั่นทั้งฉบับ เท่ากับ 0.85 ซึ่งเป็นค่าที่ยอมรับได้

3. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำแบบสอบถามไปวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วยโปรแกรม คอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทำการวิเคราะห์เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของข้อมูลและตอบวัตถุประสงค์ การวิจัย ดังนี้

3.1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ

3.2 วิเคราะห์ระดับความคิดเห็นของผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้าง ความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (Standard Deviation) โดยใช้เกณฑ์การแปลความหมายทั้งในกรณีภาพรวมและรายด้าน ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2553)

คะแนนเฉลี่ย 4.51 - 5.00 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด

คะแนนเฉลี่ย 3.51 - 4.50 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

คะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.50 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.51 - 2.50 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย

คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.50 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อยที่สุด

3.3 การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงาน การเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม จำแนกตาม เพศ สถานภาพสมรส ลักษณะครอบครัว ภาวะสุขภาพ ใช้สถิติทดสอบที (t-test)

3.4 การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงาน การเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม จำแนกตาม อายุ ระดับการศึกษา ใช้สถิติทดสอบเอฟ (F-test)

ผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 420 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 304 คน คิดเป็นร้อยละ 72.38 อายุ 60-69 ปี จำนวน 239 คน คิดเป็นร้อยละ 56.90 สถานภาพสมรส จำนวน 213 คิดเป็นร้อยละ 50.71 การศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษา จำนวน 315 คน คิดเป็นร้อยละ 75.00 อาศัยอยู่หลาน จำนวน 232 คน คิดเป็นร้อยละ 55.24 และมีโรคประจำตัว จำนวน 247 คนคิดเป็นร้อยละ 58.81

ส่วนที่ 2 มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่น	$\bar{X}$	S.D	แปลผล
การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ	3.03	0.797	ปานกลาง
1. อปท. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุ เช่น จัดตั้งห้องสมุดชุมชน ศูนย์เรียนรู้ หรือ จัดฝึกอบรมทักษะการ ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ	2.80	1.070	ปานกลาง
2. อปท. มีกิจกรรมรณรงค์ให้ชุมชนตระหนักถึงความ จำเป็นของการเตรียมการเป็นผู้สูงอายุ	3.02	1.051	ปานกลาง
3. อปท. มีกิจกรรมรณรงค์ให้สังคม ชุมชน มีจิตสำนึก และ ตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ	3.06	1.042	ปานกลาง

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่น	$\bar{X}$	S.D	แปลผล
4. อปท. มีกิจกรรมส่งเสริมให้ประชาชนทุกวัยเรียนรู้และมีส่วนร่วมดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว	3.03	1.042	ปานกลาง
5. อปท. มีกิจกรรมส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนทุกวัย	3.90	0.919	มาก
6. อปท. มีกิจกรรมส่งเสริมสร้างวินัยการออมในครัวเรือน	2.65	1.036	ปานกลาง
7. อปท. มีกิจกรรมส่งเสริมประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนออมต่าง ๆ	2.72	1.000	ปานกลาง
การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ	2.99	0.781	ปานกลาง
1. อปท.มีกิจกรรมส่งเสริมการบริโภคอาหารตามหลักโภชนาการ	3.19	1.150	ปานกลาง
2. อปท. ส่งเสริมการออกกำลังกายที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ	3.35	1.204	ปานกลาง
3. อปท. มีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิตเพื่อผ่อนคลายความเครียด	3.15	1.093	ปานกลาง
4. อปท. สนับสนุนการจัดกิจกรรมนันทนาการ เช่น การแข่งขันกีฬา การออกกำลังกายร่วมกัน การขับร้องสรภัญญะ	2.73	1.002	ปานกลาง
5. อปท. ยกย่อง เชิดชู ประกาศเกียรติคุณแก่ผู้สูงอายุ ที่เป็นตัวอย่างที่ดีในสังคม หรือชุมชน	2.74	1.180	ปานกลาง
6. อปท. ประสานหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อให้บริการที่พึงอาศัยแก่ผู้สูงอายุที่พึ่งตนเองไม่ได้	2.73	1.062	ปานกลาง
7. อปท. มีการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพ หรือการจัดตั้งธนาคารขยะ	3.05	1.218	ปานกลาง
8. อปท. มีบริการอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ เช่น ดูแลสภาพแวดล้อมภายในบ้าน ช่วยทำความสะอาดบ้าน	3.20	1.172	ปานกลาง
9. อปท. มีการสร้างเครือข่ายการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุร่วมกับชมรมผู้สูงอายุอื่น หรือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น	2.79	1.055	ปานกลาง
การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ	2.70	0.810	ปานกลาง
1. อปท. ส่งเสริมการฝึกอาชีพที่เหมาะสมกับวัยและความสามารถของผู้สูงอายุ	2.87	1.142	ปานกลาง
2. อปท. ส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแก่ผู้สูงอายุเพื่อเสริมสร้างรายได้	2.73	1.069	ปานกลาง
3. อปท. จัดหางานให้ผู้สูงอายุรับไปที่บ้าน (Work From Home) ตามความถนัด	2.31	1.010	น้อย
4. อปท. ส่งเสริมให้มีตลาดชุมชน	2.92	1.170	ปานกลาง
5. อปท. ส่งเสริมการปฏิบัติได้จริงในเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	2.68	1.005	ปานกลาง

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่น	$\bar{X}$	S.D	แปลผล
การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ	2.70	0.810	ปานกลาง
1. อปท. ส่งเสริมการฝึกอาชีพที่เหมาะสมกับวัยและ ความสามารถของผู้สูงอายุ	2.87	1.142	ปานกลาง
2. อปท. ส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแก่ผู้สูงอายุเพื่อ เสริมสร้างรายได้	2.73	1.069	ปานกลาง
3. อปท. จัดหางานให้ผู้สูงอายุรับไปที่บ้าน (Work From Home) ตามความถนัด	2.31	1.010	น้อย
4. อปท. ส่งเสริมให้มีตลาดชุมชน	2.92	1.170	ปานกลาง
5. อปท. ส่งเสริมการปฏิบัติได้จริงในเรื่องปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง	2.68	1.005	ปานกลาง
การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้	3.30	1.002	ปานกลาง
1. อปท. ประชาสัมพันธ์ให้ผู้สูงอายุทราบถึงสิทธิ์หรือ สวัสดิการที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดให้บริการ	3.25	1.195	ปานกลาง
2. อปท. มีกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับโรคเรื้อรัง และการ ป้องกันภาวะแทรกซ้อน จากโรคเรื้อรัง โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคข้อเข่าเสื่อม	3.35	1.151	ปานกลาง
3. อปท. มีกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันโรค ระบาดโควิด -19	3.61	1.276	มาก
4. อปท. มีการรณรงค์ให้ความรู้ความเข้าใจ เพื่อลดความ เสี่ยงในเรื่องภัยทางสังคมต่าง ๆ	2.98	1.129	ปานกลาง
การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ	3.13	0.870	ปานกลาง
1. อปท. ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุรับสวัสดิการด้านรายได้พื้นฐาน เช่นเบี้ยยังชีพ	3.76	1.229	มาก
2. อปท. จัดตรวจสุขภาพประจำอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง	3.34	1.336	ปานกลาง
3. อปท. สนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวและผู้ดูแล ผู้สูงอายุมีศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุ	3.04	1.009	ปานกลาง
4. อปท. ประสานหรือดำเนินการให้มีบริการปรึกษา เกี่ยวกับสุขภาพกายและสุขภาพจิตอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง	2.76	.992	ปานกลาง
5. อปท. จัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุ เช่น รถเข็น ไม้เท้า	2.83	1.237	ปานกลาง
6. อปท. สนับสนุนจัดตั้งกองทุนชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ	2.69	1.132	ปานกลาง
7. อปท. สนับสนุนจัดตั้งชมรม หรือโรงเรียนผู้สูงอายุ	3.10	1.365	ปานกลาง
8. อปท. มีบริการเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุตามที่อยู่อาศัย	3.45	1.283	ปานกลาง
9. อปท. ประสานเรื่องฉาปนกิจสำหรับผู้สูงอายุ	3.25	1.220	ปานกลาง

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่น	$\bar{X}$	S.D	แปลผล
ด้านการบริหารจัดการ	2.92	0.844	ปานกลาง
1. อปท. มีการสำรวจ ค้นหาและจัดทำฐานข้อมูลผู้สูงอายุ ที่อยู่ครัวเรือนข้ามรุ่นที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน	2.67	0.938	ปานกลาง
2. อปท. มีการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายผู้สูงอายุ เช่น การฝึกอบรมผู้นำชมรมผู้สูงอายุ อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ	3.05	1.004	ปานกลาง
3. อปท. มีการสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ด้านสุขภาพ ด้าน ครอบครัว ด้านเศรษฐกิจสังคม ด้านความปลอดภัยในชีวิตและ ทรัพย์สิน และด้านสิ่งแวดล้อม ที่สอดคล้องกับการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม	3.03	0.934	ปานกลาง
รวมทุกด้าน	3.01	0.722	ปานกลาง

จากตารางที่ 2 ระดับมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ
ในครอบครัวข้ามรุ่น ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยระดับ
ปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด
($\bar{X} = 3.30$, S.D = 0.797) รองลงมาคือ การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ($\bar{X} = 3.13$,
S.D = 0.870) การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ ($\bar{X} = 3.03$, S.D = 0.79)
การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ ($\bar{X} = 2.99$, S.D = 0.781) การบริหารจัดการ ($\bar{X} = 2.92$,
S.D = 0.844) และ ด้านการส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ ($\bar{X} = 2.70$, S.D = 0.810) ตามลำดับ

เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ทุกด้านมีค่าเฉลี่ยระดับปานกลาง มีรายละเอียด ดังนี้

การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ โดยภาพรวม มีค่าเฉลี่ยระดับปาน
กลาง ($\bar{X} = 3.03$, S.D = 0.797) โดยประเด็น อปท. มีกิจกรรมส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุ
กับคนทุกวัย มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 3.90$, S.D = 0.919) รองลงมา คือ อปท. มีกิจกรรมรณรงค์ให้
สังคม ชุมชน มีจิตสำนึก และตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ ($\bar{X} = 3.06$, S.D = 1.042)
และ อปท. มีกิจกรรมส่งเสริมให้ประชาชนทุกวันเรียนรู้และมีส่วนร่วมดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว
($\bar{X} = 3.03$, S.D = 1.042)

การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยระดับปานกลาง
($\bar{X} = 2.99$, S.D = 0.781) โดยประเด็น อปท. ส่งเสริมการออกกำลังกายที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ
มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 3.35$, S.D = 1.204) รองลงมา คือ อปท. มีบริการอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ
เช่น ดูแลสภาพแวดล้อมภายในบ้าน ช่วยทำความสะอาดบ้าน ($\bar{X} = 3.20$, S.D = 1.172)
และ อปท. มีกิจกรรมส่งเสริมการบริโภคอาหารตามหลักโภชนาการ ($\bar{X} = 3.19$, S.D = 1.150)

การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.70$,
S.D = 0.810) โดยประเด็น อปท. ส่งเสริมตลาดชุมชนมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 2.92$, S.D = 1.170)
รองลงมาคือ อปท. ส่งเสริมการฝึกอาชีพที่เหมาะสมกับวัยและความสามารถของผู้สูงอายุ ($\bar{X} = 2.87$,
S.D = 1.142) และ อปท. ส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแก่ผู้สูงอายุเพื่อเสริมรายได้ ($\bar{X} = 2.73$, S.D =
1.069)

การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้ โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.30$, S.D = 1.002) โดยประเด็น อปท. มีกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันโรคระบาดโควิด-19 มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 3.61$, S.D = 1.276) รองลงมา คือ อปท. มีกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับโรคเรื้อรัง และการป้องกันภาวะแทรกซ้อน จากโรคเรื้อรัง โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคข้อเข่าเสื่อม ($\bar{X} = 3.35$, S.D = 1.151) อปท. ประชาสัมพันธ์ให้ผู้สูงอายุทราบถึงสิทธิหรือสวัสดิการที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดให้บริการ ($\bar{X} = 3.25$, S.D = 1.195)

การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.13$, S.D = 0.870) โดยประเด็น อปท. ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุรับสวัสดิการด้านรายได้พื้นฐาน เช่น เบี้ยยังชีพ มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 3.76$, S.D = 0.870) รองลงมา คือ อปท. มีบริการเยี่ยมเยือนผู้สูงอายุ ตามที่อยู่อาศัย ($\bar{X} = 3.45$, S.D = 1.283) และ อปท. จัดตรวจสุขภาพประจำปีอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง ($\bar{X} = 3.34$, S.D = 1.336)

การบริหารจัดการ โดยภาพมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.92$, S.D = 0.844) โดยประเด็น อปท. มีการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายผู้สูงอายุ เช่น การฝึกอบรมผู้นำชมรมผู้สูงอายุ อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 3.05$, S.D = 0.844) รองลงมา คือ อปท. มีการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายผู้สูงอายุ เช่น การฝึกอบรมผู้นำชมรมผู้สูงอายุ อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ ($\bar{X} = 3.03$, S.D = 0.934) และ อปท. มีการสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ด้านสุขภาพ ด้านครอบครัว ด้านเศรษฐกิจสังคม ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และด้านสิ่งแวดล้อม ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ($\bar{X} = 2.37$, S.D = 0.938)

ส่วนที่ 3 การเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม

ตารางที่ 3 ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยรวมและรายด้าน จำแนกตามเพศ

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	t	Sig.
1. การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ	1.697	0.090
2. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ	1.249	0.212
3. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ	1.400	0.162
4. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้	0.763	0.446
5. การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ	0.232	0.816
6. การบริหารจัดการ	0.278	0.781
ภาพรวม	1.075	0.283

จากตารางที่ 3 พบว่า ผู้สูงอายุที่มีเพศต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยภาพรวม และ รายด้านไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ 4 ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยรวมและรายด้าน จำแนกตามอายุ

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	F	Sig.
1. การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ	0.824	0.090
2. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ	0.242	0.212
3. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ	0.569	0.162
4. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้	0.483	0.446
5. การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ	1.000	0.816
6. การบริหารจัดการ	0.546	0.781
ภาพรวม	0.645	0.283

จากตารางที่ 4 พบว่า ผู้สูงอายุที่มีอายุต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยภาพรวม และรายด้านไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ 5 ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยรวมและรายด้าน จำแนกตามสถานภาพสมรส

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	t	Sig.
1. การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ	4.012	0.019*
2. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ	2.685	0.069
3. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ	7.382	0.001*
4. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้	0.689	0.503
5. การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ	1.640	0.195
6. การบริหารจัดการ	2.422	0.090
ภาพรวม	3.235	0.040*

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 5 พบว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า แตกต่างกันในการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุและการส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ

ตารางที่ 6 ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยรวมและรายด้าน จำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	F	Sig.
1. การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ	3.811	0.002*
2. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ	2.622	0.024*
3. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ	1.444	0.207
4. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้	5.588	0.000*
5. การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ	2.857	0.015*
6. การบริหารจัดการ	3.580	0.004*
ภาพรวม	4.300	0.001*

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 6 พบว่า ผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาสูงสุดมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ต่างกันในการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้ การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ และ การบริหารจัดการ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ตารางที่ 7 ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงาน การเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยรวมและรายด้าน จำแนกตามลักษณะครอบครัว

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	t	Sig.
1. การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ	-0.154	0.878
2. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ	0.499	0.618
3. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ	0.407	0.685
4. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้	1.868	0.063
5. การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ	2.017	0.044*
6. การบริหารจัดการ	1.510	0.132
ภาพรวม	1.266	0.206

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 7 พบว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในลักษณะครอบครัวที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า แตกต่างกันด้านการคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ตารางที่ 8 ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงาน การเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยรวมและรายด้าน จำแนกตามภาวะสุขภาพ

มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	t	Sig.
1. การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ	-2.405	0.017*
2. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ	-1.186	0.236
3. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ	-0.633	0.527
4. การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้	-0.561	0.575
5. การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ	-0.693	0.489
6. การบริหารจัดการ	-0.957	0.339
ภาพรวม	-1.228	0.220

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 8 พบว่า ผู้สูงอายุที่มีอาศัยมีภาวะสุขภาพต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า แตกต่างกันการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

อภิปรายผล

1. ผลการวิเคราะห์มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม

จากผลการวิเคราะห์มาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทั้งโดยรวมและรายด้าน ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยสอดคล้องกับผลการศึกษาของ (พระชนพล กนตสีโล (เรื่อนเพ็ชร), 2561, น. 82)) พบว่า ผู้สูงอายุมีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาล ตำบลเทพกษัตรี อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต อยู่ในระดับปานกลาง In-tahnon.W (2021, p. 1376) พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในช่วงการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นช่วงของการแพร่ระบาดโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) ระยะที่ 2 การรื้อฟื้นในชุมชนน้อย และยังมีความวิตกกังวล ระมัดระวังในการดำเนินชีวิต การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม รวมทั้งการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ว่าเป็นกิจกรรมช่วงวันสงกรานต์ กิจกรรมการพัฒนาอาชีพ กิจกรรมสนทนากาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งไม่สามารถดำเนินงาน ตามแผนที่วางไว้ ประกอบกับบางท้องถิ่นยังไม่ได้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ หรือศูนย์ส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ เพื่อส่งเสริมการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ ให้ผู้สูงอายุได้มีสถานที่ในการจัดกิจกรรม และบริการส่งเสริมด้านอาชีพ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ การดำเนินงานด้านผู้สูงอายุจึงเป็นในลักษณะการให้ความช่วยเหลือแบบชั่วคราว เช่น การแจกผ้าอ้อม การจ่ายเบี้ยยังชีพแบบขั้นบันได และขาดฐานข้อมูลการสะท้อนถึงประเภท ความต้องการที่แท้จริงของผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น เป็นต้น ซึ่ง (พนิดา ภูงามดี, และ เอกพร รักความสุข , 2561, น.168) พบว่า การดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545 – 2556) บ่งชี้ว่ายุทธศาสตร์ที่ยังไม่ผ่านเกณฑ์และต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือ ยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ เทียนแก้ว เลี่ยมสุวรรณ (2563, น. 161) พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้มีการกำหนดนโยบายสวัสดิการเพื่อผู้สูงอายุโดยตรงต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ได้กำหนดนโยบายที่สะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับการดูแลประชาชนโดยรวมที่ไม่ได้ระบุเฉพาะกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม

จากผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นผู้สูงอายุต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม พบว่า ผู้สูงอายุที่มีเพศ อายุ ต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินงานการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยรวมและรายด้าน ไม่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษางาน Intahnon W., (2021, p.1376) พบว่า ผู้สูงอายุที่มีเพศ กันมีความคิดเห็นต่อบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีแนวทางในการช่วยเหลือ พัฒนาผู้สูงอายุที่ให้ความเท่าเทียม ไม่เลือกปฏิบัติว่าผู้สูงอายุจะเป็นเพศชาย หรือ เพศหญิง และอายุเท่าใด ประกอบกับกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นในฐานะเป็นหน่วยงาน ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการส่งเสริม สนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง และมีศักยภาพ ได้ปรับปรุงคู่มือ เอกสารมาตรฐานการดำเนินงานผู้สูงอายุ เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้เป็นคู่มือและแนวทาง ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีมาตรฐานและให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และสภาพปัญหาความต้องการของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545—2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2553 ที่มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ในขณะที่ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม โดยรวม และการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจแตกต่างกัน ซึ่ง จำเริญ ภาวิจิตร (2536) กล่าวว่า กลุ่มคนที่มีภูมิหลังแตกต่างกันโดยทั่ว ๆ ไป ย่อมมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปด้วย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรส มีคู่สมรสช่วยแบ่งเบาภาระกิจกรรมภายในครัวเรือน ช่วยดูแลหลาน จึงสามารถจัดสรรเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมการเตรียมความพร้อมที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดำเนินการ

ส่วนผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาสูงสุดต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม ต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระธนพล กนตสีโล (เรื่อนเพ็ชร) (2561, น. 85) พบว่า ผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลเทพกระษัตรี อำเภอดงหลวง จังหวัดภูเก็ตแตกต่างกัน และ จำเริญ ภาวิจิตร (2536, น. 248) ได้กล่าวว่าถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดความคิดเห็นต่างกันขึ้นอยู่กับกลุ่มทางสังคมในหลายประการ เช่น ภูมิหลังทางสังคม (Social Background) กลุ่มคนที่มีภูมิหลังแตกต่างกันโดยทั่ว ๆ ไป ย่อมมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปด้วย รวมทั้งกลุ่มอ้างอิง (Reference Groups) กลุ่มกระตือรือร้นและกลุ่มเฉื่อยชา (Active and Passive Groups)

ในขณะที่ผู้สูงอายุที่มีลักษณะครอบครัวต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนม ด้านการคุ้มครองทางสังคมแตกต่างกัน การที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่เพียงลำพังกับหลานอาจยังมองว่าเบี้ยยังชีพที่ได้รับแต่ละเดือน รวมทั้งการจัดส่งความสะดวกเช่น ไม่เท่า รถเข็น และการจัดตั้งกองทุนชุมชนเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุในชุมชนยังไม่เพียงพอที่จะทำให้ผู้สูงอายุ

มีความมั่นคงและคุณภาพชีวิตที่ดี โดยผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนและไม่ได้วางแผนเตรียมตัวเพื่อเก็บไว้ใช้ยามบั้นปลายเงินที่ได้รับจากบุตรที่ส่งกลับมาให้มีไม่มาก ผู้สูงอายุจึงมีความต้องการเงินสงเคราะห์ เบี้ยยังชีพ รวมทั้งการช่วยเหลือให้ผู้สูงอายุมีรายได้เสริมจากการทำงานเล็ก ๆ น้อยตามความต้องการจะทำให้ผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ปิยวัฒน์ เกตุวงศ์ และคณะ (2561, น. 91)

สำหรับผู้สูงอายุที่มีภาวะสุขภาพต่างกันมีความคิดเห็นต่อมาตรฐานการดำเนินการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดนครพนมด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุต่างกัน โดยผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัวอาจเห็นว่าการดำเนินการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่ำกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีโรคประจำตัว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัวจำเป็นต้องเดินทางไปพบแพทย์ในทุกเดือนทำให้ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เช่น ค่าจ้างเหมารถ เพราะบางพื้นที่ไม่มีรถโดยสารประจำทาง หรือมีแต่จะให้บริการเฉพาะช่วงเวลาเช้า ถึงเที่ยง ทำให้เกิดความวิตกกังวลต่อภาระค่าใช้จ่ายที่ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต และกังวลต่อภาวะสุขภาพตนเองหากคนในครอบครัวละเลยไม่ดูแลเอาใจ ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรดำเนินการเตรียมความพร้อมให้กับประชาชนแบบเชิงรุกและต่อเนื่องเพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ ซึ่งผู้สูงอายุในกลุ่มครัวเรือนเปราะบางต้องการบริการและสวัสดิการทั้งด้านสาธารณสุข ด้านการเงิน ด้านการเดินทางเข้าร่วมกิจกรรม การตรวจเยี่ยมสุขภาพเบื้องต้น ผู้ดูแลช่วยเหลือยามเจ็บป่วย รถรับ – ส่งเมื่อต้องไปโรงพยาบาล ปิยวัฒน์ เกตุวงศ์ และคณะ (2561, น. 92)

ข้อเสนอเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากผลการวิจัยที่ปรากฏ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีการทบทวน ปรับปรุง และพัฒนาการดำเนินงานเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น ในด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยผู้สูงอายุ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านความรู้ การคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ และการบริหารจัดการเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ เนื่องจากผลการวิจัยมีระดับมาตรฐานการดำเนินอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด 3 อันดับ เรียงตามลำดับจากน้อยไปหามาก ได้แก่

1.1 การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีการสำรวจศักยภาพและความต้องการของผู้สูงอายุที่ต้องการมีอาชีพ และรายได้เนื่องจากผู้สูงอายุบางรายที่อาศัยอยู่เพียงลำพังกับหลานอาจมีข้อจำกัดทั้งด้านการเคลื่อนไหว เวลาและการเดินทางที่ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาอาชีพได้ โดยการจัดหางานให้ผู้สูงอายุรับไปที่บ้าน (Work From Home) ตามความถนัด รวมทั้งควรพัฒนาพื้นที่ว่างเปล่า หรือพื้นที่สาธารณะประโยชน์ในชุมชนให้เป็นตลาดชุมชนเพื่อให้ผู้สูงอายุนำสินค้าของครัวเรือน สินค้าของชมรมออกมาจำหน่าย และมีโอกาสได้พบปะ พูดคุยกับเพื่อนบ้าน

1.2 การส่งเสริมพัฒนาผู้สูงอายุด้านสุขภาพ ด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแผนงาน การดำเนินกิจกรรม โครงการทางสังคม กิจกรรมนันทนาการไม่สามารถดำเนินการได้และถูกจำกัดด้วยมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม อย่างไรก็ตามในปี 2565 สถานการณ์การแพร่ระบาดโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) ได้คลี่คลายลง ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ คือ การทบทวนแผนการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุให้ครอบคลุมในทุกมิติและตัวชี้วัดมาตรฐานการสงเคราะห์ผู้สูงอายุทั้งขั้นพัฒนาและขั้นก้าวหน้า และ จัดสรรงบประมาณการจ้างงานอาสาสมัครบริบาลที่ผ่านอบรมจากกรมอนามัยเพื่อให้ความช่วยเหลือกับผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น และมีภาวะพึ่งพิง

1.3 ด้านการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ข้อเสนอแนะ คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรค้นหาและจัดทำฐานข้อมูลผู้สูงอายุที่อยู่ครัวเรือนข้ามรุ่นที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน และสร้างเครือข่ายการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

2.1 จากผลการศึกษา พบว่า มาตรฐานการดำเนินการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ดังนั้น ควรมีการดำเนินการวิจัยปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัดในการดำเนินงานเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น

2.2 จากผลการศึกษา พบว่า ประเด็นที่ผู้สูงอายุเห็นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการดำเนินการน้อยที่สุดคือ การจัดหางานให้ผู้สูงอายุรับไปทำที่บ้าน (Work From Home) ตามความถนัด ดังนั้น ควรมีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์ถึงศักยภาพ ความต้องการ รวมทั้งแนวทางกาสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่องในการขับเคลื่อนการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น

บรรณานุกรม

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2565, 4 พฤศจิกายน). สถิติผู้สูงอายุ สัญชาติไทยและมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน มกราคม 2565. สืบค้นจาก <https://www.dop.go.th/th/know/side/1/1/1159>.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2562, 17 มิถุนายน). ยุทธศาสตร์กระทรวง พ.ศ. 2560-2564. สืบค้นจาก <http://www.m-society.go.th>.
- กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. (2549). แนวทางปฏิบัติตามมาตรฐานการส่งเสริมอาชีพ: กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพฯ.
- จำเรียง ภาวจิตร. (2536). สาธารณมิติ. กรุงเทพฯ: สารมวลชน
- เทียนแก้ว เลี่ยมสุวรรณ. (2563). นวัตกรรมนโยบายสวัสดิการเพื่อผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออก. วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง, 9(1), 161-186.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2556). การวิจัยเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

- ปิยวัฒน์ เกตุวงศา, ชุติมา อยู่สมบุรณ์, กรกนก พงษ์ประดิษฐ์, นันทวัน ป้อมคำย, ขวัญละอ นวลละออง, และณกร วงษ์สิงห์ (2561). *กลไกของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลครัวเรือนเปราะบาง: กรณีศึกษาครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอยู่คนเดียว*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พระชนพล กนต์ลีโล (เรือนเพ็ชร). (2561). *การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลเทพกระษัตรี อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต*. หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พนิดา ภู่งามดี และเอกพร รักความสุข. (2561). *การพัฒนาการบริการสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในช่วงปี พ.ศ. 2560-2564*. *มหาจุฬาริชาการ*, 5(1), 168-183.
- พณิภา บุญจรัส. (2558). *การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานชมรมผู้สูงอายุ ตำบลธาตุน้อย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี*. *วารสารเทคโนโลยีภาคใต้*, 8(2), 1-7.
- วณิชชา ณรงค์ชัย, และดุขฤ์ อายุวัฒน์. (2554). *รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน*. *วารสารวิจัย มช. (บศ.)*, 11(3), 101-110.
- สุภารัตน์ สุดสมบุรณ์, วิรัตน์ ธรรมาภรณ์, และ ปุณณพัฒน์ ไชยเมธ. (2559). *บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลผู้สูงอายุไทย*. *วารสารเทคโนโลยีภาคใต้*, 9(1), 121-127.
- สถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2563). *รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย ปี 2563*. มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุ.
- Intahnon, W. (2021). *Roles of Local Administrative Organizations in Life Quality Development of Elderly People in Special Economic Zone of Nakhon Phanom*. *Review of International Geographical Education*, 11(8), 1376-1384.
- UNFPA. (2016). *รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ.2558 โฉมหน้าครอบครัวไทย ยุคเกิดน้อยอายุยืน*. Bangkok: The United Nations Population Fund Thailand and the Office of the National Economic and Social Development Board.
- Yamane, T. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis. Third edition*. Newyork: Harper and Row Publication.

Situation and Management of Social Enterprise Through Community Interest Company on Participation of Community Approach International and Context of Thailand

Suriya Butrapun^{*}

Apichart Jai-aree^{**}

Sunti Srisuantang^{**}

(Received Date: November 7, 2022, Revised Date: January 26, 2023, Accepted Date: January 30, 2023)

Abstract

The objectives of the article were to 1) study the Social Enterprise situation in foreign countries and Thailand context; and 2) study the concept of operating social enterprises, businesses that were interested in community participation according to the concept of corporate social responsibility, social enterprise, community involvement, and the theory of community empowerment. This research was quantitative by reviewing literature from papers, theses, and academic books in Thai and foreign languages. Semi-structured in-depth interviews were collected. The key informants were non-profit organizations, corporate social responsibility businesses, and community enterprises, comprising 17 people. Using content analysis, the results showed that:

1. Overseas, the situation of social enterprises in line with sustainable development approaches creates job creation and generates income along with social and economic growth and environmental development. They are returning benefits to communities and organizations as recipients of social enterprise services. Thailand established a limited company to help with tax measures. Significant differences exist between business models where partners or shareholders share profits.

2. Social enterprises, a business operating model that benefits from linking operations through synergies, community empowerment, and development partner agencies, provide role-based support to help from community participation to create continuity and sustainability.

Keywords: Social Enterprise, Participation of Community, Developing Alliances, CSR

^{*} Student of Doctoral Program in Faculty of Education and Development, Kasetsart University

^{**} Associate Professor in Faculty of Education and Development, Kasetsart University

สถานการณ์ แนวทางดำเนินการวิสาหกิจเพื่อสังคมธุรกิจสร้างประโยชน์ จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในต่างประเทศ และบริบทประเทศไทย

สุรียา บุตรพันธ์^{*}
อภิชาติ ใจอารีย์^{**}
สันติ ศรีสวนแดง^{**}

(วันรับบทความ: 7 พฤศจิกายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 26 มกราคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 30 มกราคม 2566)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศและบริบทประเทศไทย และ 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมธุรกิจสร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน ตามกรอบแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม วิสาหกิจเพื่อสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชน และทฤษฎีการเสริมสร้างพลังชุมชน การวิจัยนี้เป็นเชิงคุณภาพโดยการทบทวนวรรณกรรมจากบทความวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือวิชาการทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ เก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกชนิดกึ่งโครงสร้าง ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ องค์กรไม่แสวงหากำไร ธุรกิจความรับผิดชอบต่อสังคม และวิสาหกิจชุมชน จำนวน 17 คน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า

1. ต่างประเทศสถานการณ์ของวิสาหกิจเพื่อสังคมให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนเกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ควบคู่กับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม การคืนประโยชน์ให้แก่ชุมชนและองค์กรฐานะผู้รับบริการจากวิสาหกิจเพื่อสังคม ประเทศไทย จัดตั้งเป็นบริษัทจำกัดเพื่อช่วยมาตรการภาษี แยกรูปแบบธุรกิจหลากหลายมีการแบ่งปันกำไรและไม่แบ่งปันกำไรให้แก่ผู้ที่เป็นหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

2. วิสาหกิจเพื่อสังคมรูปแบบการดำเนินงานธุรกิจสร้างประโยชน์จากการเชื่อมโยง การดำเนินกิจการผ่านการประสานพลัง การเสริมพลังชุมชน และหน่วยงานภาคีการพัฒนาให้การสนับสนุนตามบทบาทเพื่อสร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้เกิดความต่อเนื่องและเกิดความยั่งยืน

คำสำคัญ: วิสาหกิจเพื่อสังคม, การมีส่วนร่วมของชุมชน, ภาคีการพัฒนา, ความรับผิดชอบต่อสังคม

^{*} นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

^{**} รองศาสตราจารย์, คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทนำ

การขับเคลื่อนตามโมเดลไทยแลนด์ 4.0 ตามวิสัยทัศน์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจที่ใช้รูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) ซึ่งมีแพร่หลายในต่างประเทศ ส่วนในประเทศไทยเรียกชื่อหลากหลาย เช่น ธุรกิจเพื่อสังคม กิจกรรมเพื่อสังคม ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ.2562 ในพระราชบัญญัตินี้วิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีจุดหมายหลักในการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยใช้กลไกการบริหารจัดการที่ดีของภาคธุรกิจมาผนวกกับความรู้และนวัตกรรมเพื่อสร้างรายได้หลักจากสินค้าและบริการให้กับคนในชุมชน (ราชกิจจานุเบกษา, 2562) ปัจจุบันมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่การสร้างความสำเร็จยังไม่แพร่หลายและไม่เป็นที่รู้จัก หน่วยงานที่ดูแลในการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม คือ สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ การพัฒนาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ดำเนินการตามหลักธุรกิจเพื่อให้ธุรกิจเติบโต มีผลตอบแทนระดับหนึ่งเพื่อนำกำไรไปใช้ในการแก้ไขปัญหาและนำไปสู่แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีจุดยืนของความรับผิดชอบต่อสังคมและการพัฒนาสังคม นำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ในความสำเร็จของการประกอบธุรกิจและผลกระทบทางสังคมควบคู่กันไป การนำมาเป็นแนวคิดนักพัฒนาสังคมกับการบริหารจัดการแบบผู้ประกอบการสังคม (Social Entrepreneurship) จึงเป็นแนวทางการสร้างกลไกสำคัญเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้และร่วมแก้ไขปัญหาชุมชน (ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ, 2558)

วิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศ ตามที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดสำคัญ 1) วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นหน่วยงานทางธุรกิจ 2) รูปแบบของวิสาหกิจเพื่อสังคมมีความหลากหลาย 3) จุดประสงค์เป็นเป้าหมายหลักขององค์กรที่ชัดเจนในการสร้างประโยชน์หรือแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม 4) วิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นต้องการผลกำไรและผลประโยชน์เพื่อความอยู่รอด แต่ไม่ได้มุ่งสร้างกำไรให้มากที่สุดเพื่อแบ่งปันผู้ถือหุ้นและเจ้าของวิสาหกิจ (ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ, 2558; รัตพงษ์ สอนสุภาพ และบุญสม เกษะประดิษฐ์, 2561; ดิยุทธพรณ์ ประทีปพรณรงค์, 2563) ในมุมมองนักวิชาการไทยเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นเครื่องมือช่วยลดปัญหาชุมชนและสังคม ลดช่องว่างระหว่างกลุ่มคนทำให้เกิดความเป็นธรรมและช่วยลดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้อย่างมีเหตุผลและยั่งยืน มีการดำเนินการเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทางกว้างขวางมีการนำแนวคิดการดำเนินวิสาหกิจเพื่อสังคมได้รับความนิยมนำมาดำเนินการอย่างแพร่หลาย และประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาสังคมในต่างประเทศ รูปแบบใหม่ของวิสาหกิจเพื่อสังคมทำให้เกิดการผสมผสานทั้งเป้าหมายและวิธีการดำเนินงานด้านการกุศลและธุรกิจเข้าด้วยกัน สามารถตอบสนองด้านจิตวิญญาณของคนกลุ่มที่ต้องการทำมาหาเลี้ยงชีพโดยมิได้หวังกำไรสูงสุดแต่สามารถแก้ไขปัญหาของสังคม จากหลักการดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคม สามารถสร้างการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนให้สอดคล้องกับแนวทางการสร้างคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบคนอื่น เป็นผู้ดำเนินธุรกิจระดับชุมชนที่มีจิตสำนึกร่วมในการช่วยเหลือผู้คนที่ก่อให้เกิดมลพิษสิ่งแวดล้อม และมุ่งเน้นการดูแลรับผิดชอบต่อสังคมในรูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืน (วิชัย โชควิวัฒน์, 2560) ตามนโยบายของภาครัฐ

ไปสู่การประยุกต์ใช้และนำไปปฏิบัติเพื่อสร้างความเข้าใจผ่านการให้ความรู้เพื่อการขับเคลื่อนวิสาหกิจเพื่อสังคมยังมีช่องว่างในการทำให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน เช่น อาจจะเป็นการประกอบการที่มีใช้การค้าจึงมีรูปแบบองค์กรที่แสวงหากำไรหรือไม่แสวงหากำไร และหากมีกำไรจะนำไปขยายหรือลงทุนในวิสาหกิจเพื่อสังคมต่อหรือจะแบ่งปันกำไรบางส่วนคืนให้เจ้าของเป็นผู้ถือหุ้น จึงมีการส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมทั่วประเทศไทย เพื่อให้สอดคล้องยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) การกำหนดกลยุทธ์ที่สำคัญการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศโดยมุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2562) ความสามารถในการแข่งขันเกิดความยั่งยืนสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564) การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน โดยมุ่งเน้น การสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ อีกทั้งรัฐบาลตั้งเป้าหมาย และกำหนดนโยบายสำคัญเร่งด่วนในการลดความเหลื่อมล้ำของสังคม เสริมเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็งครอบคลุมทั่วประเทศ โดยมีแนวคิดสำคัญให้ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานกับภาครัฐตามแนวนโยบายของประเทศ แนวทางยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาในด้านทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

บทความวิจัยนี้นำเสนอการศึกษาสถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศและบริบทประเทศไทย และแนวคิดการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมผ่านธุรกิจสร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน ประโยชน์ที่จะเกิดแก่วงวิชาการและสังคมเป็นแนวทางการนำแผนสู่การปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายการขับเคลื่อนเพื่อสร้างรายได้ให้ชุมชน และประชาชนมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับภารกิจของกรมการพัฒนาชุมชนที่มุ่งส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยวิสาหกิจเพื่อสังคมกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากผ่านภูมิสังคมของพื้นที่ซึ่งเป็นรูปแบบที่สอดคล้องความต้องการผู้อาศัยอยู่ในชุมชน

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศและบริบทประเทศไทย
- 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมผ่านธุรกิจผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหาสนใจศึกษาสถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศและบริบทประเทศไทย เพื่อวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยชุมชนผ่านธุรกิจสร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน ประโยชน์ที่จะเกิดแก่วงวิชาการและสังคมเป็นแนวทางการนำแผนสู่การปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายการขับเคลื่อนเพื่อสร้างรายได้ให้ชุมชนและประชาชนมีความพร้อมริเริ่มนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติแบบล่างขึ้นบน (Bottom Up Approach) ในประเทศไทย ผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ถึงโครงสร้างจากบุคลากรขององค์กรไม่แสวงหากำไรธุรกิจที่ยึดหลักความรับผิดชอบต่อสังคม และวิสาหกิจชุมชน

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ความรับผิดชอบต่อสังคม

ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย (2560) อธิบายว่าความรับผิดชอบต่อสังคมมีความสำคัญตามมาตรฐานระหว่างประเทศ ISO 26000 ได้กำหนดไว้ให้การดำเนินธุรกิจโดยมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะขอบเขตของ CSR ที่ธุรกิจทำประโยชน์ให้สังคมในรูปแบบของกิจกรรมเพื่อสังคม ควรดำเนินงานตามความรับผิดชอบต่อสังคมในกระบวนการทำธุรกิจ (CSR In-process) การที่ธุรกิจมีเป้าหมายที่ถูกต้อง เปรียบเสมือนมีเข็มทิศช่วยในการดำเนินธุรกิจมิให้ต้องประสบปัญหาและอุปสรรคจากการดำเนินงานที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคมตั้งแต่ต้นทาง สอดคล้องกับ Zimmerli, Richter, & Holzinger (2007) กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีเพื่อจัดการให้เกิดกิจกรรมที่ประพจน์หรือปฏิบัติบางอย่างขององค์กรธุรกิจอาจจะทำให้เกิดความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต้องออกมากดดันองค์กรธุรกิจให้เปลี่ยนพฤติกรรมหรือการปฏิบัติที่ทำให้เกิดปัญหา และเสนอแนะถึงความรับผิดชอบต่อสังคม แบ่งมิติ ได้ 5 มิติ ดังนี้ 1) มิติด้านเศรษฐกิจ 2) มิติด้านสังคม 3) มิติด้านสิ่งแวดล้อม 4) มิติด้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 5) มิติด้านการกระทำโดยสมัครใจ

Kotler, and Lee (2005) ได้อธิบายว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นบทบาทขององค์กรหรือบริษัทที่ดำเนินการเพื่อความสุขและการมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีในสังคม ซึ่งถือเป็นแนวปฏิบัติและการดำเนินธุรกิจของบริษัท โดยอาจเป็นการช่วยเหลือ สนับสนุน หรือการบริจาค ซึ่งจะต้องมีหลักจริยธรรมและการจัดการที่ดี อีกทั้งยังถือเป็นส่วนหนึ่งในการแสดงความรับผิดชอบต่อประเด็นเรื่องของสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องต่อการดำเนินงานตามแนวทางความรับผิดชอบต่อสังคม

วิสาหกิจเพื่อสังคม

Dees (2001) ให้ความหมายว่า วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นกระบวนการที่สำคัญที่แสดงให้เห็นมากกว่าองค์กรธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม เนื่องจากเป้าประสงค์ของการจัดตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคมขึ้น เพื่อสร้างโอกาสการประกอบอาชีพสำหรับผู้ด้อยโอกาส ซึ่ง Elkington (1997) กล่าวถึงทฤษฎีไตรภพไรสุทธิ (Triple Bottom Line) เป้าหมายหลักสามประการของวิสาหกิจเพื่อสังคม ได้แก่ ความมั่นคงของสังคม ความมั่งคั่งทางการเงิน และความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมจากการริเริ่มจากภาคเอกชนและประชาสังคม โดยโครงสร้างการสนับสนุนทางธุรกิจมีตัวแสดงสำคัญ (ณัฐวิทย์ บุนนาค, 2565) การสร้างมูลค่าทางสังคม (Social Value Creation) ของวิสาหกิจเพื่อสังคมว่าเป็นองค์กรธุรกิจที่มีวัตถุประสงค์เชิงสังคมเป็นหลักการของวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นรูปแบบขององค์กรที่ดำเนินการเชิงธุรกิจเพื่อจุดประสงค์หลักในการสร้างหรือคืนประโยชน์สู่สังคม หรือเพื่อแก้ไขปัญหาในสังคมโดยไม่ได้มุ่งหวังกำไรเป็นเป้าหมายสูงสุด หากมองกำไรเป็นเครื่องมือในการสร้างความต่อเนื่องและยั่งยืนในการดำเนินกิจการ การตั้งราคาของผลิตภัณฑ์จึงไม่ได้ตั้งขึ้นเพื่อผลกำไรสูงสุด แต่จะตั้งในระดับที่เหมาะสมสำหรับการเข้าถึงของกลุ่มเป้าหมายและต้องสามารถครอบคลุมการดำเนินงานแบบลูกผสมได้ เป็นองค์กรในรูปแบบลูกผสม (Hybrid organization) พร้อมทั้งเสนอแบบจำลองลูกผสม (Hybrid Spectrum Model) ที่เสนอทางเลือก

สำหรับองค์กรลูกผสมที่คำนึงถึงคุณค่าทางสังคมและมูลค่าทางเศรษฐกิจ วิสาหกิจเพื่อสังคมถือเป็นองค์กรแบบลูกผสม วิสาหกิจเพื่อสังคมมีการแบ่งผลกำไรออกเป็นสองส่วน คือ สำหรับการคืนประโยชน์สู่สังคม เป็นกิจการที่ผสมผสานลักษณะและรูปแบบขององค์กรไม่แสวงหากำไรและองค์กรแสวงหากำไร วิสาหกิจเพื่อสังคมส่วนใหญ่องค์กรที่มีจุดมุ่งหมายสูงสุดไม่ใช่การทำกำไรสูงสุด แต่เป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อหวังให้เกิดประโยชน์สูงสุดคืนกลับภาคประชาชน ชุมชน สังคม จึงทำให้วิสาหกิจเพื่อสังคมได้รับความสนใจมากขึ้น (ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ, 2558)

วิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) ในพระราชบัญญัติวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 นับเป็นองค์กรรูปแบบใหม่ที่นำทฤษฎีทางสังคม ทฤษฎีการจัดการ ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ มาบูรณาการเข้าด้วยกัน วิสาหกิจเพื่อสังคมจึงเป็นธุรกิจหรือองค์กรที่ตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม โดยมีรายได้หลักมาจากการค้าหรือการให้บริการ (มากกว่าการรับบริจาค) เพื่อพึ่งพาตนเองทางการเงินได้และนำผลกำไรที่เกิดขึ้นไปลงทุนซ้ำเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางสังคม

การมีส่วนร่วมชุมชนและการเสริมสร้างพลังชุมชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมนำมาใช้เป็นแนวทางส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนประชาชน ให้มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจแก้ปัญหาในชุมชน โดยการรวมกลุ่มกันและเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ (อकिन รพีพัฒน์, 2547 อ้างใน อภิชาติ ใจอารีย์, 2559)

นอกจากนี้กระบวนการมีส่วนร่วมประชาชน ได้แก่ **การให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform)** ถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุดแต่เป็น ระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคีเครือข่ายจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสารสิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ การจัดงานแถลงข่าว **การรับฟังความคิดเห็น (Consult)** เป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็นการจัดเวทีสาธารณะ **การเกี่ยวข้อง (Involve)** เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานหรือร่วมเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจเพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูลความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงาน เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ ประชาพิจารณ์การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย **ความร่วมมือ (Collaboration)** เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นหุ้นส่วนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรม ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการและ **การเสริมอำนาจแก่ประชาชน (Empower)** เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจทำได้หลายระดับและหลายวิธีซึ่งบางวิธี การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องละเอียดอ่อนจึงต้องมีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในการให้ข้อมูล ข่าวสาร ที่ถูกต้องแก่ประชาชน การรับฟังความคิดเห็น และการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วม

ทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาในชุมชนและการคืนอำนาจให้กับประชาชน ในระดับฐานรากได้เข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมการพัฒนา ทำให้เห็นพลวัตของชุมชนและ กระบวนการรวมตัวของกลุ่มเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ในการสร้างโอกาส ในการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เกิดเป็นความเข้มแข็ง ได้ระดับหนึ่งได้ (United National, 1981; Karnjanapan, 2001; อภิชาติ ไจอารีย์, 2559)

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ด้วยการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูล จากบทความวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือวิชาการทั้งภาษาไทย/ภาษาต่างประเทศ และสื่อประกอบ เกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคม วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึกชนิด กึ่งโครงสร้าง (In-depth interview) มีรายละเอียดดังนี้

ประชากรที่ใช้ศึกษา กลุ่มตัวอย่าง และการสุ่มตัวอย่าง

การวิจัยมีวิธีการสุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้เกณฑ์เป็นผู้มีส่วนร่วมในความสำเร็จของผู้ที่มีประสบการณ์ดำเนินการวิสาหกิจ เพื่อสังคม ในกรุงเทพมหานคร จังหวัดนครปฐม กาญจนบุรี และเพชรบูรณ์ ประกอบด้วย องค์กร ไม่แสวงหากำไร ได้แก่ มูลนิธิ สมาคม จำนวน 6 ท่าน ธุรกิจความรับผิดชอบต่อสังคม จำนวน 5 ท่าน และวิสาหกิจชุมชน จำนวน 6 ท่าน รวมจำนวนทั้งสิ้น 17 คน โดยวิเคราะห์ความเป็นมา กระบวนการก่อเกิด หลักการและแนวคิด นโยบายขององค์กร รูปแบบการดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน ปัญหาหรือปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขความสำเร็จ ข้อมูลสถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคม ทั้งต่างประเทศและบริบทประเทศไทยเพื่อดูวิวัฒนาการของวิสาหกิจเพื่อสังคมและสังเคราะห์ สู่รูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยชุมชน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถ ถามคำถามได้ตรงประเด็น สามารถเก็บข้อมูลที่ต้องการได้อย่างแท้จริง การกำหนดแนวทาง และโครงสร้างคำถามไว้ก่อนล่วงหน้า อาจมีการปรับเปลี่ยนไปสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในการสัมภาษณ์ คือ เป็นคำถามปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์มีอิสระในการตอบและขยายความ ในมุมมอง ซึ่งอาจนำมาซึ่งผลลัพธ์นอกเหนือจากความคาดหวังผู้วิจัยสามารถพรรณนาและอธิบาย เพื่อให้ข้อมูลน่าเชื่อถือและมีน้ำหนักมากขึ้น

การรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์เอกสาร และรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก มีการวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากการ บันทึกคำพูด และถอดเทปคำพูดเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน โดยแบ่งขั้นตอนการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ การนำผลวิเคราะห์มาอภิปรายร่วมกัน และยืนยันความถูกต้องของข้อมูล โดยหลักการตรวจสอบ 3 สามเส้า คือ 1) มีการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลด้านเวลา สถานที่ และบุคคล เพื่อพิจารณาว่าถ้าเก็บต่างเวลาและสถานที่ ผู้ให้ข้อมูลต่างคนจะยังให้ข้อมูลได้หรือไม่

- 2) มีการตรวจสอบข้อมูลว่าถ้าเปลี่ยนผู้เก็บข้อมูลเป็นผู้ช่วยผู้วิจัย 3 คน แล้วข้อมูลจะได้ข้อมูลตรงกัน
- 3) มีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูล 3 วิธีที่ต่างกันแล้วจะได้ผลเหมือนเดิม เช่น ใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ และการใช้เอกสาร (ชาย โพธิ์สิตา, 25562) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในองค์กรไม่แสวงหากำไร ธุรกิจความรับผิดชอบต่อสังคม และวิสาหกิจชุมชน ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2564 - ธันวาคม 2565

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยศึกษาและวิเคราะห์การกำหนดแนวทางและโครงสร้างคำถามไว้ก่อนล่วงหน้า ประกอบด้วยคำถาม เช่น ความเข้าใจเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นอย่างไร? วิสาหกิจเพื่อสังคมมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนท่านมีความคิดเห็นอย่างไร? กระบวนการเกิด หรือ แรงบันดาลใจต่อการก่อตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยชุมชน ท่านเห็นโอกาสกับการพัฒนาสังคมและชุมชนได้อย่างไร? หากชุมชนมีความสนใจดำเนินการวิสาหกิจเพื่อสังคมผ่านการประสานพลังภาคีการพัฒนา เช่น ประชาสังคม หน่วยงานในพื้นที่ตามบทบาทควรเป็นอย่างไร? หากคนในชุมชนมองเห็นโอกาสในการดำเนินการ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่อย่างสร้างสรรค์ท่านคิดว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยชุมชนและเครือข่ายควรมีรูปแบบการดำเนินการอย่างไร? วิสาหกิจเพื่อสังคมโดยชุมชนควรสนองความต้องการของผู้บริโภคและกลุ่มเป้าหมายใดในการผลิตสินค้าและบริการอะไร? ขายใคร? ทำธุรกิจเพื่ออะไร? เป็นต้น อาจมีการปรับเปลี่ยนไปสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

การทดสอบเครื่องมือ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ แบบสัมภาษณ์ตรวจสอบความสอดคล้องของคำถามและความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ตลอดจนกรอบแนวคิดในการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยขอคำปรึกษาและคำแนะนำจากกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พร้อมชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและคุณสมบัติของผู้เชี่ยวชาญตามหลักเกณฑ์ความเกี่ยวข้องและประสบการณ์ด้านวิสาหกิจเพื่อสังคม อย่างน้อย 1 ปี มาร่วมให้คำแนะนำอย่างต่อเนื่อง การสร้างความสัมพันธ์ผ่านกระบวนการสร้างความไว้วางใจ ตลอดจนการพูดคุยให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่มีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ (ชาย โพธิ์สิตา, 2562)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการดำเนินการ เป็นกระบวนการ ดังนี้

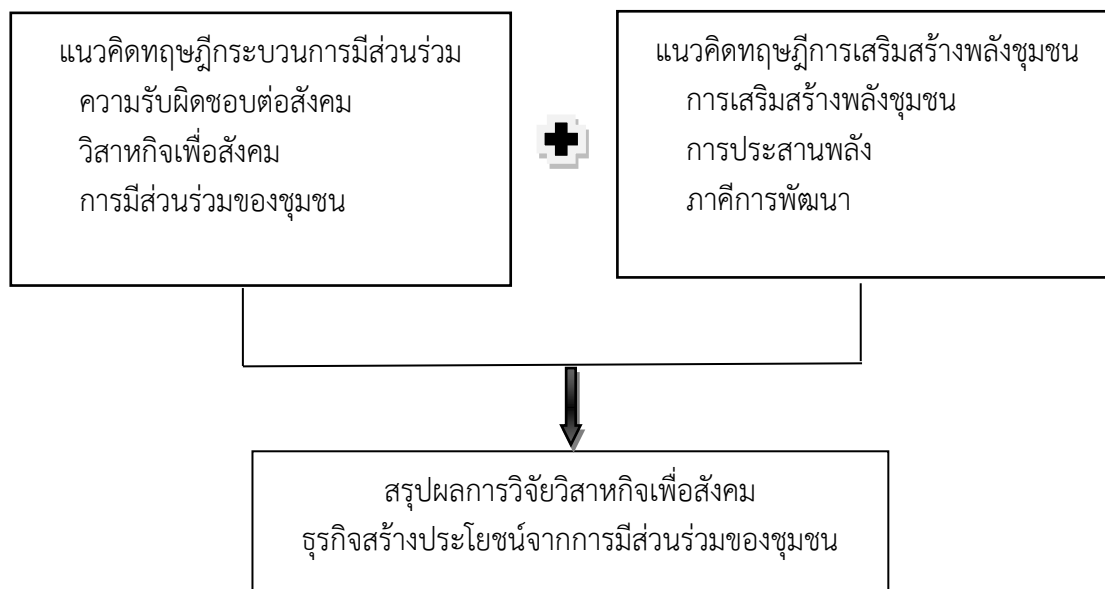
- 1) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ด้านข้อมูล โดยเก็บรวบรวมข้อมูลต่างเวลา ต่างสถานที่และต่างบุคคล (มีคุณลักษณะส่วนบุคคลแตกต่างกัน) ใช้การสัมภาษณ์ควบคู่ไปกับการศึกษาข้อมูลจากหลายแหล่ง แนวคิดทฤษฎีและผู้วิจัยสังเกตการณ์

2) การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล หลังจากทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์และประมวลผล โดยการนับจำนวนความถี่ของคำที่กล่าวถึงในการสัมภาษณ์โดยพิจารณาจาก Field note ของการบันทึกจากแบบสัมภาษณ์ แต่เนื่องจากข้อมูลส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นข้อความบรรยาย (Descriptive) เพราะเป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และจดบันทึก ฉะนั้นเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือในงานวิจัย ผู้วิจัยได้มีการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลโดยใช้การตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธี Inductive Method โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ซึ่งหากผลการวิจัยจากการวิเคราะห์มีความเหมือนกันแสดงว่าข้อมูลที่ได้นั้นมีการกลั่นกรอง สามารถเชื่อถือได้ ข้อมูลไม่ซ้ำซ้อน และสามารถนำไปใช้ได้

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม วิสาหกิจเพื่อสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชน และทฤษฎีการเสริมสร้างพลังชุมชน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1. ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศดำเนินการแล้วประสบความสำเร็จมากในประเทศที่พัฒนาแล้วหลายแห่งได้มีการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมจนประสบผลสำเร็จ จากการมีบทบาทอย่างแข็งขันในการสนับสนุนและผลักดันของภาครัฐ โดยเฉพาะการพัฒนาหน่วยงานเฉพาะสำหรับดูแลการกำหนดกลยุทธ์ระยะยาวของภาครัฐ การออกกฎหมายเฉพาะ การพัฒนานวัตกรรม การสร้างองค์กรตัวกลางเพื่อบ่มเพาะวิสาหกิจเพื่อสังคม

การจัดกองทุน ตลอดจนการสร้างภาคีการพัฒนาของวิสาหกิจเพื่อสังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างประเทศพัฒนาแล้วที่มีการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา แคนาดา ประเทศในภาคพื้นยุโรป และเอเชีย เช่น สิงคโปร์ ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ เป็นต้น ที่ได้นำแนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคมใช้เป็นองค์กรสื่อกลางเพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนเข้ากับวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาทางสังคม ดังนั้น วิสาหกิจเพื่อสังคมจึงเป็นรูปแบบที่ประสบความสำเร็จในนานาประเทศ โดยให้ข้อมูลประเทศที่ดำเนินการวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างเป็นรูปธรรมพอสังเขป (ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ, 2558) ผู้วิจัยจึงพยายามศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลสถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมในต่างประเทศที่น่าสนใจ และดำเนินการประสบความสำเร็จเป็นที่รู้จักในปัจจุบันโดยมีสถานการณ์ของวิสาหกิจเพื่อสังคมจากหลายประเทศที่เป็นกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว **สหราชอาณาจักร** ในปี ค.ศ. 1997 นายกรัฐมนตรีโทนี แบลร์ ได้ประกาศริเริ่มให้มีการนำเอาแนวคิด Social Enterprise มาใช้เพื่อการฟื้นฟูประเทศผ่านนโยบายภาคส่วนที่สาม (Third Sector Policy) เพื่อสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน (Sustainable Economy) จากนโยบายสังคมเป็นใหญ่ (Big Society Policy) ให้ความสำคัญประเด็นในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง การปรับปรุงบริการสาธารณะ การสนับสนุนการขับเคลื่อนภาคสังคม โดยการผลักดันเชิงนโยบายและตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบและตรากฎหมายเพื่อส่งเสริมธุรกิจเพื่อสังคมอย่างต่อเนื่อง โดยจัดตั้งองค์กร Social Enterprise Coalition ปัจจุบันเรียกว่า Social Enterprise UK ซึ่งมีบทบาทส่งเสริมให้ดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีพัฒนาการและประสบความสำเร็จ (ชนันันท์ ม่วงวิเชียร, 2561) ทำให้ในประเทศมีจำนวนวิสาหกิจเพื่อสังคมมากกว่า 70,000 แห่ง ก่อให้เกิดรายได้รวมกว่า 18.5 พันล้านปอนด์ต่อปีสู่ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ของประเทศ มีผู้ร่วมทำงานกับวิสาหกิจเพื่อสังคมทั่วประเทศ ซึ่งการช่วยเหลือคนที่ด้อยโอกาสให้ได้มีงานทำโดยจัดอยู่ในกลุ่ม Social Economy มีการจัดตั้งองค์กรชื่อ Social Enterprise Partnership ขึ้น และวิสาหกิจเพื่อสังคมที่สำคัญ ได้แก่ Social Enterprise London, เดอะบิกอิชิว เป็นนิตยสารเพื่อคนไร้บ้าน, ภัตตาคารพิพทินของเจมี โอลิเวอร์, ดีไวน์ช็อคโกแลต เป็นต้น ในส่วนรัฐบาลได้จัดตั้ง Big Society Capital เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนส่งเสริมการสร้างตลาดการลงทุนเพื่อสังคมและสนับสนุนองค์กรตัวกลางทางการเงิน รวมทั้งออกกฎหมายเฉพาะชื่อ “The Public Service (Social Value) Act” เพื่อให้องค์กรของรัฐให้ความสำคัญต่อคุณค่าทางสังคม และเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนที่เป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถเข้าประมูลงานของภาครัฐได้ง่ายยิ่งขึ้น (Social Enterprise UK, 2012)

ข้อมูลสถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมของ**สหรัฐอเมริกา** มีการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมเน้นที่การพัฒนาและสร้างภาคีการพัฒนาของผู้ประกอบการสังคม ทำให้วิสาหกิจเพื่อสังคมในอเมริกามีรูปแบบหลากหลาย โดยความพยายามสำคัญเกิดจากภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ซึ่งเกิดจากนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ รูปแบบของวิสาหกิจเพื่อสังคมในสหรัฐอเมริกา มี 2 ประเภท คือ องค์กรเพื่อประโยชน์สุข (For-Benefit Corporation) และ องค์กรกำไรต่ำ (L3C-Low-Profit Limited Liability Company) และสถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมใน**แคนาดา** จัดตั้งเงินกองทุนสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคม Social Enterprise ภายใต้การดูแลของรัฐมนตรีด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และศักยภาพ พร้อมทั้งมีการออกพระราชบัญญัติความร่วมมือ

ขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไร โดยลดความแตกต่างของกฎระเบียบสำหรับองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรและรัฐบาล ปรับปรุงความน่าเชื่อถือทางการเงินทำให้บทบาทและความรับผิดชอบของพนักงาน นอกจากนี้มีการก่อตั้งเพื่อองค์กรเพื่อการพัฒนาสหกรณ์ (Co-operative Development Initiative: CDI) และสถานการณ์ในภาคพื้นยุโรป เน้นในการเรื่องการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางสังคม เศรษฐกิจ โดยทางภาครัฐจะหันมาสนับสนุนให้เกิดในปริมาณมาก เพื่อก่อให้เกิดภาคส่วนเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่ มาสร้างเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมรูปแบบองค์กรเอกชนแบบไม่แสวงหากำไร (Not-for-profit private organizations) ที่มีองค์ประกอบมิติทางเศรษฐกิจ และการประกอบการ และมิติทางสังคม (Defourney, and Kim, 2011) ในเอเชียมีหลายประเทศที่น่าสนใจดำเนินวิสาหกิจเพื่อสังคม **สิงคโปร์** ได้มีการสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างเด่นชัด โดยมีการจัดตั้งหน่วยงานในระดับกระทรวง ชื่อว่า “Ministry of Community Development Youth and Sport (MCYS)” ขึ้น ในช่วงปี ค.ศ. 2006 ที่มุ่งช่วยเหลือประชาชนสิงคโปร์ที่มีรายได้ต่ำ ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยการจัดตั้งกองทุนวิสาหกิจเพื่อสังคม หรือ Social Enterprise Fund: SEF โดยมีกองทุนนี้เป็นผู้ให้เงินทุนสนับสนุนเริ่มต้นสำหรับผู้ประกอบการเพื่อสังคม ในหลายรูปแบบ เช่น กองทุนให้เปล่า Com Care Enterprise Fund นอกจากนี้ยังออกนโยบาย ความช่วยเหลือเพื่อกระตุ้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับองค์กรชุมชนและผู้ด้อยโอกาสรวมถึง การจัดตั้งคณะกรรมการ Social Enterprise Committee (SEC) โดยความร่วมมือของภาครัฐ นักวิชาการ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการวิเคราะห์หาแนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในสิงคโปร์ **ญี่ปุ่น** มีร้านอาหารเพื่อสังคม (Social Enterprise Restaurant) ชื่อร้าน “อันเซนุโอ” เป็นร้านจำหน่ายที่มีพนักงานเป็นคนพิการ โดยเปิดให้บริการช่วงเที่ยงเท่านั้น ตั้งอยู่ที่สถานีรถไฟ Sengenjaya ซึ่งร้านนี้นายกชินโซะ อาเบะ เคยไปจัดฉลองวันเกิดปีที่ผ่านมา **เกาหลีใต้** ให้ความสำคัญกับวิสาหกิจสังคมในระดับสูงและมีการนำนักวิจัย ผู้นำองค์กรเพื่อสังคม เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐหลายแห่ง และนักข่าวไปเยี่ยมชมวิสาหกิจเพื่อสังคมในกลุ่มประเทศ ภาคพื้นยุโรป โดยมุ่งเน้นการพัฒนาสังคมแนวใหม่จนกลายเป็นภาคีการพัฒนาทางสังคมขนาดใหญ่ เรียกว่า Civil Society’s Solidarity for the development of Social Enterprise: CSSE และออกนโยบาย Social Enterprise Promotion Act โดยนำแนวคิดรูปแบบทางกฎหมาย และประสบการณ์ของประเทศภาคพื้นยุโรปและสหรัฐอเมริกาว่า 20 ปี มาเป็นต้นแบบโดยองค์กรที่จะขึ้นทะเบียนต้องผ่านเกณฑ์ที่กำหนด เพื่อขอรับการสนับสนุนจากรัฐในช่วงของการเริ่มต้น ประกอบธุรกิจ (ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ, 2558)

ประการแรก ความหลากหลายของวิสาหกิจเพื่อสังคม **สหราชอาณาจักร** มีหน่วยงานสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมแห่งสหราชอาณาจักร ให้นิยามวิสาหกิจเพื่อสังคมว่าธุรกิจที่ทำการค้า เพื่อจุดประสงค์ทางสังคม และ/หรือสิ่งแวดล้อม มีรายรับส่วนใหญ่จากการขายผลิตภัณฑ์ หรือให้บริการนำกำไรกลับไปลงทุนในพันธกิจเพื่อสังคม **สหรัฐอเมริกา** ยังไม่มีหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยตรง **บังคลาเทศ** โมฮัมมัด ยูนุส ผู้ก่อตั้งธนาคารกรามีน (Grameen Bank) ธนาคารเพื่อคนจน เป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ และทำให้แนวคิดสินเชื่อไมโครไฟแนนซ์ขยายไปทั่วโลก **ฟิลิปปินส์** rag 2 riches เก็บขยะมาผลิตเป็นพรมเช็ดเท้าและมีดีไซด์เนอร์มานำไปผลิตเป็นกระเป๋าซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าสามารถจำหน่ายได้ในราคาสูงทำให้คนยากจนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

ประการที่สอง Global Social Venture Competition การเริ่มต้นของวิสาหกิจเพื่อสังคมระดับโลกหลายแห่งที่มีชื่อเสียง เช่น Kiva.org, Revolution Foods องค์กรจะต้องเลี้ยงตัวเองได้จากรายได้ที่มาจากการทำธุรกิจ รวมถึงมีผลลัพธ์ทางสังคมและ/หรือสิ่งแวดล้อมที่วัดผลได้ (measurable impact) โดยถือเป็นหนึ่งเดียวกับพันธกิจและการดำเนินงาน

ประการที่สาม ประสิทธิภาพในการหารายได้และการบริหารธุรกิจ เช่น การตลาด การเงิน การบัญชี การจัดการ แต่ไม่เน้นสร้างคุณค่าทางสังคม วิสาหกิจเพื่อสังคมจึงเริ่ม เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขความท้าทายของการระดมทรัพยากรเพื่อแก้ปัญหาสังคม ดังนั้น การทำวิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถสร้างคุณค่าเชิงสังคมผ่านการทำวิสาหกิจเพื่อสังคมให้ “เท่าทุน” ได้ วิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถทำกำไรข้อสำคัญคือการนำกำไรไปหมุนเวียนกลับสู่ธุรกิจเพื่อสร้างผลลัพธ์ทางสังคมและนำไปสนับสนุนชุมชน

ประการที่สี่ การแบ่งปันกำไรที่ได้คืนสู่สมาชิกธุรกิจหรือชุมชนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกวิสาหกิจเพื่อสังคม การนำกำไรไปหมุนเวียนคืนให้ชุมชนและสังคมมุ่งเน้นสร้าง ผลลัพธ์ทางสังคม เช่น วิสาหกิจเพื่อสังคมด้านพลังงานทางเลือกอาจจะสร้างคุณค่าให้ชุมชนโดยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงพลังงานสะอาดราคาถูกสร้างคุณค่าทางสังคมวิสาหกิจเพื่อสังคมหลายแห่งทำงานในหลายประเทศ เช่น โคมไฟพลังงานแสงอาทิตย์ d.light Design ที่มีขายในทุกมุมโลก

ประการที่ห้า วิสาหกิจเพื่อสังคมจะตั้งขึ้นมาไม่ได้เน้นการทำกำไรสูงสุด แต่คนที่ซื้อของจากวิสาหกิจเพื่อสังคมเหมือนการซื้อของตามปกติที่ผู้ซื้อจ่ายเงินเพื่อแลกกับคุณค่า (value) ของสินค้าหรือบริการ คุณค่าทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อมอาจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยในการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้า เพราะผู้ซื้อต้องการซื้อเพื่อทำบุญหรือการช่วยเหลือ ดังนั้น สินค้าที่วิสาหกิจเพื่อสังคมขายจึงต้องตอบสนองความต้องการของลูกค้าด้วยคุณค่าตรงกับที่ลูกค้าอยากได้

ประการที่หก การตั้งราคาสินค้าของวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ไม่ได้เน้นเรื่องของการเข้าถึงของกลุ่มเป้าหมายไม่จำเป็นต้องตั้งราคาสินค้าต่ำกว่าตลาด แต่ควรตั้งราคาสินค้าโดยขึ้นกับคุณค่าที่ลูกค้ายินดีจ่ายให้ เช่น วิสาหกิจเพื่อสังคมชื่อดังอย่าง TOMS Shoes ที่จับกลุ่มลูกค้าพรีเมียมเขาตั้งราคาขายรองเท้าคู่ละประมาณ 1,500-5,500 บาท เพราะใช้การตั้งราคาเพื่อแก้ไขปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม หรือการตั้งราคาของร้านเลมอนฟาร์มที่คำนึงถึงเกษตรกรและผู้บริโภคจะขายสินค้าราคาถูกหรือแพงน่าจะขึ้นอยู่กับปัจจัยทางธุรกิจและตลาด

ประการที่เจ็ด วิสาหกิจเพื่อสังคมสนับสนุนให้เกิดการจ้างงานในชุมชนทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาสังคมของชุมชนโดยอธิบายได้ว่าการจ้างงานที่เกิดขึ้นเป็นการแก้ปัญหาสังคมในลักษณะว่าหากไม่มีธุรกิจนี้ ผู้พิการ อดิชนิกโชน ผู้สูงอายุ ผู้ติดเชื้อ HIV หรือคนที่มีอุปสรรคในการหางานทำการรับผู้ด้อยโอกาสเข้าทำงานเป็นการเปิดโอกาสทางสังคม

สถานการณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมบริบทประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 กำหนดไว้ว่า **วิสาหกิจเพื่อสังคม** คือ บริษัท ห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลหรือนิติบุคคลอื่น ที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายไทย ซึ่งดำเนินกิจการเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายสินค้าหรือการบริการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสังคมเป็นเป้าหมายหลักของกิจการ และ **กลุ่มกิจการเพื่อสังคม** คือ บุคคลธรรมดา กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือนิติบุคคล ที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายไทย ซึ่งดำเนินกิจการเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายสินค้า หรือการบริการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสังคมเป็นเป้าหมายหลัก

ของกิจการ และได้รับการจัดตั้งเป็นกลุ่มกิจการเพื่อสังคม (ราชกิจจานุเบกษา, 2562) ซึ่งตามแนวคิดและข้อมูลของการดำเนินการในประเทศไทย และนำมาประยุกต์แนวคิดของไทยที่ดำเนินการในลักษณะธุรกิจเพื่อสังคม ผู้วิจัยวิเคราะห์และสรุป วิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยจะเห็นความตื่นตัวในการดำเนินธุรกิจในรูปแบบของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย จึงสรุปรูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise: SE) สามารถจำแนกได้ 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) ดำเนินงานโดยองค์กรเอกชน เช่น เซ็นทรัลท่า วิสาหกิจเพื่อสังคม จำกัด, บริษัทประชารัฐรักสามัคคีกาญจนบุรี (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด 2) ดำเนินงานโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่น โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ปัจจุบันจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม มูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี” 3) ดำเนินงานโดยองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน, สหกรณ์กรีนเนท จำกัด, มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์, ดอยคำผลิตภัณฑ์อาหาร จำกัด และ 4) ดำเนินงานโดยชุมชน ที่มีคนในชุมชนรากหญ้ามีความต้องการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม ยังมีจำนวนไม่มาก ปัจจุบันรัฐบาลไทยให้ความสนใจในการสนับสนุนมากขึ้น (สุริยา บุตรพันธ์ และ ชมพูนุท แต่เฮง, 2565)

องค์กรเอกชนสามารถดำเนินธุรกิจของชุมชนเพื่อช่วยเหลือสังคมไปพร้อมกัน ไม่ได้มุ่งหากำไรสูงสุดมาแบ่งปันกันสำหรับผู้ถือหุ้น โดยวิสาหกิจชุมชนเพื่อสังคมตามนิยามในกฎหมายจะต้องนำผลกำไรไม่น้อยกว่า ร้อยละ 70 ไปลงทุนเพื่อขยายธุรกิจหรือใช้เพื่อประโยชน์ของผู้มีรายได้น้อย ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ป่วย ผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส หรือใช้เพื่อคืนประโยชน์ให้สังคม ทำให้มีความต่อเนื่องและมีความยั่งยืนแบบเดียวกับธุรกิจ สาธารณสุขของพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม สิทธิประโยชน์ของการดำเนินการวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ได้รับจดทะเบียนและรัฐบาลมีการเสนอให้สิทธิประโยชน์ โดยมีหลักเกณฑ์ตามที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสิทธิประโยชน์ที่รัฐบาลกำหนดไว้ การกำหนดสิทธิประโยชน์และส่งเสริมกับวิสาหกิจเพื่อสังคม ที่ได้รับการจดทะเบียนแล้ว ประกอบด้วยสิทธิประโยชน์ทางภาษีอากร ได้แก่ การได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลสำหรับกำไรสุทธิของวิสาหกิจเพื่อสังคม ส่วนองค์กรทางหุ้นส่วนนิติบุคคลที่ลงทุนร่วมกับวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือบริจาคเงินให้จะนำยอดเงินไปหักภาษีเงินได้นิติบุคคลได้ 1 เท่า นอกจากนี้ วิสาหกิจเพื่อสังคมยังจะได้รับความช่วยเหลือด้านเงินทุน เป็นเงินให้เปล่าเพื่อเป็นทุนตั้งต้นสำหรับธุรกิจในระยะเริ่มแรก การร่วมลงทุนกับภาครัฐ และการอุดหนุนส่วนต่างอัตราดอกเบี้ยสำหรับธุรกิจในระยะเติบโต ทั้งนี้ จะมีการจัดตั้งกองทุนส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม เพื่อช่วยเหลือวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ขาดแคลนเงินทุนในระยะแรก โดยกองทุนมีรายได้หลักจากเงินบริจาคจากภาคเอกชนและประชาชนทั่วไป คาดว่าในระยะเวลา 10 ปี จะทำให้เกิดวิสาหกิจเพื่อสังคม 10,000 แห่งทั่วประเทศ องค์กรอิสระที่มีความน่าเชื่อถือและมีความโปร่งใส การแก้ไขปัญหาสังคมอย่างได้ผลเป็นที่น่าพอใจ เนื่องจากรูปแบบใหม่ของวิสาหกิจเพื่อสังคมทำให้เกิดการผสมผสานทั้งเป้าหมายและวิธีการดำเนินงานด้านการกุศลและธุรกิจเข้าด้วยกัน สามารถตอบสนองด้านจิตวิญญาณของคนกลุ่มที่ต้องการทำมาหาเลี้ยงชีพโดยมิได้หวังกำไรสูงสุดแต่สามารถแก้ไขปัญหาของสังคม จากหลักการดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคม สามารถสร้างการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนให้สอดคล้องกับแนวทางการสร้างคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม (ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ, 2558)

วัตถุประสงค์ที่ 2. ผลการวิจัย พบว่า แนวคิดการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมธุรกิจสร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชนบริบทของประเทศไทย โดยวิเคราะห์ความเป็นมา กระบวนการก่อเกิด หลักการและแนวคิด นโยบายขององค์กร รูปแบบการดำเนินงาน โดยผู้วิจัย วิเคราะห์จุดเหมือน จุดแตกต่าง และเงื่อนไขความสำเร็จของวิสาหกิจเพื่อสังคมระหว่างต่างประเทศ กับประเทศไทย ดังนี้

ประการแรก ความเป็นมา กระบวนการก่อเกิด และนโยบายการดำเนินวิสาหกิจเพื่อสังคมของไทยภายใต้นโยบายรัฐบาลแบบ Top down ซึ่งก่อเกิดทุกจังหวัดที่มีบทบาทบางแห่งหากสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดความยั่งยืน เช่น “ประชารัฐรักสามัคคีกาญจนบุรี (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด” ให้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมอยู่ภายใต้สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี การนำองค์ความรู้พื้นฐานและภูมิปัญญาท้องถิ่น และภาคเอกชนสนับสนุนด้านเงินทุนและขยายธุรกิจอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามกำลังของตนเอง สนับสนุนให้คนที่เป็สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และมีบทบาทกับการพัฒนาชุมชนตนเองอย่างยั่งยืนด้วยทุนของชุมชนนำสู่การแก้ไขปัญหาตนเองตามวิสาหกิจเพื่อสังคมในพื้นที่นโยบายการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก “โรงพยาบาลอาหารปลอดภัย” โดยการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชปลอดภัย และให้โรงพยาบาลรับซื้อพืชผักปลอดภัยจากเกษตรกร โดยใช้กระบวนการสานพลังเพื่อแก้ไขปัญหา เริ่มต้นจากการสำรวจประเด็นปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำขายไม่ได้ราคา ต้นทุนการผลิตสูง จึงมีการดำเนินการแบบบูรณาการตามแนวทางประชารัฐร่วมกัน 14 หน่วยงาน ช่วยแก้ไขปัญหาให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายพืชปลอดภัยให้โรงพยาบาลโดยเพิ่มราคาสำหรับผักปลอดภัยได้ราคาสูงกว่าตลาด อัตราร้อยละ 30 และถ้าเป็นผักอินทรีย์จะให้ราคาสูงกว่าตลาด อัตราร้อยละ 40 และได้รับเงินเร็วขึ้นเนื่องจากโรงพยาบาลต้องจ่ายเงินให้เกษตรกรทันทีที่วิสาหกิจเพื่อสังคมส่งผักจากเกษตรกร จึงถือว่ารูปแบบการดำเนินงานดังกล่าวเป็นความสำเร็จของวิสาหกิจเพื่อสังคมที่เกิดขึ้นในจังหวัดกาญจนบุรี (กรมการพัฒนาชุมชน, 2562)

ประการที่สอง รูปแบบการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมบริบทประเทศไทย จุดเริ่มต้นจากโครงการในพระราชดำริของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ที่มีแนวคิดการประยุกต์ใช้กระบวนการทางธุรกิจเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและสังคม เช่น โครงการพัฒนาอ้อยตุง มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง เป็นต้น ภาครัฐเริ่มมีมาตรการส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย ได้ตรากฎหมาย 4 ฉบับ ได้แก่ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2554, พระราชกฤษฎีกาตามความในประมวลรัษฎากรว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร ฉบับที่ 261 พ.ศ.2559, พระราชกฤษฎีกาตามความในประมวลรัษฎากรว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร ฉบับที่ 735 พ.ศ.2564, และพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 (มณีรัตน์ จันทน์หิ้ว, ประพิน นุชเปี่ยม และ วริยา ลำเลิศ, 2565) แต่ปัจจุบันยังมีข้อจำกัดและปัญหาอุปสรรคในการส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคม ได้แก่ 1) การขาดแหล่งเงินทุนเพื่อให้ความช่วยเหลือทางการเงิน 2) ขาดความเข้าใจมาตรการในการกำหนดสิทธิประโยชน์ด้านภาษีอากร 3) ขาดความเข้าใจมาตรการในการกำหนดสิทธิประโยชน์ตามมาตรการจัดซื้อจัดจ้าง และการบริหารพัสดุภาครัฐ และ 4) ความล่าช้าในการออกกฎหมายลำดับรองเพื่อบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายแม่บท (จิระ พุ่มพวง และ กำชัย จงจักรพันธ์, 2565) จึงทำให้ความชัดเจน

ในการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมยังมีความคลุมเครือ และส่งผลต่อผู้รับบริการเพื่อจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม หรือ จัดตั้งเป็นกลุ่มกิจการเพื่อสังคมในอนาคต

ประการที่สาม หลักการและแนวคิดการดำเนินการวิสาหกิจเพื่อสังคมได้ข้อเสนอแนะจากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินการวิสาหกิจเพื่อสังคม ดังปรากฏในบทสัมภาษณ์ดังนี้

“...การกำหนดเป้าหมายกำไรให้เป็นเงินทุนสำรองเป็นเงินทุนเพื่อขยายกิจการและเป็นเงินเพื่อการสนับสนุนกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์โดยผู้รับบริการยินดีให้การสนับสนุน เป็นการพัฒนาทั้งบุคลากรที่เป็นกำลังในการพัฒนาชุมชน...”

(สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน, 2562: สัมภาษณ์)

“...การลดช่องว่างในการนำนโยบายของภาครัฐสู่การปฏิบัติในพื้นที่ การส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากความต้องการของชุมชนริเริ่มโดยชุมชนและได้รับการสนับสนุนจากการประสานพลังภาคีการพัฒนาที่เป็นประชาสังคมเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่และขยายสู่ในระดับพื้นที่เป็นแนวทางในการนำมาแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ในพื้นที่เพื่อสร้างโอกาสเพิ่มรายได้ในชุมชนที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนการสนับสนุนให้มีการประกอบธุรกิจวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยมีเพิ่มมากขึ้น อันจะส่งผลให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ตลอดจนทำให้ภาคส่วนต่าง ๆ ได้มีส่วนร่วมกับรัฐบาล...”

(มูลนิธิดวงประทีป, 2562: สัมภาษณ์)

อภิปรายผล

การวิเคราะห์วิสาหกิจเพื่อสังคมโดยชุมชนตามหลักการของการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม เน้นการสังเคราะห์ข้อมูลและผ่านการประสานพลังภาคีการพัฒนากระบวนการก่อเกิดภายใต้ความต้องการของชุมชนแบบล่างสู่บน (Bottom up) เพื่อจะเป็นกลไกที่สามารถนำไปขับเคลื่อนในพื้นที่โดยเกิดจากความพร้อมของประชาชนในชุมชนอย่างแท้จริง ในบริบทประเทศไทยควรเห็นประเด็นของวิสาหกิจเพื่อสังคม กับ วิสาหกิจชุมชน ซึ่งทั้งสองรูปแบบมีความคล้ายคลึงกันหลายด้าน ทั้งการสร้างคุณค่าทางสังคม การพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหา การสร้างรายได้ผ่านการจัดจำหน่ายสินค้าและการให้บริการ นำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คน (Nuchpiam and Punyakumpol, 2019 อ้างใน ตัญญุพรรณ ประทีปพรณรงค์, 2563)

ความต้องการและความเข้าใจของคนในพื้นที่มีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติและขับเคลื่อน ในการดูแลช่วยเหลือชุมชนและสังคมผู้ประกอบการมีแนวโน้มดำเนินวิสาหกิจเพื่อสังคมเพิ่มขึ้น ทั้งที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลประเภทองค์กรจำกัด สหกรณ์ วิสาหกิจเพื่อสังคม และมูลนิธิ มีการแบ่งผลกำไรคืนสู่สมาชิกและชุมชนอย่างมีความเป็นธรรม เน้นความซื่อสัตย์ และการแบ่งปันรวมทั้งผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้รับประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ และส่งผลให้สังคมโดยรวมดีขึ้น เช่น การกระจายรายได้และคุณภาพชีวิตดีขึ้น เป็นการดำเนินวิสาหกิจเพื่อสังคมที่เป็นธรรม

สร้างสมดุลระหว่างผลกำไร สวัสดิการของประชาชน และความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ตามแนวคิด โมเดลไตรกัไรสุทธิ Triple Bottom Line (Elkington, 1997) ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการกระตุ้น ให้ผู้วิจัยมีความต้องการในการค้นหารูปแบบที่น่าสนใจในช่วยเสริมสร้างรายได้และแก้ไขปัญหา ความยากจนของสมาชิกในชุมชนได้ รวมกลุ่มเพื่อเศรษฐกิจชุมชนทำให้เป็นแนวทางในการเริ่ม การดำเนินการที่จะขยายธุรกิจตามแนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยชุมชนรูปแบบธุรกิจสร้างประโยชน์ จากการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยหน่วยงานประสานพลังภาคีการพัฒนาให้การสนับสนุนต่อเนื่อง และเกิดความยั่งยืน

ดิยุทธศรี ประทีปพรณรงค์ (2563) การพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยควรให้ ความสำคัญกับชุมชน บทบาทผู้นำชุมชน บทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสนับสนุน ตามแนวทางการสร้างระบบนิเวศ การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และส่งเสริม การมีส่วนร่วมระดับชุมชน สอดคล้องกับ เสกสรรค์ สนาวา (2564) การดำเนินการที่จะขยายธุรกิจ ตามแนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยชุมชนรูปแบบธุรกิจสร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยชุมชนหรือหมู่บ้าน สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนได้อย่างเท่าเทียมและเสมอภาค ชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยกันและกันนำไปสู่ชุมชนความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

องค์ความรู้จากงานวิจัยจะเป็นประโยชน์และสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมทุกภาคส่วน มีบทบาทหน้าที่สนับสนุนรูปแบบธุรกิจสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนตามโมเดลไตรกัไรสุทธิ หรือ หลักกัไรสามมิติ (Triple Bottom Line) นำมาใช้ประกอบการจัดทำรายงานความยั่งยืน ที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาที่ช่วยสร้างคุณค่าต่อสังคม ทั้งนี้การนำหลักกัไรสามมิติสามารถ ดำเนินงานได้มีประสิทธิภาพ ส่งเสริมนวัตกรรมให้กับองค์กร สร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน ช่วยภาพลักษณ์ที่ดีและเพิ่มระดับความสัมพันธ์ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ศุภญา กิจกมลวัฒน์, 2561)

การเสริมสร้างพลังชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ นำไปสู่วิสาหกิจเพื่อสังคม โดยชุมชนผ่านประสานพลังภาคีการพัฒนา ซึ่งการเรียนรู้และการปรับตัวของคนในชุมชน ผู้นำชุมชน และการให้ความร่วมมือของคนในชุมชนส่วนเงื่อนไขของการสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในชุมชน การสร้างภาคีเครือข่ายต้องประสานความร่วมมือในรูปแบบบูรณาการเพื่อส่งเสริม และผลักดันชุมชนให้มีความเข้มแข็งตามวิถีนี้นั้น (เสกสรรค์ สนาวา, 2564)

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากผลการวิจัย พบว่า ในต่างประเทศสถานการณ์ของวิสาหกิจเพื่อสังคม ผลการดำเนินการสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น รายได้นำไปสร้างสรรค์อีกส่วนนำลงทุน ต่อ ยอดและคืนประโยชน์ให้แก่องค์กรและชุมชนพื้นที่ได้รับประโยชน์กันเกิดการพึ่งพาตนเอง โดยการประยุกต์ใช้รูปแบบธุรกิจสร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยหน่วยงานประสาน พลังภาคีการพัฒนาให้การสนับสนุนต่อเนื่องและเกิดความยั่งยืน เกิดการพึ่งพากันเองได้ต่อไป ในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาแนวคิดการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมธุรกิจสร้างประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เห็นแนวทางที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องในบริบทของวิสาหกิจเพื่อสังคมของประเทศไทย และเป็นธุรกิจที่มีความหลากหลายตั้งขึ้นนำไปสู่การเติมเต็มช่องว่างในการแก้ไขปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเข้าถึงความต้องการของชุมชนและมีการศึกษาการสื่อสารให้เกิดความเข้าใจเรื่องวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างทั่วถึง ตลอดจนการสร้างโมเดลไตรภาคีไรสุทธิได้ผลยั่งยืนและสามารถต่อยอดผลลัพธ์โดยอาศัยความร่วมมืออย่างกว้างขวางจากภาคีการพัฒนาเข้มแข็ง

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2562). *ผลงานเด่นและวิธีปฏิบัติที่ดี Best Practice การขับเคลื่อนงานเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ 76 จังหวัด*. กรุงเทพฯ: องค์กรอนอาร์ตครีเอชั่น จำกัด.
- จิระ พุ่มพวง และ กำชัย จงจักรพันธ์. (2565). *มาตรการส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ.2562*. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 16(46), 262-278.
- ชนันันท์ ม่วงวิเชียร. (2561). *กิจการเพื่อสังคมกับบทบาทภาคส่วนที่สามเพื่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน กรณีคุณมีชัย วีระไวทยะ* (ดุชนินพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรังสิต.
- ณัฐวิณ บุนนาค. (2565). *สถาบันอุดมศึกษากับการส่งเสริมความสมบูรณ์ของระบบนิเวทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย*. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 12(2), 125-145.
- ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2560). *รายงานประจำปี 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
- ดิยุทธพรศน์ ประทีปพรณรงค์. (2563). *การพัฒนาอย่างยั่งยืนกับวิสาหกิจเพื่อสังคม*. นนทบุรี: โรงพิมพ์รัตนไทร.
- ประทีป อึ้งทรงธรรม ฮาตะ. (2562). *เลขาธิการมูลนิธิดวงประทีป*. *สัมภาษณ์*, 31 สิงหาคม.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม. (2562). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 136 ตอนที่ 67, หน้า 32-56 (22 พฤษภาคม 2562).
- มณิรัตน์ จันทรหนั้ว, ประพิน นุชเปี่ยม และ วริยา ล้าเลิศ. (2565). *การพัฒนากรอบแนวคิดทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย*. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 16(48), 46-60.
- มีชัย วีระไวทยะ. (2562). *สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน*. *สัมภาษณ์*, 3 กันยายน.
- รัตพงษ์ สอนสุภาพ และ บุญสม เกษะประดิษฐ์. (2561). *ความมั่นคงของวิสาหกิจเพื่อสังคมเส้นทางสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน*. *วารสารสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ*, 9(3), 27-38.
- วิชัย โชควิวัฒน์. (2560). *วิสาหกิจเพื่อสังคม*. กรุงเทพฯ: หจก.ภาพพิมพ์.
- ศักดิ์ดา ศิริภัทรโสภณ. (2558). *การศึกษากรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย*. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 20(2), 30-46.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *รายงานความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ระดับจังหวัด*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

- ศุภญา กิจกมลวัฒน์. (2561). ทิศทางการรายงานผลการดำเนินงานแบบสามมิติในประเทศไทย. *วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ*, 7(2), 133-144.
- สุ่มชนี นันทานนท์. (2559). แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในเขตเทศบาลนครแหลมฉบังของบริษัท GPSC ด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ (วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจบัณฑิต). มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุริยา บุตรพันธ์ และ ชมพูนุท แต่เฮง. (2565). แนวทางการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มปลูกและแปรรูปมะคาเดเมียให้น้ำหวานสู่วิสาหกิจเพื่อสังคมในจังหวัดเพชรบูรณ์. *วารสารบริหารธุรกิจศรีนครินทรวิโรฒ*, 13(1), 1-15.
- เสกสรรค์ สนวา, อภิชาติ ใจอารีย์, และระวี สัจจโสภณ. (2564). สังเคราะห์กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่ความเป็นชุมชนประชาธิปไตย. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 11(3), 45-65.
- อภิชาติ ใจอารีย์. (2559). กระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 36(1), 111-136.
- Defourny, J. and Kim S. (2011). Emerging models of social enterprise in Eastern Asia: A cross-country analysis. *Social Enterprise Journal*, 7(1), 86-111.
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of Twenty-First Century Business*. Oxford: Capstone.
- Sakulsuraekkapong, Somkiat. (2016). *Value-Added Product and Service in Social Enterprise*. Retrieved October 5, 2022. from <https://so06.tcithaijo.org/index.php/wms/article/view/67749/55271>
- Zimmerli, Richter & Holzinger. (2007). *Corporate Ethics and Corporate Governance*. New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Participation of the people of Panthuwong village in the development of administrative divisions of Ban Koh Subdistrict, Muang District, Samut Sakhon Province

Onpreeya Lerntaisong^{*}

Rachen Noppanatwongsakorn^{**}

(Received Date: November 27, 2022, Revised Date: January 31, 2023, Accepted Date: January 31, 2023)

Abstract

This study aims to: 1) study the level of participation of the people of Panthuwong Village in the development of the Ban Koh Subdistrict Administrative Organization, Muang District, Samut Sakhon Province; and 2) study the problems and obstacles in the participation of the people of Panthuwong village in the development of the Ban Koh Subdistrict Administrative Organization, Muang District, Samut Sakhon Province. This research was quantitative research. The research samples were 367 people who were living in Panthuwong villages, a part of administrative divisions of Ban Koh Subdistrict Administrative Organization. The research instrument was a rating scale questionnaire, which had a total reliability value of 0.91. The research statistics included percentage, average and standard deviation and the hypothesis was analyzed by using T-test and Oneway Anova. The results showed: 1) Over all, the people of Pantuwong Village participated in the development of Ban Koh Subdistrict Administrative Organizations at a high level ($\bar{X} = 3.87$, S.D = 0.19). When considered on a case-by-case basis, it was found that the participation in receiving benefits ($\bar{X} = 4.24$, S.D.= 0.29), participation in action ($\bar{X} = 3.94$, S.D. = 0.31), participation in decision making ($\bar{X} = 3.85$, S.D. = 0.43) and participation in evaluation ($\bar{X} = 3.47$, S.D. = 0.40). And, 2) the problems and obstacles in the participation of the people of Panthuwong village in the development of the Ban Koh Subdistrict Administrative Organization, Samut Sakhon province was at the low level ($\bar{X} = 1.39$, S.D. = 0.06). Hypothesis testing results found demographic factors included gender, age, level of education, and occupation caused differences in participation level. However, marital status and monthly income had no significant correlations in the level of participation in the development.

Keywords: People's participation, Panthuwong village, Development

^{*} Student of Master of Public Administration Program, Department of Public Administration, Faculty of Arts and Sciences, Southeast Asia University

^{**} Lecturer, Faculty of Arts and Sciences, Southeast Asia University, Advisor

การมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ในการพัฒนา องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร

อรปรียา เลินไรสง^{*}
ราเชนทร์ นพณัฐวงศ์^{**}

(วันรับบทความ: 27 พฤศจิกายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 31 มกราคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 31 มกราคม 2566)

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้วัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร และ 2) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ เขตปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 367 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ เท่ากับ 0.91 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติทดสอบค่าที (t-test) และสถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว โดยผลการวิจัยพบว่า 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.87$, S.D. = 0.19) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ($\bar{X} = 4.24$, S.D. = 0.29) , ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ($\bar{X} = 3.94$, S.D. = 0.31) , ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\bar{X} = 3.85$, S.D. = 0.43) และ ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ($\bar{X} = 3.47$, S.D. = 0.40) และปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ มีระดับน้อย ($\bar{X} = 1.39$, S.D. = 0.06) ผลการทดสอบสมมติฐานปัจจัยส่วนบุคคล ด้าน เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ มีความแตกต่างกัน และ ปัจจัยส่วนบุคคลด้านสถานภาพทางการสมรส และ รายได้/เฉลี่ยต่อเดือน ไม่มีความแตกต่างกัน

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมของประชาชน, หมู่บ้านพันธุ์วงษ์, การพัฒนา

^{*} นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์

^{**} อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์, มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์, อาจารย์ที่ปรึกษา

บทนำ

ประชาชนของประเทศไทยกับการมีส่วนร่วมนั้นได้กำหนดในบัญญัติไว้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ซึ่งกล่าวว่าบุคคลย่อมได้สิทธิและเสรีภาพ และมีช่องทางให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการใช้สิทธิทางตรง รัฐธรรมนูญยังกำหนดให้รัฐมีหน้าที่ต้องจัดให้ คนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่น การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงาม โดยจัดพื้นที่สาธารณะสำหรับการทำกิจกรรม โดยต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับชุมชน และองค์กรท้องถิ่น รัฐมีการจัดให้มีมาตรการในการป้องกัน การจัดการทุจริตและประพฤติมิชอบ รวมทั้งกระบวนการส่งเสริมให้ประชาชนมีการรวมตัวกันในการมีส่วนร่วมในการรณรงค์ต่อต้าน หรือชี้เบาะแสการทุจริต รัฐจำเป็นต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ การจัดทำบริการ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การต่อต้านการทุจริต รวมทั้งมีการตัดสินใจทางการเมือง และการอื่น ๆ (ชินสร ยืนยง, 2561) ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อประชาชน นอกจากนี้รัฐธรรมนูญยังได้กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาท้องถิ่น และผู้บริหารท้องถิ่นเปิดเผยข้อมูลและรายงานผลการดำเนินงานให้ประชาชนทราบ รวมทั้งมีกลไกให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้วย การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การกำหนดจุดหมายในการพัฒนา การกำหนดภารกิจ และแนวทางการดำเนินการเพื่อนำไปสู่จุดหมายอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะช่วยให้การกำหนดแผนงานและโครงการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีทิศทางที่สอดคล้องและประสานสนับสนุนในจุดมุ่งหมายร่วมกัน ซึ่งนอกจากจะทำให้ปัญหาและความต้องการได้รับการตอบสนองอย่างเหมาะสมแล้ว ยังเป็นการบริหารทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด (อติวิธ ศรีพันธ์ ,2563)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ ผู้วิจัยพบว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านพันธุวงษ์ยังไม่มีสิทธิหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นยังไม่ครบทุกด้าน เช่น ด้านการตัดสินใจ ด้านการวางแผน ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ทำให้การพัฒนาท้องถิ่นนั้น ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายอย่างแท้จริง

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจถึงเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา รวมทั้งรวบรวมข้อเสนอแนะ แนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

สมมติฐานการวิจัย

ประชาชนหมู่บ้านพันธุงษ์ที่มีปัจจัยส่วนบุคคลต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร แตกต่างกัน

การทบทวนวรรณกรรม

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน

Shirley M. (2000) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "การมีส่วนร่วม" นั้นมีหลากหลายความหมาย และแตกต่างกันมากมาย ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบท (context) ของแต่ละประเทศที่มีลักษณะแตกต่างกันไป เช่น การมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น (local participations) จะแตกต่างไปจากการมีส่วนร่วมที่ไม่ใช่ระดับท้องถิ่น (nonlocal participations)

ภัทรธิดา ไพศาลจิตร, (2561) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นวิธีการสำคัญของการพัฒนาชุมชน ส่งผลให้การ ดำเนินงานตามกิจกรรม โครงการต่าง ๆ เกิดประสิทธิผล

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

วิชญ์ หยกจินดา , (2557 น. 26-29) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทฤษฎีการพัฒนาที่รุ่งโรจน์มาก และถูกนำไปประยุกต์ใช้ในประเทศด้อยพัฒนาอย่างกว้างขวางในราวปลายทศวรรษที่ 1950-1960 จุดกำเนิดของทฤษฎีมาจากความสำเร็จในการพัฒนาของกลุ่มยุโรปตะวันตกหลังสงครามโลก ครั้งที่ สอง ซึ่งยึดแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยม (Capitalism) หรือเน้นการดำเนินการทางเศรษฐกิจแบบ เสรีซึ่งกลายเป็นแนวความคิดกระแสหลักที่สำคัญมากในยุคนั้น

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (2560) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นการพัฒนาความคิด ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น สามารถช่วยเหลือตนเอง เพื่อนบ้าน และ ชุมชนได้ เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชนให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการประสานความร่วมมือระหว่างประชาชน และหน่วยงานภาครัฐ ในลักษณะวิธีการหรือโครงการ ที่มุ่งเน้น กระบวนการสร้างเสริมความเข้มแข็งของความสัมพันธ์แนวราบระหว่างคนในชุมชน โดยการพัฒนา จิตใจ พัฒนาศักยภาพคน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชน สามารถร่วมกัน แก้ไขปัญหา พัฒนาร่วมกันด้วยตนเองหรือพึ่งตนเองของคนในชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาอยู่ในเขตพื้นที่หมู่บ้านพันธุงษ์ ในองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร มีหมู่บ้านทั้งหมด 7 หมู่บ้าน ดังนี้ หมู่บ้านพันธุงษ์ หมู่บ้านวัดเกาะ หมู่บ้านหน้าวัด หมู่บ้านศิริมงคล หมู่บ้านคลองแสม หมู่บ้านอ้อมโรงหีบ และหมู่บ้านปากบ่อ (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ, ข้อมูลทะเบียนราษฎร 2563) โดยเลือกลงพื้นที่เป็นหมู่บ้านพันธุงษ์ เนื่องจากผู้วิจัยได้อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่หมู่บ้านพันธุงษ์ และสะดวกต่อการเก็บข้อมูล

2. ขอบเขตของประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2.1 ประชากร ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 18-60 ปี ทั้งเพศหญิงและเพศชาย สัญชาติไทย อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านพันธุ์วงษ์ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร จำนวนทั้งสิ้น 4,407 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ, ข้อมูล ทะเบียนราษฎร 2563)

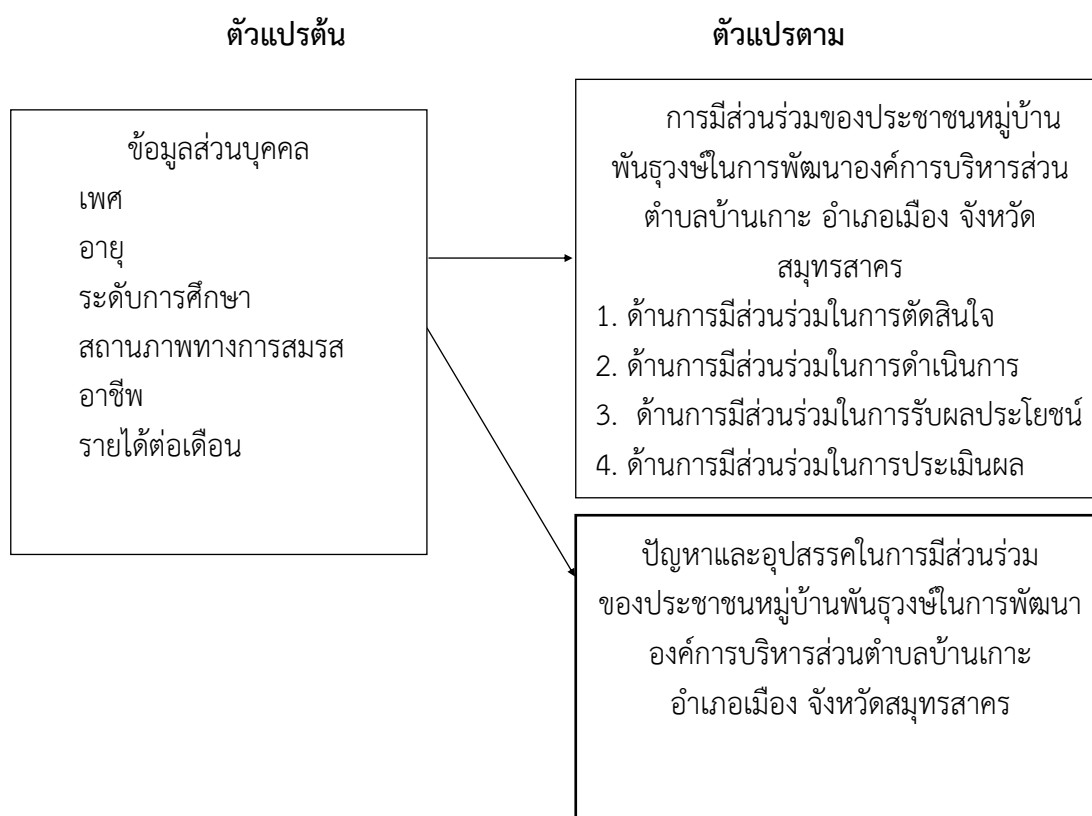
2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 18-60 ปี โดยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ตามหลักการคำนวณของ ทาโร ยามาเน่ ภายใต้ความเชื่อมั่น 95 % ยอมให้ความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ $\pm 5\%$ ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 367 คน

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ประเด็นการศึกษา ได้แก่ การมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ในการพัฒนา องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร โดยมีรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาสรุปเป็นกรอบแนวคิดวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณเพื่อนำไปสู่คำตอบของการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง แบ่งได้ดังนี้

1.1 ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 18-60 ปี ทั้งเพศหญิงและเพศชาย สัญชาติไทย อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านพันธุวังษ์ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ, ข้อมูลทะเบียนราษฎร 2563)

1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้กลุ่มตัวอย่างจากจำนวนประชากรทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ จำนวน 4,407 คน ของหมู่บ้านพันธุวังษ์ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ตามหลักการคำนวณของ ทาโร ยามาเน่ โดยได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 367 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ใช้แบบสอบถามความพึงพอใจของการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านพันธุวังษ์ โดยลักษณะเครื่องมือที่ใช้ในแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามลักษณะปลายปิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามลักษณะปลายเปิดเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

3. การวิเคราะห์ข้อมูล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าที ค่าเอฟ และการวิเคราะห์ความแปรปรวน

สรุปผลการวิจัย

1. ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.87$, $S.D.=0.19$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}=4.24$, $S.D.=0.29$) รองลงมา คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ($\bar{X}=3.94$, $S.D.=0.31$) ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\bar{X}=3.85$, $S.D.=0.43$) และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ($\bar{X}=3.47$, $S.D.=0.40$) ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร โดยภาพรวม

การมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร	ระดับการมีส่วนร่วม		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผลระดับการมีส่วนร่วม
1. ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	3.85	0.43	มาก
2. ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ	3.94	0.31	มาก
3. ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์	4.24	0.29	มาก
4. ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล	3.47	0.40	ปานกลาง
รวม	3.87	0.19	มาก

2. ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ มีระดับน้อย ($\bar{X}=1.39$, S.D.=0.06) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประชาชนในตำบลยังคงมีความขัดแย้งกันเองในเรื่องการเสนอความต้องการภายในชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาตำบล ($\bar{X}=1.39$, S.D.=0.06) รองลงมาประชาชนส่วนใหญ่คิดว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ($\bar{X}=1.82$, S.D.=1.05) , ประชาชนส่วนใหญ่ยังคิดว่าเป็นหน้าที่ของหน่วยงานราชการและหน่วยงานท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ($\bar{X}=1.75$, S.D.=1.04) , ประชาชนไม่ให้ความสนใจที่จะแก้ไขปัญหาในองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร ด้วยตนเอง ($\bar{X}=1.40$, S.D.=0.89) , การเข้าร่วมประชุมประชาคมทำให้ท่านสูญเสียรายได้ ($\bar{X}=0.86$, S.D.=0.92) และ สมาชิกภายในครอบครัวไม่มีการสนับสนุนให้เข้าร่วมประชุมของประชาคม ($\bar{X}=0.62$, S.D.=0.96)

ตารางที่ 2 ระดับปัญหาและอุปสรรค ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร

ปัญหาและอุปสรรค	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. การเข้าร่วมประชุมประชาคมทำให้ท่านสูญเสียรายได้	0.86	0.92	ไม่มีปัญหา
2. สมาชิกภายในครอบครัวไม่มีการสนับสนุนให้เข้าร่วมประชุมของประชาคม	0.62	0.96	ไม่มีปัญหา
3. ประชาชนส่วนใหญ่ยังคิดว่าเป็นหน้าที่ของหน่วยงานราชการและหน่วยงานท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาของชุมชน	1.75	1.04	ปานกลาง
4. ประชาชนไม่ให้ความสนใจที่จะแก้ไขปัญหาในองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาครด้วยตนเอง	1.40	0.89	น้อย
5. ประชาชนในตำบลยังคงมีความขัดแย้งกันเองในเรื่องการเสนอความต้องการภายในชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาตำบล	1.90	0.96	ปานกลาง
6. ประชาชนส่วนใหญ่คิดว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อน	1.82	1.05	ปานกลาง
รวม	1.39	0.06	น้อย

3. การทดสอบสมมติฐานของระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวัง พบว่าเพศชายมีระดับการมีส่วนร่วมมากกว่าเพศหญิง เมื่อพิจารณาค่า Sig. มีค่า = 1.03 ซึ่งมากกว่า 0.05 ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ จำแนกตามอายุ พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีค่า Sig. มากกว่า 0.05 ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ จำแนกตามระดับการศึกษา พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีค่า Sig. น้อยกว่า 0.05 แสดงว่ายอมรับสมมติฐานหลักและปฏิเสธสมมติฐานรอง เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ จำแนกตามสถานภาพทางการสมรส พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีค่า Sig. มากกว่า 0.05 ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ จำแนกตามอาชีพ พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีค่า Sig. น้อยกว่า 0.05 แสดงว่ายอมรับสมมติฐานหลัก และปฏิเสธสมมติฐานรอง เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ และ จำแนกตามรายได้/เฉลี่ยต่อเดือน พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีค่า Sig. มากกว่า 0.05 ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

จากการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}=4.24$, S.D.=0.29) รองลงมา คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ($\bar{X}=3.94$, S.D.=0.31) ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\bar{X}=3.85$, S.D.=0.43) และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ($\bar{X}=3.47$, S.D.=0.40) ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงตามลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้

1. ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ท่านได้รับประโยชน์จากการบริการขั้นพื้นฐาน เช่น ด้านการคมนาคม การซ่อมแซมถนน เป็นต้น มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ พัทธี สิริโรส และ พรทิพย์ แก้วมูลคำ, 2560 ที่ได้กล่าวไว้ว่า ภาครัฐ ได้แก้ระดับท้องถิ่น จังหวัด หรือระดับประเทศจะส่งเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้ความเข้าใจ เพื่อให้ชาวบ้านมีศักยภาพในการแก้ปัญหาของพวกเขามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น ชาวบ้านนั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของพวกเขาโดยตรง ซึ่งเห็นว่าพวกเขานั้น มีศักยภาพ มีภูมิปัญญาชาวบ้าน และสามารถนำความรู้ที่ตนมีอยู่มาแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปัญญา เฉลียวชาติ (2560) ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบล นครสวรรค์ออก อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ประชาชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก

2. ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ท่านร่วมแต่งตั้งหรือเสนอชื่อผู้แทนในชุมชน เพื่อเข้ามาเป็นคณะกรรมการการจัดทำแผนพัฒนา มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Huntington และ Nelson. (2018) ที่ได้กล่าวว่า กิจกรรม ลักษณะของการมีส่วนร่วมประเภทนี้ให้ดูจากกิจกรรมที่เข้าร่วม เช่น ด้านการเมือง อาจพิจารณาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเลือกตั้ง การลงประชามติ การประท้วง กรณีที่รัฐมีโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน เป็นต้น ว่าสามารถกระทำได้เพียงใด ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ อัญชลี มีบุญ (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าเกษม อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานประชาชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก

3. ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ท่านมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของโครงการ มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Cohen & Uphoff (1980) ที่ได้กล่าวไว้ว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงทัศนะ และมีส่วนร่วมการตัดสินใจในด้านต่าง ๆ ที่ จะมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน นอกจากจะช่วยให้การตัดสินใจของผู้เสนอโครงการหรือหน่วยงาน ของรัฐมีความรอบคอบแล้ว เจาหนาที่รัฐยังมีความใกล้ชิดกับประชาชนได้รับทราบความต้องการและปัญหา ที่แท้จริง ลดความขัดแย้งและต่อต้าน ทั้งยังเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของการทำงานร่วมกัน หันหนามา ปรีกษาหารือกัน ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่ยุ้งยากร่วมกัน อีกทั้งยังเป็นการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เสริมสร้าง ให้ประชาชนร่วมคิดร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ เป็นการควบคุมการบริหารงานของหน่วยงานภาครัฐ ให้มีความโปร่งใส ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของประชาชน และมีความรับผิดชอบ หรือสามารถ ตอบคำถามของประชาชนเท่ากับเป็นการส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ อติวิธ ศิริพันธ์ (2563) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นเทศบาลตำบลหลักหกอำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประชาชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก

4. ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ท่านมีส่วนร่วมในการรับทราบการรายงานผลการดำเนินโครงการ / แผนงานต่าง ๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Cohen & Uphoff (1980) ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) ซึ่งนับเป็นการควบคุม และตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พัทธดนย์ สุภานันท์ (2565) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนสัมพันธ์เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร พบว่า ด้านการประเมินผลมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ประชาชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง

2. ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุ์วงษ์ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร มีระดับน้อย พบว่า ประชาชนในตำบลยังคงมีความขัดแย้งกันเองในเรื่องการเสนอความต้องการภายในชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาตำบล

มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Cohen & Uphoff (1980) ได้กล่าวว่า ประชาชนทุกคนมีความรู้สึกนึกคิดที่มีความแตกต่างกัน ส่งผลให้ประชาชนมีความขัดแย้งกันในเรื่องของตำบล มีการทะเลาะกันตลอดเวลา ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรรัตน์ ฉลอม. (2554) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความรู้ความเข้าใจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาตำบลของเทศบาลตำบลสันผักหวาน อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ประชาชนในตำบลยังคงมีความขัดแย้งกันเองในเรื่องการเสนอความต้องการภายในชุมชนเพื่อนำไปจัดทำแผนพัฒนาตำบล รองลงมาคือ ส่วนใหญ่คิดว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาตำบลเป็นเรื่องยุ่งยาก ซับซ้อน และน้อยที่สุดหรือไม่มีปัญหา คือประเด็นคำถามในข้อ 2. สมาชิกในครอบครัวไม่สนับสนุนให้เข้าร่วมประชุมประชาคม

3. ผลการทดสอบสมมติฐานของระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ ในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร

การทดสอบสมมติฐานของระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนหมู่บ้านพันธุวังษ์ พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลด้าน เพศ , อายุ , ระดับการศึกษา , อาชีพ มีความแตกต่างกัน และ ปัจจัยส่วนบุคคลด้าน รายได้ และ สถานภาพ มีความไม่แตกต่างกัน มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พัทธดนย์ สุภานันท์ (2565) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนสัมพันธ์เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร : ผลการวิจัยพบว่า 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนสัมพันธ์ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร โดยส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการประเมินผลมีค่าเฉลี่ยสูงสุดรองลงมา คือ ด้านการรับผลประโยชน์ด้านการดำเนินงานและด้านการตัดสินใจ 2) การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนสัมพันธ์ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานครพบว่า ประชาชนเขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานครที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนสัมพันธ์ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานครโดยรวมและรายด้านแตกต่างกัน และ รายได้ , สถานภาพ มีความไม่แตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากภาพรวมทั้งหมดของผลการวิจัย ด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามการปฏิบัติงาน และตรวจสอบการดำเนินโครงการ/แผนงานงานต่างๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร ได้อย่างโปร่งใส รวมถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับฟังผลการดำเนินงาน และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมประเมินผลการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาถึงบทบาทของภาวะผู้นำขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ อาจเป็นการสัมภาษณ์ เพื่อเจาะลึกถึงภาวะผู้นำในการที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

2.2 ควรศึกษาหรือวิจัยในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นอื่น เพื่อเป็นการเปรียบเทียบผลการศึกษา และนำข้อมูลมาใช้ในการกำหนดนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลอื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2560). แผนปฏิบัติการราชการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570) ของกรมการพัฒนาชุมชน. สืบค้นจาก : <https://www.cdd.go.th/related-links/about-us/vision-mission-strategy>. เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2566.
- ธนิศร ยืนยง. (2561). การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่นในจังหวัดนครนายก. *วารสารมหาจุฬานาครธรรม์*, 5(2), 119-135.
- ปัญญา เฉลียวชาติ. (2560). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาการบริหารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
- พัทธดนย์ สุภานันท์. (2565). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนสัมพันธ์เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร. *วารสารวิชาการ วิจัย และนวัตกรรม มสธ*, 2(1), 42-52.
- ภัทรธิดา ไพศาลจิตร. (2561). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศตามโครงการไทยนิยม ยั่งยืน ตำบลประชาธิปไตย อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี. (รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิชญ์ หยกจินดา. (2557). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน หมู่บ้านทุ่งกร่าง ตำบลทับไทร อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ชลบุรี : วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะ, ข้อมูลทะเบียนราษฎร. (2563). ข้อมูลทั่วไปของตำบลบ้านเกาะ. สืบค้นจาก <https://www.bankoh-korat.go.th/index.php>.
- อติวิธ ศิริพันธ์. (2563). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นเทศบาลตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรังสิต)
- อัญชลี มีบุญ. (2564). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าเกษม อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว. *วารสารวิจัยราไพพรรณี*, 16(1), 120-133.

Strengthening Motivation in Order That Litigants Enter into Mediation in the Execution Process Sustainably: A Case Study of the Mediation Center of the Maha Sarakham Legal Execution Office

Sakchai Soonthornthanaphirom^{*}

(Received Date: July 2, 2022, Revised Date: September 27, 2022, Accepted Date: October 17, 2022)

Abstract

The legal execution department provides for mediation at the legal execution stage and the cases being mediated is more than 90 percent being successful. However, only a few cases were brought into the mediation process accounting for only less than 5 percent. Therefore, this research is aimed to (1) study the motivations for dispute mediation and to study the law related to mediation in the legal execution stage; (2) to develop the motivation to enable parties to bring more cases to the mediation process at the legal execution stage; and (3) to find a management approach to strengthen motivation for the parties to bring more cases into the mediation process at the legal execution stage.

The study found that Thailand does not have any laws that provide incentives for dispute mediation in the legal execution stage.

The motivation that enables the parties to bring more cases to a mediation process at the legal execution stage include:

(1) The parties wanted to settle the dispute at the legal execution stage. The dispute mediation will save time and money for the parties.

(2) The parties wanted to maintain a relationship with each other so that both parties can continue to transact in the future.

(3) The parties see the benefits of mediation. If the mediation is successful, it will benefit more than the case of allowing further execution.

(4) The parties agree that the mediation will bring justice to both of them. This is due to the terms of payment are subject to the fact that both parties agreed among themselves, to be satisfactory to them.

Keywords: Motivation, dispute mediation, Execution

^{*} Asst. Prof., Faculty of Law, Mahasarakham University.

**การเสริมสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
ในชั้นบังคับคดีอย่างยั่งยืน: ศึกษาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
สำนักงานบังคับคดี จังหวัดมหาสารคาม**

ศักดิ์ชาย สุนทรธนาภิรมย์*

(วันรับบทความ: 2 กรกฎาคม 2565/ วันแก้ไขบทความ: 27 กันยายน 2565/ วันตอบรับบทความ: 17 ตุลาคม 2565)

บทคัดย่อ

กรมบังคับคดีจัดให้มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี และสามารถไกล่เกลี่ยได้สำเร็จมากกว่าร้อยละ 90 ของคดีที่มีการไกล่เกลี่ยกัน แต่ปรากฏว่าคู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไม่ถึงร้อยละ 5 ของปริมาณคดีทั้งหมด การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและกฎหมายที่เกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี การพัฒนาการเสริมสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี และเพื่อหาแนวทางการจัดการการเสริมสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาพบว่า ประเทศไทยไม่มีกฎหมายที่กำหนดถึงการเสริมสร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีไว้แต่อย่างใด เพราะการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีของประเทศไทย ในปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยตรง

แรงจูงใจที่ทำให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ได้แก่

- (1) คู่ความต้องการยุติข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ซึ่งการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นจะช่วยประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายให้แก่คู่ความ
- (2) คู่ความต้องการรักษาสัมพันธภาพระหว่างกัน เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายสามารถทำธุรกรรมกันต่อไปได้ในอนาคต
- (3) คู่ความเล็งเห็นถึงประโยชน์ของการไกล่เกลี่ย หากไกล่เกลี่ยสำเร็จจะได้รับประโยชน์มากกว่ากรณีที่ปล่อยให้มีการบังคับคดีกันไป
- (4) คู่ความเห็นว่าการไกล่เกลี่ยกันจะก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย เพราะเงื่อนไขในการชำระหนี้เกิดจากการที่ทั้งสองฝ่ายตกลงกันเอง จนเป็นที่พึงพอใจแก่ทั้งสองฝ่าย

คำสำคัญ: แรงจูงใจ, การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท, การบังคับคดี

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทนำ

จากสถิติผลการดำเนินงานประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563 ของกรมบังคับคดี สถิติด้านการบังคับคดีแพ่ง พบว่ามีคดีค้างมา 422,719 เรื่อง มีคดีเกิดใหม่ 329,681 เรื่อง รวมเป็น 752,400 คดี ดำเนินการสำเร็จ 304,676 เรื่อง เหลือคดีค้าง 447,724 เรื่อง แต่ปรากฏว่ามีคดีที่เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพียง 23,776 เรื่อง ซึ่งคิดเป็นร้อยละของคดีทั้งหมดประจำปีงบประมาณ 2563 ได้เท่ากับ 3.16 เท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาจากสถิติจำนวนคดีที่เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยประจำปีงบประมาณ 2563 ของกรมบังคับคดี จำนวน 23,776 เรื่อง ปรากฏว่าไกล่เกลี่ยสำเร็จ 22,009 เรื่อง คิดเป็นร้อยละของการไกล่เกลี่ยสำเร็จสูงถึง 92.57 (กรมบังคับคดี, 2563, น. 61) ทั้งนี้ร้อยละของความสำเร็จเพิ่มขึ้นจากปีงบประมาณ พ.ศ. 2562 เท่ากับ 1.85 (กรมบังคับคดี, 2563, น. 64) และสถิติผลการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดีระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2557-2562 มีดังนี้ 82.22%, 84.40%, 84.96%, 91.13%, 88.95% และ 91.02% ตามลำดับ (กรมบังคับคดี, 2562, น. 97)

สำหรับสถิติการไกล่เกลี่ยประจำปี พ.ศ. 2563 ของสำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีคดีค้างมา 11 เรื่อง มีคดีเกิดใหม่ 87 เรื่อง รวมเป็น 98 เรื่อง มีคดีที่ไม่สามารถไกล่เกลี่ยได้ 26 เรื่อง (ไม่สามารถไกล่เกลี่ยได้ หมายความว่า คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายไม่มาเข้าร่วมการไกล่เกลี่ยตามกำหนดนัดไกล่เกลี่ย) เหลือคดีที่คู่ความเข้าสู่การไกล่เกลี่ย 72 เรื่อง ซึ่งไกล่เกลี่ยสำเร็จถึง 53 เรื่อง (ไกล่เกลี่ยสำเร็จ หมายความว่า คู่ความทั้งสองฝ่ายสามารถตกลงกันได้) คิดเป็นร้อยละ 73.61 และไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จเพียง 1 เรื่อง (ไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ หมายความว่า คู่ความทั้งสองฝ่ายไม่สามารถตกลงกันได้) คิดเป็นร้อยละ 1.38 เท่านั้น (สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม, 2563)

จากสถิติดังกล่าวจะเห็นได้ว่าหากคู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยแล้วโอกาสที่จะไกล่เกลี่ยสำเร็จจะมีมากกว่าที่ไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ แต่หากพิจารณาจากสถิติปริมาณคดีทั้งหมดที่เกิดขึ้นในแต่ละปีกับปริมาณคดีที่คู่ความนำเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยแล้วคิดเป็นร้อยละได้ไม่ถึงร้อยละ 5 ของปริมาณคดีทั้งหมด ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีความจำเป็นที่ต้องศึกษาถึงการเสริมสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี
2. เพื่อการพัฒนาการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีอย่างยั่งยืน
3. เพื่อหาแนวทางการจัดการการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีอย่างยั่งยืน

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้มีจุดมุ่งที่จะศึกษาการเสริมสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีอย่างยั่งยืน : ศึกษาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม โดยแบ่งขอบเขตในการศึกษา ดังนี้

1. ในเชิงพื้นที่ มีจุดมุ่งศึกษาการเสริมสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีอย่างยั่งยืน โดยศึกษาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม

2. ในเชิงเนื้อหา ผู้วิจัยทำการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยศึกษาและวิเคราะห์ กฎหมาย งานวิจัย หนังสือ วิทยานิพนธ์ บทความ วารสาร สิ่งพิมพ์ สิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ และเอกสารงานเขียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

วิธีการวิจัย

ประชากรเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

1. ประชากร

ประชากร ได้แก่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม

2. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย ผู้อำนวยการ เจ้าพนักงานบังคับคดี ผู้ไกล่เกลี่ยและเจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และคู่ความที่นำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ณ ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีสุ่มเลือกมาแบบอาศัยความน่าจะเป็น คือ สุ่มแบบแบ่งเป็นชั้นภูมิ ชนิดมีระบบ (Stratified Systematic Random Sampling)

ผลการวิจัย

1. การสร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี จากการศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พบว่า

(1) ประเทศไทยไม่มีกฎหมายที่กำหนดถึงการสร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีไว้แต่อย่างใด เพราะการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ยังไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยตรง มีเพียงระเบียบกรมบังคับคดี ว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2558 กำหนดไว้เท่านั้น ซึ่งระเบียบฉบับดังกล่าวนี้ไม่มีข้อกำหนดที่ว่าด้วยการสร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีแต่อย่างใด

(2) ประเทศไทยมีกฎหมายที่บังคับใช้กับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ได้แก่ พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 แต่เป็นกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดี ไม่รวมถึงการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีด้วย และไม่อำนาจพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวมาใช้บังคับโดยอนุโลมกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีได้ อีกทั้งกฎหมายฉบับดังกล่าวไม่ได้กำหนดถึงการสร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดีไว้ด้วย

(3) ในประเทศอังกฤษ ศาลได้วางแนวทางในการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยกำหนดหลักเกณฑ์ที่ศาลต้องพิจารณาไว้ 2 ประการ คือ

1) หลักเกณฑ์การพิจารณา “ค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดี”

ในการกำหนดค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีจะต้องชำระแทนผู้ชนะคดีของประเทศอังกฤษนั้น ศาลจะพิจารณาถึงพฤติกรรมและความพยายามของคู่ความในการระงับข้อพิพาท “ตั้งแต่ก่อนและระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณาของศาล” หลักในการพิจารณาของศาลนั้นจะพิจารณาถึง “พฤติกรรมและความพยายามของคู่ความ” ว่าคู่ความแต่ละฝ่ายมีพฤติกรรมอย่างไร ให้ความร่วมมือในการไกล่เกลี่ยหรือไม่ และได้ใช้ความพยายามมากน้อยเพียงใดเพื่อให้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสำเร็จ หากคู่ความให้ความร่วมมือและได้ใช้ความพยายามในการไกล่เกลี่ยอย่างเต็มที่แล้ว แม้จะแพ้คดี ศาลก็อาจนำพฤติกรรมและความพยายามนั้นมาเป็นเหตุในการพิจารณลดหย่อนค่าใช้จ่ายที่ฝ่ายแพ้คดีจะต้องชำระแทนผู้ชนะคดีได้ ส่วนฝ่ายผู้ชนะคดี ถ้าไม่ให้ความร่วมมือและไม่พยายามที่จะไกล่เกลี่ยคดีให้สำเร็จ ศาลก็อาจนำพฤติกรรมและความพยายามที่ไม่เต็มที่นั้นมาเป็นเหตุในการพิจารณลดจำนวนค่าใช้จ่ายที่จะได้รับชำระแทนจากผู้แพ้คดีลงได้ กล่าวได้ว่า ศาลจะพิจารณาถึงพฤติกรรมและความพยายามในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นเกณฑ์ในการกำหนดจำนวนค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีในชั้นศาล ที่ผู้แพ้คดีจะต้องชำระแทนผู้ชนะคดีต่อศาล เมื่อศาลได้มีคำพิพากษาคดีแล้ว

2) หลักเกณฑ์ “อัตราค่าตอบแทน” แก่ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

ศาลประเทศอังกฤษกำหนดอัตราค่าตอบแทนผู้ไกล่เกลี่ยโดยเก็บตามสัดส่วนของทุนทรัพย์พิพาท หากคดีนั้นมีทุนทรัพย์น้อย ผู้ไกล่เกลี่ยจะได้รับค่าตอบแทนน้อย แต่ถ้าคดีนั้นมีทุนทรัพย์สูง ผู้ไกล่เกลี่ยจะได้รับค่าตอบแทนสูงตามไปด้วย

2. การสร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย

2.1 การสร้างแรงจูงใจก่อนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี พบว่า

(1) ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการประชาสัมพันธ์ให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี แต่ไม่มีการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี แต่อย่างใด

(2) ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการเปิดโอกาสให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย ทั้งก่อนการบังคับคดี คือ ก่อนที่จะมีการยึดทรัพย์สินของลูกหนี้เพื่อชำระหนี้ตามคำพิพากษา และภายหลังการบังคับคดี คือ ภายหลังจากที่มีการยึดทรัพย์สินของลูกหนี้แล้ว โดยคู่ความสามารถร้องขอให้ไกล่เกลี่ยได้จนถึงเวลาก่อนที่จะมีการขายทอดตลาดทรัพย์สินที่ยึดไว้

(3) ผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความนำคดีเข้าสู่การไกล่เกลี่ยก่อนที่จะมีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ด้วยการให้ความรู้ทางกฎหมายเกี่ยวกับขั้นตอนและวิธีการบังคับคดี มีการโน้มน้าว ชักจูงใจให้คู่ความเล็งเห็นถึงผลดีหรือประโยชน์หากไกล่เกลี่ยกันสำเร็จ และผลเสียหากไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ มีการชี้ให้เห็นถึงแนวทางและเงื่อนไขในการเจรจาชำระหนี้ระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ เพื่อให้คู่ความเห็นว่าหากนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยแล้ว จะได้รับประโยชน์มากกว่าที่จะได้รับผลเสีย และเมื่อเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยแล้ว มีโอกาสที่จะไกล่เกลี่ยกันสำเร็จมากกว่าที่จะไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ

2.2 การสร้างแรงจูงใจระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี พบว่า

(1) ผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการสร้างแรงจูงใจระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี เพื่อให้คู่ความไกล่เกลี่ยกันต่อไปจนสำเร็จ หรือนำคดีกลับเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีกันอีกในภายหลัง กรณีที่ไกล่เกลี่ยกันไม่สำเร็จ ด้วยการโน้มน้าว ชักจูงใจให้คู่ความเล็งเห็นถึงผลดีและประโยชน์ หากไกล่เกลี่ยกันสำเร็จ และผลเสียหากไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ และคอยกระตุ้นให้คู่ความพยายามไกล่เกลี่ยกันต่อไปให้สำเร็จให้ได้ ด้วยการช่วยเสนอทางออกหรือเงื่อนไขในการชำระหนี้ที่คู่ความทั้งสองฝ่ายสามารถยอมรับกันได้จนเป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย และบรรลุเป้าหมายของการไกล่เกลี่ยด้วยการทำข้อตกลงระหว่างเจ้าหน้าที่กับลูกหนี้ตามคำพิพากษา

(2) ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม ไม่มีการสร้างแรงจูงใจระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี เพื่อให้คู่ความไกล่เกลี่ยกันต่อไปจนสำเร็จ หรือนำคดีกลับเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีกันอีกในภายหลัง กรณีที่ไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ แต่อย่างไร

2.3 การสร้างแรงจูงใจหลังการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี พบว่า

(1) ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการประชาสัมพันธ์ ให้คู่ความนำคดีกลับเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีกันอีก แต่ไม่มีการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้คู่ความนำคดีกลับเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีอีก หลังจากไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จแล้ว แต่อย่างไร

(2) การดำเนินการของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม หลังการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีไม่สำเร็จ มีลักษณะเป็นการประชาสัมพันธ์ให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีอีกครั้งหนึ่ง ทำนองเดียวกับการประชาสัมพันธ์ ก่อนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี

(3) กรณีที่คู่ความได้เข้าร่วมกระบวนการไกล่เกลี่ยกันแล้ว แต่ไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จและต้องยุติการไกล่เกลี่ยไป ภายหลังจากที่ได้ยุติกระบวนการไกล่เกลี่ยไปแล้ว ผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม ไม่มีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดีอีกแต่อย่างไร โดยผู้ไกล่เกลี่ยมีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความไกล่เกลี่ยกันเฉพาะขณะที่คดีอยู่ในระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีเท่านั้น

2.4 แรงจูงใจที่ทำให้คู่ความนำคดีเข้าสู่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี

จากการศึกษาพบว่า สาเหตุที่ทำให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ได้แก่

(1) คู่ความต้องการยุติข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ซึ่งการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นจะช่วยประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายให้แก่คู่ความ

(2) คู่ความต้องการรักษาสัมพันธภาพระหว่างกัน เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายสามารถทำธุรกรรมกันต่อไปในอนาคตได้

(3) คู่ความเล็งเห็นถึงประโยชน์ของการไกล่เกลี่ย หากไกล่เกลี่ยสำเร็จจะได้รับประโยชน์มากกว่ากรณีที่ปล่อยให้มีการบังคับคดีกันไป กล่าวคือ ลูกหนี้ได้รับการลดหย่อนหนี้ลง ได้ผ่อนชำระหนี้เป็นงวด ๆ ไม่ต้องชำระหนี้งวดเดียว ได้ขยายระยะเวลาการชำระหนี้ออกไป และไม่ต้องขายทอดตลาดทรัพย์สินที่ถูกยึดไว้ ส่วนฝ่ายเจ้าหนี้จะได้รับชำระหนี้เร็วขึ้น หรืออย่างน้อยจะได้รับชำระหนี้บางส่วน แต่ถ้าไม่มีการไกล่เกลี่ยกัน เจ้าพนักงานต้องดำเนินการขายทอดตลาดต่อไป ซึ่งอาจจะขายไม่ได้ หรือขายได้ช้า ทำให้เจ้าหนี้ไม่ได้รับชำระหนี้ หรือได้รับชำระหนี้ล่าช้า เจ้าหนี้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น

(4) คู่ความเห็นว่าการไกล่เกลี่ยกันจะก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย เพราะเงื่อนไขในการชำระหนี้เกิดจากการที่ทั้งสองฝ่ายตกลงกันเอง จนเป็นที่พึงพอใจแก่ทั้งสองฝ่าย

อภิปรายผล

1. ผลการวิจัยพบว่า ประเทศไทยไม่มีกฎหมายที่กำหนดถึงการสร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีไว้แต่อย่างใด เพราะการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีของประเทศไทยในปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยตรง มีเพียงระเบียบกรมบังคับคดี ว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2558 ซึ่งออกตามมาตรา 32 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 กำหนดไว้เท่านั้น ซึ่งระเบียบฉบับดังกล่าวไม่มีข้อกำหนดที่ว่าด้วยการสร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีแต่อย่างใด

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้ ประเทศไทยจะมีกฎหมายที่บังคับใช้กับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ได้แก่ พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ก็ตาม แต่กฎหมายฉบับดังกล่าวเป็นกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดีเท่านั้น ไม่รวมถึงการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ซึ่งเป็นขั้นตอนหลังจากฟ้องคดีและศาลมีคำพิพากษาคดีแล้วแต่อย่างใด และไม่อาจนำกฎหมายฉบับดังกล่าวมาใช้บังคับโดยอนุโลมกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีได้ เพราะมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าว ให้คํานิยามของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไว้ว่า “การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หมายความว่า การดำเนินการเพื่อให้คู่กรณีมีโอกาสเจรจาตกลงกันระงับข้อพิพาททางแพ่งและทางอาญาโดยสันติวิธีและปราศจากการวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท ทั้งนี้ ไม่รวมถึงการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ดำเนินการในชั้นศาลและในชั้นการบังคับคดี” จากคํานิยามมาตรา 3 กฎหมายกำหนดไว้ชัดเจนว่า หากเป็นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ดำเนินการในชั้นศาล กล่าวคือ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหลังจากที่มีการฟ้องคดีแล้ว และคดีนั้นยังอยู่ในระหว่างพิจารณาของศาล โดยคดียังไม่เสร็จไปจากศาล จะไม่นำกฎหมายฉบับนี้ไปใช้บังคับ แม้ศาลยุติธรรมจะดำเนินการไกล่เกลี่ยตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท มาตรา 4 และมาตรา 5 ได้ แต่จำกัดเฉพาะการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดีเท่านั้น ส่วนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีซึ่งเป็นขั้นตอนหลังฟ้องคดีจะไม่นำกฎหมายฉบับดังกล่าวไปใช้บังคับ โดยการบังคับคดีนั้นจะเป็นการดำเนินการหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษาชี้ขาดตัดสินคดีแล้ว คือ คดีเสร็จจากศาลแล้วนั่นเอง อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ามาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าว จะไม่ได้กำหนดห้ามไว้ว่าไม่ให้นำไปใช้กับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นศาลและชั้นบังคับคดีด้วยก็ตาม แต่กฎหมายฉบับดังกล่าวก็ไม่ได้กำหนดถึงการสร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดีไว้แต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ฯ และระเบียบกรมบังคับคดี ว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ฯ ประกอบกับไม่มีกฎหมายฉบับอื่นที่บัญญัติถึงการสร้างแรงจูงใจ ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีกำหนดไว้ ประเทศไทยจึงไม่มีกฎหมายกำหนดเรื่องการ สร้างแรงจูงใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีไว้แต่ประการใด ด้วยเหตุนี้ จึงต้องบัญญัติ กฎหมายใหม่หรือแก้ไขระเบียบกรมบังคับคดี ว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กำหนดให้กรมบังคับคดี ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เจ้าพนักงานบังคับคดี ผู้ไกล่เกลี่ย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีต้องมีมาตรการในการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีด้วย ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ หมวด 252 (2552, น. 116.) ที่กล่าวว่า ควรมีการบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมอำนาจและหน้าที่ของคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค เนื่องจาก กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองผู้บริโภคในปัจจุบันยังไม่มีบทบัญญัติชัดเจนที่จะให้คณะกรรมการ คุ้มครองผู้บริโภคทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยหรือประนีประนอมข้อพิพาทเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิของผู้บริโภค อันจะเป็นการช่วยลดปริมาณคดีที่จะไปสู่ศาลได้ และควรบัญญัติเปิดโอกาสให้ฝ่ายผู้ประกอบการ มีอำนาจที่จะขอให้มีการไกล่เกลี่ยนอกศาลในชั้นของคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคได้ด้วย

2. ผลการวิจัยพบว่า ในประเทศอังกฤษ ศาลได้วางแนวทางในการสร้างแรงจูงใจ ให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยกำหนดหลักเกณฑ์ที่ศาลต้องพิจารณาไว้ 2 ประการ คือ

(1) หลักเกณฑ์การพิจารณา “ค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดี”

หลักเกณฑ์การพิจารณา “ค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดี” ของประเทศ อังกฤษนั้น ศาลจะพิจารณา “ตั้งแต่ก่อนและระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณาของศาล” ซึ่งเป็น ขั้นตอนก่อนที่ศาลจะมีคำพิพากษา คือ เป็นขั้นตอนระหว่างการดำเนินกระบวนการพิจารณา ก่อนที่ศาล จะมีคำพิพากษาชี้ขาดตัดสินคดี หลักเกณฑ์ดังกล่าวจึงใช้กับการดำเนินคดีในชั้นศาลเท่านั้น โดยศาล จะพิจารณาถึงพฤติกรรมและความพยายามของคู่ความในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นศาล ก่อนที่ศาลจะพิพากษาชี้ขาดตัดสินคดี เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความทั้งสองฝ่ายพยายาม ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นศาลให้สำเร็จ ทั้งนี้ ไม่ว่าจะไกล่เกลี่ยสำเร็จหรือไม่สำเร็จ ในการกำหนด ค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดีนั้น ศาลจะพิจารณาถึงพฤติกรรมและความพยายาม ของคู่ความในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทว่าคู่ความทั้งสองฝ่ายมีพฤติกรรมเช่นใด และได้ใช้ ความพยายามมากน้อยเพียงใด ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนพิพากษาคดี แต่การไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทในชั้นศาลเป็นคนละขั้นตอนกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี โดยชั้นบังคับคดีนั้น เป็นขั้นตอนหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษาชี้ขาดตัดสินคดีแล้ว ซึ่งในการบังคับคดีของประเทศไทยนั้น คู่ความจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการบังคับคดีด้วยตามตาราง 5 ค่าธรรมเนียมเจ้าพนักงานบังคับคดี ท้ายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ทั้งนี้คู่ความที่เป็นผู้บังคับคดีจะต้องเสียค่าใช้จ่ายไปก่อน และไปเรียกคืนจากคู่ความที่ถูกบังคับคดี เมื่อขายทอดตลาดทรัพย์สินที่ยึดหรืออายัดไว้ได้ แต่หลักเกณฑ์การพิจารณา “ค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดี” ของประเทศอังกฤษ ใช้กับการดำเนินคดีในชั้นศาลเท่านั้น ไม่รวมถึงการพิจารณากำหนดค่าใช้จ่ายในชั้นบังคับคดีด้วย

แม้หลักเกณฑ์การพิจารณาค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดีของประเทศอังกฤษจะเป็นหลักเกณฑ์ที่ศาลใช้ในการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความนำคดีเข้าสู่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นศาล ซึ่งเป็นคนละขั้นตอนกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าควรนำหลักเกณฑ์ดังกล่าวมาใช้กับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีด้วย เพื่อสร้างแรงจูงใจให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยให้เจ้าพนักงานบังคับคดี หรือผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หรือศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทรายงานศาลให้เห็นถึงพฤติกรรมและความพยายามของคู่ความในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี เพื่อให้ศาลใช้ประกอบดุลพินิจในการลดค่าธรรมเนียมชั้นบังคับคดีแก่จำเลย ซึ่งสอดคล้องกับขลาภรณ์ เจริญรัตน์ (2558, น. 93.) ที่กล่าวว่า “กระทรวงยุติธรรมควรดำเนินการแก้ไขกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง โดยการลดค่าธรรมเนียมถอนการยึดถอนการอายัด ถ้าหากคู่ความใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยแล้วมีผลทำให้มีการถอนการยึด อายัด โดยไม่ลดค่าธรรมเนียมการถอนการยึด อายัดให้ต่ำกว่ากรณีปกติ เพื่อเป็นการจูงใจให้คู่ความใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีในการยุติข้อพิพาทในด้านการบังคับคดีมากขึ้น”

(2) หลักเกณฑ์ “อัตราค่าตอบแทน” แก่ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

หลักเกณฑ์ในการกำหนดอัตราค่าตอบแทนแก่ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในประเทศไทยสำหรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีตามระเบียบกรมบังคับคดี ว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2558 หมวดที่ 5 ว่าด้วยค่าตอบแทนและค่าใช้จ่าย ข้อ 25 กำหนดว่า “ผู้ไกล่เกลี่ยที่กรมบังคับคดีแต่งตั้ง มีสิทธิได้รับค่าตอบแทนและค่าใช้จ่ายตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่อธิบดีกรมบังคับคดีกำหนด” ทั้งนี้ตามประกาศอธิบดีกรมบังคับคดี เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการจ่ายค่าตอบแทนและค่าใช้จ่ายของผู้ไกล่เกลี่ย หมวด 1 ว่าด้วยค่าตอบแทนและค่าใช้จ่าย ข้อ 2 กำหนดให้ผู้ไกล่เกลี่ยมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนเรื่องละ 1,000 บาท กรณีไกล่เกลี่ยหลายเรื่องในวันเดียวกัน ให้จ่ายค่าตอบแทนเป็นรายเรื่อง แต่รวมกันต้องไม่เกิน 10 เรื่องต่อวัน และหมวด 2 ว่าด้วยค่าตอบแทนพิเศษ ข้อ 5 กำหนดว่า กรณีไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเรื่องที่มีความสำคัญ เช่น ข้อพิพาทที่อาจมีผลกระทบต่อประชาชนจำนวนมาก หรือมีความยุ่งยากซับซ้อน หรืออยู่ในความสนใจของประชาชน ฯลฯ หากไกล่เกลี่ยสำเร็จทั้งหมดหรือบางส่วนสมประโยชน์ของทางราชการ ผู้ไกล่เกลี่ยมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนเป็นกรณีพิเศษเพิ่มเติมจากค่าตอบแทนปกติตามที่อธิบดีเห็นสมควรกำหนด แต่ไม่เกิน 10,000 บาท ส่วนค่าตอบแทนสำหรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดีตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 กำหนดไว้ในมาตรา 19 ว่า “ในการปฏิบัติหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยในหน่วยงานซึ่งดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ให้ผู้ไกล่เกลี่ยได้รับค่าตอบแทนและค่าใช้จ่ายอื่นที่จำเป็นในการดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ตามระเบียบที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมกำหนดโดยความเห็นชอบของกระทรวงการคลัง” ซึ่งระเบียบกระทรวงยุติธรรม ว่าด้วยการจ่ายค่าตอบแทนและค่าใช้จ่ายอื่นที่จำเป็นในการดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2564 ข้อ 6 กำหนดว่า “การจ่ายค่าตอบแทนให้จ่ายเป็นรายเรื่อง เรื่องละไม่เกิน 1,000 บาท” เมื่อพิจารณาถึงอัตราค่าตอบแทนและค่าตอบแทนพิเศษของผู้ไกล่เกลี่ย ทั้งการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดี และการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีแล้วจะเห็นได้ว่า การกำหนดอัตราค่าตอบแทนดังกล่าวมีลักษณะเป็นการกำหนดไว้ในอัตราที่แน่นอนตายตัว โดยไม่ได้พิจารณาถึงจำนวนทุนทรัพย์ ไม่ว่าข้อพิพาทนั้นจะมีทุนทรัพย์มากน้อยเพียงใด ผู้ไกล่เกลี่ยจะได้รับค่าตอบแทน

เรื่องละ 1,000 บาท และค่าตอบแทนพิเศษไม่เกิน 10,000 บาท ซึ่งแตกต่างจากหลักเกณฑ์ของประเทศไทยที่ให้ศาลกำหนดค่าตอบแทนแก่ผู้ไกล่เกลี่ยตามจำนวนทุนทรัพย์ที่พิพาทกัน กล่าวคือ หากทุนทรัพย์ต่ำ ผู้ไกล่เกลี่ยจะได้รับค่าตอบแทนน้อย แต่ถ้าทุนทรัพย์สูง ผู้ไกล่เกลี่ยจะได้รับค่าตอบแทนมาก จึงไม่สอดคล้องกับสรวิศ ลิ้มปริงชี (2550, น. 113-115) ที่กล่าวว่า ศาลประเทศอังกฤษกำหนดอัตราค่าตอบแทนผู้ไกล่เกลี่ยโดยเก็บจากค่าบริการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามสัดส่วนทุนทรัพย์พิพาท เช่น หากทุนทรัพย์พิพาทน้อยกว่า 5,000 ปอนด์ จะเก็บค่าบริการ 250 ปอนด์ หรือหากทุนทรัพย์พิพาทอยู่ระหว่าง 15,000-50,000 ปอนด์ จะเก็บค่าบริการ 750 ปอนด์ เป็นต้น การกำหนดเช่นนี้ต่างจากในประเทศไทยที่ค่าตอบแทนผู้ไกล่เกลี่ยมีลักษณะเป็น “สินน้ำใจ” มากกว่าจะเป็นค่าตอบแทนจริง ๆ เพราะไม่ได้สัดส่วนกับภาระงาน ความเครียด และค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ การกำหนดค่าบริการที่ชัดเจนข้างต้น ส่งผลให้ประเทศไทยสามารถสนับสนุนให้หน่วยงานผู้ให้บริการไกล่เกลี่ยภายนอก (Service Providers) เช่น ศูนย์ระงับข้อพิพาทแบบมีประสิทธิภาพ (Center for Effective Dispute Resolution) เข้ามาดำเนินงานด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแทนรัฐบาลบางส่วน (Outsourcing)

3. ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการประชาสัมพันธ์ให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี แต่ไม่มีการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี แต่อย่างใด ซึ่งสอดคล้องกับชลารณ เจริญรัตน์ (2558, น. 93.) ที่กล่าวว่า กรมบังคับคดี กระทรวงยุติธรรม ควรมีการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ทางด้านการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป โดยมีประเด็นในด้านประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ ดังนี้

(1) การให้ความรู้โดยเฉพาะการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่คู่ความ รวมทั้งปรับทัศนคติให้แก่คู่ความและบุคคลที่เกี่ยวข้อง วาการไกล่เกลี่ยชั้นบังคับคดีมีความสำคัญสามารถดำเนินการเป็นผลสำเร็จได้ และเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย แม้ผ่านการไกล่เกลี่ยในชั้นศาลมาแล้ว หรือมีคำพิพากษาแล้วก็ตาม

(2) การให้ความรู้โดยชี้ให้เห็นว่าการไกล่เกลี่ยและการบังคับคดีมีข้อแตกต่าง ข้อดีข้อเสียต่างกันอย่างไร ลูกหนี้ และเจ้าหนี้จะได้ประโยชน์อย่างไรจากการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย

(3) กรมบังคับคดีควรจะมีการประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่ให้บริการด้านการระงับข้อพิพาท เช่น ศูนย์ระงับข้อพิพาทประจำศาล สำนักงานยุติธรรมจังหวัด อำเภอ ฯลฯ ในการประชาสัมพันธ์ให้คำแนะนำ ให้ข้อมูล เพื่อให้ประชาชนมีทางเลือกในการยุติข้อพิพาทเพิ่มมากขึ้น

แต่ไม่สอดคล้องกับสรวิศ ลิ้มปริงชี (2550, น. 113-115.) ที่กล่าวว่า แนวทางการสร้างแรงจูงใจให้คู่พิพาทเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในประเทศไทย กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลของประเทศไทยมีจุดเด่นสำคัญ คือ การกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ “ค่าใช้จ่ายที่ชำระแทนผู้ชนะคดี” เพื่อสร้างแรงจูงใจให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการ และมีการกำหนดอัตราค่าตอบแทนเพื่อจูงใจให้ผู้มาทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย

(1) การกำหนดหลักเกณฑ์การพิจารณาค่าใช้จ่ายชำระแทนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

(2) การกำหนดอัตราค่าตอบแทนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้มีผู้ไกล่เกลี่ยมาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

4. ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการเปิดโอกาสให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย ทั้งก่อนการบังคับคดี คือ ก่อนที่จะมีการยึดทรัพย์สินของลูกหนี้ เพื่อชำระหนี้ตามคำพิพากษา และภายหลังการบังคับคดี คือ ภายหลังจากการที่มีการยึดทรัพย์สินของลูกหนี้แล้ว โดยคู่ความสามารถร้องขอให้ไกล่เกลี่ยได้จนถึงเวลาก่อนที่จะมีการขายทอดตลาดทรัพย์สินที่ยึดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับ ชลาภรณ์ เจริญรัตน์ (2558, น. 30-35) ที่กล่าวว่า ประเภทของการไกล่เกลี่ยชั้นบังคับคดีจะมีอยู่สองรูปแบบ คือ

(1) การไกล่เกลี่ยก่อนการบังคับคดี คือ การไกล่เกลี่ยก่อนที่จะมีการบังคับคดียึดทรัพย์อายัดทรัพย์ของลูกหนี้ เพื่อชำระหนี้ตามคำพิพากษา คู่กรณีสามารถขอให้มีการไกล่เกลี่ยได้โดยไม่ให้ดำเนินการบังคับคดีเพื่อนำไปสู่การยุติการบังคับคดีต่อไปได้

(2) การไกล่เกลี่ยภายหลังการบังคับคดีแล้ว คือ การไกล่เกลี่ยหลังจากที่มีการบังคับคดียึดทรัพย์ อายัดทรัพย์ หรือขายทอดตลาดทรัพย์ของลูกหนี้แล้ว ซึ่งหากคู่ความสามารถตกลงกันได้จะมีผลให้มีการถอนการยึดทรัพย์ ถอนการอายัดทรัพย์ หรือถอนการบังคับคดีต่อไปแล้วทำบันทึกข้อตกลงระหว่างกัน เพื่อใช้บังคับตามที่ตกลง หรือหากตกลงกันได้เพียงบางส่วน ประเด็นที่ตกลงกันไม่ได้ก็สามารถดำเนินการบังคับคดีต่อไปได้

5. ผลการวิจัยพบว่า ผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความนำคดีเข้าสู่การไกล่เกลี่ย ก่อนที่จะมีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ด้วยการให้ความรู้ทางกฎหมายเกี่ยวกับขั้นตอนและวิธีการบังคับคดี มีการโน้มน้าว ชักจูงใจให้คู่ความเล็งเห็นถึงผลดีหรือประโยชน์หากไกล่เกลี่ยกันสำเร็จ และผลเสียหากไกล่เกลี่ยกันไม่สำเร็จ มีการชี้ให้เห็นถึงแนวทางและเงื่อนไขในการเจรจาชำระหนี้ระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ เพื่อให้คู่ความเห็นว่าหากนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยแล้ว จะได้รับประโยชน์มากกว่าที่จะได้รับผลเสีย และมีโอกาสที่จะไกล่เกลี่ยกันสำเร็จมากกว่าที่จะไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับ ป้อมฤดี กุมพันธ์, (2557, น. 22) ที่กล่าวว่า ผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยที่มีประสบการณ์ชีวิต มีความรอบคอบ มีความน่าเชื่อถือมากกว่าผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยที่มีอายุน้อย ผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยที่มีประสบการณ์ในการไกล่เกลี่ยจะมีหลักจิตวิทยา มีความเป็นกลาง มีเทคนิคในการไกล่เกลี่ยสามารถค้นหาความต้องการที่แท้จริงของคู่ความได้ และพยายามหาแนวทางยุติข้อพิพาทให้สมประโยชน์แก่คู่ความทั้งสองฝ่าย ผู้ไกล่เกลี่ยที่มีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือจะทำให้คู่ความเกิดศรัทธาและไว้วางใจ และยังสอดคล้องกับชลาภรณ์ เจริญรัตน์ (2558, น. 90 - 91) ที่กล่าวว่า คุณลักษณะของผู้ไกล่เกลี่ยที่จะทำให้การไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จ สามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

(1) ผู้ไกล่เกลี่ยต้องมีความชำนาญในการไกล่เกลี่ย กล่าวคือ ต้องมีประสบการณ์ในการไกล่เกลี่ยมาพอสมควร เพื่อที่จะสามารถนำประสบการณ์มาวิเคราะห์ประเด็นข้อพิพาทและเสนอแนะทางออกให้คู่ความได้

(2) ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องมีทักษะในการสื่อสารที่ดีในการกระตุ้น แนะนำ โน้มน้าว แปลความหรือชี้แนะหนทางที่เป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทให้กับคู่กรณี

(3) ผู้ไกล่เกลี่ยต้องมีความรู้และประสบการณ์ในขั้นตอนด้านการบังคับคดี และความรู้เกี่ยวกับประเด็นข้อพิพาท เพราะความรู้เหล่านี้จะทำให้ผู้ไกล่เกลี่ยสามารถชี้แนะประเด็นที่คู่ความยังมองไม่เห็น จนทำให้เกิดเป็นทางออกใหม่ ๆ ที่จะสามารถเป็นการยุติปัญหาข้อพิพาท

แต่ไม่สอดคล้องกับสรวิต ลิ้มปริงชี (2550, น. 113-115) ที่กล่าวว่า การสร้างแรงจูงใจในศาลของประเทศอังกฤษดังกล่าวเพียงแต่เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เข้าร่วมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเท่านั้น แต่ไม่ได้ส่งแรงจูงใจไปถึงผลของการไกล่เกลี่ยด้วย เพราะหากคู่ความให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแล้ว การจะตกลงหรือไม่ ยังคงเป็นอิสระของคู่ความอยู่เช่นเดิม การตกลงหรือไม่ในกระบวนการไกล่เกลี่ยไม่ส่งผลกระทบใด ๆ ต่อประโยชน์ของคู่ความ ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า แรงจูงใจที่มีอยู่ในระบบศาลไทยมีลักษณะที่ยึดโยงอยู่กับผลของการไกล่เกลี่ยด้วย เพราะหากคู่ความไม่สามารถตกลงกันได้ก็จะไม่ได้รับประโยชน์หรือโทษใด ๆ แต่หากสามารถตกลงกันได้เท่านั้นจึงจะได้รับประโยชน์จากการคืนค่าขึ้นศาลและผลจากมาตรการนี้ ทำให้บางครั้งสามารถนำเงื่อนไขของการคืนค่าขึ้นศาลมาเป็นส่วนหนึ่งของการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและโน้มน้าวให้คู่ความสามารถตกลงกันได้ด้วย โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการคืนค่าขึ้นศาลอยู่ในสมการของการต่อรองเพื่อชั่งน้ำหนักของความคุ้มค่าของเงื่อนไขที่กำลังเจรจากันอยู่ว่าจะทำให้เป็นเงื่อนไขที่สามารถยอมรับและปฏิบัติตามได้หรือไม่

6. ผลการวิจัยพบว่า ผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการสร้างแรงจูงใจระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี เพื่อให้คู่ความไกล่เกลี่ยกันต่อไปจนสำเร็จ หรือนำคดีกลับเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีกันอีกในภายหลัง ด้วยการโน้มน้าว ชักจูงใจให้คู่ความเห็นถึงผลดีและประโยชน์หากไกล่เกลี่ยกันสำเร็จ และผลเสียหากไกล่เกลี่ยกันไม่สำเร็จ และคอยกระตุ้นให้คู่ความพยายามไกล่เกลี่ยกันต่อไปให้สำเร็จ ด้วยการช่วยเหลือทางออกหรือเงื่อนไขในการชำระหนี้ที่คู่ความทั้งสองฝ่ายสามารถยอมรับกันได้ จนเป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย และบรรลุเป้าหมายของการไกล่เกลี่ยด้วยการทำข้อตกลงระหว่างเจ้าหน้าที่กับลูกหนี้ สำเร็จ สำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับป้อมฤดี กุมพันธ์, (2557, น. 22) ที่กล่าวถึงความสำคัญของผู้ไกล่เกลี่ยว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น และยังสอดคล้องกับชลารณ เจริญรัตน์ (2558, น. 90 - 91) ที่กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้ไกล่เกลี่ยที่จะทำให้การไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จต้องประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แต่ไม่สอดคล้องกับสรวิต ลิ้มปริงชี (2550, น. 113-115) ที่กล่าวถึงลักษณะการสร้างแรงจูงใจในศาลของประเทศอังกฤษ ว่าเป็นเพียงการสร้างแรงจูงใจให้เข้าร่วมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเท่านั้น แต่ไม่ได้จูงใจไปถึงผลของการไกล่เกลี่ยด้วย ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

7. ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม ไม่มีการสร้างแรงจูงใจระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี เพื่อให้คู่ความไกล่เกลี่ยกันต่อไปจนสำเร็จ หรือนำคดีกลับเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีกันอีกในภายหลัง แต่อย่างใด จึงไม่สอดคล้องกับสรวิต ลิ้มปริงชี (2550, น. 113-115.) ที่กล่าวว่า ศาลของประเทศอังกฤษ มีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยที่เป็นจุดเด่นสำคัญ คือ การกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ “ค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดี” ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

8. ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม มีการประชาสัมพันธ์ให้คู่ความนำคดีกลับเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีกันอีก แต่ไม่มีการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้คู่ความนำคดีกลับเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีหลังจากที่ไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จแล้ว แต่อย่างใด ซึ่งสอดคล้องกับชลธารณ เจริญรัตน์ (2558, น. 93) ที่กล่าวว่า กรมบังคับคดี กระทรวงยุติธรรม ควรมีการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ทางด้านการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีให้เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แต่ไม่สอดคล้องกับสรวิต ลิ้มปริงชี (2550, น. 113-115) ที่กล่าวว่า ศาลของประเทศอังกฤษ มีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยที่เป็นจุดเด่นสำคัญ คือ การกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ “ค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดี” ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

9. ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดี จังหวัดมหาสารคาม หลังการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีไม่สำเร็จ มีลักษณะเป็นการประชาสัมพันธ์ให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ทำนองเดียวกับการประชาสัมพันธ์ก่อนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี แต่ไม่มีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความนำคดีเข้าสู่การไกล่เกลี่ย จึงไม่สอดคล้องกับสรวิต ลิ้มปริงชี (2550, น. 113-115) ที่กล่าวว่า ศาลของประเทศอังกฤษมีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยที่เป็นจุดเด่นสำคัญ คือ การกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ “ค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดี” ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

10. ผลการวิจัยพบว่า กรณีที่คู่ความได้เข้าร่วมกระบวนการไกล่เกลี่ยกันแล้ว แต่ไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จและต้องยุติการไกล่เกลี่ยไป ภายหลังจากที่ได้ยุติกระบวนการไกล่เกลี่ยไปแล้ว ผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานบังคับคดีจังหวัดมหาสารคาม ไม่มีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยในชั้นบังคับคดีอีก แต่อย่างใด จึงไม่สอดคล้องกับสรวิต ลิ้มปริงชี (2550, น. 113-115) ที่กล่าวว่า ศาลของประเทศอังกฤษมีการสร้างแรงจูงใจให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยที่เป็นจุดเด่นสำคัญ คือ การกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ “ค่าใช้จ่ายที่ผู้แพ้คดีต้องชำระแทนผู้ชนะคดี” ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

11. ผลการวิจัยพบว่า แรงจูงใจที่ทำให้คู่ความนำคดีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ได้แก่

(1) คู่ความต้องการยุติข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี ซึ่งการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นจะช่วยประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายให้แก่คู่ความ

(2) คู่ความต้องการรักษาสัมพันธภาพระหว่างกัน เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายสามารถทำธุรกรรมกันต่อไปในอนาคตได้

(3) คู่ความเล็งเห็นถึงประโยชน์ของการไกล่เกลี่ย หากไกล่เกลี่ยสำเร็จจะได้รับประโยชน์มากกว่ากรณีที่ปล่อยให้มีการบังคับคดีกันไป กล่าวคือ ลูกหนี้ได้รับการลดหย่อนหนี้ลงได้ผ่อนชำระหนี้เป็นงวด ๆ ไม่ต้องชำระหนี้งวดเดียว ได้ขยายระยะเวลาการชำระหนี้ออกไป และไม่ต้องขายทอดตลาดทรัพย์สินที่ถูกยึดไว้ ส่วนฝ่ายเจ้าหนี้จะได้รับชำระหนี้เร็วขึ้น หรืออย่างน้อยจะได้รับชำระหนี้บางส่วน แต่ถ้าไม่มีการไกล่เกลี่ยกัน เจ้าพนักงานต้องดำเนินการขายทอดตลาดต่อไป ซึ่งอาจจะขายไม่ได้ หรือขายได้ช้า ทำให้เจ้าหนี้ไม่ได้รับชำระหนี้ หรือได้รับชำระหนี้ล่าช้า เจ้าหนี้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น

4) คู่ความเห็นว่าการไกล่เกลี่ยกันจะก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย เพราะเงื่อนไขในการชำระหนี้เกิดจากการที่ทั้งสองฝ่ายตกลงกันเอง จนเป็นที่พึงพอใจแก่ทั้งสองฝ่าย

ซึ่งสอดคล้องกับชลธารณ เจริญรัตน์ (2558, น. 32 – 33) ที่กล่าวว่า ประโยชน์ของการไกล่เกลี่ยชั้นบังคับคดี คือ

1. ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย
2. เป็นที่ยุติ คดีที่คู่กรณีสามารถตกลงกันได้โดยวิธีการไกล่เกลี่ยนั้น ทำให้การบังคับคดีเสร็จสิ้นไป ไม่มีปัญหาการร้องเพิกถอนการบังคับคดีตามมา
3. การยอมรับของคู่กรณี การที่คู่กรณีสามารถหาข้อยุติได้ด้วยตนเอง มีการยอมรับปฏิบัติตามข้อตกลงนั้น ทำให้ไม่ต้องการมีการบังคับคดีต่อไป
4. ข้อยุติได้นั้นมีความเหมาะสมกับคู่กรณี เนื่องจากคู่กรณีสามารถเลือกที่จะทำข้อตกลงอย่างใดก็ได้ トラบเทาที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย
5. เป็นความลับ กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นความลับ บุคคลที่เกี่ยวข้องต้องรักษาความลับ ไม่เปิดเผยข้อมูลที่ได้รับจากกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้น
6. ข้อตกลงระหว่างคู่กรณีสามารถบังคับได้ ผลของการบันทึกข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยเป็นข้อตกลงที่เกิดขึ้นโดยผลของการปฏิบัติตามคำพิพากษา ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อาจบอกเลิกหรือปฏิบัติให้เป็นอื่น โดยไม่ได้รับความยินยอมจากอีกฝ่ายได้
7. รักษาความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณี หรือก่อให้เกิดการสัมพันธ์ในระยะยาว
8. มีความยืดหยุ่น คู่กรณีสามารถเลือกใช้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาททั้งหมดหรือในประเด็นใดประเด็นหนึ่งในคดีก็ได้ ส่วนที่เหลืออาจให้มีการดำเนินการบังคับคดีต่อไป
9. มีคุณภาพ บุคคลที่ทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ย มักเป็นบุคคลที่มีความสามารถหรือเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ
10. ยังคงสิทธิในการดำเนินการบังคับคดี การไกล่เกลี่ยเป็นเพียงส่วนเสริมสำหรับการดำเนินการบังคับคดีไม่ใช่การแทนที่ คู่กรณียังคงมีสิทธิในการบังคับคดี หากคู่กรณีมีความต้องการที่จะดำเนินการบังคับคดีต่อไป
11. ลดปริมาณคดีที่จะเข้าสู่กระบวนการบังคับคดี
12. แบ่งเบาภาระงานของเจ้าพนักงานบังคับคดี ทำให้สามารถไปดำเนินการบริหารจัดการในด้านอื่น ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารและพัฒนาประเทศต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย ดังนี้

1. ควรมีการบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีโดยตรง และกำหนดให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี สำนักงานบังคับคดี เจ้าพนักงานบังคับคดี ผู้ไกล่เกลี่ย และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีหน้าที่สร้างแรงจูงใจให้คู่ความนำคดีเข้าสู่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดีด้วย

2. ควรแก้ไขระเบียบกรมบังคับคดีด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กำหนดให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี สำนักงานบังคับคดี เจ้าพนักงานบังคับคดี ผู้ไกล่เกลี่ย และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีหน้าที่สร้างแรงจูงใจให้คู่ความนำคดีเข้าสู่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นบังคับคดี

3. ควรนำหลักเกณฑ์การพิจารณาค่าใช้จ่ายชำระแทนของศาลในประเทศอังกฤษที่พิจารณาถึงพฤติกรรมและความพยายามในการระงับข้อพิพาทของคู่ความ ตั้งแต่ก่อนและระหว่างการดำเนินคดีในศาลและในชั้นบังคับคดีมาใช้ เพื่อพิจารณายกเว้นหรือลดหย่อนค่าธรรมเนียมในการบังคับคดีแก่คู่ความทั้งสองฝ่าย

บรรณานุกรม

- ชลธร มีวงศ์อุโฆษ. (2556). เวทีไกล่เกลี่ย/สมานฉันท์: ปัจจัยที่ทำให้การไกล่เกลี่ยชั้นบังคับคดีไม่ประสบความสำเร็จ. *วารสารกรมบังคับคดี*, 17(86).
- ชลธิดา เพิ่มทรัพย์. (2555). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยคดีฟ้องหย่า. *ศุลพาท*, 59(2), 82-93.
- ชลัท ประเทืองรัตน. (2558). บทวิจารณ์หนังสือ Intractable Conflicts: Socio-Psychological Foundation and Dynamics. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 13(3), 55.
- _____. (2559). *การไกล่เกลี่ยโดยคนกลางเส้นทางแห่งการสร้างความสำเร็จร่วมกัน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ชลารณ เจริญรัตน์. (2558). *ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชั้นบังคับคดี: กรณีศึกษาศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กรมบังคับคดี*. (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- โชติช่วง ท้าววงศ์. (2548). *การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท*. กรุงเทพฯ: สำนักกระงับข้อพิพาทสำนักงานศาลยุติธรรม.
- นวลจันทร์ ทนชัยกุล. (2547). *รายงานวิจัยเรื่องศาลยุติธรรมกับการระงับข้อพิพาท*. ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ (ภาคพิเศษ) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- บรรจง วิทย์ถาวรวงศ์, และอิทธิกร ขำเดช. (2554). ปัจจัยที่มีผลต่อแรงจูงใจในการแยกขยะครัวเรือนของประชากร ในเขตกรุงเทพมหานคร. *วารสารการเงิน การลงทุน การตลาด และการบริหารธุรกิจ*, 1(2). 85-111.
- ปัทมา เผ่าสังข์ทอง. (2544). *การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในคดีครอบครัว: ศึกษากระบวนการไกล่เกลี่ยกรณีหย่า*. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ปราโมทย์ วรวัฒนชัย. (2545). *การไกล่เกลี่ย : ศึกษากรณีศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง*. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.
- ป้อมฤดี กุมพันธ์. (2557). *การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องในศาลส่วนคดีนักท่องเที่ยว*. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.

- พรทิพย์ อุดมสิน (2546). การใกล้เคียงข้อพิพาทในศาลกับการช่วยลดภาระการบริหารจัดการคดี.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พิชัยศักดิ์ หรยางกูร. (2540). ภาษีกฎหมาย ลาติน-ไทย. กรุงเทพฯ: สามย่านวิทย์พัฒนา.
- ภาณุ สหัสรังสี. (2548). รวมบทความการใกล้เคียงและประนอมข้อพิพาทและความรู้เบื้องต้น
เกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพฯ: สำนักงานระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม.
- โยธิน ศันสนยุท. (2530). ทฤษฎีความต้องการของเมอร์เรย์, มนุษย์สัมพันธ์: จิตวิทยาการทำงาน
ในองค์กร (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- _____. (2530). มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- _____. (2530). แรงจูงใจในการซื้อ. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่นส์.
- วนิดา พรหมล้ำ, ศักดิ์ชาย สุนทรธนาภิรมย์, และธวัชชัย ป้องศรี. (2560). การสร้างแรงจูงใจใ
นการบริหารจัดการขยะอย่างยั่งยืนในประเทศไทย. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.
- วรรณกร ลิ้มเฉลิมฉัตร. (2561). การสร้างแรงจูงใจในการใกล้เคียงข้อพิพาทก่อนฟ้องส่วนคดีแพ่ง
ในศาลจังหวัดปทุมธานี.
- วันชัย วัฒนศัพท์, บรรพต ตันธีรวงศ์, และศุภณัฐ เพิ่มพูนวิวัฒน์. (2549). การจัดการความขัดแย้ง
ในระบบบริการสาธารณสุข: หลักการแนวปฏิบัติและนโยบายศูนย์สันติวิธีสาธารณสุข.
กรุงเทพฯ.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2550). ความขัดแย้ง หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา (พิมพ์ครั้งที่ 3). ขอนแก่น:
ศิริภรณ์ออฟเซ็ท.
- วิชา มหาคุณ. (2537). ความรู้ทั่วไปในการใกล้เคียงข้อพิพาทและประนีประนอมคดีครอบครัว.
จุลพาท, 41(6). 41.
- ศักดิ์ชาย สุนทรธนาภิรมย์. (2561) บทบาทของศูนย์ดำรงธรรมในการระงับข้อพิพาทในชุมชน:
ศึกษาศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดมหาสารคาม. วารสารการเมืองการปกครอง, 9(1), 154.
- สรวิศ ลิ้มปริงซี่. (2550). การใกล้เคียงข้อพิพาทของศาลในประเทศอังกฤษ. ศาลยุติธรรมปริทัศน์, 1(3).
- สุภัทรา กรอุไร. (2543). การประนอมข้อพิพาททางอาญา. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต).
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรเชษฐ์ เณรบำรุง. (2552). ปัญหาการใกล้เคียงข้อพิพาทในคดีผู้บริโภค : ศึกษาเฉพาะกรณีการ
ใกล้เคียงในชั้นของคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิติศาสตร
มหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, กรุงเทพฯ.
- สุรศักดิ์ ศรีสาร. (2559). การพัฒนารูปแบบการใกล้เคียงระงับข้อพิพาทโดยชุมชนอย่างมีสมานฉันท์.
(วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- สำนักงานศาลยุติธรรม. (2552). คู่มือการระงับข้อพิพาทสำหรับประชาชน. กรุงเทพฯ: จีรัชการพิมพ์.

- สำนักกระับข้อพิพาทสำนักงานศาลยุติธรรม. (2550). *การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท*. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส จำกัด.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2547). 72 พรรษามหาราชาจีน/ ธนาคารสมองสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- Domjan, M. (1996). *The Principles of Learning and Behavior Belmont*. California: Thomson Wadsworth.
- Engel, David M. (1978). *Code and Custom in a Thai Provincial Court : The Interaction of Formal and Informal Systems of Justice*. Tucson: University of Arizona Press, for The Association for Asian Studies.
- Guilford, J.P. (1965). *Fundamental statistics in Psychology and Education*. New York: Mc Graw-Hill, Inc., (Doctoral dissertation, University of Michigan, 1968).
- Hanson, Mark E. (1996). *Educational Administration and Organizational Behavior* (4th ed.). Boston : Allyn and Bacon.
- John William Atkinson, Norman T. Feather. (1966). *Achievement Motive, A theory of achievement motivation*, 6, Publisher Wiley.
- Kidd, J. R. (1973). *How Adults Learn*. New York: Association Press.
- Lovell, R. Bernard. (1980). *Adult learning*. London: Croom Helm.
- Murray, H. A. (1983). *Exploration in Psychology A Clinical and Experimental Study of Fifty Men of College Age*. New York: Oxford University Press.
- Oran R. Young. (1967). *The Intermediaries: Third Parties in International Crises*. Princeton: Princeton University Press, 427, Viii.

Applying special measures for the custody of juvenile offenders in drug offenses instead of criminal procedure

Thanapat Patchim^{*}

(Received Date: September 30, 2022, Revised Date: May 8, 2023, Accepted Date: May 10, 2023)

Abstract

The purposes of this article were to study rules and conditions, suggest patterns and methods for applying special measures instead of criminal procedure, and suggest amending relevant laws, regulations, and practices of officers in providing justice for juvenile offenders in drug offenses. Key informants consisted of the multidisciplinary team including psychologists, social workers, as well as community representatives, inquiry officers, public prosecutors, associate judges, and so on. The results revealed that family and community meeting was conducted in a committee manner in which the meeting was conducted to discuss to seek an approach to settle disputes in accordance with restorative justice. This is an alternative measure used in the process of implementing a rehabilitation plan in the case where juveniles were considered to be able to reform themselves into good people without requiring the criminal procedure. This was to improve juveniles' behaviors and mitigate or compensate for damages that occurred. In addition, it mainly focused on protecting the maximum benefit of juveniles. The special measure instead of criminal procedure was to divert cases of juvenile offenders in pre-litigation and proceedings in accordance with the Juvenile and Family Court and Procedure Act.

Keywords: Special Measure Instead of Criminal Procedure, Juvenile Control, Drug Case

^{*} Dean, School of Law and Politics Suan Dusit University

การประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติด

ธนภัทร ปัจฉิมมภ์*

(วันรับบทความ: 30 กันยายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 5 พฤษภาคม 2566/ วันตอบรับบทความ: 10 พฤษภาคม 2566)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักเกณฑ์ เงื่อนไข ตลอดจนเสนอรูปแบบ และวิธีการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา รวมถึงเสนอแก้ไขหรือปรับปรุง กฎหมายระเบียบที่เกี่ยวข้องและวิธีปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ในการอำนวยความยุติธรรมเด็กและเยาวชน ที่กระทำความผิดในคดียาเสพติด กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย สหวิชาชีพ ได้แก่ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ นอกจากนั้นยังมีผู้แทนชุมชน พนักงานสอบสวน อัยการ ผู้พิพากษาสมทบ เป็นต้น ผลการวิจัยพบว่า การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน ได้ดำเนินการในรูปแบบที่เป็น คณะกรรมการ โดยการประชุมร่วมกันเพื่อปรึกษาหารือในการแสวงหาแนวทางในการระงับข้อพิพาท ตามแนวทางยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ซึ่งเป็นมาตรการทางเลือกที่ใช้ในกระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัด ฟื้นฟูในคดีที่พิจารณาแล้วเห็นว่าเด็กและเยาวชนสามารถกลับตัวเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องคดี เพื่อแก้ไขปรับเปลี่ยนความประพฤติของเด็กหรือเยาวชน การบรรเทาผลร้าย ทดแทนหรือชดเชย ความเสียหายที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ จะมุ่งเน้นการคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็กและเยาวชนเป็นสำคัญ สำหรับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา นั้น เป็นการหันเหคดีเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในชั้นก่อนฟ้องคดีและในชั้นการพิจารณาคดีตามกฎหมายว่าด้วยศาลเยาวชนและครอบครัว และวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว

คำสำคัญ มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา, การควบคุมเด็กและเยาวชน, คดียาเสพติด

* คณบดีโรงเรียนกฎหมายและการเมือง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

บทนำ

พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2559 มาตรา 86 ถึง มาตรา 94 เป็นการดำเนินการตามมาตรการแทนการดำเนินคดีอาญากรณีเด็กและเยาวชนนั้น โดยกำหนดให้นำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา โดยมีเงื่อนไขที่เด็กหรือเยาวชนต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา ซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกินห้าปี ไม่ว่าจะโทษปรับด้วยหรือไม่ก็ตาม ถ้าปรากฏว่าเด็กหรือเยาวชนไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ หากเด็กหรือเยาวชนสำนึกในการกระทำก่อนฟ้องคดีเมื่อคำนึงถึงอายุ ประวัติ ความประพฤติ สติปัญญา การศึกษาอบรม สภาพร่างกาย สภาพจิต อาชีพ ฐานะและเหตุแห่งการกระทำความผิดแล้ว จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขที่เด็กหรือเยาวชนจะสามารถเข้าสู่กระบวนการของมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาชั้นพิจารณาดังกล่าวได้ หากเด็กหรือเยาวชนนั้นสำนึกในการกระทำ และผู้เสียหายยินยอม โจทก์ไม่คัดค้าน พฤติการณ์แห่งคดีไม่เป็นภัยร้ายแรงต่อสังคมเกินสมควร ศาลเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดีได้ และผู้เสียหายอาจได้รับการชดเชยเยียวยาตามสมควร

โดยมาตรการดังกล่าว อาจมีการดำเนินการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้เด็กและเยาวชนปฏิบัติโดยความเห็นชอบของศาล โดยผู้ที่มีหน้าที่ในการประสานการประชุมเพื่อจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู คือ ผู้อำนวยการสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนหรือบุคคลที่ศาลเห็นสมควรเพื่อให้หน่วยงานศาลรองรับกระบวนการดังกล่าวและเป็นเครื่องมือให้ศาลใช้ในการขับเคลื่อนการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน และศาลเยาวชนและครอบครัวกลางได้จัดตั้งศูนย์ให้คำปรึกษาแนะนำและประสานการประชุมเพื่อแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็ก เยาวชนและครอบครัวขึ้น รวมทั้งมีคำสั่งให้ศาลเยาวชนและครอบครัวทั่วประเทศตั้งศูนย์ให้คำปรึกษาแนะนำ และประสานการประชุมเพื่อแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็ก เยาวชน และครอบครัว ขึ้นด้วย

จากความสำเร็จข้างต้น จะเห็นได้ว่ามาตรการแทนการดำเนินคดีอาญา ตามมาตรา 86 - มาตรา 94 แห่งพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2559 นั้น มีความมุ่งหมายที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่เด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด โดยมีการวางรูปแบบ แนวทาง วิธีการ และหลักเกณฑ์การดำเนินการแทนการฟ้องหรือการเบี่ยงเบนคดีออกจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่มีได้มุ่งเน้นการลงโทษ แต่มุ่งหมายที่จะแก้ไข บำบัด ฟื้นฟูผู้กระทำความผิดที่เป็นเด็กและเยาวชนตามแนวทางของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสนธิสัญญาสิทธิมนุษยชน เป็นมาตรฐานในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ ที่ประเทศไทยได้เข้าร่วมลงนามและให้สัตยาบันไว้ ในข้อ 40 3(ข) ที่ว่า “เมื่อเห็นว่าเหมาะสมและเป็นที่ยอมรับปรารถนา ให้กำหนดมาตรการที่จะใช้กับเด็กเหล่านั้นโดยไม่ต้องอาศัยกระบวนการทางตุลาการ ทั้งนี้ โดยมีเงื่อนไขว่าสิทธิมนุษยชนและการคุ้มครองทางกฎหมายจะได้รับการเคารพอย่างเต็มที่” (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550) นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวทางและผลการวิจัย เรื่อง ผลสัมฤทธิ์กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นสอบสวนคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2562 ภายใต้แผนงานวิจัยเกี่ยวกับนวัตกรรม ท้าทายไทย ในระยะที่ 1 ของ รศ.ดร.ธนภัทร ปัจฉิมม์ และคณะ

ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวชี้ให้เห็นว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นสอบสวน คดีเด็กและเยาวชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางคดี โดยจัดให้มีคนกลางในรูปแบบของ “คณะกรรมการสมานฉันท์ข้อพิพาทคดีเด็กและเยาวชน”

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักเกณฑ์ เงื่อนไขเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติด
2. เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติด
3. เพื่อเป็นข้อเสนอในการแก้ไขหรือปรับปรุงกฎหมาย รวมถึงวิถีปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ ในการการอำนวยความยุติธรรม โดยมุ่งเน้นวิธีการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนิน คดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติด

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาในการวิจัย

1.1 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยข้อมูลที่ใช้เป็นการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสารโดยการศึกษาจากหนังสือ รายงาน วารสาร วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง เอกสารข้อมูลสถิติต่าง ๆ ที่มีอยู่รวมทั้งสืบค้นจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Internet) ทั้งในประเทศ และต่างประเทศ

1.2 การวิจัยสนาม (Field Research) การศึกษาครั้งนี้ ใช้การศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) เด็กและเยาวชน ที่กระทำผิดในคดียาเสพติด ซึ่งถูกควบคุมภายใต้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ในการควบคุมเด็กและเยาวชน และอยู่ในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านกรุณา และศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชายบ้านอุเบกขา และ 2) พนักงานสอบสวน ประจำสถานี ตำรวจนครบาล ซึ่งอยู่ภายใต้กองบังคับการตำรวจนครบาล 1-9 (บก.น. 1-9) โดยการเลือกสถานี ตำรวจนครบาล ที่มีการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติด (ระหว่างปี พ.ศ. 2562 - พ.ศ. 2564) ที่มีปริมาณคดีเป็นจำนวนมาก (1 กองบังคับการตำรวจนครบาล 1 สถานีตำรวจ)

1.3 ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนิน มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 โดยพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยส่วนนี้ คือ ศาลเยาวชนและครอบครัว กลาง

1.4 สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ใช้รูปแบบการวิจัย คือ การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview)

2. ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยนี้ ศึกษาการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติด

3. ขอบเขตเชิงแนวคิด/ทฤษฎี

การวิจัยนี้ ศึกษาแนวคิด/ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติด ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ แนวคิดเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา แนวคิดเกี่ยวกับการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนในคดียาเสพติด ทฤษฎีแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด แนวคิดที่ว่าด้วย กระบวนการยุติธรรมทางอาญาตามหลักมาตรฐานสากล และมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ซึ่งเป็นแนวคิดหลักในการอธิบายแนวโน้มหรือทิศทางการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชน

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา

การใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาเป็นมาตรการใหม่ที่เกิดขึ้นในหมวด 7 ของพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 โดยการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา สามารถมีขึ้นได้ทั้งในชั้นก่อนฟ้องตามมาตรา 86 และชั้นพิจารณาคดีของศาลตามมาตรา 90 มีเจตจำนงเพื่อใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่จะหันเหคดีเด็กหรือเยาวชนออกจากกระบวนการยุติธรรมโดยใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) การใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาชั้นก่อนฟ้องตามมาตรา 86 นั้นเป็นอำนาจของผู้อำนวยการสถานพินิจในการใช้ดุลยพินิจว่าเด็กนั้นอาจกลับตัวเป็นคนดีได้ โดยเป็นคดีที่อัตราโทษตามกฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกิน 5 ปี ไม่ว่าจะมิโทษปรับหรือไม่ก็ตาม จึงใช้ดุลยพินิจในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู กล่าวโดยสรุปว่า มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในชั้นก่อนฟ้องคดีตามมาตรา 86 เป็นการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) มาใช้เป็นการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูผ่านรูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน โดยได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย เช่น เด็กหรือเยาวชนฝ่ายผู้เสียหาย นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ ชุมชนหรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง (อภิรดี โพธิ์พร้อม, 2550) เพื่อเป็นการหันเหเด็กและเยาวชนออกจากกระบวนการยุติธรรมในชั้นการพิจารณาคดีของศาล (Diversion) เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กข้อ 40 3 (ข) แต่การใช้มาตรการดังกล่าวเช่นว่านี้ ก็ถือว่าเป็นการควบคุมความประพฤติอย่างไม่เป็นทางการ โดยเจ้าพนักงานที่มีหน้าที่ควบคุมความประพฤติและมีวัตถุประสงค์ที่จะแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนอย่างแท้จริง (Barnard et al., 1968) โดยในประเทศสหรัฐอเมริกา ปี ค.ศ. 1976 ได้มีการทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างจำนวนหนึ่ง พบว่า ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เมื่อผลที่ได้รับคือการกระทำความผิดซ้ำน้อยลง จึงสรุปได้ว่า การใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 หมวด 7 เริ่มตั้งแต่มาตรา 86 ถึงมาตรา 94 เป็นหมวดที่ถูกบัญญัติขึ้นใหม่มีแนวคิดมาจากการหันเห

คดีเด็กและเยาวชนออกจากกระบวนการยุติธรรมทางตุลาการโดยไม่ต้องฟ้องคดีหรือไม่มีคำพิพากษาเพื่อไม่ให้เด็กและเยาวชนต้องมีคำพิพากษาคิดตัว อันจะก่อให้เกิดตราบาปอาจทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับสังคม ซึ่งมาตรการดังกล่าวขึ้นอยู่กับพื้นฐานของความสมานฉันท์และความยินยอมของตัวผู้เสียหาย อีกทั้งยังช่วยลดปริมาณคดีและค่าใช้จ่ายในการดำเนินกระบวนการพิจารณาประกอบกับเป็นกระบวนการที่รวดเร็วและลดความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีได้ดีอีกด้วย

2. แนวคิดการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชนในคดียาเสพติด

ปัจจัยแรกที่ทำให้เยาวชนมีโอกาสเกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติด คือ ลองเสพยาตามเพื่อนที่เสพยาเสพติด เพราะส่วนใหญ่ กลุ่มเพื่อนใกล้ชิดจะเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากในการชักจูงให้เด็กและเยาวชนก้าวเข้าสู่วังวนของยาเสพติด ตั้งแต่ผู้เสพยา เป็นผู้ติด และก้าวสู่การเป็นผู้ค้ายาเสพติดในที่สุด ปัจจัยและสาเหตุที่สอง คือ เด็กและเยาวชนมีความเครียดจากที่บ้าน เช่น ครอบครัวที่พ่อแม่แยกทางกัน จำเป็นต้องอยู่กับคนใดคนหนึ่ง หรือต้องอยู่กับญาติ ซึ่งเป็นภาวะที่ขาดความอบอุ่น จึงหันไปแสวงหาสิ่งทดแทนจากกลุ่มเพื่อน เด็กและเยาวชนที่ครอบครัวมีฐานะทางการเงินไม่ดี จำเป็นต้องดิ้นรนหาเงินช่วยครอบครัว ออกไปทำงานนอกบ้าน จึงมีโอกาสพบปะกับกลุ่มมิจฉาชีพที่เข้ามาชักจูงให้ก้าวเข้าไปสู่การกระทำที่ผิดกฎหมายในรูปแบบต่าง ๆ (นันทิ จิตสว่าง, 2555) ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดเกี่ยวกับการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดเป็นแนวคิดของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยม (Positive School) ซึ่งเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับเจตจำนงกำหนด (Determinism) ว่าการกระทำของมนุษย์เป็นผลมาจากปัจจัยทางจิตวิทยา ปัจจัยทางชีวภาพ และปัจจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยเหล่านี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ แต่ควรพิจารณาจากสาเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำผิดและการแก้ไขไปที่เหตุนี้ (นันทิ จิตสว่าง, 2555) แนวความคิดในการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูจึงเป็นแนวคิดที่ให้โอกาสคนกลับตัว ให้โอกาสแก้ไขปรับปรุงตัว โดยการทำให้คนที่ทำผิดไม่ให้อำนาจตัวเองไปสู่การกระทำผิดมากขึ้น ทั้งนี้ โดยพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้กระทำผิดถูกลงโทษในลักษณะที่เป็นการทำลายคุณลักษณะ หรือศักยภาพในการกลับเข้าสู่สังคมของเขา โดยการใช้มาตรการเลี้ยงโทษจำคุก เช่น การรอกการลงอาญา โดยมีการคุมประพฤติ การใช้โทษปรับและการใช้มาตรการในชุมชนอื่น ๆ ทั้งนี้ เพื่อมิให้ผู้กระทำผิดได้รับผลกระทบในทางลบในเรือนจำ นอกจากนี้ ยังใช้วิธีการเลี้ยงโทษจำคุกในกรณีที่ได้เข้าไปรับโทษในเรือนจำมาแล้วหนึ่งแล้วก็ให้อยู่ในเรือนจำให้น้อยที่สุดเพื่อให้ได้รับผลกระทบน้อยที่สุดเช่นกัน โดยใช้วิธีการพักการลงโทษ การลดวันต้องโทษ หรือการทำงานสาธารณะและศูนย์ควบคุม ในขณะที่พวกที่ใช้วิธีการจำคุกในเรือนจำให้การอบรมแก้ไขโดยการฝึกวิชาชีพ ให้การศึกษา การอบรมทางศีลธรรมและศาสนา การจัดสวัสดิการ การให้การบำบัดแก้ไขเป็นกลุ่มและรายบุคคล ทั้งนี้ เพื่อมุ่งแก้ไขสาเหตุที่ทำให้ผู้กระทำผิดมีความบกพร่องและเป็นเหตุให้กระทำผิด อย่างไรก็ตาม การแก้ไขผู้กระทำผิดในปัจจุบัน แม้จะเป็นแนวทางที่ยอมรับกันในวงการราชทัณฑ์โดยทั่วไป แต่ก็ยังเป็นที่ยังสงสัยว่าจะได้รับผลตามประสงค์เพียงไร อย่างไรก็ตาม แม้การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูจะมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ แต่ก็ใช่วัตถุประสงค์ที่ได้รับการยอมรับและปฏิบัติอยู่ในกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ซึ่งโดยทั่วไปจะต้องทำควบคู่ไปกับหลักการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เพื่อแยกคนที่สมควรแก้ไขฟื้นฟูมาดำเนินการ อย่างจริงจัง ทั้งนี้ โดยผสมผสานไปกับทฤษฎีการลงโทษอื่น ๆ

3. แนวทางการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด

การดำเนินคดีอาญากับเด็กและเยาวชนได้นั้น ต้องเป็นเด็กหรือเยาวชนที่ไปสร้างความเสียหายหรือความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น ทั้งทางด้านทรัพย์สิน ชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ และที่เกี่ยวกับเพศ เป็นต้น การดำเนินคดีอาญากับเด็กและเยาวชนเป็นเรื่องละเอียดอ่อนมาก จะต้องกระทำอย่างรอบคอบ ประชัญการดำเนินคดีอาญาเด็กและเยาวชนของศาลไทย จึงวางกฎเกณฑ์เอาไว้ คือ ในการพิจารณาและพิพากษาคดีที่มีข้อหาเด็กและเยาวชนกระทำความผิด ให้ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีเยาวชนคำนึงถึงสวัสดิภาพและอนาคตของเด็กหรือเยาวชน ซึ่งควรได้รับการฝึกอบรม สั่งสอนและส่งเสริมให้กลับตัวเป็นพลเมืองที่ดียิ่งกว่าการลงโทษ และในการพิพากษาคดีนั้นให้ศาลคำนึงถึงบุคลิก ลักษณะ สุขภาพ และภาวะแห่งจิตของเด็กหรือเยาวชนซึ่งแตกต่างกันเป็นคน ๆ ไป และลงโทษหรือเปลี่ยนโทษหรือใช้วิธีการสำหรับเด็กหรือเยาวชนให้เหมาะสมกับเด็กหรือเยาวชน และพฤติการณ์เฉพาะเรื่อง แม้เด็กหรือเยาวชนนั้นจะได้กระทำความผิดร่วมกัน และส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนยึดหลักคุณธรรมและจริยธรรม ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยชี้ให้เห็นว่าเด็กและเยาวชนที่ดีควรจะดำเนินชีวิตในด้านการศึกษามากกว่าที่จะมั่วสุมคบเพื่อนที่มีความประพฤติที่ส่อไปในทางที่ไม่ดี ซึ่งจะเป็นสาเหตุให้เด็กและเยาวชนก่ออาชญากรรมที่เป็นภัยต่อสังคมได้ ดังนั้น ประชัญของศาลในการดำเนินคดีอาญา

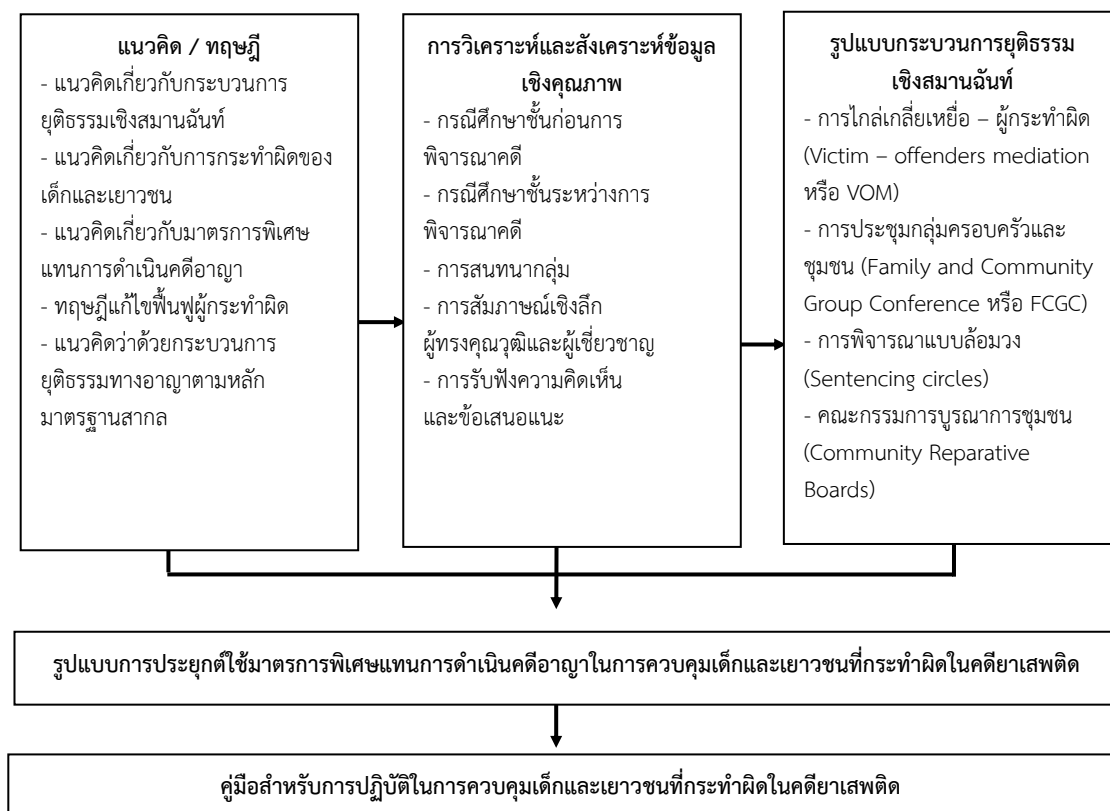
เด็กและเยาวชน ยังต้องคำนึงถึงสิทธิของเด็กและเยาวชนในด้านการคุ้มครอง ได้แก่

- 1) เพื่อให้การคุ้มครองแก่เด็กและเยาวชน แก่ไขและฟื้นฟูจิตใจโดยหลีกเลี่ยงการลงโทษ
- 2) เพื่อให้การยุติธรรมแก่เด็กและเยาวชน โดยพิจารณาถึงสาเหตุของการกระทำผิด บุคลิกภาพ และสิ่งแวดล้อม และให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสม
- 3) เพื่อเป็นการนำหลักวิชาทางด้านพฤติกรรมศาสตร์ เป็นต้นว่า สังคมวิทยาชีววิทยา การสังคมสงเคราะห์ การแพทย์ เข้ามาช่วยเหลือ และ
- 4) เพื่อเป็นการเปลี่ยนแนวนโยบายทางอาญา ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดจากการลงโทษเป็นการแก้ไข

ดังนั้น เมื่อศาลเยาวชนและครอบครัวมีคำพิพากษาว่าเด็กและเยาวชนดังกล่าวได้กระทำความผิดจริงตามฟ้อง กฎหมายจึงให้ศาลมีอำนาจใช้วิธีการแทนการลงโทษสำหรับเด็กและเยาวชน โดย 1) เปลี่ยนโทษจำคุกหรือวิธีการเพื่อความปลอดภัยตามมาตรา 39 (1) แห่งประมวลกฎหมายอาญา เป็นกักและฝึกอบรมหรือฝึกและอบรมยังสถานพินิจ สถานศึกษา สถานฝึกและอบรม หรือสถานแนะนำทางจิต และ 2) การให้คุมความประพฤติ โดยเปลี่ยนโทษปรับเป็นการคุมความประพฤติไว้ระหว่างรอการลงโทษหรือรอการกำหนดโทษ คุมความประพฤติไว้เมื่อศาลเห็นสมควร แม้ศาลจะพิพากษาว่าเด็กและเยาวชนนั้นไม่มีความผิดและปล่อยตัวไป ปัจจุบันมีการใช้วิธีการควบคุมความประพฤติมากขึ้น เพราะเป็นการให้เด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดได้มีโอกาสกลับไปอยู่กับครอบครัว เพื่อให้ทุกคนในครอบครัวมีส่วนช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่ถูกคุมความประพฤติกลับตนเป็นคนดี หรือให้ผู้ที่ถูกคุมความประพฤติมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนหรือให้มีโอกาสประกอบอาชีพการงานสุจริต จะเป็นประโยชน์ทั้งต่อเด็กและเยาวชนเองต่อครอบครัว และต่อสังคมดีกว่าการให้เด็กและเยาวชนเข้ารับการฝึกและอบรมในสถานที่ต่าง ๆ

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ อาศัยแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนิน คดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติด งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง และวัตถุประสงค์การวิจัย มากำหนดเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

1) เด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติดจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน บ้านกรุณา และบ้านอุเบกขา ผู้วิจัยใช้วิธีการแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive selection) เพื่อให้เหมาะสมกับปัญหาและตรงกันกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยประสานงานด้านกับนักจิตวิทยา เพื่อดำเนินการเก็บข้อมูลงานวิจัย และทำการประชุมชี้แจงให้เด็กและเยาวชน เฉพาะคดีความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดมารับทราบข้อมูลเบื้องต้น และขอทราบความสมัครใจ แ่งละ 5 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 10 คน

2) กลุ่มสหวิชาชีพ โดยเลือกผู้พิพากษา อัยการ หนายความ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และพนักงานสอบสวน (สำหรับพนักงานสอบสวน ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงและทำการสัมภาษณ์เฉพาะผู้ที่มีประสบการณ์ทางด้านการควบคุมดำเนินคดีอาญาในเด็กและเยาวชน มากกว่า 5 ปี โดยเลือกเพียงสถานีตำรวจนครบาลที่มีการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดีอาญาเสพติด (ระหว่างปี พ.ศ. 2562 - พ.ศ. 2564) ที่มีปริมาณคดีเป็นจำนวนมาก จำนวน 5 แห่ง รวมจำนวนทั้งสิ้น 16 คน

3) ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 จำนวน 25 คน ประกอบด้วย ผู้พิพากษาศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง นักวิชาการด้านอาชญาวิทยาและจิตวิทยา อัยการ หนายความ อธิบดีกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนหรือผู้แทน ปรธานมูลนิธิองค์กรภาคเอกชน (NGO) และนักจิตวิทยาคลินิกประจำกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล (key informants) ซึ่งจะคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ มีประสบการณ์ในการทำงาน และแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนกระทำผิดมาเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 5 ปี ทั้งนี้ ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth Interview) ประกอบด้วย ชุดที่ 1 แบบสัมภาษณ์ เด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดีอาญาเสพติด โดยกำหนดให้มีโครงสร้างหรือประเด็นการสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นของ เด็กและเยาวชน ส่วนที่ 2 ภูมิหลังทางคดี ส่วนที่ 3 การรับรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติหลักเกณฑ์ เงื่อนไข และแนวทางการปฏิบัติภายใต้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ชุดที่ 2 แบบสัมภาษณ์ กลุ่มสหวิชาชีพการสัมภาษณ์กลุ่มสหวิชาชีพ แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐาน ส่วนที่ 2 ความเห็นต่อประเด็นการกระทำผิดในคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดีอาญาเสพติด ส่วนที่ 3 การดำเนินมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 (มาตรา 86 - มาตรา 94) และส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะหรือแนวทางเพิ่มเติม เพื่อให้สามารถพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดีอาญาเสพติด

2) การสนทนากลุ่ม จำนวน 1 ครั้ง เพื่อหาแนวทางหรือรูปแบบการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดีอาญาเสพติด ผู้เข้าร่วมประชุมคือบุคคลที่มีความรู้ มีประสบการณ์ในการทำงาน และแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนกระทำผิดมาเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 5 ปี ทั้งนี้ ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ จำนวนทั้งสิ้น 25 คน

ผลการวิจัย

1. หลักเกณฑ์ เงื่อนไขเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในคดีอาญาเสพติด

1.1 การแยกหรือคัดกรองประเภทการกระทำผิด โดยพิจารณาจากการกระทำผิดครั้งแรก เป็นประเภทที่จะต้องเข้าสู่มาตรการพิเศษ ส่วนผู้ที่กระทำผิดซ้ำควรมีบทลงโทษอื่นที่จะทำให้เด็กและเยาวชนมีความหลากหลายไม่กระทำผิดซ้ำอีก โดยการใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยกับดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในคดีอาญาเสพติด แต่ต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ ในสังคมด้วย สำหรับขั้นตอนการแยกหรือคัดกรองประเภทการกระทำผิด ควรปรับปรุงคำนิยามในกฎหมาย หรือปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับกระบวนการมาตรการพิเศษ

1.2 กระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู เมื่อเด็กหรือเยาวชนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมก่อนที่จะมีการฟ้องคดี ในคดีที่เด็กหรือเยาวชนต้องหาว่ากระทำความผิดซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงให้จำคุก ไม่เกิน 5 ปี ถ้าเด็กหรือเยาวชนไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก หากเด็กหรือเยาวชนนั้นสำนึกในการกระทำและผู้อำนวยการสถานพินิจพิจารณา โดยคำนึงถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนแล้วเห็นว่า อาจกลับตนเป็นคนดีได้ โดยไม่ต้องฟ้องให้จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้เด็กหรือเยาวชนและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ปฏิบัติเพื่อปรับเปลี่ยนความประพฤติของเด็กหรือเยาวชน บรรเทาทดแทนหรือชดเชยความเสียหายของผู้เสียหาย หรือเพื่อให้เกิดความปลอดภัยแก่ชุมชนและสังคม แล้วเสนอความเห็นประกอบแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูต่อพนักงานอัยการให้ความเห็นชอบ โดยการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูดังกล่าวต้องได้รับความยินยอมจากเด็กหรือเยาวชน และผู้เสียหายด้วย หากคดีนั้นเป็นคดีที่มีผู้เสียหาย หากแผนได้รับความเห็นชอบให้มีการดำเนินการตามแผนพร้อมทั้งรายงานให้ศาลทราบ ในกรณีที่ปรากฏข้อเท็จจริงแก่ศาลว่ากระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูไม่ชอบด้วยกฎหมาย ศาลมีอำนาจพิจารณาสั่งตามที่เห็นสมควร ซึ่งแนวทางในการดำเนินการให้เป็นไปตามข้อกำหนดของประธานศาลฎีกา ว่าด้วยแนวทางการพิจารณากระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัด ฟื้นฟูชั้นก่อนฟ้องคดี พ.ศ. 2557 โดยในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรา 86 นั้น ให้ผู้อำนวยการสถานพินิจเชิญฝ่ายเด็กหรือเยาวชนซึ่งต้องหาว่ากระทำความผิด ฝ่ายผู้เสียหาย และนักจิตวิทยา หรือนักสังคมสงเคราะห์ เข้าร่วมประชุมและหากเห็นสมควร ทั้งนี้ จะต้องจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้แล้วเสร็จและเสนอให้พนักงานอัยการพิจารณาภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่เด็กหรือเยาวชนสำนึกในการกระทำ

1.3 กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ส่งเสริมการประนีประนอม การใช้มาตรการเพื่อการหันเหคดี (Diversion) เป็นการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) มีจุดมุ่งหมายไปที่การผันเด็กออกจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ในการเปียงเบนคดีเด็กและเยาวชนออกจากกระบวนการยุติธรรม ตั้งแต่ชั้นสอบสวนตลอดจนชั้นก่อนฟ้อง มีกรอบแนวทางปฏิบัติสำคัญ 2 ประการ คือ 1) ข้อกำหนดทางกฎหมาย ได้แก่ พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 และ 2) ข้อกำหนดในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กของสหประชาชาติ ซึ่งเป็นอนุสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่ประเทศไทย

ได้ให้สัตยาบันแล้วในปี พ.ศ. 2535 โดยเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้รับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและคืนสู่สังคมโดยไม่ถูกดำเนินคดี นับเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของกระบวนการยุติธรรมเด็กและเยาวชนและการคุ้มครองเยียวยาผู้เสียหาย

1.4 คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเด็กและเยาวชน โดยประยุกต์ใช้รูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน กำหนดเป็นคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเด็กและเยาวชน โดยเน้นการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและปัจจัยของพฤติกรรมกระทำผิดของเด็กและเยาวชน เป็นรายบุคคล โดยแบ่งเป็น 4 ส่วน ในการวินิจฉัยและให้คำปรึกษาก่อนการประชุม โดยผู้ให้คำปรึกษาวิชาชีพ ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 การให้คำปรึกษาแก่ฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยการให้คำปรึกษาเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่ม ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์และวินิจฉัยสาเหตุและปัจจัยของพฤติกรรมกระทำผิดของเด็กและเยาวชนเป็นรายบุคคล ส่วนที่ 3 การเตรียมการประชุมและความสมัครใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และส่วนที่ 4 การตรวจสอบความพร้อมของฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเด็กและเยาวชน ประกอบไปด้วย (1) เด็กและเยาวชน (2) ผู้ปกครองเด็กและเยาวชน หรือผู้แทน (3) ผู้เสียหาย (ในกรณีความผิดอาญาต่อแผ่นดิน (คดีอาญา) ให้เป็นพนักงานอัยการ) (4) นักจิตวิทยา หรือนักสังคมสงเคราะห์ (5) พนักงานคุมประพฤติ (6) พนักงานอัยการ (7) ผู้แทนกองกำกับการสวัสดิภาพเด็กและสตรี (กก.ดส.) และ (8) ผู้แทนชุมชนหรือท้องถิ่น

2. รูปแบบและวิธีการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดีอาญาเสพติด คือ รูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่มุ่งคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็กและเยาวชนที่หลงผิดในการกระทำ ซึ่งรูปแบบ ขั้นตอนและวิธีการหลักเกณฑ์การใช้การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน ในชั้นก่อนฟ้องคดีของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และในชั้นการพิจารณาของศาลเยาวชนและครอบครัว มีข้อพิจารณา ดังนี้

2.1 ข้อกำหนดเกี่ยวกับโครงสร้างและองค์ประกอบของมาตรการพิเศษในการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชนจัดว่าเป็นกลไกสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์หรือกระบวนการยุติธรรมทางเลือก สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายว่าด้วยศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว เพื่อใช้ดำเนินการตามมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา โดยให้มีการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน ซึ่งเป็นการเปี่ยมเบนหรือหันเหคดีเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดออกจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก โดยมุ่งเน้นให้มีการดำเนินการตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการบูรณาการทรัพยากรบุคคลเฉพาะด้านเด็กและเยาวชน จากหน่วยงานภายในและองค์กรภายนอกเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ 1) ศาลเยาวชนและครอบครัว ผู้แทนด้านคดีเด็กและเยาวชน 2) สำนักงานอัยการสูงสุด ผู้แทนด้านคดีเด็กและเยาวชน 3) สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ผู้แทนด้านสวัสดิภาพเด็กและสตรี และพนักงานสอบสวน ผู้แทนด้านสวัสดิการเด็กและเยาวชน 4) สภานายความ ที่ปรึกษากฎหมายในคดีเด็กและเยาวชน 5) สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ผู้แทนด้านการพัฒนาและแก้ไขปัญหายาเสพติด 6) กระทรวงสาธารณสุข นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ หรือนักพัฒนาสังคม 7) กระทรวงยุติธรรม พนักงานคุมประพฤติ

ผู้แทนนักวิชาชีพจากสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน และ 8) ผู้แทนชุมชนหรือภาคประชาสังคมหรือในทางศาสนา

2.2 กำหนดมาตรฐานและการประเมินผลการดำเนินงาน โดยประเมินกระบวนการและขั้นตอนการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน การประเมินบทบาทของครอบครัวในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ทั้งในระยะเวลาก่อน ระหว่าง และหลังการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน การประเมินบทบาทของภาคีเครือข่ายจากหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการสนองตอบต่อความต้องการและความจำเป็นของเด็กและเยาวชน การประเมินความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ในแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู การประเมินการยุติหรือการจำหน่ายคดีอันเนื่องมาจากเด็กและเยาวชนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ได้กำหนดไว้ในแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู การประเมินประสิทธิภาพในการคุ้มครองเด็กและเยาวชน และครอบครัวจากการดำเนินการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาหลักเกณฑ์ เงื่อนไขเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดีอาญาเสพติด พบว่า หลักเกณฑ์ และเงื่อนไขสำคัญ คือ การแยกหรือคัดกรองประเภทการกระทำผิด โดยพิจารณาจากการกระทำผิดครั้งแรก เป็นประเภทที่จะต้องเข้าสู่มาตรการพิเศษ ส่วนผู้ที่กระทำผิดซ้ำควรมีบทลงโทษอื่นที่จะทำให้เด็กและเยาวชนมีความเหลียวจำไม่กระทำผิดซ้ำอีก โดยกระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู เมื่อเด็กหรือเยาวชนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมก่อนที่จะมีการฟ้องคดี ในคดีที่เด็กหรือเยาวชนต้องหาว่ากระทำความผิด ซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงให้จำคุก ไม่เกิน 5 ปี ถ้าเด็กหรือเยาวชนไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก หากเด็กหรือเยาวชนนั้นสำนึกในการกระทำ และผู้อำนวยความสะดวกสถานพินิจพิจารณา โดยคำนึงถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนแล้วเห็นว่า อาจกลับตนเป็นคนดีได้ โดยไม่ต้องฟ้องให้จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูให้เด็กหรือเยาวชน สำหรับการใช้มาตรการเพื่อการหันเหคดี (Diversion) มีจุดมุ่งหมายไปที่การผันเด็กออกจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยประยุกต์ใช้รูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน กำหนดเป็นคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเด็กและเยาวชน มุ่งเน้นคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็กและเยาวชนที่หลงผิดในการกระทำ โดยมีรูปแบบ ขั้นตอน และวิธีการ หลักเกณฑ์การใช้การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ นิศรา รัตนเกียรติกานต์ (2558) ซึ่งได้ทำการศึกษา เรื่อง มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา: ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้แทนชุมชนในการจัดทำแผนแก้ไขฟื้นฟูในชั้นก่อนฟ้อง โดยผลการศึกษา เสนอให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มาตรา 7 ให้มีบทบัญญัติกำหนดตัวบุคคลที่จะเข้าร่วมในการประชุมกลุ่มครอบครัวให้ชัดเจน กล่าวคือ ในการประชุมกลุ่มครอบครัวต้องประกอบด้วย ฝ่ายเด็กหรือเยาวชนที่ต้องหาว่ากระทำความผิด ได้แก่ เด็กและเยาวชน บิดา มารดา ผู้ปกครอง ฝ่ายผู้เสียหาย นักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์ ผู้แทนชุมชนที่เด็กหรือเยาวชนมีถิ่นที่อยู่ปกติ ที่ปรึกษากฎหมาย และพนักงานอัยการ และในกรณีที่เหมาะสม อาจเชิญเจ้าหน้าที่ตำรวจในท้องที่ที่เด็กหรือเยาวชนอาศัยอยู่มาร่วมประชุมกลุ่มครอบครัว

เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายที่เน้นการแก้ไข บำบัด พื้นฟูเด็กหรือเยาวชน โดยให้ชุมชนและครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไข บำบัด พื้นฟูเด็กและเยาวชน โดยจำเป็นต้องคำนึงถึงหลักในการคุ้มครองสิทธิเด็ก การบรรเทาผลร้าย การชดเชยความเสียหาย ให้แก่ฝ่ายผู้เสียหาย และการสร้างความสงบสุขให้แก่ชุมชนและสังคม

จากการศึกษารูปแบบและวิธีการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในคดีอาญาเสพติด คือ รูปแบบการประชุมกลุ่มครอบครัว และชุมชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่มุ่งคุ้มครองประโยชน์สูงสุดของเด็กและเยาวชน ที่หลงผิดในการกระทำ ซึ่งรูปแบบ ขั้นตอนและวิธีการหลักเกณฑ์การใช้การประชุมกลุ่มครอบครัว และชุมชนในชั้นสาเหตุ ปัญหาของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นสอบสวนคดีเด็กและเยาวชน ซึ่งสอดคล้องกับ Andrew Becroft (2015) ที่ได้นำเสนอรายงานในการประชุมเรื่อง It's All Relative: the Absolute Importance of the Family in Youth Justice (a New Zealand Perspective) โดยกล่าวถึงความสำคัญของครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับการทำความผิดของเด็ก และเยาวชน ตามบทบัญญัติของ Young Persons and their Family Act 1989 การเข้ามามีส่วนร่วม ของครอบครัวในกรณีที่เด็กและเยาวชนถูกดำเนินคดีอาญา ตั้งแต่ก่อนการทำความผิด หรือหลังจากที่เด็กและเยาวชนกระทำความผิด การเข้ามามีส่วนร่วมในการประชุมกลุ่มครอบครัว รูปแบบของการประชุมกลุ่มครอบครัวในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ ปุณยวิจิตร ไตรจุฑากาญจน์ (2562) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา กับการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม ที่พบว่า มาตรการพิเศษแทนการ ดำเนินคดีอาญาในชั้นก่อนฟ้องและชั้นการพิจารณาคดีมีการดำเนินการผ่านรูปแบบการประชุมกลุ่ม ครอบครัวและชุมชน โดยมีเป้าหมาย คือ การพัฒนาคดีเด็กและเยาวชนออกจากกระบวนการยุติธรรม ทางอาญา และเปิดโอกาสให้ผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนได้รับการคุ้มครองและพัฒนา ทางด้านจิตสังคมอย่างต่อเนื่อง แทนการดำเนินคดีอาญาเพื่อนำไปสู่การสำนึกในการกระทำ และผู้เสียหายได้รับการเยียวยาชดเชยความเสียหายตามสิทธิและความเหมาะสม ต่างฝ่ายต่างสามารถ กลับไปดำเนินชีวิตในชุมชนและสังคมได้อย่างปกติสุข โดยผู้กระทำความผิดไม่หวนไปกระทำความผิดซ้ำ รวมถึงสังคมและชุมชนมีความสงบและปลอดภัย

ข้อเสนอในการแก้ไขหรือปรับปรุงกฎหมาย รวมถึงวิธีปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ในการอำนวย ความยุติธรรม โดยมุ่งเน้นวิธีการประยุกต์ใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาในการควบคุม เด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในคดีอาญาเสพติด รวมถึงวิธีปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ในการการอำนวย ความยุติธรรม ได้แก่ 1) แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดี เยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ในส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น มาตรา 86 ให้มีสาระสำคัญเกี่ยวกับ คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเด็กและเยาวชนฯ 2) แก้ไขระเบียบกรมพินิจและคุ้มครอง เด็กและเยาวชน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการใช้มาตรการพิเศษ และกำหนดให้มีคณะกรรมการไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทเด็กและเยาวชน 3) ควรบัญญัติกฎหมายให้สิทธิการนำคดีไปฟ้องระงับ ภายหลังการเข้าสู่ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และ 4) เสนอให้สำนักงานตำรวจแห่งชาติ (ผบ.ตร.) มีคำสั่งให้กองกำกับการ สวัสดิภาพเด็กและสตรี มีผู้แทนของหน่วยงานเข้าร่วมในการเป็นคณะกรรมการไกล่เกลี่ย เพื่อจัดทำ แผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู ซึ่งสอดคล้องกับ สุรัสวดี กัลยาสิทธิ์ (2558) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง มาตรการพิเศษ

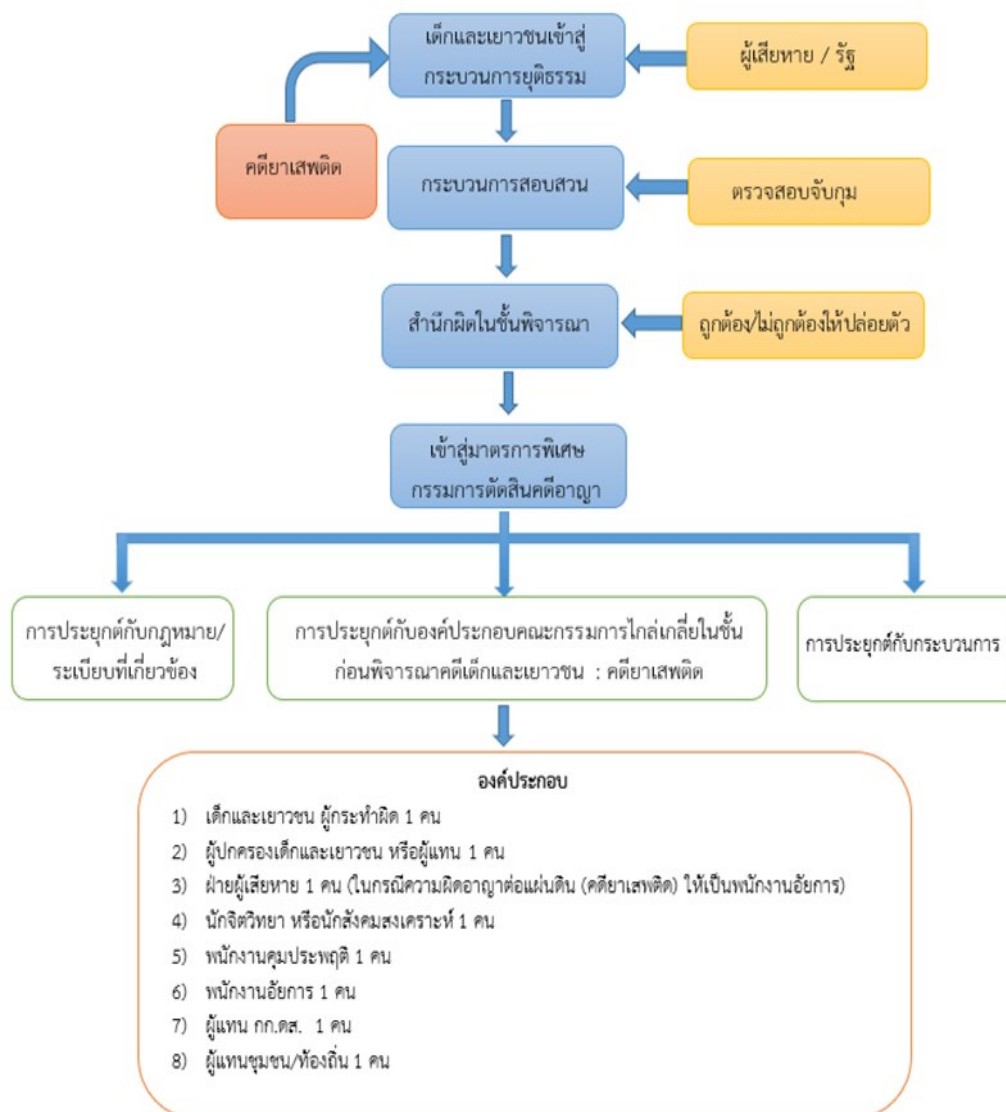
แทนการดำเนินคดีอาญาสำหรับเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในคดียาเสพติด โดยข้อเสนอแนะ
ในประเด็นเรื่องเด็กและเยาวชนสำนึกผิดในการกระทำของตน สถานพินิจและศาลต่างก็มีเครื่องมือ
คัดกรองหรือแนวทางในการพิจารณาว่าเด็กและเยาวชนสำนึกผิดในการกระทำของตนต่างกัน
จึงควรกำหนดแก้ไขเพิ่มเติมแนวทางการปฏิบัติให้เป็นแนวทางเดียวกันไว้ในข้อกำหนดประธานศาลฎีกา
และในประเด็นข้อหาหรือฐานความผิด ควรกำหนดให้ชัดเจนว่า คดีใดควรนำเข้าสู่มาตรการพิเศษ
แทนการดำเนินคดีอาญา โดยเฉพาะคดีความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด ควรกำหนดให้นำเข้าสู่มาตรการ
พิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ทั้งนี้ ประเด็นเรื่องผู้เสียหายให้ความยินยอม ควรแก้ไขเพิ่มเติม
ในประเด็นการไม่มีผู้เสียหายหรือไม่สามารถติดต่อผู้เสียหายได้ โดยในส่วนมาตรา 86
ควรตัดประเด็นเรื่องผู้เสียหายให้ความยินยอมในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามบทบัญญัติ
มาตรา 86 วรรคท้าย ออกไปและในประเด็นเรื่องอัตราโทษหรือฐานความผิดในมาตรา 86
และมาตรา 90 ในการพิจารณาว่าคดีใดควรจะเข้าสู่มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา
ควรกำหนดอัตราโทษหรือฐานความผิดให้ชัดเจนไว้ในข้อกำหนดของประธานศาลฎีกาว่า คดีใดบ้าง
ควรนำเข้าสู่มาตรการพิเศษแทนดำเนินคดีอาญา

ข้อเสนอแนะ

1. แก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชน
และครอบครัว พ.ศ. 2553 ในส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น มาตรา 86 ให้มีสาระสำคัญเกี่ยวกับคณะกรรมการ
ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเด็กและเยาวชนฯ และแก้ไขระเบียบกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน
ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการใช้มาตรการพิเศษ และกำหนดให้มีคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเด็ก
และเยาวชน พร้อมทั้งบัญญัติกฎหมายให้สิทธิการนำคดีไปฟ้องร้องรับ ภายหลังการเข้าสู่การไกล่เกลี่ย
ข้อพิพาท
2. เสนอให้สำนักงานตำรวจแห่งชาติมีคำสั่งให้กองกำกับการสวัสดิภาพเด็กและสตรี
มีผู้แทนของหน่วยงานเข้าร่วมในการเป็นคณะกรรมการไกล่เกลี่ย เพื่อจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู
3. การประยุกต์ด้านกฎหมาย โดยการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับมาตรการพิเศษ
แทนการดำเนินคดีอาญา โดยเพิ่มเติมบทบัญญัติมาตรา 86 วรรคสองตอนท้าย ให้ผู้อำนวย
การสถานพินิจเป็นกรรมาธิการให้ศาลทราบ ประการที่สอง คือ เรื่องของ “ความยินยอมในการจัดทำแผน”
กับ “ความยินยอม เรื่องแผน” โดยเมื่อแผนในการแก้ไขฟื้นฟูได้มีการจัดทำเสร็จแล้ว
ต้องมีกระบวนการให้ความยินยอมแผนนั้นด้วย จึงเห็นว่ากรณีนี้ เพื่อให้แผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู
ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักในการแก้ไขปัญหาคดีเด็กและเยาวชน มีประสิทธิภาพ ทันทีที่ ควรตัดอำนาจศาล
ออกจากกระบวนการพิจารณาเห็นชอบของแผนตามมาตรา 87 วรรคแรกตอนท้าย

สรุปไว้ในรูปแบบ Model ดังนี้

ภาพที่ 2 รูปแบบและวิธีการประยุกต์ใช้มาตรการใกล้เคียงแทนการดำเนินคดีอาญา
ในการควบคุมเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในคดีอาชญากรรม

บรรณานุกรม

- ธนภัทร ปัจฉิมม์ และคณะ. (2562). ผลสัมฤทธิ์กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชั้นสอบสวน คดีเด็กและเยาวชน. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- นัทธี จิตสว่าง. (2555). วัตถุประสงค์ในการลงโทษ. สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/454719>.
- นิศรา รัตนเกียรติกานต์. (2558). มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา: ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้แทนชุมชนในการจัดทำแผนแก้ไขฟื้นฟูในชั้นก่อนฟ้อง. คณะนิติศาสตร์ปริทัศน์ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- บุญยวัฒน์ ไตรจุฑากาญจน์. (2562). มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญากับการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม, *สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 45(2). คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุรัสวดี กัลยาสิทธิ. (2558). มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาสำหรับเด็กและเยาวชน ที่กระทำผิดในคดียาเสพติด. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อภิรดี โพธิ์พร้อม. (2550). ปัญหาความไม่เสมอภาค ในกระบวนการยุติธรรมที่ประชาชนได้รับ. กรุงเทพฯ:ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง.
- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2550). อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก. กรุงเทพมหานคร.
- Andrew Becroft. (2015). *It's All Relative: The Absolute Importance of the Family in Youth Justice (A New Zealand Perspective)*. Retrieved from <http://www.courtsofnz.govt.nz>
- Barnard, C.I. (1968). *Organization and management*. (Massachusetts: Harvard University, 1968), p.92-102.

Politics of Space in Chang Arena Buriram Province

Thongchai Sisophon^{**}

Rajany Nilvannapha^{***}

(Received Date: April 29, 2022, Revised Date: September 21, 2022, Accepted Date: September 21, 2022)

Abstract

The purpose of this research is to study the politics of space in Chang Arena Stadium at Buriram province in three issues as follows: the first is the politics of physical space, the second is the politics of imaginary space, and the third is the politics of social space. It is a qualitative research. The collecting data are in-depth interviews, participant observation, and walk to explore the area of the Chang Arena Stadium. The study found that the politics of physical space are brought cultural and historical trends in Buriram to create geographical area, planning area for tourism, built a football stadium blends with old and modern architecture, Buriram Castle market, Shiva Park 12, Phanom Rung Castle raplica, and Chang International Circuit. The politics of imaginary space are a revival of the religious beliefs and history of Buriram city, Prasat Phanom Rung's symbol created as a club badge and football stadium, and the politics of social space are built sport fields for exercise, and area of restaurants which were useful areas for Buriram people and tourists as well as promoting job and career for merchants.

Keywords: Politics of Physical Space, Imaginary Space, Social Space, Chang Arena

The Article Submitted in Partial Fulfillment of the Thesis Titled, Politics of Space in Chang Arena Buriram Province

^{**} Doctoral student of Philosophy Program in Faculty of Fine-Applied Arts and Cultural Science, Mahasarakham University

^{***} Assistant Professor: Faculty of Humanities and Social Sciences , Mahasarakham University

การเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามช้างอารีนา จังหวัดบุรีรัมย์*

ธงชัย สีสอน**

ราชนันท์ นิลวรรณภา***

(วันรับบทความ: 29 เมษายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 21 กันยายน 2565/ วันตอบรับบทความ: 21 กันยายน 2565)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามช้างอารีนาจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งศึกษาในสามประเด็น คือ ประเด็นที่หนึ่งการเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพ ประเด็นที่สองการเมืองเรื่องพื้นที่ทางจินตนาการ และประเด็นที่สามการเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคม การวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และเดินสำรวจพื้นที่สนามช้างอารีนา ผลการศึกษาพบว่า การเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพ นำกระแสวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์มาสร้างพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ การวางรูปแบบพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว สร้างสนามฟุตบอลผสมผสานสถาปัตยกรรมแบบเก่าและทันสมัย ตลาดบุรีรัมย์คาสเซิล เป็นพื้นที่ตลาดสะท้อนวิถีชีวิตชุมชนบุรีรัมย์ สวนศิระ 12 เป็นพื้นที่ความเชื่อเรื่องพระเจ้าและเพศศึกษา ปราสาทพนมรุ้งจำลอง เป็นพื้นที่ความเชื่อพระพุทธศาสนา และสนามแข่งรถทางเรียบชิงแชมป์โลก ส่วนการเมืองเรื่องพื้นที่ทางจินตนาการ รื้อฟื้นความเชื่อศาสนาและประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์ขึ้นมาใหม่ นำปราสาทพนมรุ้งมาสร้างสรรค์ตราสโมสรและสนามฟุตบอลบุรีรัมย์ เกิดวาทกรรมซ่อนเร้น รื้อฟื้นอุดมคติทางสังคมขึ้น ด้วยการสร้างสนามช้างอารีนาและสนามช้างอินเตอร์เนชั่นแนล เซอร์กิต การเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคม คือการสร้างลานกีฬาออกกกำลังกาย และบริเวณร้านอาหาร เพื่อใช้เป็นพื้นที่ให้กับคนบุรีรัมย์และนักท่องเที่ยวได้ใช้ประโยชน์ พร้อมทั้งส่งเสริมการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับพ่อค้า แม่ค้าอีกด้วย

คำสำคัญ: การเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพ, พื้นที่ทางจินตนาการ, พื้นที่ทางสังคม, สนามช้างอารีนา

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง พลวัตทางการเมืองเรื่องพื้นที่และการสร้างสรรค์ในสนามช้างอารีนา จังหวัดบุรีรัมย์

** นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจโลกสมัยใหม่นี้ ทำให้สังคมเกิดการสร้างพื้นที่ทางการติดต่อสื่อสารถึงกันอย่างรวดเร็วและผู้คนอยากเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว โดยเฉพาะการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวที่มีร่องรอยประวัติศาสตร์อารยธรรมโลกทำให้ผู้คนถวิลหาอดีตที่ผ่านมา (Past) อยากจะเดินทางเข้ามาชมพื้นที่การท่องเที่ยวใหม่ที่นำเสนอในความเป็นปัจจุบัน (Present) และเหมาะสมกับประเทศ หรือเมืองที่มีพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ในความเป็นมาที่ยาวนานนำมาพัฒนาพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมการท่องเที่ยว เป็นการสร้างพื้นที่ทางการเมืองรูปแบบใหม่ ด้วยการนำประวัติศาสตร์และความเชื่อโบราณมาสร้างพื้นที่ทางการเมืองรูปแบบใหม่ เป็น “การเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามข้างอารีนา จังหวัดบุรีรัมย์” กับการสร้างพื้นที่เมืองความทรงจำนำประวัติศาสตร์มาสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว” การพัฒนาพื้นที่ทางธรรมชาติไม่จำเป็นต้องหาเหตุผลมารองรับ คือการเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมทำให้เป็นพื้นที่สาธารณะ “Public sphere” (Habermas. 1989 : 64) การสร้างพื้นที่เชิงรูปธรรม คือเมืองศูนย์กลางทางสังคมวัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์สู่สังคมโลก และพื้นที่เชิงนามธรรม คือการสร้างพื้นที่ความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อการค้าขาย การศึกษา ความเชื่อ กีฬาและนันทนาการ และการท่องเที่ยว แต่ละคนมีอิสระทางความคิด ถกเถียงเสนอแนะมองที่ปราศจากอคติสร้างความเข้าใจการพัฒนาพื้นที่ทางธรรมชาติไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลมารองรับ เป็นพลวัตทางการเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามข้างอารีนาให้พื้นที่เรื่องวิทยาศาสตร์ธรรมชาติไม่จำเป็นจะต้องพึ่งพากฎเกณฑ์ทางสังคมวัฒนธรรม เนื่องจากนักวิทยาศาสตร์พบกฎธรรมชาติกลับเห็นว่าคนมีความเฉพาะเจาะจง มีอารมณ์ความรู้สึก รสนิยม แรงปรารถนา และการจัดลำดับคุณค่าทางสังคม “Politics is not about reason: เหตุผลไม่ใช่ทุกอย่างในการแก้ปัญหาทางการเมือง” (ขุนทร นาคทรานนท์, 2560, น.178, 188) เพราะหลักการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับแรงปรารถนาทางสังคมและความเป็นท้องถิ่นนิยมอยู่เหนือการครอบงำต่าง ๆ

การสร้างพื้นที่ทางการเมืองในสนามข้างอารีนาที่อิงอยู่กับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ บริบท ความแตกต่างหลากหลายเชิงคุณค่าวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมาพร้อมกัน การเมืองเรื่องพื้นที่จึงไม่สามารถทำให้เป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่ตายตัวได้ ซึ่งฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) เชื่อว่าสังคมยังมีการครอบงำและการใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือควบคุมคนอื่นเพื่อบรรลุเป้าหมายของตนเอง ในทฤษฎีการกระทำเชิงการสื่อสาร (The Theory of Communicative Action) เสนอให้ทุกคนใช้เหตุผลสื่อสารเพื่อเป้าหมายเดียวกัน คือการสร้างความเข้าใจร่วมกัน (Mutual Understanding) และฉันทามติ (Consensus) ฮาเบอร์มาสจึงเสนอแนวคิดพื้นที่สาธารณะ หรือ ปริณทล (Public space) เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ทุกคนสามารถเข้ามาพบปะ พูดคุย อภิปราย ถกเถียงกันอย่างเสรีเกี่ยวกับปัญหาทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ ทำความเข้าใจและการตีแผ่ข้อมูลก่อให้เกิดความรับรู้ร่วมกัน นำไปสู่การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมทางสังคมพื้นที่สาธารณะ หรือปริณทล (public space) จึงเป็นการสื่อสารสร้างความรู้สึกร่วม (sense of public) เป็นผลประโยชน์ส่วนรวมกับการวางรากฐานของคำว่า พลเมือง (Civil Society) การเปิดพื้นที่ให้ผู้ด้อยโอกาสทางสังคมเข้ามาใช้พื้นที่ต่อสู้ทางวัฒนธรรมเกิดผลประโยชน์ร่วมกัน (อุทิศ ทาหอม และคณะ, 2565, น. 183) ดังนั้น สนามข้างอารีนาจึงเป็นพื้นที่กลาง หรือปริณทลให้กลุ่มต่าง ๆ เช่น การเล่นเกมกีฬา การวิ่ง การค้าขายสินค้า การท่องเที่ยว ตลอดจนให้พ่อค้าแม่ค้าได้เข้ามาขาย

สินค้าชุมชนแสดงความเป็นท้องถิ่นนิยม แม้จุดเริ่มต้นจะเกิดขึ้นในระดับนายทุน หรือชนชั้นนำ แต่สนามข้างอารีน่าได้พยายามเชื่อมต่อกับประชาชนฐานรากให้เข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนา แหล่งท่องเที่ยวร่วมกัน ด้วยการรับซื้อผ้าไหมจากชุมชน เพื่อมาทำผ้าพันคอของสโมสรบุรีรัมย์ เป็นต้น นับเป็นหมุดหมายการสร้างพื้นที่ทางการเมืองรูปแบบใหม่ในเชิงโครงสร้างหน้าที่นิยมเพื่อส่งเสริม กีฬาและการท่องเที่ยว และเศรษฐกิจฐานรากเมืองบุรีรัมย์

การสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวเมืองบุรีรัมย์เสมือนแนวคิดแรงปรารถนาของนายเนวิน ชิดชอบ ที่เป็นนักการเมืองระดับชาติ (ส.ส.จังหวัดบุรีรัมย์และรัฐมนตรี) ประกาศเลิกเล่นการเมือง หันมาเป็น นักพัฒนาท้องถิ่น “ประกาศสร้างสนามสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ปี พ.ศ.2554 จากเมืองผ่านไป ท่องเที่ยววังเมืองอื่น ๆ เป็นเมืองที่ไม่มีภูเขาและทะเล” ด้วยการลงทุนสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว ในสนามข้างอารีน่าและอาณาบริเวณ ไม่จำเป็นต้องหาเหตุผลอื่นมารองรับกับความปรารถนา การสร้างพื้นที่ทางการเมืองของนายเนวิน ด้วยการสร้างสนามสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ อยู่ในเขต และสนามแข่งรถเมืองบุรีรัมย์ กลายมาเป็นการเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมบุรีรัมย์ขึ้นมา เป็นพื้นที่สาธารณะทางการเมือง (Political public sphere) เพื่อกิจกรรมทางสังคมไม่ใช่การเมือง เรื่องอำนาจบริหารภาครัฐ เป็นพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมเปิดกว้างให้ทุกคนเข้ามาสร้างกิจกรรม ร่วมกัน (ชีวิตรา ตันติมาลา, 2560, น.94) ทั้งการสร้างตลาดบุรีรัมย์ คาสเซิล ปราสาทพนมรุ้งจำลอง และสวนศิเว 12 อุทวิพากษ์และวิจารณ์ทำให้ผู้คนต่างสนใจอยากเข้ามาท่องเที่ยวชม อยากเข้ามา ประกอบกิจกรรมกีฬา นันทนาการและท่องเที่ยว หรือการเข้ามาประกอบอาชีพบริการรูปแบบต่าง ๆ ในเมืองบุรีรัมย์ เพราะการสร้างพื้นที่ทางการเมืองกับท่องเที่ยวนี้ การอุทวิพากษ์และวิจารณ์ จากสังคม และการควบคุมการทำงานพัฒนาพื้นที่ทางการเมืองนี้อยู่เหนืออำนาจรัฐจากการมี ส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน ด้วยการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นเมืองท่องเที่ยวและกีฬาโลก จนเกิดวาทกรรมการสร้างคำขวัญจังหวัดบุรีรัมย์ใหม่ว่า

“เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม เลิศล้ำเมืองกีฬา”

(สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, 2563, น.3)

ผลจากการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวและสนามกีฬาต่าง ๆ นี้ ทำให้เกิดความร่วมมือ ภาคประชาชนและรัฐ จนเกิดคำขวัญเพิ่มมาว่า “เลิศล้ำเมืองกีฬา” นำมาสู่ความสนใจศึกษาวิจัย เพื่อการวิพากษ์และวิจารณ์ การเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามข้างอารีน่า จังหวัดบุรีรัมย์ ตามแนวคิดของ อ็องรี เลอแอฟฟวร์ (Henri Lefebvre, 1991, pp.38-39) กับการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวชมสนามข้าง อารีน่าและอาณาบริเวณโดยแบ่งการเมืองเรื่องพื้นที่ออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ (1) การเมือง เรื่องพื้นที่ทางกายภาพ (Politics of Physical space) แนวคิดการพัฒนาพื้นที่ก่อสร้าง จัดสรรที่ดิน เพื่อสร้างสถาปัตยกรรมลงบนพื้นที่ทำให้กลายมาเป็นอัตลักษณ์ของเมืองบุรีรัมย์ (2) การเมือง เรื่องพื้นที่ทางจิตนาการ (Politics of mental space) นำความเชื่อศาสนาและประวัติศาสตร์ ที่เคยถูกสร้างขึ้นในพื้นที่เมืองบุรีรัมย์ กลายมาเป็นอุดมคติทางสังคมที่ผู้คนถวิลหาอดีตในรูปทรง พื้นที่ทางการเมืองใหม่ “ปราสาทสายฟ้า หรือปราสาทพนมรุ้งจำลอง” และ (3) การเมืองเรื่องพื้นที่ ทางสังคม (Politics of Social space) การสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวเมืองบุรีรัมย์ตามการสร้างเมือง สมัยใหม่ทำให้เกิดพื้นที่กลุ่มทางสังคม และพื้นที่เมืองสาธารณะขึ้นมา เพื่อรองรับกิจกรรม การท่องเที่ยวและกีฬา นันทนาการ และการบริโภคดื่มกินในสนามข้างอารีน่าและอาณาบริเวณ เป็นพื้นที่แห่งการพบปะของกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ ที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา “การเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามข้างอารีนา จังหวัดบุรีรัมย์” ใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) การเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพ 2) การเมืองเรื่องพื้นที่ทางจินตนาการ และ 3) การเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสร้างเครื่องมือที่ใช้การวิจัย (Research Instrument) ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เพื่อใช้สัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ แบบสังเกต (Observation form) และแบบสำรวจ (Survey Information) เพื่อการศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ตลอดจนทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร แนวคิดทฤษฎี บทความ การสื่อสารออนไลน์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยวางขอบเขตของการวิจัย (Scope of Research) ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตประชากร เลือกประชากรกลุ่มตัวอย่างจากผู้รู้ (Key Informants) เพื่อใช้เป็นตัวแทนการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก “การเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามข้างอารีนา” จำนวน 10 คน ได้แก่ ข้าราชการการท่องเที่ยวและกีฬา นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว นักวิชาการอิสระ ผู้มาใช้บริการกีฬาและนันทนาการ ผู้ประกอบธุรกิจบริการที่พักอาศัย ผู้ประกอบธุรกิจร้านค้า ผู้บริหารในสนามข้างอารีนา เจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ ตัวแทนองค์กรภาคประชาชน และนักท่องเที่ยว

2. ขอบเขตเนื้อหา ศึกษาการเมืองเรื่องพื้นที่คือการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวในสนามข้างอารีนา และอาณาบริเวณตามแนวคิดของอองรี เลอแฟฟวร์ (Henri Lefebvre, 1991) ใน 3 ประเด็น ได้แก่ (1) การเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพ (Politics of Physical space) ที่ว่าด้วยการวางรูปแบบการจัดการพื้นที่ก่อสร้าง การวางรูปแบบการจัดสรรที่ดิน การวางรูปแบบสถาปัตยกรรมการท่องเที่ยว สนามฟุตบอล พื้นที่ตลาด พื้นที่สวนสาธารณะ และพื้นที่สนามแข่งรถ (2) การเมืองเรื่องพื้นที่ทางจินตนาการ (Politics of mental space) ที่ว่าด้วยการรื้อฟื้นความเชื่อศาสนาและประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ และการรื้อฟื้นอุดมคติทางสังคมขึ้นมาใหม่ และ (3) การเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคม (Politics of Social space) ที่ว่าด้วยการสร้างพื้นที่เมืองเป็นพื้นที่แบบอารยะการสร้างพื้นที่เมืองเป็นพื้นที่กลุ่มทางสังคม และการสร้างพื้นที่เมืองสาธารณะ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ แบบสังเกตที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และแบบสำรวจในประเด็นทางการเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางจินตนาการ และพื้นที่ทางสังคม โดยนำผลการตรวจสอบข้อมูล แบบสามเส้า (Data Triangulation) แสวงหาความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้มาจากพื้นที่ในสนามข้างอารีนาและอาณาบริเวณตามแนวคิดของสกุรงค์ จันทวนิช (2555, น.29) ด้านสถานที่ บุคคล และเวลา แล้วนำมาสรุปข้อมูลตามกรอบแนวคิดการวิจัยและจัดหมวดหมู่เรียงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

4. การนำเสนอผลการวิจัย เมื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลการเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามข้างอารีนา จังหวัดบุรีรัมย์ เสร็จแล้ว ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพแบบพรรณนาผลวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เป็นลำดับ ได้แก่ พัฒนาการของสนามข้างอารีนา และอาณาบริเวณในประเด็นการเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพ การเมืองเรื่องพื้นที่ทางจินตนาการ และการเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคม

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยการเมืองเรื่องพื้นที่ หมายถึงการศึกษาการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวในสนามช้างอารีนา และอาณาบริเวณ พบว่าเกิดจากการพัฒนาพื้นที่ดินว่างเปล่า หรือการสร้างพื้นที่สนามสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด ถือเป็นจุดเริ่มต้นการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวด้วยการสร้างสนามกีฬา และสถานที่อื่นๆ เกิดจากแนวคิดความต้องการพัฒนาพื้นที่ของนายเนวิน ชิดชอบ ทำให้เกิดพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมเพื่อการท่องเที่ยวในสนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณในความหมายการเมืองเรื่องพื้นที่ทางภูมิศาสตร์มนุษย์ตามแนวคิดของอองรี เลอแฟฟวร์ (Henri Lefebvre, 1991) มีอยู่ 3 ประเด็น คือ

1. การเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพ (Politics of Physical space)

การสร้างพื้นที่ทางกายภาพตามแนวคิดของอองรี เลอแฟฟวร์ การพัฒนาพื้นที่ภูมิศาสตร์ทางทิศใต้ภูเขากระโดงถนนสายบุรีรัมย์-ประโคนชัย เริ่มพัฒนามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 - 2554 จากพื้นที่ดินว่างใช้ประโยชน์เก็บหินภูเขาไฟ หรือพื้นที่เมืองหินอุตสาหกรรมก่อสร้าง และพื้นที่ป่าละเมาะเพื่ออาศัยเลี้ยงสัตว์ของประชาชน นายเนวินนำมาพัฒนาสร้างสนามฟุตบอลของทีมสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด “สนามช้างอารีนา” คือการสร้างพื้นที่การท่องเที่ยวเมืองบุรีรัมย์ เป็นพื้นที่ทางภูมิวัฒนธรรมมีความหมายซับซ้อน เป็นพื้นที่ลานกิจกรรมชุมชนคนเมืองมากกว่าการแข่งขันกีฬาฟุตบอล ด้วยการสร้างสนามย่อยลงในพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมคนเมืองสมัยใหม่ทั้งสนามตระกร้อ วอลเลย์บอล แชร์บอล สนามแข่งรถจักรยานยนต์และรถยนต์ เป็นต้น กลายมาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวชมสนามช้างอารีนา และอาณาบริเวณ และไม่มีการเก็บค่าบริการพื้นที่ท่องเที่ยวชม ทำให้นักท่องเที่ยว นักทัศนาจรมีความพึงพอใจต่อพื้นที่ท่องเที่ยวมาก นอกจากนั้นยังมีการเชิญชวนชาวเมืองบุรีรัมย์ร่วมกันสร้างพื้นที่รายได้ต่าง ๆ รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วย ดังปรากฏในบทสัมภาษณ์

“... ใครจะเชื่อว่า คำกล่าวเชิญชวนของเนวิน จะกลายมาเป็นพื้นที่แห่งความจริงรวดเร็ว พื้นที่กองหิน พื้นที่เลี้ยงวัวและควายของประชาชนมีแต่กองหินจากเมืองสัมปทานและต้นไม้เล็กอกแซมพื้นที่นี้เพียงเล็กน้อย แต่ก่อนนั้นสิ่งที่เห็นชัดเจนของการใช้พื้นที่นี้เพื่อการจัดงานวันเกิดพ่อกำนันชัย ชิดชอบ เท่านั้น... ผมจึงกล้าลงทุนสร้างที่พักอาศัย เพราะมองเห็นโอกาสสร้างรายได้กลับคืนมาสู่ครอบครัว.... ดูได้หลังการสร้างที่พักอาศัยเสร็จทำเว็บไปขึ้นขึ้นมา มีนักท่องเที่ยวจากกรุงเทพมหานคร และจังหวัดอุดรธานี มาจองพักประจำที่บ้านนี้ บางครั้งฝากตู้คอนเทนเนอร์รถไฟหลายวัน....”

(ผู้ประกอบการกิจการที่พักอาศัย, 2565, สัมภาษณ์)

การวางรูปแบบการจัดการพื้นที่ก่อสร้างสนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณตามแนวคิดของ อองรี เลอแฟฟวร์ การสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวกลายเป็นอำนาจทางการเมืองบุรีรัมย์รูปแบบใหม่ด้วยการปรับภูมิทัศน์พื้นที่ท่องเที่ยวสู่ความทันสมัยตามแบบการสร้างพื้นที่ทางการเมืองเพื่อการท่องเที่ยวโลก ซึ่งการเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพด้วยการวางรูปแบบการจัดการพื้นที่ก่อสร้างจากอคติของนายเนวิน ชิดชอบ ต้องการพัฒนาพื้นที่อยู่เหนือธรรมชาติเพื่อควบคุมพื้นที่ทางธรรมชาติเกิดความสวยงามและความอลังการยิ่งใหญ่ ด้วยการรื้อพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และแนวคิดหลายกระแสทางสังคมวัฒนธรรมนำมาสู่การวางรูปแบบการจัดการพื้นที่ตามอุดมคติ

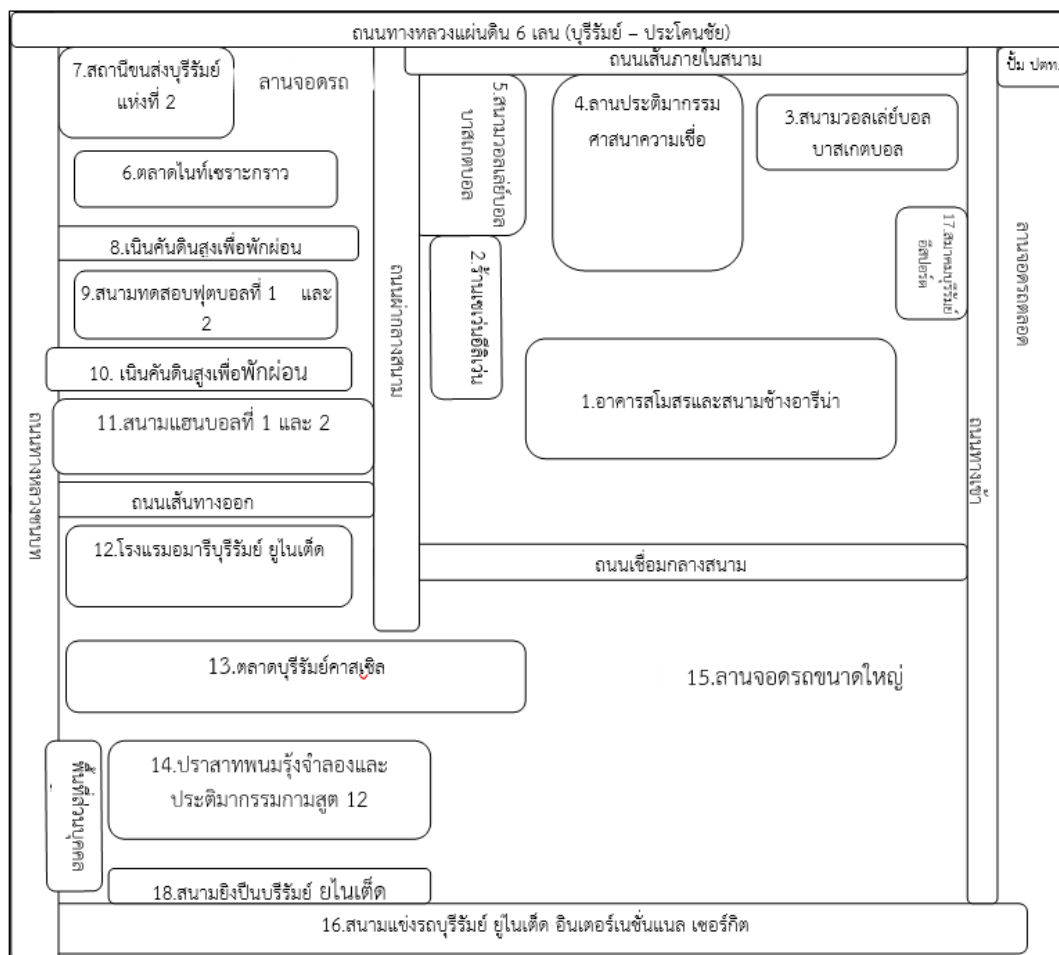
ความฝันของนายเนวินเองกับการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวและกีฬาเมืองบุรีรัมย์โดยกล่าวกับทีมผู้บริหารสโมสรฟุตบอลว่า “ผมอยากจะทำฟุตบอลสเตเดียม... ที่ดีที่สุดในเมืองไทย... ต้องเป็นสนามฟุตบอลสเตเดียมที่สมบูรณ์แบบที่สุดแห่งแรกของประเทศไทย...” นายเนวินเดินทางศึกษาสนามสโมสรฟุตบอลลีกในอังกฤษพร้อมทีมผู้บริหาร โดยมีนายเกอร์ (พรศิริ สงขกุล) เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบก่อสร้างสนามช้างอารีนา “ลักษณะของสนามนั้น ‘...จะต้องเป็นสนามที่ไม่ใหญ่และไม่เล็กเกินไป...’ ก่อสร้างสนามแตกต่างจากสนามสโมสรฟุตบอลลีกในอังกฤษเมืองมีอากาศหนาวมาประยุกต์สร้างจากสนามแอสตันวิลลา บรีดจ์ ของทีมสโมสรฟุตบอลเชลซี กับ สนามคิง พาวเวอร์ สเตเดียม ของทีมสโมสรฟุตบอลเลสเตอร์ ซิตี้” สนามฟุตบอลที่ไม่เล็กและไม่ใหญ่เกินไปเหมาะสมกับเมืองบุรีรัมย์เป็นเมืองร้อน สร้างสนามฟุตบอลแบบรูปทรงจานแบนเพื่ออากาศถ่ายเทได้ดี เมื่อสถาปนิกผู้ออกแบบสถาปัตยกรรมการวางรูปแบบการจัดการพื้นที่ก่อสร้างสนามฟุตบอลรูปทรง “ปราสาทสายฟ้า หรือปราสาทพนมรุ้งจำลอง” นำความเชื่อทับซ้อนทางประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์ โดยนายเนวินวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างสนามฟุตบอลในเดือนตุลาคม 2010 (พ.ศ.2553) เปิดให้บริการวันที่ 11 มิถุนายน 2554 เรียกว่า สนามไอ-โมบาย สเตเดียม (I-mobile stadium) โดยกินเนสบุ๊กลงรับรองว่าสนามฟุตบอลใช้เวลาก่อสร้างน้อยสุด 256 วัน (นราธิป ตรีเจริญ และคณะ, 2559, น. 288)

การสำรวจและการวิเคราะห์ของนักวิชาการด้านการท่องเที่ยวทำให้สามารถแยกการวางรูปแบบการจัดที่ดินเพื่อการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวชมสนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณตามแนวคิดของ อ็องรี เลอแอฟฟวร์ โดยเลือกประวัติศาสตร์บางช่วงเวลาที่ผ่านมากับการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ความทรงจำทางสังคมวัฒนธรรมมาสร้างพื้นที่ทางการเมืองร่วมสมัยและสถาปัตยกรรมโบราณรูปทรงปราสาทพนมรุ้ง กลายมาเป็นพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมการเมืองอยู่เหนืออำนาจรัฐด้วยการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสนามฟุตบอลช้างอารีนา กลุ่มตลาดไนท์เซาท์ทาวน์ กลุ่มตลาดบุรีรัมย์ คาสเซิล และกลุ่มสนามแข่งรถ โดยการวางรูปแบบการจัดสรรที่ดินภายใต้การพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวทางสังคมวัฒนธรรมของบริษัทบุรีรัมย์ ยูไนเต็ต กับ ห้างหุ้นส่วนจำกัดบุรีรัมย์ ยูไนเต็ต อินเตอร์เนชั่นแนล เซอร์กิต เกิดความสัมพันธ์พื้นที่ท่องเที่ยวและอาณาบริเวณกลายมาเป็น “บุรีรัมย์เมืองต้นแบบของประเทศไทย” (นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว, 2565, สัมภาษณ์)

ตารางที่ 1 การวางรูปแบบการจัดที่ดินสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว

กลุ่มสนาม	พื้นที่ส่วนประกอบ
1. กลุ่มสนามฟุตบอลช้างอารีนา	สนามบุรีรัมย์ อีสปอร์ต สนามฟุตบอล สนามตระกร้อ สนามแชร์บอล สนามเด็กเล่น ลานสะเก้ตบอร์ด และลานประติมากรรมศาสนาความเชื่อ
2. กลุ่มตลาดไนท์เซาท์ทาวน์	สนามทดสอบฟุตบอลที่ 1 และที่ 2 สนามบาสเกตบอล สนามฟุตบอล สร้างเนินดินขึ้นกับตลาดไนท์เซาท์ทาวน์ สถานีขนส่ง และป้อมตำรวจ
3. กลุ่มตลาดบุรีรัมย์ คาสเซิล	โรงเรียนบริหาร ศูนย์ล้างรถ โรงแรม ลานจอดรถ สนามเด็กเล่นบุรีรัมย์พนมรุ้งจำลอง สวนพระศิ่วะ 12
4. กลุ่มสนามแข่งรถ	สนามแข่งรถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถโกคาร์ท อาคารสำนักงานและสนามยิงปืน

การสำรวจพื้นที่และการวางรูปแบบการจัดที่ดินเพื่อสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวชมสนามช้างอารีนา และอาณาบริเวณ เป็นการลงทุนทางธุรกิจมหาศาลเพื่อการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวของนายเนวิน ครอบครัว และบริษัทผู้สนับสนุนกิจกรรม ด้วยค่อยสร้างพื้นที่ไปเรื่อย ๆ มีการปรับปรุงพื้นที่ตาม สภาพความจำเป็นของการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว นับตั้งแต่ผู้เขียนเข้าไปทำการเก็บ รวบรวมข้อมูลวิจัยสามารถจัดแบ่งการวางรูปแบบการจัดที่ดินออกเป็น 18 ประเภท ดังแผนภาพ ประกอบนี้

ภาพที่ 1 การวางรูปแบบการจัดสรรที่ดินสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว

การวางรูปแบบสถาปัตยกรรมการท่องเที่ยวเมืองบุรีรัมย์ เสมือนการสร้างเมืองแบบสวยงาม (City Beautiful) นายพลมุลโลนีของอิตาลีสร้างกรุงโรมใหม่ว่า “แนวคิดของข้าพเจ้าแจ่มชัดสุด... ภายในห้าปีกรุงโรมต้องดูเป็นระเบียบยิ่งใหญ่สง่างามปรากฏแก่ทุกคนในโลก...” (ธีรยุทธ บุญมี, 2548, น.13) ดังแนวคิดของนายเนวินถูกนำมาวางรูปแบบสถาปัตยกรรมการสร้างสนามช้างอารีนา และอาณาบริเวณด้วยรูปทรงสวยงามกลายมาเป็นอริยะสถาปัตยกรรมทางการเมืองเรื่องพื้นที่ เฉพาะถิ่นเมืองบุรีรัมย์ในความเป็นมหานครการท่องเที่ยวและกีฬาตามแนวคิดการเมืองเรื่องพื้นที่ ของ อีอองรี เลอแอฟฟวร์ กลายมาเป็นพื้นที่ทางการเมืองบุรีรัมย์แห่งความทรงจำใหม่ (New memory of Buriram) โดยมีการวางรูปแบบสถาปัตยกรรมการท่องเที่ยวดังนี้

1) สถาปัตยกรรมพื้นที่สนามช้างอารีน่า นำสถาปัตยกรรมโบราณรูปทรง “ปราสาทสายฟ้า หรือปราสาทพนมรุ้งจำลอง” มาวางรูปแบบสถาปัตยกรรมตัวอาคารและสนามสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด ด้วยโครงสร้างเหล็กและไฟสโตร์คลาสเป็นพื้นที่อันซีนเมืองบุรีรัมย์ (Unseen of Buriram) คิดได้อย่างไร ทำได้อย่างไร เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่มันไม่ได้การสร้างขึ้นมาได้ง่าย นักท่องเที่ยวจึงอยากเข้ามาสัมผัสครั้งหนึ่งในชีวิต (นักท่องเที่ยว, 2565, สัมภาษณ์) ดังภาพประกอบนี้

ภาพที่ 2 สถาปัตยกรรมเมืองโบราณด้วยรูปทรง “ปราสาทสายฟ้า หรือปราสาทพนมรุ้งจำลอง”

2) สถาปัตยกรรมพื้นที่ตลาดบุรีรัมย์ คาสเชล นำวิถีชีวิตของชุมชนโบราณในบริเวณปราสาทพนมรุ้งและปราสาทเมืองต่ำ มาดัดแปลงสร้างพื้นที่ด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมในสไตล์โมเดิร์นสินค้าขึ้นชื่อและการบริโภคดีกินอาหารของเมืองบุรีรัมย์ การศึกษา และบริการทางราชการชั่วคราว กลายเป็นตลาดศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อการจำหน่ายสินค้าที่ระลึกและบริการพื้นที่หลากหลายรูปแบบ (Community mall) ที่สามารถสนองตอบวิถีชีวิตสังคมสมัยใหม่ได้ดี ซึ่งเวลาที่ผมมีแขกต่างพื้นที่มามักจะนัดพบปะพูดคุยสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กันในบริเวณนี้ มีโอกาสได้คุยประวัติศาสตร์ทางสังคมกับการสร้างตลาดบุรีรัมย์ คาสเชล แสดงถึงปฏิบัติการพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์ที่ฝังตัวอยู่ (culturally embedded social practice) นี่คือนพื้นที่อิสระทางความคิดของผู้คนหลากหลายรูปแบบวิถีชีวิต (นักวิชาการอิสระ, 2565, สัมภาษณ์) ดังภาพประกอบนี้

ภาพที่ 3 สถาปัตยกรรมพื้นที่ตลาดบุรีรัมย์ คาสเชล

3. สถาปัตยกรรมพื้นที่สวนศิเว 12 การสร้างสถาปัตยกรรมความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่สถาปัตยกรรมภายในนำเสนอความเชื่อพุทธศาสนาเป็นพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์ใหม่ ทำให้เกิดความย้อนแย้งทางสังคม “องค์ความรู้เรื่องเพศศึกษากับการสร้างความสมดุลในครอบครัว” เพื่อนำเสนอความเชื่อผ่านภาพพจน์รูปร่างจำลอง พระศิเวเทพ พระพิฆเนศปางปัญจमुख ศิเวลิงค์และกามสูตร 12 ท่า เมื่อมาท่องเที่ยวแล้วกับที่ผมก็เคยเห็นการสื่อสารและผู้คนช่วงแรกออกมาแสดงทัศนคติต่าง ๆ นา ๆ ดูแล้วก็แปลกดีนะครับ (นักท่องเที่ยว, 2565, สัมภาษณ์) แต่มองในเชิงการสร้างพื้นที่สาธารณะและการสนทนาพูดคุยกับผู้คนแล้ว ตรงนี้เป็นพื้นที่ปริณทลพบปะการออกกำลังกาย การชมศิลปกรรมทางความเชื่อ มีการใช้พื้นที่จัดกิจกรรมกีฬาและนันทนาการ และงานประเพณีเทศกาลชุมชน เสมือนกับแนวคิดฮาเบอร์มาสถูกสร้างเชื่อมโยงเป็นพื้นที่ทางสังคมกับสนามช้างอารีนาพื้นที่ที่มีความอิสระจากอำนาจในสังคมทั้งอำนาจรัฐ ศาสนจักร และเศรษฐกิจ ดังภาพประกอบนี้

ภาพที่ 4 การวางรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นที่สวนศิเว 12

4. สถาปัตยกรรมพื้นที่สนามแข่งรถ หรือสนามช้าง อินเตอร์เนชั่นแนล เซอร์กิต (Chang International Circuit) เป็นสถาปัตยกรรมสนามแข่งรถทางเรียบชิงแชมป์โลกโดยว่าจ้างนายเฮอร์แมน ฮิลเก้ สถาปนิกผู้วางรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นที่ก่อสร้างสนามแข่งรถเอฟวัน (F1) และสนามโมโตจีพี (Moto GP) ด้วยการสร้างตัวอาคารไฮด์สแตนด์ 1 การสร้างห้องประชุมสัมมนาและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ห้องบริการจัดการแข่งรถ ห้องควบคุมการถ่ายทอดกิจกรรมการแข่งขันรถลานจอดรถ และการจัดกิจกรรมทางสังคมดังเช่น รายการแข่งรถจักรยานยนต์โมโตจีพีชิงแชมป์โลก จัดประชาสัมพันธ์ใช้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเพื่อการสร้างพื้นที่สื่อสารแสดงถึงความ เป็นท้องถิ่นเมืองบุรีรัมย์ (Community-Based of Buriram) จัดประกวดรถอีแต่นแฟนตาซีและใช้รถอีแต่นขนส่งนักท่องเที่ยวเข้าสู่สนามการแข่งขันรถโมโตจีพี เพราะรถอีแต่นแสดงถึงมหรรมวิถีชีวิตทางสังคมท้องถิ่น เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมความร่วมมือผู้คนกับการคมนาคมขนส่งสินค้าทางการเกษตรกรรมกับการสร้างเมืองและเศรษฐกิจฐานรากชุมชนบุรีรัมย์ (นักวิชาการอิสระ, 2565, สัมภาษณ์) ดังภาพประกอบนี้

ภาพที่ 5 การวางรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นที่สนามแข่งรถ

2. การเมืองเรื่องพื้นที่ทางจินตนาการ

การเมืองเรื่องพื้นที่ทางจินตนาการ (Politics of mental space) การสร้างสถาปัตยกรรมซ้อนเร้นในพื้นที่จากแนวคิดสร้างสรรค์ของนายเนวิน ชิดชอบ กับความต้องการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวชมสนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณตามแนวคิดของอ็องรี เลอแฟฟวร์ ทำให้เกิดความหมายพื้นที่เมืองบุรีรัมย์รูปแบบใหม่และความรู้สึกย้อนแย้ง หรือข้อโต้แย้งเกิดการวิพากษ์และวิจารณ์ทางสังคมอยู่ใน 2 ลักษณะ ได้แก่

1) การรื้อฟื้นความเชื่อศาสนาและประวัติศาสตร์ทางสังคมเมืองบุรีรัมย์ขึ้นมาใหม่ แต่มิได้สร้างความเชื่ออยู่ในพื้นที่เดิมที่ถูกปิดกั้นไว้ด้วยช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาหลายยุค แต่ได้รับความสนใจจากสังคมเพียงบางแง่มุมตามพื้นที่ความเชื่อศาสนาและประวัติศาสตร์บางช่วงเวลาเป็นความเชื่อทางศาสนาแบบชาวบ้านที่พึ่งพาอาศัยอยู่กับเทพเจ้า (Popular Religion and Animism) การรื้อฟื้นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและพราหมณ์-ฮินดู มาผสมผสานสร้างพื้นที่ความเชื่อเมืองบุรีรัมย์ใหม่ “ปราสาทพนมรุ้ง” เป็นตราสัญลักษณ์ประจำทีมสโมสรฟุตบอล ด้วยสถาปัตยกรรมทรงปราสาทพนมรุ้งมาดัดแปลงสร้างอาคารสำนักงานสโมสรฟุตบอลและสนามช้างอารีนา เรียกว่า ปราสาทสายฟ้า หรือธันเดอร์ คาสเซิล สเตเดียม (Thunder Castle Stadium) เมื่อมาชมการแข่งขันฟุตบอลมีความสุขและภาคภูมิใจในความเป็นเมืองบุรีรัมย์มาก (ผู้มาใช้บริการและพนักงาน, 2565, สัมภาษณ์) การรื้อฟื้นความเชื่อศาสนาและประวัติศาสตร์บางช่วงเวลามาเป็นสัญลักษณ์และอัตลักษณ์พื้นที่ทางสถาปัตยกรรมปราสาทพนมรุ้งจำลองสร้างด้วยเหล็ก หินปูน และไฟเบอร์กลาส ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางความเชื่อเทพเจ้าจากปราสาทพนมรุ้งมาช่วยสร้างความสุขในพื้นที่เมืองบุรีรัมย์ใหม่ “การสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว” โดยเน้นการใช้ทอนสี “น้ำเงินคราม” เกิดจากแนวคิดจินตนาการทางสังคมสร้างสนามสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด ทำให้ผู้คนต่างหลงใหลในความสวยงามอยากเข้ามาท่องเที่ยวชมการแข่งขันฟุตบอลและชมสนามฟุตบอล กระแสการท่องเที่ยวเมืองบุรีรัมย์ใหม่ เป็นพื้นที่สีน้ำเงินที่แฝงด้วยความหมายย้อนแย้งทางสังคมกับการเทิดทูลสถาบันคือพระมหากษัตริย์ผู้นำสร้างเมืองบุรีรัมย์สมัยใหม่ แม้แต่ช่วงแรกทีมงานบริหารจัดการพื้นที่บางคันยังไม่เข้าใจ เมื่อมีผู้คนถามเชิงลึกกับการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวในความเป็นมหานครพื้นที่ท่องเที่ยวมักจะตอบไปทางมูลค่าประมาณการเรื่องค่าใช้จ่ายการสร้างสนามฟุตบอลกับความสามารถของนายเนวิน เท่านั้น (ผู้บริหารในสนามช้างอารีนา, 2565, สัมภาษณ์) เมื่อช่วงเวลาผ่านไปทุกคนจึงเข้าใจว่า

“... เมืองบุรีรัมย์เป็นเมืองร้างเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน มีการขุดคุ้ยน้ำคันดินล้อมรอบ... เจ้าพระยาจักรี (รัชกาลที่ 1) ทรงบัญชาให้ชาวเขมรป่าดงอพยพเข้ามาอยู่ในตัวเมืองโบราณ... พระมหากษัตริย์ทรงสร้างเมืองบุรีรัมย์ที่พัฒนาการมาจาก “เมืองแปะ เปลี่ยนมาเป็นเมืองบุรีรัมย์”

(สมมาตร ผลเกิด, 2555, น.107)

การสร้างพื้นที่ความเชื่อจินตนาการทางสังคมวัฒนธรรมในความซ้อนเร้น ด้วยการสร้างความเชื่อพื้นเมืองบุรีรัมย์ใหม่ว่า “ชาวบุรีรัมย์ถูกหลานรัชกาลที่ 1... เมื่อสร้างฉัตรรอบลานอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 เสร็จแล้ว ประกาศสร้างพื้นที่ประเพณีทางสังคมวัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์อย่างเป็นทางการ

‘บุญเบิกบ้านลูกหลานรัชกาลที่ 1’ เป็นการสร้างความสัมพันธ์พลังอำนาจทางการเมืองเรื่องพื้นที่ความเชื่อผ่านประเพณีทางสังคมวัฒนธรรมขึ้นมา จึงมอบหมายให้สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเป็นเจ้าภาพจัดงานประจำปีในวันที่ 6 เมษายน เพื่อสร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ถนอมวัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์ระหว่างสนามช้างอารีน่ากับลานอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1” ทำให้เมืองบุรีรัมย์กลายมาเป็นการเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมกับการเทิดทูลสถาบันพระมหากษัตริย์เกิดพื้นที่สัญลักษณ์ “เมืองสีน้ำเงิน” ด้วยการส่งเสริมให้ชาวเมืองบุรีรัมย์ใช้สีน้ำเงินตามพื้นที่ต่าง ๆ เริ่มจากตัวอาคารสโมสรฟุตบอลใช้สีน้ำเงิน “ขอร้องร้านค้าและสถานที่บริการต่าง ๆ พัฒนาการมาสู่พื้นที่ของสถานที่ราชการและรัฐวิสาหกิจ... เมื่อบุคคลเดินทางเข้ามาพื้นที่เมืองบุรีรัมย์แล้วรู้สึกเป็นสิ่งที่แปลกใหม่กับแนวคิดการสร้างพื้นที่เมืองด้วยสีน้ำเงิน ไม่มีจังหวัดไหนสามารถทำได้” (ข้าราชการการท่องเที่ยวและกีฬา, 2565, สัมภาษณ์)

2) การรื้อฟื้นอุดมคติทางสังคมขึ้นมาใหม่ ด้วยการสร้างพื้นที่กับความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์มีความหมายซ่อนเร้นไม่อาจสัมผัสด้วยตาเปล่า ช่วงชิงอำนาจด้วยการเปิดพื้นที่อุดมคติทางสังคมไม่สามารถแยกออกมาพิจารณาได้เพียงลำพังเสมือนกับวัตถุสิ่งของ แต่การสร้างพื้นที่ความเชื่อจินตนาการทางสังคมต้องอาศัยการรื้อฟื้นอุดมคติทางสังคมหลากหลายมิติกลายมาเป็นวาทกรรมทางสังคม โดยช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ “ปราสาทพนมรุ้ง” มาสร้างพื้นที่เมืองการท่องเที่ยวและกีฬาให้นักท่องเที่ยว นักทัศนศึกษา และผู้มาเยือนอยากเข้ามาท่องเที่ยวชม “สนามช้างอารีน่า” และ “สนามช้าง อินเตอร์เนชั่นแนล เซอร์กิต” เป็นสนามสโมสรฟุตบอลและสนามแข่งรถระดับโลกถูกออกแบบสถาปัตยกรรมความเชื่อจินตนาการที่สวยงาม นายเนวินนักพัฒนาเชิงพื้นที่สู่สังคมโลกจากการรื้อฟื้นอุดมคติทางสังคมขึ้นมาใหม่ทำให้เป็นศูนย์กลางทางสังคมเมืองบุรีรัมย์ หรือพื้นที่เมืองมูลทะเล (เมืองเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน) “สนาม : Stadium” ในความเป็นการเมืองเรื่องพื้นที่ทำให้เกิดการรื้อฟื้นอุดมคติทางสังคมขึ้นมาใหม่ เป็นพื้นที่มากกว่าสนามการแข่งขันกีฬาเฉพาะ เป็นพื้นที่การท่องเที่ยวชมมีพื้นที่กิจกรรมเฉพาะ ห้องแถลงข่าว ห้องเกียรติยศ ห้องพักนักกีฬา ห้องประชุมทีมนักกีฬา ห้องประชุมสัมมนา ห้องบริหารงานกิจกรรมกีฬา ทำให้ไม่ถึงใช้ชื่อสนามฟุตบอลช้าง “อารีน่า : Arena” เป็นพื้นที่ที่มีความหมายซ่อนเร้นอุดมคติทางสังคมขึ้นมาใหม่ สนามช้างอารีน่าเป็นพื้นที่ศูนย์กลางความเพลิดเพลินสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด อารีน่าเป็นชื่อเทพธิดาแห่งเทพเจ้าโอลิมปิกส์ เป็นเทพธิดาผู้บริสุทธิ์และทรงพลังแข็งแรง กลายมาเป็นพื้นที่อำนาจการเมืองเรื่องพื้นที่ของสโมสรฟุตบอลกับนักฟุตบอล และกองเชียร์ที่มีความรู้สึกผูกพันอยู่กับพื้นที่อุดมคติทางสังคมบุรีรัมย์ว่า “ลมหายใจแห่งบุรีรัมย์ : Breath of Buriram คือสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด เป็นความภาคภูมิใจของชาวบุรีรัมย์ : Proud of Buriram” (บุรีรัมย์, 2559, น.103) ทำให้ไม่ถึงใช้ชื่อสนามแข่งรถ “ช้างอินเตอร์เนชั่นแนล เซอร์กิต : Circuit” หมายถึงสนามกีฬาศูนย์รวมการแข่งขันรถและรถจักรยานยนต์ในระดับชาติและนานาชาติ ถูกสร้างขึ้นตามแรงปรารถนาของนายเนวิน ชิดชอบ ทางสมพันธ์จักรยานยนต์นานาชาติประกาศรับรองเป็นพื้นที่สนามแข่งรถระดับโลกในปี ค.ศ.2018 (พ.ศ.2561) ให้เป็น 1 ใน 19 สนามการแข่งขันรถทางเรียบชิงแชมป์โลก ในรายการแข่งรถพีทีที (PTT) ไทยแลนด์ กรังปรีซ์ (เจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการ, 2565, สัมภาษณ์)

การสร้างพื้นที่ความเชื่อทางจินตนาเพื่อการท่องเที่ยวเมืองบุรีรัมย์ใหม่ บางสิ่งสร้างขึ้นมาจากวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมว่า “ทำไมจะต้องสร้างปราสาทพนมรุ้งจำลอง” แต่การสร้างพนมรุ้งจำลองเฉพาะองค์ปราสาทประธานนำเสนอพื้นที่ความเชื่อทางพระพุทธศาสนามีเสาร์นางเรียง พระพุทธรูปปางพนมรุ้ง และจตุคามรามเทพ “ทำไมจะต้องสร้างมหาศิวลึงค์ล้อมด้วยกามสูตร 12 ท่า ...กระทบต่อเด็กเยาวชนหรือไม่ นายเนวินตอบว่า โลกสวayıไปหรือเปล่า....(เนวิน ชิดชอบ, 2559) เพราะการสร้างพื้นที่ความเชื่อจินตนาการเพื่อการท่องเที่ยวจะต้องสร้างสิ่งแปลกใหม่และอลังการ จึงทำให้ผู้คนสนใจอยากเข้ามาท่องเที่ยวชม “เชื่อได้ว่าในอนาคตพื้นที่บริเวณนี้จะถูกเขียนประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์ขึ้นมาใหม่...” อาจจะมีมีความเชื่อศาสนาและประวัติศาสตร์การสร้างพื้นที่ทางประเพณีสังคมวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อให้สนองตอบความต้องการกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันทางสังคมและการท่องเที่ยว (ตัวแทนองค์กรภาคประชาชน, 2565, สัมภาษณ์)

3. การเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคม

การเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคม (Politics of Social space) การสร้างพื้นที่ทางการเมืองในความเป็นพื้นที่สาธารณะเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนผ่านกระบวนการทัศน์วิพากษ์นิยม (Critical) ในการสร้างพื้นที่ลานกีฬาออกกำลังกายและพื้นที่บริเวณร้านอาหารเพื่อใช้เป็นพื้นที่คนบุรีรัมย์และนักท่องเที่ยวได้มาใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับพ่อค้าและแม่ค้าส่งผลให้เกิดกิจกรรมกลุ่มทางสังคมวัฒนธรรมที่ต้องการความยุติธรรม (Justice) และหลุดพ้นจากการกดขี่ครอบงำจากอำนาจทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองเพื่อปฏิบัติตามกฎกติกาทางสังคมร่วมกันในสนามข้างอารีนาและอาณาบริเวณตามแนวคิดของอ็องรี เลอแฟฟวร์ ใน 3 ลักษณะ ได้แก่

1) การสร้างพื้นที่การเมืองแบบอารยะ แนวคิดการพัฒนาพื้นที่ทางการเมืองแบบพิเศษตามแนวคิดของอ็องรี เลอแฟฟวร์ สนามข้างอารีนาและอาณาบริเวณให้เป็นศูนย์ราชการ และสโมสรทางสังคมวัฒนธรรมเมืองแบบอารยะเพื่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์เมื่อบุคคลที่เข้ามาอาศัยอยู่และการท่องเที่ยวร่วมกันสร้างสรรค์พื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์ให้เป็นพื้นที่การเมืองแบบอารยะ (Smart city) ให้เป็นพื้นที่เมืองสามารถติดตามแนวคิดวาทกรรมมีพื้นที่ศูนย์ราชการประชุมสัญจร สถานที่บริการทางราชการนอกพื้นที่ชั่วคราว การไปรษณีย์ และบริการขนส่งสาธารณะ ศูนย์อำนวยการแข่งขันกีฬาแห่งชาติ การกีฬาจังหวัด การกีฬาองค์กรต่าง ๆ ศูนย์อำนวยการพิเศษแก้ไขปัญหาระบาดโควิด 19 ศูนย์กลางสโมสรทางสังคมต่าง ๆ สร้างพื้นที่ตลาดศูนย์กลางการค้าของที่ระลึกและของดีประจำถิ่นเมืองบุรีรัมย์ (ผู้ประกอบธุรกิจร้านค้า, 2565, สัมภาษณ์)

2) การสร้างพื้นที่เมืองเป็นพื้นที่กลุ่มทางสังคม ผลการสร้างสนามข้างอารีนาและอาณาบริเวณในความเป็นการเมือง (The Political) มีความปลอดภัยและมีอัตลักษณ์กลุ่มทางสังคมการเมืองใหม่ (Collective identities new town) ท้องถิ่นเมืองบุรีรัมย์ ซึ่งการสร้างพื้นที่กลุ่มทางสังคมตามแนวคิดของอ็องรี เลอแฟฟวร์ นี้ “ผมเข้าใจว่านายเนวินนำศึกษาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม จากนักคิดนักวิพากษ์ในศตวรรษที่ 21 มาด้วยหรือเปล่า ทำไมถึงสร้างความสัมพันธ์กลุ่มทางสังคมได้ดีและเป็นที่ยอมรับ” เช่น กลุ่มเด็กและครอบครัว กลุ่มสเก็ตบอร์ด กลุ่มฟุตบอล กลุ่มวอลเลย์บอล เป็นต้น กลุ่มทางสังคมการเมืองคนท้องถิ่นกับคนนอกพื้นที่

เช่น กลุ่มเด็กแว้นบุรีรัมย์ กลุ่มรถแห่บุรีรัมย์ และกลุ่มรถแข่ง เป็นต้น เพราะการสร้างพื้นที่กลุ่มทางสังคมเมืองบุรีรัมย์ในความเป็นเมืองมหานครการท่องเที่ยวและกีฬา ทำให้เกิดพื้นที่กลุ่มทางสังคมนักท่องเที่ยวและกลุ่มทางสังคมครอบครัว กลุ่มทางสังคมแฟนฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด กลุ่มทางสังคมรถแข่งบุรีรัมย์ กลุ่มทางสังคมกีฬาฟุตบอล กลุ่มทางสังคมกีฬาอีสปอร์ต กลุ่มทางสังคมนักดื่มกิน กลุ่มทางสังคมเด็กแว้นบุรีรัมย์ และกลุ่มทางสังคมรถแห่ดนตรีสด เป็นต้น (นักวิชาการอิสระ, 2565, สัมภาษณ์)

3) การสร้างพื้นที่เมืองสาธารณะ เป็นกระบวนการปรับพื้นที่ทางกายภาพให้สัมพันธ์พื้นที่เชิงภูมิศาสตร์เกิดการขับเคลื่อนพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมอย่างไม่หยุดนิ่ง ตามทัศนคติของฮาเบอร์มานส์ นายเนวินต้องการสร้างพื้นที่สาธารณะให้เป็นเขตปลอดการเมือง (Depoliticised area) สร้างพื้นที่สนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณเป็นศูนย์การท่องเที่ยวเมืองบุรีรัมย์ที่อยู่เหนือมิติทางการเมือง ด้วยการพัฒนาพื้นที่ของกลุ่มทางสังคม (พลเมือง) ที่เข้ามาใช้พื้นที่แห่งนี้ กลายมาเป็นผู้บริโภคพื้นที่ทางสังคมในความเป็นปริมณฑลเมืองสาธารณะในฐานะสมาชิกของพื้นที่ทางการเมืองท่องเที่ยวมีสิทธิและหน้าที่ต้องปฏิบัติตามระเบียบ ส่งผลให้นายเนวินมีพลังอำนาจทางการเมืองแฝงอยู่ด้วยบารมีและความดีงามให้สามารถจัดระเบียบพื้นที่เมืองสาธารณะทางสังคมวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวและกีฬา เป็นพื้นที่สาธารณะเมืองบุรีรัมย์รูปแบบใหม่อยู่เหนืออำนาจการเมืองภาครัฐ กลายมาเป็นพื้นที่สาธารณะของประชาชนและนักท่องเที่ยวในฐานะผู้บริโภคพื้นที่เดินทางมาชมสนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณ หรือชมการแข่งขันกีฬา ออกกำลังกาย นันทนาการ การดื่มกินและการแลกเปลี่ยนทางสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ ตามแต่วัตถุประสงค์ของผู้มาใช้พื้นที่ (นักวิชาการอิสระ, 2565, สัมภาษณ์)

อภิปรายผล

ผลการพัฒนาพื้นที่ดินว่างเปล่าของนายเนวินทำให้เกิดการเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามช้างอารีนาเป็นจุดเริ่มต้นการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวกลายเป็นลานคนเมืองบุรีรัมย์ เสมือนการสร้างพื้นที่ร้านเหล้าลานเบียร์ของอังกฤษ (Pub : Public-house) ให้เป็นพื้นที่การเมืองสาธารณะของผู้คนเมืองบุรีรัมย์และผู้คนต่างถิ่นมาพบปะสังสรรค์กัน “สนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณเป็นของตระกูลชิดชอบ” แต่โดยพฤตินัยเป็นพื้นที่ทางสังคมเมืองบุรีรัมย์มาใช้ประโยชน์ร่วมกันสร้างสรรค์กิจกรรมภายใต้การออกแบบพื้นที่ทางการเมืองบุรีรัมย์ สอดคล้องแนวคิดของแจคสัน (Jackson, 1984, p.8) การสร้างพื้นที่เมืองสาธารณะทางสังคมวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมการท่องเที่ยว สอดคล้องสำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์ (2559, น.22) สร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ทางเศรษฐกิจเมืองบุรีรัมย์ว่า “เมืองศูนย์กลางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม เศรษฐกิจมั่นคง สังคมเป็นสุข” จึงเกิดการการเมืองเรื่องพื้นที่ในสนามช้างอารีนาใน 3 ประเด็น ตามแนวคิดการเมืองเรื่องพื้นที่ของอ็องรี เลอแฟฟวร์ (Henri Lefebvre) ที่ว่า

การเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพ ความต้องการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวในสนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณด้วยการวางรูปแบบการจัดที่ดินสร้างพื้นที่ภูมิศาสตร์เมืองบุรีรัมย์ในทางทิศเหนือเฉียงใต้เชิงภูเขากระโดงจากสภาพพื้นที่เป็นกองหินของเมืองหิน ป่าละเมาะ โคกท่าเลเลี้ยงสัตว์และไร่นาดอนที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ทางเศรษฐกิจได้ผลดีเท่าที่ควร แต่นายเนวินมองเห็น

โอกาสความเจริญเติบโตทางธุรกิจสโมสรฟุตบอลลีกอาชีพตามการประกาศนโยบายของสหพันธ์ฟุตบอลแห่งเอเชีย (Asian Football Confederation) ในปี พ.ศ.2552 ว่าด้วยความเป็นสโมสรฟุตบอลลีกอาชีพของสมาชิกแต่ละประเทศจะต้องมีการปรับโครงสร้างการบริหารงานให้สอดคล้องกับระบบตลาด (Market System) และการจัดตั้งบริษัทไทยพรีเมียร์ลีก จำกัด มาดูแลจัดการแข่งขันฟุตบอลลีกในประเทศไทยให้ได้มาตรฐานตามสมาคมกีฬาฟุตบอลแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของคมเพชร ทิพอาจ (2559) สโมสรฟุตบอลลีกอาชีพจะต้องจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล (บริษัท) มีระบบการบริหารงานที่ชัดเจน มีสนามจัดการแข่งฟุตบอลเป็นของตนเองและต้องได้มาตรฐาน มีการจำหน่ายบัตรผ่านประตูและผลิตสินค้าตราสัญลักษณ์ของสโมสรฟุตบอล และจัดหาบริษัทสนับสนุนกิจกรรมสโมสรฟุตบอลลีกได้ ส่งผลให้นายเนวินประกาศจัดสร้างพื้นที่สนามสโมสรฟุตบอลและบริษัทบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด ปี พ.ศ. 2553 เมื่อสร้างสนามสโมสรฟุตบอลแล้วเสร็จทำให้เกิดการเมืองเรื่องพื้นที่ท่องเที่ยวชมสนามฟุตบอลรูปทรงปราสาทพนมรุ้งจำลอง มีนักท่องเที่ยว นักทัศนจร และทัศนศึกษาเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองบุรีรัมย์ จำนวนมหาศาล เป็นเหตุผลให้นายเนวินลงทุนพัฒนาสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวออกเป็นกลุ่มสนามช้างอารีนา กลุ่มตลาดไนท์เฌอกราว กลุ่มตลาดบุรีรัมย์ คาสเซิล และกลุ่มสนามแข่งรถบุรีรัมย์ จึงทำให้เกิดสถาปัตยกรรมพื้นที่สนามช้างอารีนารูปทรงปราสาทสายฟ้า สถาปัตยกรรมพื้นที่ตลาดบุรีรัมย์ คาสเซิล รูปทรงสถาปัตยกรรมโบราณสไตล์โมเดิร์น สถาปัตยกรรมพื้นที่สวนคิระ 12 เป็นสถาปัตยกรรมความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาสร้างย้อนแย้งทางสังคมใหม่ และสถาปัตยกรรมพื้นที่สนามแข่งรถทางเรียบชิงแชมป์โลก ส่งผลให้เมืองบุรีรัมย์กลายมาเป็นการเมืองเรื่องพื้นที่ศูนย์กลางท่องเที่ยวและกีฬาโลก เป็นการลงทุนทางวัฒนธรรมที่ฝังตัวอยู่ในพื้นที่เมืองบุรีรัมย์ เป็นทุนหลักที่ยังรากลึกในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการอุตสาหกรรมสินค้าวัฒนธรรม สอดคล้องแนวคิดของบุญยสฤษฎ์ อเนกสุข (2559) การสร้างทุนทางวัฒนธรรมเป็นรูปลักษณะ (An Objectified state) และทุนทางวัฒนธรรมเป็นสถาบัน (An Institutionalized state) เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองบุรีรัมย์ สอดคล้องแนวคิดของบงกชรัตน์ เตชะไตรศักดิ์ (2554) การเมืองเรื่องพื้นที่ทางกายภาพอธิบายถึงภูมิศาสตร์วัฒนธรรมของพื้นที่ที่มีความซับซ้อนอยู่ 3 สิ่ง ได้แก่ รูปแบบการจัดการสร้างพื้นที่ทางการก่อสร้างขึ้นมา (Settlement patens) รูปแบบการจัดสรรที่ดิน (Land division patens) เพื่อวางระบบสาธารณูปโภคการใช้สอยประโยชน์เพื่อสังคมวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม (Architecture) การออกแบบก่อสร้างพื้นที่เมืองบุรีรัมย์ใหม่

การเมืองเรื่องพื้นที่ทางจินตนาการ แนวคิดสร้างสรรค์ของบุคคลถูกนำมาสร้างลงในสนามช้างอารีนาจนเกิดกระแสความสนใจการท่องเที่ยวเข้ามาชมพื้นที่เมืองบุรีรัมย์ ทำให้บุคคลอื่นเห็นชอบเกิดขยายตัวสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวกว้างขวางออกไปจากการสร้างพื้นที่ทางจินตนาการทางวัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์ด้วยการรื้อฟื้นความเชื่อศาสนาและประวัติศาสตร์บางช่วงเวลา เช่น การสร้างปราสาทพนมรุ้งจำลองขึ้นมาใหม่ ทำให้ผู้คนต่างสนใจพื้นที่ทางความคิดเกิดการตีความการให้ความหมายพื้นที่ทางกายภาพมาสู่ความเชื่อพื้นที่ทางจินตนาการใหม่ที่มีความซับซ้อนมีการช่วงชิงอำนาจและความขัดแย้งสอดแทรกอยู่ตลอดเวลา สอดคล้องแนวคิดของชวิตรา ตันติมาลา (2560) การใช้ปัญญาเข้าถึงความเชื่อพื้นที่ทางจินตนาการด้วยเหตุผลสากลชุดเดียวกันแต่ยังเกิดความขัดแย้งอยู่ก่อให้เกิดการเลือกข้างระหว่างผู้ใช้เหตุผลกับผู้ไม่มีเหตุผล ดังนั้นการสร้างพื้นที่

ทางสถาปัตยกรรมทั้งปราสาทพนมรุ้งจำลองเฉพาะองค์ปางประธานและลานศิ่วะ 12 (นอกจากกามสูตร) มีการสื่อสารความเชื่อในความหมายใหม่พื้นที่ทางจินตนาการแบบพระพุทธรูปศาสนาทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคม ตลอดทั้งการสร้างตลาดบุรีรัมย์ คาสเซิล จำลองวิถีชุมชนโบราณเดิม ปราสาทพนมรุ้งและปราสาทเมืองต่ำมาสร้างกิจกรรมลงในพื้นที่ท่องเที่ยวกลายเป็นกิจกรรมทางการเมืองกับการท่องเที่ยวและกีฬา สอดคล้องแนวคิดของธีรยุทธ บุญมี (2548) การสร้างพื้นที่ทางการเมืองแบบสวยงามเหมือนเมืองโบราณในประเทศอิตาลีทำให้เกิดพื้นที่ทางจินตนาการกับสถาปัตยกรรมความย้อนแย้งทางสังคม

การเมืองเรื่องพื้นที่ทางสังคม การสร้างกิจกรรมทางสังคมเมืองบุรีรัมย์นี้เป็นการสร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ในเชิงพลวัตการถ่ายเทรูปแบบกิจกรรมเป็นเชิงวัฏจักรทางสังคมมนุษย์ตามแนวคิดของ อ็องรี เลอเฟฟวร์ (Henri Lefebvre) ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ทางกายภาพกับพื้นที่ทางจินตนาการจากการพัฒนาสร้างพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ดินว่างเปล่าให้เป็นพื้นที่ทางการเมืองท่องเที่ยวและกีฬาในสนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณ กลายเป็นมโนทัศน์ทางสังคมด้วยการสร้างอัตลักษณ์และภาพแทนลงในพื้นที่เป็นกิจกรรมทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ สอดคล้องกับแนวคิดของ นิศา ชัชกุล (2551) การสร้างพื้นที่ทางสังคมขึ้นมาเพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และการสร้างความสัมพันธ์ไมตรีให้ผู้คนท้องถิ่นและผู้คนต่างถิ่นได้เข้ามาพบปะแลกเปลี่ยนกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน ทั้งเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีความปลอดภัยมั่นคงยั่งยืน ทำให้ผู้คนอยากเข้ามา หรือกลับมาสร้างพื้นที่ทางสังคมอีก หรือเกิดทัศนคติที่ดีเลือกใช้พื้นที่ทางสังคมอีก สอดคล้องกับแนวคิดของ ธีรยุทธ บุญมี (2548) มนุษย์มีแนวโน้มการสร้างกลุ่มทางสังคม แต่สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับการสร้างกลุ่มทางสังคมคือความเป็นกลางทางการเมืองไม่อยู่ข้างใคร ความเป็นการเมืองมุ่งเป้าไปที่การสร้างกลุ่มทางสังคมไม่ใช่ความเป็นกลางทางการเมือง แม้จะอ้างว่าตนเองอยู่เป็นกลางทางการเมืองก็ตาม ความเป็นการเมืองเป็นผลผลิตที่เกิดจากการสร้างกลุ่มทางสังคมและพยายามทำให้เป็นการเมืองหายไปจากกลุ่มทางสังคมอีกครั้งหนึ่ง

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยตามแนวคิดทฤษฎี “การเมืองเรื่องพื้นที่” ทำให้พบข้อเสนอแนะที่น่าสนใจเสนอในบทความเพื่อการวิจัยสร้างความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ในสนามช้างอารีนาทั้งทางภูมิศาสตร์พื้นที่ผลดีและผลเสียทางสภาพแวดล้อม และสังคมวัฒนธรรมเมืองบุรีรัมย์ ดังนี้

ประการที่หนึ่ง การศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรเน้นการวิจัยเจาะลึกสภาพแวดล้อมทางกายภาพว่ามีความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ในสนามช้างอารีนาและอาณาบริเวณ ภูมิศาสตร์พื้นที่โดยรอบเมืองบุรีรัมย์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง พื้นที่ใดควรอนุรักษ์คงอยู่เพื่อการบอกเล่าตำนานภูมิศาสตร์พื้นที่และความเป็นอยู่วิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมพื้นที่ ความเชื่อทางวัฒนธรรม ประเพณี เนื่องจากการพัฒนาพื้นที่การท่องเที่ยวทั่วโลกกับการอนุรักษ์พื้นที่ทางทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรทางวัฒนธรรมมนุษย์จะต้องเกิดการพัฒนากับความคงอยู่เพื่อการใช้ประโยชน์ทางสังคมพื้นที่เมืองบุรีรัมย์

ประการที่สอง ผลการสร้างพื้นที่สนามข้างอารีน่านี้ทำให้เมืองบุรีรัมย์กลายมาเป็นเมืองพื้นที่ศูนย์กลางการท่องเที่ยวและกีฬาโลก ทำอย่างไรการจัดการภาครัฐมาช่วยสนับสนุนพัฒนา กิจกรรมกีฬาบางประเภทที่ภาคประชาชนให้เมืองบุรีรัมย์เป็นศูนย์กลางการพัฒนา กีฬาเฉพาะให้กับทีมชาติ อย่างเช่น อคาเดมีฟุตบอล ทำให้กิจกรรมการกีฬาของประเทศเกิดการพัฒนายั่งยืน แต่ในขณะเดียวกันเมืองบุรีรัมย์จะต้องมีการประกาศจัดการแข่งกีฬาแต่ละประเภทกีฬา ทั้งระดับโลก ระดับประเทศ และระดับจังหวัด ด้วยการกำหนดวัน เวลา ให้ชัดเจน

ประการที่สาม ผลการลงทุนการพัฒนาพื้นที่สนามข้างอารีน่าและอาณาบริเวณตามแนวนโยบายนายเนวิน ชิดชอบ ส่งผลกระทบทางบวกทำให้ตัวเมืองบุรีรัมย์มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาก แต่สิ่งที่ขาดการสนับสนุนเพียงพอคืองบประมาณจากภาครัฐในการลงทุน การพัฒนาโครงสร้างพื้นที่และการพัฒนาพื้นฐานทางเศรษฐกิจรายได้ให้กับประชาชน เกิดความสอดคล้องกับการสร้างสนามบินบุรีรัมย์ให้เป็นสนามบินนานาชาติ “เมืองบุรีรัมย์ เป็นเมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวภาคอีสานตอนล่าง” ดังนั้นจะต้อลดอำนาจรัฐ ส่งเสริมให้ภาคการศึกษา และภาคเอกชน ร่วมกันวางนโยบายการคิดวิเคราะห์การสร้างพื้นที่ทางการเมือง ตลอดจนการกระจายอำนาจให้จังหวัดมีบทบาทในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว นับเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการวางรากฐานการพัฒนาประเทศ ตลอดจนการกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่นตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีอีกด้วย

บรรณานุกรม

- ขุนทร์ นาคทรานนท์. (2560). พื้นที่การเมือง: การไม่จำเป็นต้องมีเหตุผล. *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา มศว*, 31(1), 94, 178, 188.
- ชวิตรา ตันติมาลา. (2560). พื้นที่สาธารณะและการผลิตพื้นที่: ความหมายใหม่ของความสัมพันธ์ทางสังคม. *วารสารบรรณศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 10(1), 94.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2548). *สู่ทศวรรษที่ 7 ปฏิวัติ 2475/สถาปนา มธก. 2477 ธรรมนูญและการเมือง เรื่องพื้นที่*. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา.
- นราธิป ตรีเจริญ และคณะ. (2559). กีฬาและความรัก เอกลักษณ์ และการพัฒนาท้องถิ่นของสโมสรฟุตบอลบุรีรัมย์ ยูไนเต็ด. *วารสารวิจัยและพัฒนา สาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 11(1), 281-294.
- เนวิน ชิดชอบ. (2559). “เนวิน” แจงหลังถูกขานเน่ตัววิจารณ์ารูปปั้นกามลุตมาตั้งในสวนสุขภาพ ซึ่งเป็นสิ่งแปลกใหม่. สืบค้นจาก MGR online <https://mgronline.com/local/detail/9590000016024>
- นิตา ชัชกุล. (2551). *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญยสฤกษ์ อเนกสุข. (2559). *ยล เยี่ยม เยือน เหยา: แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์.

- บงกชรัตน์ เตชะไตรศักดิ์. (2554). *ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม*. ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2555). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์. (2559). *ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดบุรีรัมย์*. เอกสารอัดสำเนา.
_____. (2563). *ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดบุรีรัมย์*. เอกสารอัดสำเนา.
- สมมาตร ผลเกิด. (2555). *หนังสือรายวิชาท้องถิ่นศึกษา กลุ่มวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาสังคมศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ:
พี.เอส.เพรส.
- อุทิศ ทาหอม, สำราญ จุระตา, สนิททรัพย์ ยืนยาว, และวิศวมาศ ปาลสาร. (2565). *รูปแบบการ
พัฒนาขีดความสามารถด้านการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม
ตำบลบึงเจริญ อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์: กรณีศึกษา ชุมชนสายตริพัฒนา 3
และชุมชนสายตริ 7. ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
ประจำปี 2564*.
- Lefebvre, Henri. (1991). *The Production of Space*. Malden, Massachusettes:
Blackwell Publishers ZTranslated by Donald Nicholson-Smith).

Knowledge of Mor Lam Klon Reflecting Isan People's Way of Life

Pitsanupong Srisakkayawarangkun^{*}

(Received Date: September 15, 2022, Revised Date: November 1, 2022, Accepted Date: November 2, 2022)

Abstract

The research aimed to study the knowledge of Mor Lum Klon that reflected the Isan people's way of life. Mor Lum Klon has existed and developed in the Isan region for a long time and played a significant role as a political medium via the Lum Klong performance in the Isan region. This qualitative research applied the Iceberg Model as the research framework to analyze the knowledge development of Mor Lum Klon. Data were collected from the historical documents and related Klong Lum, an interview with six Mor Lum Klon about the relevant aspects to Mor Lum Klon's knowledge. Research results illustrated that the understanding of Mor Lum Klon was very influential on the thoughts of local people in the Isan region. Moreover, it has played a significant role in communication in Thai society as a medium to entertain and communicate information, reflect on the way of life, and record the local people's behavior via the Klong Lum in the performance until the present, in terms of social dimension consisting of the living, politics, public health, education, and culture which involved the traditions, rites, religions, and beliefs. It could also develop the views of the local people, which exhibited the communication efficiency of Mor Lum Klon that affected the perception, concepts, and beliefs of the Isan audiences. Furthermore, it highlighted the knowledge of Mor Lum Klong that reflected the Isan people's way of life.

Keywords: Knowledge, Mor Lum Klong, Way of life, Isan people

^{*} Doctor of Philosophy in Culture, Fine Arts and Design Research Faculty of Fine and Applied Arts, Khon Kaen University

องค์ความรู้ของหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน

พิศณงค์ ศรีศากยวรารังกูร*

(วันรับบทความ: 15 กันยายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 1 พฤศจิกายน 2565/ วันตอบรับบทความ: 2 พฤศจิกายน 2565)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาที่มาของแหล่งความรู้ของหมอลำกลอนและเพื่อศึกษาภาพสะท้อนสังคมอีสานผ่านหมอลำกลอน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจ การสังเกต และการสัมภาษณ์ มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์การพัฒนาร่ององค์ความรู้ของหมอลำกลอน และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และกลอนลำที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ของหมอลำกลอน ผลการศึกษาพบว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอนมีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดของคนในท้องถิ่นอีสานและในสังคมไทย มีบทบาทในการสื่อสาร ทำหน้าที่เป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อให้ความบันเทิงประกอบกับสื่อสารข้อมูลต่าง ๆ สะท้อนวิถีชีวิต และบันทึกพฤติกรรมของคนในท้องถิ่นผ่านบทกลอนลำในการแสดงลำกลอนมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ทั้งด้านสังคมที่ประกอบไปด้วยการดำรงชีวิต การเมือง สาธารณสุข การศึกษา และด้านวัฒนธรรม ที่ประกอบไปด้วย ด้านประเพณี พิธีกรรม ศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนยังสามารถสร้างกระแสความเชื่อให้กับคนในท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพด้านการสื่อสารของหมอลำกลอน ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้และเกิดแนวความคิด ความเชื่อในด้านต่าง ๆ ต่อผู้ฟังในท้องถิ่นอีสานและชี้ให้เห็นถึงองค์ความรู้ของหมอลำกลอนที่สามารถสะท้อนวิถีชีวิตของคนอีสาน

คำหลัก: องค์ความรู้, หมอลำกลอน, วิถีชีวิต, ชาวอีสาน

* นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาวิจัยวัฒนธรรม ศิลปกรรมและการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทนำ

หมอลำกลอน เป็นสื่อการแสดงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างยาวนานของชาวอีสาน โดยที่หมอลำกลอนเป็นสื่อพื้นบ้านโดยได้นำเอา วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ความรู้สัจนิรันดร์ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สิ่งที่ดีควรปฏิบัติ ภูมิปัญญา ตลอดจนการประกอบอาชีพ กฎเกณฑ์ข้อห้ามต่าง ๆ มาสะท้อนผสมผสานลงไปเพื่อใช้เป็นสื่อผ่านการแสดงที่สามารถจะสื่อสารให้เข้าถึงผู้คนในชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง การแสดงหมอลำกลอน ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังแฝงจุดมุ่งหมายอันเป็นประโยชน์อื่นด้วย เช่น เพื่อให้ความรู้ ชี้แจง บรรยาย ตักเตือน หรือชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันทั้งเพื่อสั่งสอน หมอลำกลอนจึงถือว่าเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีคุณภาพ และเป็นมรดกทางภูมิปัญญาอันล้ำค่าที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความงามทางประเพณีและวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่าคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของ ชุมชน ตลอดจนได้รับการเอาใจใส่อย่างจริงจังมากขึ้น การนี้นับว่าเป็นสิ่งยืนยันถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านและสื่อพื้นบ้าน ไปโดยปริยาย รวมถึงมีการนำเอาหมอลำกลอนที่ทำหน้าที่สื่อพื้นบ้านโดยการนำเอาองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ มาใช้ในการสื่อสารผ่านการแสดง

การสื่อสารของหมอลำกลอนนั้น เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการ แสดงทัศนคติ ความคิดเห็น รวมทั้งสามารถสื่อสารแลกเปลี่ยนได้ในหลายรูปแบบ เพื่อให้เข้าถึงประชาชนได้อย่างใกล้ชิด จึงมีการนำเอาเทคนิควิธีการต่าง ๆ มาสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชนในท้องถิ่น สำหรับในภาคอีสานก็มีการนำเอา ศิลปะพื้นบ้านหมอลำกลอน ที่ผู้คนในท้องถิ่นให้การ ยอมรับ ว่าหมอลำกลอนเป็นผู้รู้ และ เป็นสื่อประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นที่มีคุณภาพ

หมอลำกลอน เป็นศิลปะการแสดงที่มีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นสื่อเพื่อสื่อสารกับชาวภาคอีสานซึ่งหมอลำกลอนจัดว่าเป็นนักแสดงที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญา มีทักษะเป็นปราชญ์ท้องถิ่นที่รอบรู้และทรงความรู้ ในด้านต่าง ๆ เพราะนอกจากหมอลำจะให้ ความบันเทิงแล้ว ยังให้ความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ผู้ฟัง เช่น การให้ความรู้และการดำเนินชีวิตในสังคม ส่วนทางอ้อม คือ การใช้เป็นสื่อในการอบรม สั่งสอน โดยแทรกคำสอน ความเชื่อ ค่านิยม และกฎเกณฑ์ในสังคมที่ดีควรปฏิบัติ หมอลำกลอนเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ให้ความรู้และความบันเทิง เป็นสื่อในการ สื่อสารความเชื่อต่าง ๆ และสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งมีงานวิจัยของ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) ได้ศึกษาบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ ผลการวิจัยพบว่า ในหมู่ชาวอีสานที่สื่อสารกัน ด้วยภาษาถิ่นอีสาน หมอลำมีบทบาทสำคัญอยู่สองประการคือ บทบาทด้านมหรสพคือให้ความบันเทิง และบทบาทด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ

หมอลำกลอนได้ถูกขนานนามว่าเป็นผู้ทรงความรู้สามารถสื่อสารความรู้ต่าง ๆ ไปสู่สังคม รวมไปถึงการเข้ามามีบทบาทและทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงประชาสัมพันธ์ ในสังคมชุมชนชาวอีสานตลอดมา (นนท์ พลาวัน, 2550) หมอลำได้ครองหัวใจและเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน นอกจากจะมีทักษะการแสดง ที่งดงามแล้ว ยังด้านบทกลอนยังสอดแทรกเนื้อหาให้ความรู้ ความเพลิดเพลิน ได้ผ่อนคลาย ในบริบทของชุมชนท้องถิ่น หมอลำกลอนได้เข้าไปทำหน้าที่ในการแสดงทั้งสื่อสารข้อมูลข่าวสารและเพื่อความบันเทิงประกอบเป็นมหรสพที่มีคุณภาพ

ดังนั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันหมอลำกลอนได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย มีการถ่ายทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งมีการแสดงแนวความคิดอุดมการณ์ตลอดจนสะท้อนมุมมอง วิถีชีวิตตลอดจนมีบทบาท ทั้งทางด้านสังคมรวมถึงด้านการเมืองในยุคต่าง ๆ มาโดยตลอดแทบ ทุกรัฐบาล จึงสะท้อนให้เห็นว่าเป็นสื่อที่มีคุณภาพ มีอิทธิพล ต่อความรู้สึกนึกคิดและสามารถ ที่จะดึงดูดความสนใจจากผู้คนชาวอีสานให้เห็นตามและคล้อยตามในองค์ความรู้นั้นได้อย่าง มีประสิทธิภาพ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้มีการนำเอาหมอลำกลอนมาเป็น กระบอกเสียง ประชาสัมพันธ์ วรรณคดี หาเสียง ชวนเชื่อ ตลอดจนการเผยแพร่อุดมการณ์และนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล รวมทั้งออกมาให้ความเห็นทั้งเห็นด้วยและเห็นต่าง สอดแทรกผ่านองค์ความรู้ในบทบาทการแสดง

จากที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า หมอลำกลอนเข้ามาเป็นตัวกลางของการสื่อสารองค์ความรู้ ในท้องถิ่นอีสาน เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ นโยบาย ปราบกฏการณ์ เหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งสะท้อน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ความรู้สึกนึกคิดหรือแม้แต่เป็นสื่อบันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของคนในสังคม ชุมชน ซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคมชาวอีสาน ตั้งแต่อดีตที่หมอลำเข้ามาและเป็นที่นิยมในสังคมไทย จนถึงปัจจุบัน โดยหมอลำกลอนจะสะท้อนโลกทัศน์ทางการเมือง วิถีชีวิต สังคม ความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด ผ่านคำร้องของกลอนลำ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทางความคิดเพื่อสร้างความรู้ ความเห็นให้กับผู้คนในท้องถิ่น อิทธิพลเหล่านี้มีผลต่อ ทักษะ การตัดสินใจ ความเชื่อ ตลอดจน แนวความคิด ของประชาชนชาวอีสานผ่านองค์ความรู้ต่าง ๆ เรื่อยมา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาที่มาของแหล่งความรู้ของหมอลำกลอน
2. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนสังคมอีสานผ่านหมอลำกลอน

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีการกำหนดประเด็นคำถาม ไว้อย่างแน่นอนใช้สำหรับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องเท่านั้น เมื่อได้ข้อมูลแล้วจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ
2. แบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก ไม่จำกัดคำตอบ ใช้สำหรับกลุ่มผู้รู้และผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อมูลกว้างขวางและหลากหลาย ครอบคลุมประเด็นตั้งแต่ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ตั้ง สภาพทั่วไป ปัญหา และกระบวนการ แนวทางในการแก้ไขปัญหา การจัดการองค์ความรู้ของหมอลำกลอน

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาการจัดการองค์ความรู้ของหมอลำกลอนภาคอีสาน ผู้วิจัย คือ หมอลำกลอน และผู้ที่เคยเป็นหมอลำกลอนที่มีชื่อเสียงทั่วภาคอีสาน เป็นจำนวน 6 คน โดยผู้วิจัย ใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมาย คือการเลือกแบบเจาะจง ซึ่งเป็นวิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมาย ที่นิยมใช้กันมากที่สุด โดยกำหนดเป็นเกณฑ์คุณสมบัติ ว่าเป็นผู้รู้ มีความเข้าใจ มีประสบการณ์ สามารถให้ความรู้ได้ลึกซึ้งที่สุด คือหมอลำกลอน และผู้ที่เคยเป็นหมอลำกลอนที่มีชื่อเสียง ทั่วภาคอีสานและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เกณฑ์การเลือกกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1. เป็นหมอลำกลอนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วและได้รับการยอมรับ
2. เป็นหมอลำกลอนที่เลือกจากกลุ่มหรือสมาคมหมอลำภาคอีสานและจังหวัดต่าง ๆ ที่มีการรวมตัวกันจัดตั้งอย่างเป็นรูปธรรมและมีการขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือสมาคมนั้น ๆ
3. เป็นหมอลำกลอนที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป และอายุการเป็นศิลปินหมอลำกลอนตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นการศึกษาจากเอกสารที่บันทึกเอาไว้ในประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง โดยค้นคว้า จากเอกสาร ตำราทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ บทความวิจัย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ของหมอลำกลอน รวมทั้งการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทางอินเทอร์เน็ต
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการจัดกระทำข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยวิเคราะห์จากองค์ความรู้ของหมอลำกลอน กลอนลำและ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์ เพื่อที่จะได้นำมาสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะในการวิจัย

ผลการวิจัย

ความเป็นมาของหมอลำและหมอลำกลอน

ภาคอีสานมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันภาคอีสานมีทั้งสิ้น 20 จังหวัด และมีอาณาเขตพรมแดนติดต่อกับหลายชาติ ภาคอีสานจึงหลายเผ่าพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดย มีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง วัฒนธรรมความเชื่อ ธรรมเนียมปฏิบัติ อันเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ซึ่งเกิดจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากหลายชนเผ่าที่มาอาศัยอยู่ร่วมกันกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วภาค เกิดมีอาหารการกิน มีอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้พื้นเมืองประจำถิ่น รวมทั้งมีภาษาพูดอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งภาษาพูดจะมีสำเนียงแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งสำเนียงภาษาของแต่ละท้องถิ่นจะมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองสืบมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยความเชื่อของชาวภาคอีสาน มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เน้นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เครือญาติอยู่ร่วมกันฉันพี่น้อง พี่พวาคือกัน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541) ได้ศึกษาชุมชนในภาคอีสาน มีอุดมการณ์ที่เน้นความเป็นพี่น้องแบบสังคมโคตรวงศ์อยู่ร่วมกันอย่างพี่น้อง พี่พวาคือกันและกัน ชุมชนยังรักษาความคิด ความเชื่อ การนับถือผีของชุมชนอย่างเหนียวแน่น และการนับถือผีนั้นเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มนุษย์มีความผูกพันกันและได้แสดง

พฤติกรรมร่วมกันเกิดเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี ซึ่งหากมันเกิดขึ้นด้วยความเชื่อมั่นและศรัทธา ที่ทำให้เกิดดุลยภาพในสังคมระดับชาวบ้าน และในสังคมของชาวอีสาน ผีแถนและผีปอบาเป็นคติ ความเชื่อของสังคมโคตรวงศ์ที่นับถือความเป็นพี่เป็นน้อง ตลอดจนมีวิถีชีวิตตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เป็นแนวทางที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันในสังคมชุมชน ครอบครัว เช่น ฮีต 12 คือประเพณี 12 เดือน ครอง 14 คือแนวทางการปฏิบัติในการดำรงชีวิต 14 อย่าง ที่ยึดถือสืบทอดกันมา เห็นได้จาก อาจารย์สุภณ สมจิตรศรีปัญญา (2536) กล่าวว่า ชาวอีสานมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อหลายอย่าง เชื่อผีसांगเทวดา เคารพเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่ เชื่อในศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ จึงมีการประกอบพิธีที่หมุนเวียนกันภายใน 12 เดือน เพื่อเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน จึงเรียกฮีต 12 ส่วนครอง 14 นั่นคือ ข้อควรปฏิบัติ 14 อย่างที่ควรปฏิบัติต่อกันและกันทั้ง ชาวบ้าน ผู้นำหรือผู้ปกครอง ชุมชน พระสงฆ์

ดังนั้นความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ในสังคมชุมชนอีสาน มีวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาทั้งเทศกาลงานบุญประจำปี ประจำปี ทำกันขึ้นทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ก็ได้มีการนำเอาการเล่นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน มาเป็นมหรสพเพื่อสมโภชในงาน เพื่อเป็นสื่อ ทั้งให้ความรู้ความบันเทิงและความสนุกสนาน ประกอบในเทศกาลงานบุญนั้น ๆ ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงอันทรงคุณค่า และได้รับความนิยม ในหมู่คนอีสานในด้านการเป็นมหรสพพื้นบ้านมาช้านานก็คือ “หมอลำ”

หมอลำ

หมอลำจัดเป็นสื่อทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นอีสานที่ทำหน้าที่เป็นสื่อในการให้ความรู้และความบันเทิงประกอบกันไปซึ่งเรียกว่า สื่อพื้นบ้าน หรือเรียกอีกอย่างว่า สื่อประเพณี เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอีสาน ที่ได้มีการสะท้อนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ปรัชญา ความนึกคิดของชาวอีสานได้อย่างใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด เนื่องจากเป็นผลผลิตทางความคิดที่ผ่านกระบวนการกลั่นกรองมาแล้วในหลายระดับ ทั้งนี้หมอลำได้นำเอาองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ทั้งความเห็นความเชื่อ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สิ่งที่ต้องประพฤติควรปฏิบัติ การประกอบอาชีพ ข้อห้ามกฎเกณฑ์ มาผสมผสานลงไปในการเล่นลำ ซึ่งมีได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่มีจุดหมายอื่นรวมอยู่ด้วย เช่น เพื่ออบรมสั่งสอน แนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิต การประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในทำนองคลองธรรม หรือแม้แต่การให้ความรู้เพื่อให้สามารถนำไปแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี จึงนับว่าหมอลำเป็นมรดกทางภูมิปัญญาล้ำค่าและสามารถสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่งดงามในแง่มุมต่าง ๆ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) โดยความหมายของ หมอลำ นั้นจะประกอบไปด้วยคำ 2 คำ คือคำว่า “หมอ” กับคำว่า “ลำ” คำว่า “หมอ” หมายถึง ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง ส่วนความหมายของคำว่า “ลำ” มีความหมายสองประการ คือเป็นชื่อของเรื่อง และเป็นชื่อของการขับร้องหรือการลำ เช่น เรื่องนกจอกน้อย เรื่อง ท้าวกำกาดำ เรื่องชูลุนางอ้าว เป็นต้น เรื่องเหล่านี้โบราณแต่งไว้เป็นกลอน ซึ่งเรียกว่ากลอนลำ อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงการขับร้อง หรือการลำ รวมถึงการนำเอาเรื่องในวรรณคดีอีสานมา ขับร้อง หรือมาลำ เรียกว่า ลำ ดังนั้น หมอลำ จึงหมายถึง ผู้เชี่ยวชาญด้านการลำ และหมอลำเป็นชื่อของการแสดงในภาคอีสานแขนงหนึ่ง ซึ่ง อาจารย์จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528)

ได้ให้ความหมายของหมอลำ ตามความเข้าใจของคนอีสาน มีความหมายอยู่ 2 ประการ คือ หมอลำ หมายถึง การขับลำนำด้วยภาษาถิ่นอีสานประกอบเสียงดนตรีพื้นบ้านคือแคน หมอลำ หมายถึง ผู้มีความชำนาญในการขับลำนำด้วยภาษาถิ่นอีสานประกอบเสียงดนตรีพื้นบ้าน การกำเนิดขึ้นของหมอลำนั้น อาจารย์สุจิตต์ วงเทศ(2532) ได้กล่าวถึงประวัติของหมอลำแคนไว้ว่า มีหลักฐานปรากฏประมาณ 3000 ปีมาแล้ว จากการขุดพบขวานสำริดของวัฒนธรรมดองซอนในเวียดนามเหนือ เมื่อพิจารณา จากประเพณี ท่ารำ ลักษณะของคนแล้วน่าจะเป็นคนตระกูลไทย-ลาว ซึ่งเดิมเป็นชาวบ้านในชนเผ่าเดียวกัน มีวิถีชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุข การเต้นระบำ รำฟ้อน เข้าทรง ผีฟ้ารักษาโรค ประเพณีรวมกลุ่มกันฟ้อนระบำรำเต้น เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน การแสดงหมอลำนั้น มีอยู่หลายสาขา ซึ่งจัดเป็นประเภท มีอยู่ 2 ประเภท หมอลำที่แสดงเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม เช่นหมอลำผีฟ้า หมอลำทรง หมอลำธรรม เป็นหมอลำที่เกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และหมอลำที่แสดงเพื่อความบันเทิง ได้แก่หมอลำพื้น หมอลำหมู่หรือหมอลำเรื่องโดยที่การแสดงเป็นการเล่าเรื่อง และมีผู้แสดงหลายคน และหมอลำกลอน

หมอลำกลอน

หมอลำกลอนโดยข้อสันนิษฐานน่าจะมีพัฒนาการมาจาก ทั้งหมอลำผีฟ้าและหมอลำพื้น ซึ่งน่าจะเป็นพื้นฐานของหมอลำกลอน เพราะมีการใช้แคนเป็นดนตรีประกอบไม่ต่างกัน ซึ่งในสมัยโบราณ พัฒนาการเริ่มแรกน่าจะ เริ่มจากการเล่านิทาน ที่เรกนั่งเล่า ต่อมายืนเล่า ออกท่าที่ประกอบ เริ่มมีการใส่เสียงสูงต่ำ ต่อมาจึงนำดนตรีมาประกอบเพื่อความสนุกสนาน จนเกิดเป็นลำพื้น ที่เรกลำคนเดียวต่อมาเริ่มแสดงสองคน เริ่มมีการผูกเรื่องเขียนบทกลอนตอบโต้จนกลายเป็น “หมอลำกลอน” และมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน หมอลำกลอนจึงเป็นนักแสดงพื้นบ้านอีสาน ที่มีความเชี่ยวชาญ ด้านบทกลอนลำ ที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ต่าง ๆ ผ่านการฝึกฝน จนเกิดทักษะในการแสดง การขับร้องบทกลอน การใช้เสียง จังหวะ ทำนอง หรือเรียกอีกอย่างว่าหมอลำคู่ คือ ชายหนึ่ง หญิงหนึ่ง มีการใช้แคนเป็นดนตรีประกอบ มีหมอแคนเป็นผู้เป่าประสานเสียงลำ ผ่านการแสดงที่เรียกว่า ลำกลอน ดังที่อาจารย์ปรีชา พินทอง (2528) ได้ให้ความสำคัญของหมอลำว่า เป็นผู้เชี่ยวชาญในการเล่าเรื่องราวต่าง ๆ และเป็นผู้ที่ท่องจำเอาบทกลอนหรือคำร้องมาเล่า และได้กล่าวถึง ประวัติของหมอลำไว้ว่า เริ่มจากการเล่านิทาน เริ่มเรกนั่งเล่า ต่อมายืนเล่า ออกท่าที่ประกอบ ก็มีการออกเสียงสูงๆต่ำ ๆ ต่อมาเพื่อความสนุกจึงนำเครื่องดนตรีมาประกอบ ศิริวรรณ วิทยามาลา (2532) ได้ศึกษาและ กล่าวถึง หมอลำกลอน ไว้ว่า “หมอลำกลอน” การลำโดยทั่วไป เน้นการประชันกลอนโต้ตอบกันเป็นหลัก ดังนั้น “ลำกลอน” จึงเป็นชื่อของการแสดงหมอลำ ที่มีผู้แสดง 2 คน คือฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ลักษณะการแสดง มีการเกี้ยวพาราสี ได้ว่าที่ ประชันความรู้ การแสดงแ่งคิด ทศนะ ผ่านบท “กลอนลำ” มีแคนเป็นดนตรีประกอบ ในส่วน “กลอนลำ” เป็นบทกลอนสำนวนภาษาอีสาน ที่เป็นผลผลิตทางความคิดของผู้แต่งกลอนลำ ซึ่งมีลักษณะเป็นกลอนกาพย์ร่ายยาว มีสัมผัสคล้องจองระหว่างวรรค มีเนื้อหาสาระในบทกลอน ที่ผู้แต่งจะผูกเรื่องราวหรือสอดแทรก องค์ความรู้ ทศนะ แ่งคิด เพื่อให้หมอลำนำไปใช้สื่อสาร ในการแสดง ดังที่ อาจารย์พรศิริ ศรีธรรมาพิพ(2521) ได้ให้ความหมายว่า กลอนลำ หมายถึง กลอนที่ หมอลำใช้ร้อยกรองนิทานหรือนิยายเพื่อนำไปขับลำนำ ข้อแตกต่างจากกลอนอ่าน คือ กลอนลำ

ไม่นิยมเสริมคำเสริม คำสร้อย แต่เคร่งครัดในระหว่างวรรค อาจารย์รัตริศรีวิไล บงสิทธิพร (2544) ได้กล่าวถึง การแต่งกลอนลำให้มีสุนทรียภาพ ในกลอนลำของหมอลำมีอยู่ สามด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อหา ด้านรูปแบบและฉันทลักษณ์ ด้านศิลปะในการใช้ถ้อยคำที่มีสุนทรียภาพ

ดังนั้นจึงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของหมอลำกลอนอันเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน หรือเป็นประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นอีสานที่มีคุณภาพและถือได้ว่าเป็นผู้ทรงความรู้และมีความสามารถ เป็นผู้รอบรู้ เป็นที่ยอมรับของสังคมคนอีสาน ที่สะท้อนวิถีชีวิต กล่อมเกลาสังคมได้เป็นอย่างดี ได้รับการยอมรับและมีการว่าจ้างให้ไปแสดงอย่างต่อเนื่อง ทั้งยังมีบทบาทหลายอย่างในการจรรโลง และขับเคลื่อนสังคม ทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่หลายฝ่ายให้ความสนใจและให้ความสำคัญว่าเป็น สื่อพื้นบ้านที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้สู่ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีทั้งในด้านการให้ความบันเทิงและให้ความรู้ ตลอดจนเป็นสื่อในการสืบทอดวัฒนธรรม และจารีตประเพณี จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและอิทธิพลของหมอลำกลอนที่มีต่อ สังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ ผลการวิจัยพบว่า ในผู้คนชาวอีสานที่ใช้ภาษาอีสานสื่อสารกันนั้น หมอลำมีบทบาทสำคัญอยู่สองประการคือ บทบาทด้านพิธีกรรมและบทบาทด้าน มหรสพ ซึ่งในองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดอันเป็นพื้นฐานที่หมอลำกลอนทุกคนต้องมี คือ “องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่นำไปใช้สื่อสารในการแสดง” ที่ประกอบไปด้วยกลอนลำ ทั้งคดีโลก ทางคดีธรรม หักมุม (ตลกโปกฮา) ตลอดจนทักษะต่าง ๆ ในการแสดง การฟ้อน เทคนิคต่าง ๆ จังหวะส่วงวด ท่วงทำนอง สิ่งเหล่านี้ จัดเป็นองค์ความรู้ของหมอลำกลอน

องค์ความรู้ของหมอลำกลอน

ความหมายองค์ความรู้ของหมอลำกลอน

หมอลำกลอน จัดได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ เป็นผู้ที่มีปัญญาไหวพริบ ทั้งมีบทบาทการแสดงที่มีความน่าสนใจและมีการสื่อสารออกสู่ชุมชนได้อย่างน่าเชื่อถือ จนได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์แห่งภูมิปัญญา เป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ เป็นผู้ทรงความรู้ สามารถถ่ายทอดความรู้ที่มีผ่านทั้งบทบาทการแสดงและการสื่อสารในบทกลอนลำได้เป็นอย่างดี และได้รับการยอมรับจากผู้คนในสังคม ซึ่งหมอลำกลอนจำเป็นต้องมีองค์ความรู้ต่าง ๆ ให้รอบด้าน ดังนั้นความหมายของ องค์ความรู้ของหมอลำกลอน จะเห็นได้ จากบทสัมภาษณ์จากบรมครูหมอลำ กลอนดังต่อไปนี้ (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำ กลอน คือ ความรู้ในกลอนลำ ที่ต้องศึกษาท่องจำให้หลากหลายเนื้อหาตลอดจนสาระความรู้ รอบด้านเพื่อนำไปใช้แสดง และ ความรู้ในบทบาท ท่าที่ จังหวะ ส่วงวด ด้านการแสดง (หมอลำ จ้างง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ สิ่งที่หมอลำกลอน นำไปใช้ในการสื่อสารผ่านการแสดง ซึ่งหมอลำกลอนทุกคนต้องมี และต้องให้มีให้รอบด้าน ทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งที่เป็นกลอนลำ และสาระความรู้ในการอธิบายในกลอนลำ ให้คนฟังเข้าใจ ตลอดจนความรู้ด้านท่าทางประกอบ เพื่อที่จะสามารถนำไปแสดงถ่ายทอด ให้คนฟังเข้าใจได้ (หมอลำอ่อนศรี ธีรรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ ความรู้ผ่านกลอนลำที่ต้องท่องจำ ซึ่งประกอบไปด้วยเนื้อหาสาระ เรื่องราวต่าง ๆ ที่หมอลำ กลอนนำไปใช้สื่อสารในการแสดง และทั้งที่เป็นบทบาทท่าที่ ประกอบในการแสดง รวมทั้งความรู้อื่น ๆ

ที่เกี่ยวข้อง ทั้งทางโลกและทางธรรม(หมอลำบุญเรือง วรวัตร, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ ความรู้ที่มีในกลอนลำและนอกกลอนลำ และความรู้เชิงบทบาทและวิธีการแสดงในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งลีลา ท่าทาง อันเป็นสิ่งที่หมอลำกลอนทุกคนต้องมีสำหรับนำไปใช้สื่อสารในการแสดงทั้งเพื่อให้ความรู้และความบันเทิงกับคนฟัง (หมอลำกฤษณา บุญแสน, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ สิ่งที่หมอลำกลอนเรียนรู้มาทั้งจากครูบาอาจารย์และศึกษาค้นคว้าฝึกหัดด้วยตัวเอง ซึ่งประกอบไปด้วย ความรู้ในตัว และความรู้รอบตัว ความรู้ในตัวคือพรสวรรค์ อันเกิดจากความสนใจ การฝึกหัดการฝึกฝน จนเกิดเป็นความเชี่ยวชาญ ความรู้รอบตัวคือพรแสวง เป็นสิ่งที่หมอลำกลอนจะต้องออกศึกษาค้นคว้า หาความรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่นำไปใช้ในการแสดง เช่น บทกลอนลำเนื้อหาในเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม และการนำเอาสิ่งต่าง ๆ มาประยุกต์ให้มีสีสันต่อการแสดง ที่หมอลำกลอนต้องหามาเพื่อท่องจำ ให้มีรอบด้าน

เห็นได้จากเหตุและผลดังกล่าวข้างต้นนั้น องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ ความรู้หรือสิ่งที่หมอลำกลอนนำไปใช้สื่อสารในการแสดง ซึ่งหมอลำกลอนทุกคนต้องมีองค์ความรู้ อันเป็นพื้นฐาน โดยที่องค์ความรู้ต่าง ๆ นั้นหมอลำกลอนได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้มาจากครูบาอาจารย์ของแต่ละคน ผ่านการท่องจำ ฝึกฝนให้เกิดความเชี่ยวชาญ ซึ่งองค์ความรู้ของหมอลำกลอนนั้นประกอบไปด้วย องค์ความรู้ทางโลก ทางธรรมที่นำเสนอผ่าน กลอนลำเนื้อหาสาระเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนทักษะ ที่ใช้ในการแสดง ที่ประกอบไปด้วย การใช้เสียง จังหวะส่วงวด ท่วงทำนอง เคล็ดลี้ลับต่าง ๆ รูปแบบการถ่ายทอด การแต่งกาย จรรยาบรรณ วิธีการนำเสนอ วิธีการพูด รวมทั้งวิธีการประยุกต์นำเอาศาสตร์และองค์ความรู้แขนงต่าง ๆ มาใช้ในการแสดงลำกลอน

ความเป็นมาขององค์ความรู้ของหมอลำกลอน

องค์ความรู้ของหมอลำกลอนจัดได้ว่าเป็นสหวิชาการที่รวมเอา องค์ความรู้ต่าง ๆ มาสร้างขึ้นสำหรับนำไปใช้ในการแสดง ผ่านกระบวนการประพันธ์เรื่องราวเนื้อหาสาระข้อมูลต่าง ๆ หรือแต่งขึ้นเป็นบทกลอน มาท่องจำ ตลอดจนการฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ให้มีความเชี่ยวชาญและต้องมียุทธวิธีในการนำเสนอให้มีความน่าสนใจและดึงดูดผู้ฟังผู้ชมให้ชื่นชอบและติดตามผลงาน ซึ่งองค์ความรู้ต่าง ๆ ของหมอลำกลอนนั้น มีที่มาและมีความเป็นมาอย่างไรนั้น เห็นได้จากบทสัมภาษณ์จากบรมครูหมอลำกลอนดังต่อไปนี้ (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน มีความเป็นมาจากครูบาอาจารย์ผู้สอนลำ ผู้แต่งกลอนลำ และจากที่เรียนรู้มาจากแหล่งต่าง ๆ ที่สามารถจะนำไปใช้ในการแสดงได้ ทั้งเคล็ดการแสดง การถ่ายทอดต่าง ๆ ให้มีความน่าสนใจ รวมทั้งสิ่งที่ฝึกฝนเรียนรู้ในด้านการปฏิบัติบทบาทการแสดง (หมอลำจำนง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน มีความเป็นมาจากการเรียนรู้ ท่องจำ ฝึกฝน จนมีความชำนาญ ทั้งจากที่เรียนรู้เอามาจากครูบาอาจารย์ที่สืบทอดมา และฝึกฝนให้และจากผู้แต่งกลอนลำ (หมอลำอ่อนศรี ธวัชรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน มีความเป็นมาจากการเรียนรู้ การท่องจำกลอนลำ การฝึกฝนบทบาท ท่าทีในการแสดง การเสาะแสวงหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ เพื่อมาประยุกต์ใช้ในการแสดงลำกลอน รวมทั้งความรู้พื้นฐานที่ได้รับการสืบทอดจากครูบาอาจารย์ (หมอลำสุวรรณ บัวนาถ, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน มีความเป็นมาจาก ผู้แต่งกลอนลำ กับครูบาอาจารย์ ประสิทธิประสาทมา และการเรียนรู้ฝึกฝน

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนั้น องค์ความรู้ของหมอลำกลอนมีที่มา ทั้งได้รับการสืบทอด และเรียนรู้มาจากครูบาอาจารย์ และ จากผู้ประพันธ์กลอนลำ ผ่านทักษะการท่องจำหรือจดจำ บทกลอนลำที่หลากหลายเนื้อหาสาระเรื่องราว และจากการเรียนรู้ฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ในการแสดง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างศิลปินหมอลำกลอนด้วยกันขณะแสดง ตลอดจนเกิดจากการประยุกต์ นำเอาองค์ความรู้และศิลปะแขนงต่าง ๆ รวมถึงสิ่งต่าง ๆ มาใช้ในการแสดง รวมทั้งการศึกษาค้นคว้า เพิ่มเติมความรู้ให้มีสาระความรู้ที่ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ อันเป็นแหล่งที่มาขององค์ความรู้ของ หมอลำกลอน

ความสำคัญขององค์ความรู้ของหมอลำกลอน

องค์ความรู้ของหมอลำกลอน เป็นความรู้ที่หมอลำกลอนใช้ถ่ายทอดสำหรับการแสดง อันประกอบไปด้วยเนื้อหาสาระเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำเสนอผ่านบทบาทการแสดงหมอลำกลอน ซึ่งมีที่มาจากการถ่ายทอดของครูบาอาจารย์ของหมอลำกลอนแต่ละคนและหมอลำกลอนมาศึกษา เรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตัวเองและฝึกฝนทักษะต่าง ๆ จนเกิดความเชี่ยวชาญ และนำไปใช้สื่อสารได้อย่างดี และน่าสนใจ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญขององค์ความรู้ที่หมอลำกลอนต้องมี เห็นได้จาก บทสัมภาษณ์จากบรมครูหมอลำกลอนดังต่อไปนี้ (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่หมอลำกลอนเรียนรู้มา ทั้งจากกลอนลำที่ท่องจำมาเป็น 100-200 กลอน รวมทั้งหลักโลกและหลักธรรม ทั้งผ่านการฝึกฝนบทบาทการแสดง ทั้งองค์ความรู้ด้านการแต่งกาย การประยุกต์นำองค์ความรู้ต่าง ๆ มาใช้ในการแสดง มีความสำคัญมาก ถ้าหมอลำกลอนไม่มี องค์ความรู้เหล่านี้ก็จะไม่ได้รับการยอมรับทั้งจากแวดวงศิลปินด้วยกันเอง และผู้ฟัง (หมอลำจางง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า ความสำคัญขององค์ความรู้ที่หมอลำกลอนต้องมีนั้น สำคัญมาก ไม่มีความรู้ก็จะได้ไม่หมอลำกลอน หรือชี้แจงท่องกลอนลำนั้นหาความรู้ก็จะตามไม่ทันเพื่อนฝูง ในวงการลำกลอน เพราะหมอลำกลอนได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ทรงความรู้รอบรู้ในด้านต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม และมีบทบาททางสังคมที่น่าสนใจ การสื่อสารต่าง ๆ ผ่านการแสดงได้อย่าง น่าเชื่อถือ สามารถสะท้อนสิ่งต่าง ๆ ให้คนฟังได้รับรู้ผ่านการแสดงได้อย่างน่าสนใจ ความรู้ต่าง ๆ จึงจำเป็นอย่างมาก คือ กลอนลำว่า “เป็นหมอลำบ่มีกลอนเขาสิว่าหมอลำโง่ เขาโง่ถามตอบบ่ได้ ผัยสีย่องว่าดี” (หมอลำอ่อนศรี ธวีรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เรียน กับฝึกฝนมาสำคัญมากไม่มีความรู้ก็เป็นหมอลำกลอนไม่ได้ เพราะเวลาลำเวลาแสดงต้องมีการ “แข่งกลอน สอนวาท” แข่งขันความรู้ แข่งขันบทบาทท่าที่ต่าง ๆ มีการถาม-ตอบ กันขายหญิง ในการแสดง ซึ่งความรู้จึงเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการเป็นหมอลำกลอน (หมอลำสุวรรณ บัวนาค, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่าองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นหมอลำกลอน เพราะผู้คนในสังคมอีสานยกย่องว่าหมอลำกลอนเป็นปราชญ์แห่งภูมิปัญญา เป็นผู้มีความรู้ความรอบรู้ในหลาย ๆ ด้านทั้งทางโลกและทางธรรม สะท้อนวิถีชีวิต บทบาทต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตในสังคม เป็นต้นแบบทางวัฒนธรรม สื่อสารให้คนในสังคมได้รับรู้ผ่านการแสดง และที่สำคัญคือต้องมีความรู้ ให้รอดพ้นจากการท่องกลอนลำ ศึกษาหาความรู้ และฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ด้านบทบาทด้วย ถ้าหมอลำไม่มีกลอนไม่มีความรู้เวลาคู่ลำถามมาก็จะไม่สามารถตอบได้ เพราะหมอลำกลอนคือการแข่งขัน ดังกลอนลำว่าไว้ “คันสิลำตอบโต้หมอลำโง่ย่านเสียหลัก มีกะเปียงกลอนลำแต่เรียบเรียงบ่เป็น

บัดฟังกลอนเขาฮ้าวผัดยีนหาวหน้าหล่า มันบ่ผัดคำว้าหมอลำชาดกระทุ้ครูเจ้าอ่อนเบา บัดว่าลำผัดคือว่า บางประโยคผัดตกเขิน เพิ่นว่าลำบ่สมเงินผู้แต่งกลอนภูมิถิ่น บัดเขาโง่คิ่นถิ่นถามหากลอนได้ให้กล่าว เลยบ่มีบ่อนเว้าคนเผ่ากล่าวขวัญ” (หมอลำกฤษณา บุญแสน, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว้าความรู้เป็นสิ่งสำคัญต่อการเป็นหมอลำกลอนอย่างมากที่สุด เพราะหมอลำกลอนได้รับการยกย่องว้าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านการแสดง เป็นผู้มีความรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีปัญญาไหวพริบ ปฏิภาณโวหาร ตลอดจนการสื่อสารความรู้ข่าวสารต่าง ๆ ผ่านการแสดง สามารถนำความรู้ออกสู่สังคมได้อย่างน่าเชื่อถือ และน่าสนใจ หมอลำกลอนเองก็จำเป็นต้องศึกษาเรียนรู้ท่องจำกลอนลำให้ได้มาก ๆ และหมั่นเพิ่มเติมฝึกฝนทักษะต่าง ๆ และท่องกลอนลำให้ทันเหตุการณ์ และทันสมัยจะทำให้เวลาแสดงมีความน่าสนใจ นั้นแหละความรู้หรือองค์ความรู้ต่าง ๆ จึงเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่หมอลำกลอนต้องมี

จากเหตุและผลดังกล่าวข้างต้นนั้น ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญขององค์ความรู้ของหมอลำกลอน ว่ามีความสำคัญมาก เพราะองค์ความรู้ต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบที่ใช้สื่อสารในการแสดง เพราะถ้าหมอลำกลอนไม่มีความรู้ก็ไม่สามารถเป็นนักแสดงกลอนได้และจะไม่ได้รับการยอมรับ เพราะหมอลำกลอนได้รับการยอมรับว้าเป็นผู้ที่มีความรู้รอบด้าน เป็นปราชญ์แห่งภูมิปัญญา ผ่านการฝึกฝนทักษะด้านการแสดงมาอย่างเชี่ยวชาญ และมีความสามารถที่จะนำความรู้ถ่ายทอดสู่ชุมชนผ่านกระแสดงได้อย่างน่าสนใจ องค์ความรู้ของหมอลำกลอนจึงมีความสำคัญและหมอลำกลอนจำเป็นต้องมี

องค์ความรู้ของหมอลำกลอนที่สะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน

หมอลำกลอนจะสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสานในด้านต่าง ๆ ผ่านกลอนลำหรือองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ใช้สื่อสารผ่านการแสดงดังที่ (หมอลำอ่อนสี ธีรรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว้า หมอลำกลอนจะสะท้อนความรู้สึกนึกคิด ของคนชาวอีสาน ทั้งทางโลกและทางธรรม (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนเป็นประชาสัมพันธ์ท้องถิ่น ที่จะสามารถนำเสนอสิ่งต่าง ๆ ผ่านการแสดงออกสู่สังคมได้เป็นอย่างดี(หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) ในองค์ความรู้ของหมอลำกลอนจะสะท้อนความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ของชาวอีสานหรือแม้แต่ในมุมต่าง ๆ หลายๆ ด้านทั้งโลกและธรรม จากความคิดเห็นดังกล่าวของบรมครูหมอลำกลอนจ้างตอนหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตด้านต่าง ๆ ผ่านองค์ความรู้หรือกลอนลำทั้งด้านสังคมและด้านวัฒนธรรม ดังนี้

สะท้อนด้านการเมือง (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) ในองค์ความรู้ของหมอลำกลอนจะสะท้อนความเห็น มีทั้งเห็นชอบและไม่เห็นชอบแตกต่างกันออกไปตามแต่ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคน (หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะแสดงองค์ความรู้ต่าง ๆ ตามนักการเมืองหรือผู้ขอความอนุเคราะห์ให้ไปแสดงในงานนั้น ๆ ตามประสงค์ของเจ้าภาพ (หมอลำบุญเรือง วรวัตร, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะใช้องค์ความรู้ในการสื่อสารด้านการเมืองไปในทิศทางที่ผู้ว่าจ้างมอบหมายให้ เช่นการหาเสียง การสนับสนุนนโยบาย ตลอดจนการนำเสนอโนบายต่าง ๆ ตามที่ผู้ว่าจ้างให้ไปนำเสนอในงานนั้น ๆ

ด้านสาธารณสุข (หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะสะท้อนองค์ความรู้ต่าง ๆ ในด้านการแพทย์ การรักษาพยาบาล ตามยุคตามสมัย ตามที่ผู้ประสงค์ให้นำเสนอความรู้ในแง่ไหน ๆ (หมอลำสุวรรณ บัวนา, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้ที่หมอลำกลอนนำเสนอในการสาธารณสุข มีทั้งการให้ความรู้ คำแนะนำ วิธีการปฏิบัติตัวให้ถูกต้อง สำหรับการรักษาสุขภาพในขณะนั้น ๆ (หมอลำอ่อนสี ธวัชรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) ในด้านสาธารณสุข หมอลำกลอนก็จะนำความรู้ต่าง ๆ ไปเผยแพร่ทั้ง แนวทางการปฏิบัติ ทั้งให้กำลังใจ หรือแม้แต่การสะท้อนความรู้สึกนึกคิดในท่ามกลางภาวะโรคภัยนั้น ๆ

ด้านการศึกษา (หมอลำภุชญา บุญแสน, สัมภาษณ์, 2564) ในองค์ความรู้ของหมอลำกลอนมีทั้งให้ความรู้ คำแนะนำ และการปลูกใจให้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาในทุกเพศทุกวัย (หมอลำละเอียด ดาวอุดรสัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะให้ความรู้ในด้านการศึกษา ทั้งการแนะนำการปฏิบัติตัวปลูกฝังจิตสำนึก ตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น หรือวัยต่าง ๆ ให้มีความกระตือรือร้น ให้มีการศึกษาค้นคว้าหาความรู้อยู่เป็นประจำ (หมอลำสุวรรณ บัวนา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนก็จะให้ความรู้แก่ผู้ฟัง ในด้านการศึกษาคือการแนะนำ ชี้แนะแนวทาง รวมทั้งการนำนโยบายต่าง ๆ มานำเสนอผ่านองค์ความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา

ประเพณีและพิธีกรรม (หมอลำอ่อนสี ธวัชรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้ของหมอลำกลอนจะมีการแสดงถึงองค์ความรู้ในแง่ต่าง ๆ เกี่ยวกับความเป็นมาของเทศกาลงานบุญ ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีการยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อให้ความรู้แก่ผู้ฟัง (หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะถ่ายทอดประวัติความเป็นมา ผลได้ผลเสียหรือวิธีปฏิบัติของพิธีกรรมหรือประเพณีนั้น ๆ ผ่านบทกลอนลำ (หมอลำบุญเรือง วรวัตร, สัมภาษณ์, 2564) ในการแสดงหมอลำกลอนต้องนำเสนอความรู้เกี่ยวกับงานประเพณีนั้น ๆ เพื่อให้ผู้ฟังได้รู้ถึงความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหรือพิธีกรรมนั้น ๆ

ศาสนา ความเชื่อ (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกับศาสนา ความเชื่อเป็นของคู่กัน เพราะหมอลำกลอนก็นำเอาความรู้จากศาสนา ตลอดจนความเชื่อ มานำเสนอผ่านกลอนลำเพื่อเผยแพร่สู่ผู้ฟัง (หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนนำหลักธรรมทางศาสนาและความเชื่อที่เป็นองค์ความรู้ในกลอนลำมาถ่ายทอดผ่านการแสดงบนเวที ถือเป็นความรู้ที่สำคัญที่สุดเพราะการว่าจ้างไปแสดงนั้นเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้น (หมอลำอ่อนสี ธวัชรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้หลักที่หมอลำกลอนใช้แสดงคือบ้างต้องเกี่ยวข้องกับงานแสดงหรือประเพณีนั้น ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งจากความเชื่อและเป็นสิ่งที่เคยปฏิบัติสืบมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น องค์ความรู้ของหมอลำกลอนที่หมอลำกลอนใช้ถ่ายทอดหรือสะท้อนผ่านการแสดงออกสู่สังคมนั้น จะประกอบไปด้วย องค์ความรู้ด้านคติโลก จะสะท้อนองค์ความรู้ผ่านกลอนลำ ในเนื้อหาที่เกี่ยวกับ การใช้ชีวิต วิธีชีวิต แนวทางการดำเนินชีวิต การครองเรือน เชื้อนสามน้ำสี่ ฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ การบ้าน การเมือง อุดมการณ์ ที่เป็นฝ่ายโลก เป็นเหตุและผลการอธิบาย องค์ความรู้เกี่ยวกับฝ่ายโลก เช่น สาระ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ และอธิบายศาสตร์อื่น ๆ เป็นต้น องค์ความรู้ด้านคติธรรม จะสะท้อนองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรม คำสอนทางศาสนา ส่วนใหญ่จะเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา เน้นในเรื่องคำสอนแนะแนวทางการใช้ชีวิต เปรียบเปรยอุปมาคติธรรม ชาดกนิทานธรรมมะ กล่าวถึง ความเกิดแก่ เจ็บตาย

สัจจะธรรมต่าง ๆ ที่เป็นแนวทางคำสอนในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม องค์ความรู้ด้านกลอนลำหักมุม (ตลกโปกฮา) เป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดเพื่อความบันเทิง ประกอบการแสดง โดยใช้เทคนิควิธีการ ไหวพริบปฏิภาณที่หมอลำกลอนสอดแทรก ในเวลาแสดงเพื่อสร้างความครึกครื้น เป็นการสร้างบรรยากาศการแสดงให้มีความน่าสนใจและสนุกสนานแก่ผู้ฟัง องค์ความรู้ด้านทักษะการแสดง ประกอบไปด้วย ทักษะการพูด ทักษะการลำ ทักษะการพ้องประกอบ ทักษะการวางตัว ซึ่งทักษะเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นที่หมอลำกลอนต้องมีเพื่อนำเสนอให้มีความน่าสนใจและน่าเชื่อถือ ทักษะการพูดเป็นทักษะที่สำคัญเพราะเป็นการอธิบายเชื่อมโยงองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดให้ไปในแนวเดียวกัน และสื่อสารให้ผู้ฟังหรือผู้ชมเข้าใจในองค์ความรู้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทักษะการลำเป็นทักษะอันเป็นพื้นฐานที่หมอลำกลอนได้เรียนรู้มาตามสำนักอาจารย์ รวมถึงการเรียงลำดับองค์ความรู้ที่นำเสนอ และประเภทขององค์ความรู้ที่จะสื่อสารให้ผู้ฟังได้เข้าใจและรูปแบบที่มีความน่าสนใจ ทักษะการพ้องเป็นทักษะที่หมอลำกลอนต้องฝึกฝนเป็นอย่างดีประกอบไปด้วยบทบาท ลีลา ท่าทาง ที่ใช้ในการแสดง มีความสอดคล้องร่วมกับองค์ความรู้ในเวลาถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความน่าสนใจและความสวยงาม สามารถที่จะดึงดูดใจผู้ฟังผู้ชมให้มีความสนใจ ทักษะการวางตัวหรือจรรยาบรรณ ต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อสถานการณ์ด้านหน้าเวที รวมถึงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยสติและปัญญาไหวพริบ ตลอดจนแนวทางปฏิบัติระเบียบแบบแผนตามแนวทางของครูบาอาจารย์ที่ปฏิบัติสืบมา

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

หมอลำกลอนเป็นศิลปะการแสดงอันเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่นอีสาน ซึ่งคนในสังคมท้องถิ่นให้การยอมรับ ว่าหมอลำกลอนเป็นผู้ทรงความรู้ ผู้รอบรู้ ที่ได้รับการฝึกฝนและสั่งสมองค์ความรู้ ทั้งในด้านคติโลก คติธรรม หักมุม(ตลกโปกฮา) ตลอดจนเป็นผู้ที่มีทักษะและนำเสนอองค์ความรู้ต่าง ๆ ผ่านบทบาทการแสดง ที่ถ่ายทอดออกสู่สังคมชุมชน ทั้งให้ความรู้และความบันเทิงควบคู่กันไป ตลอดจนเป็นปราชญ์แห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน รวมทั้งในการนำเสนอองค์ความรู้ผ่านการแสดงจะสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สุข ทุก ความต้องการ เห็นด้วย ต่อต้าน และยังอธิบายสภาพแวดล้อม ทรัพยากร สภาพสังคม ผลกระทบ ทั้งความรู้สึกลึกซึ้ง อุดมการณ์ ทัศนคติ แนวความคิด ผ่านกลอนลำอันเป็นเครื่องมือที่ใช้เป็นสื่อสารถ่ายทอดผ่านบทบาทการแสดง อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของหมอลำกลอน ตลอดจนวิธีการและแนวทางที่จะสื่อสารองค์ความรู้ในการแสดงให้มีความน่าสนใจ ทำให้เราได้อธิบายถึงอิทธิพลและบทบาทขององค์ความรู้ที่หมอลำกลอนใช้ในการสื่อสารในการแสดง เปรียบเสมือนอาวุธที่หมอลำกลอนนำไปใช้เพื่อให้เข้าถึงความพึงพอใจของคนในสังคมชุมชนอีสาน ทั้งที่ได้รับการว่าจ้างไปแสดง และรับเชิญไปนำเสนอองค์ความรู้ในงานต่าง ๆ ที่สะท้อนภาพลักษณ์และเอกลักษณ์ของสังคมภาคอีสาน ประกอบกับทั้งการให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ควบคู่กับความบันเทิงความไพเราะจากน้ำเสียง บทบาท ลีลา ทักษะ ที่สอดแทรกผ่านการแสดงที่มีความน่าสนใจและสามารถเข้าถึงผู้ฟังในสังคมชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง โดยหมอลำกลอนจะทำหน้าที่บรรยายสภาพแวดล้อม รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ผ่านองค์ความรู้ที่มาเรียงร้อยเป็นบทกลอนลำและคำอธิบายในการแสดงได้อย่างน่าสนใจ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทักษะและประสบการณ์ของหมอลำกลอนแต่ละคนที่จะนำเสนอ จากที่กล่าวมาข้างต้น ดังนั้นหมอลำกลอนจึงมีบทบาทในสังคมอีสานสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ รวมทั้งทั้งสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็น

ความรู้สึกที่ได้รับผลกระทบทั้งที่เป็นประโยชน์และเสียผลประโยชน์ ทั้งด้านสังคม การเมือง สาธารณสุข วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ทศนคติ ค่านิยม แนวทางปฏิบัติ คติธรรม คำสอนต่าง ๆ ออกสู่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถกล่อมเกลาสังคมให้คล้อยตามได้ เป็นอย่างดีเป็นประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นที่มีคุณภาพและเป็นสื่อที่มีอิทธิพลและส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิด ของชาวอีสาน ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์จาวรณ ธรรมวัตร (2528) ได้ศึกษาบทบาทของหมอลำกลอน ในช่วงกึ่งศตวรรษที่มีอิทธิพลต่อชาวอีสานซึ่งผลการวิจัยพบว่า ในชาวภาคอีสานที่ใช้ภาษาถิ่นอีสาน ในการสื่อสารกัน โดยที่หมอลำมีบทบาทสำคัญอยู่ 2 อย่าง คือ บทบาทด้านการเป็นมหรสพหรือเพื่อความบันเทิง และบทบาทด้านพิธีกรรม ความเชื่อ โดยที่หมอลำกลอนผู้คนในสังคมชาวอีสาน ให้การยอมรับว่าหมอลำกลอนสามารถสื่อสารหรือเล่าเลียงข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ไปสู่สังคม ได้เป็นอย่างดี เป็นผู้ที่มีทักษะและสั่งสมองค์ความรู้ไว้อย่างหลากหลาย และสามารถเข้าไปทำหน้าที่ เป็นกระบอกเสียงในการประชาสัมพันธ์เรื่องราวสาระความรู้ต่าง ๆ ให้กับชุมชน สังคมในภาคอีสาน เรื่อยมา เสี่ยม บึงไสย (2531) ได้ศึกษาบทบาทของลำกลอนในด้านเมือง พบว่า บทบาทของหมอลำ ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดของคนในท้องถิ่นและทำหน้าที่เป็นตัวประสานระหว่างรัฐบาล กับประชาชน ประชาชนกับประชาชน ซึ่งหมอลำกลอนที่เข้าไปมีบทบาทในด้านการเมืองนี้มักจะเป็น หมอลำกลอนที่มีภูมิปัญญาดี มีความสามารถสูง มีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นที่ยอมรับของสังคมและท้องถิ่น จัดเป็นปรมาจารย์ของหมอลำกลอน นอกจากนี้หมอลำกลอนยังทำหน้าที่สื่อสารทางการเมืองให้กับ หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับมวลชนและการพัฒนาประเทศ

ดังนั้น หมอลำกลอน จัดเป็นสื่อพื้นบาทที่มีบทบาทเป็นอย่างมากในการทำหน้าที่ เป็นสื่อสารมวลชนกับชาวภาคอีสาน ซึ่งหมอลำกลอนนอกจากจะให้ความบันเทิงแล้ว หมอลำกลอน ยังให้ทั้งข้อมูลความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจทั้งแบบตรง ๆ และใช้ทัศนะสื่อสารแบบทางอ้อมแก่ผู้ฟัง การให้ความรู้ในแบบที่ตรงไปตรงมา คือ การให้องค์ความรู้ ที่สะท้อนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติต่อกัน และกันในสังคมชุมชน ส่วนในทางอ้อม คือ การใช้หมอลำกลอนให้เป็นสื่อในให้ความรู้หรือการ แนะนำแนวทางสั่งสอน โดยแทรกคำสอนในพระพุทธศาสนา ค่านิยม และกฎเกณฑ์ในสังคมที่ควรปฏิบัติ และหมอลำกลอนเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ให้ความรู้และความบันเทิง เป็นสื่อในการบันทึก พฤติกรรมของคนในสังคม เป็นสื่อในการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อต่าง ๆ มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ จาวรณ ธรรมวัตร (2528) ที่พบว่าบทบาทของหมอลำ ที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ และสร้างแนวความรู้ความคิดอันเป็นบรรทัดฐานทางสังคม เพื่อให้ผู้ฟัง มีความรู้ความเข้าใจหรือเห็นด้วยในทางการเมือง และความคิดเป็นเรื่องราวสื่อสารกับชาวบ้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิทธิศักดิ์ จำปาแดง (2548) ที่พบว่า หมอลำมีบทบาทในการแก้ปัญหาสังคม สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชัยนาท มาเพ็ชร (2545) ที่พบว่า กลอนลำมีลักษณะการใช้คำ ที่พยายามสื่อความหมาย สื่อความรู้สึกนึกคิด สื่ออารมณ์ ทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจหรือเห็นตาม จนเกิดความประทับใจ โดยที่กลอนลำนั้นมักจะสื่อสารเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ทั้งความเป็นอยู่ ของผู้คน โดยที่ผู้ประพันธ์ได้เชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นเพื่อให้ผู้ฟังได้เห็นถึงสิ่งที่บทกลอนลำ ได้สื่อความหมาย สามารถนำเอาวิถีชีวิตและนำสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาเรียงร้อย ประพันธ์เป็นกลอนลำเพื่อสะท้อนสิ่งต่าง ๆ ถ่ายทอดให้ผู้ฟังได้อย่างน่าสนใจและมีอิทธิพล ต่อแนวความคิดของชาวอีสาน ทั้งนี้องค์ความรู้ของหมอลำกลอนนั้น ถ้ามองตามทฤษฎีภูเขาน้ำแข็ง

ที่แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ส่วน คือความรู้ชัดแจ้งและความรู้ฝังลึก ที่มีอยู่อย่างมากมาย โดยสามารถอธิบายได้ว่า และการสะท้อนองค์ความรู้ของหมอลำกลอนนั้น มักจะแฝงด้วยทัศนคติ ความรู้สึกนึกคิด ยิ่งถ้ามีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์มาก ก็จะสามารถสะท้อนบทบาท วิถีชีวิตของชาวอีสาน และสะท้อนองค์ความรู้ของผู้สังคมชุมชนได้ชัดเจนและเป็นอย่างดี ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญขององค์ความรู้ของหมอลำกลอน ว่าสามารถอธิบาย บรรยายสะท้อนวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ของชาวอีสาน โดยการนำเสนอหรือสื่อสารผ่านบทบาทการแสดง เพื่อให้เข้าถึงผู้ฟังให้มีความรู้ความเข้าใจ และตลอดจนคิดตามเห็นตามในเรื่องราวสาระองค์ความรู้ของหมอลำกลอนที่นำเสนอ

บรรณานุกรม

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). *ภูมิปัญญาอีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- _____. (2526). หมอลำ. *วัฒนธรรมไทย*, 22(3), 49-54. มีนาคม 2526.
- _____. (2528). *บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ*. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2541). *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยนาท มาเพ็ชร. (2545). *ภูมิปัญญาทางศิลปศิลป์ของหมอลำ ป.ฉลายน้อย*. (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ). มหาวิทยาลัยขอนแก่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- นนท์ พลาวัน. (2550). *หมอลำอีสาน*. เครือข่ายประชาชนภาคอีสาน
- ปรีชา พิณทอง. (2528). *ไขภาพอดีตโบราณอีสาน*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.
- พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรารังกูร, และอลงกรณ์ อรรคแสง. (2561). จิตวิญญาณหมอลำกลอนสู่ความเชื่อทางการเมืองของท้องถิ่นอีสาน. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 8(2), 71-84. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jopag/article/view/147142/108411>
- พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรารังกูร. (2560). *การสื่อสารทางการเมืองของหมอลำกลอนในยุครัฐบาลทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พรศิริ ศรีระพิมพ์. (2551). *การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาด้านการแสดงหมอลำผญาจังหวัดมุกดาหาร เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ราตรีศรีวิไล บงลิตพิพร. (2544). *สุนทรียภาพในกลอนลำของหมอลำ: องค์ประกอบปัจจัยเกื้อหนุนในการสร้างสรรค์*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศิริวรรณ วิทยามาลา. (2532). *หมอลำผีฟ้า*. (ดุริยนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สิทธิศักดิ์ จำปาแดง. (2548). *บทบาทของหมอลำในการแก้ไขปัญหาสังคม*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2532). *วรรณกรรมและหมอลำ: ภาพสะท้อนชีวิตอีสาน*. ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน. หน้า (168-209) กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สุภณ สมจิตรศรีปัญญา. (2536). *ฮัตถิยสอง คองสิบลี่ จากต้นฉบับใบลาน*. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการไทยคดีวิชาการ 35. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์.
- เสงี่ยม บึงไธย. (2531). *บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บทสัมภาษณ์

- หมอลำกฤษณา บุญแสน. (26 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำจำนง ฤาชา. (26 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำบุญเรือง วรวัตร. (26 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำสุวรรณ บัวนา. (13 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำละเอียด ดาวอุดร. (26 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำอ่อนสี ธีรรัตน์. (13 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]

Islamic Concept of International Relations in Quran^{*}

Samart Thongfhua^{**}

(Received Date: June 20, 2022, Revised Date: August 30, 2022, Accepted Date: September 9, 2022)

Abstract

The objectives of this research article aim to study the Islamic concept of international relations in the Holy Quran and classify the verses related to international relations through the concepts of international relations in the Holy Quran. This is a qualitative research based on the study of documents related to the concept of international relations in Islam both in Thai and foreign languages and in-depth interviews with selected interviewees, academics and specialists including political science, Islamic history, muslim studies, and current issues the total number of four informants are then divided into categories and start to analyze, then summarized into principles and found the connection of the data. Based on the Inductive Analysis from the interviewees. The study revealed that there were only main concepts of international relations in the verses of the Holy Quran with no details. In this research, those verses were classified into main categories such as the concept of encouraging good relations, international cooperation, justice and equality, and negotiations to prevent war. Although there was no explicit term for international relations, the Holy Quran could be a pattern and implement for the concept of international relations.

Keywords: International Relations, Islam, Quran

^{*} This research article is part of the research project on Politics and International Relations in Islam: Study its Concepts in Quran funded by Campus Research Fund, Prince of Songkla University, Pattani campus (Project Code No. POL63030346S)

^{**} Associate Professor, Dr., Faculty of Political Science, Prince of Songkla University, Pattani campus
Email: thongfhua@gmail.com

แนวคิดอิสลามกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอัลกุรอาน*

สามารถ ทองเผือ**

(วันรับบทความ: 20 มิถุนายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 30 สิงหาคม 2565/ วันตอบรับบทความ: 9 กันยายน 2565)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดอิสลามกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ถูกระบุไว้ในอัลกุรอานและเพื่อจำแนกหมวดหมู่ของโองการอัลกุรอานที่กล่าวถึงความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพอาศัยการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศและการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์แบบเจาะจงนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านจำนวนสี่ท่านได้แก่ด้านรัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์อิสลาม มุสลิมศึกษาและกระแสโลกปัจจุบัน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาแยกเป็นหมวดหมู่ทำการวิเคราะห์แล้วสรุปเป็นหลักการและหาความเชื่อมโยงของข้อมูล โดยอาศัยการวิเคราะห์แบบอุปนัยจากผู้ให้สัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่าแนวคิดอิสลามกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ถูกระบุไว้ในอัลกุรอานนั้นเป็นเพียงการกล่าวถึงหลักการกว้าง ๆ มิได้กล่าวไว้อย่างละเอียดซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้คือแนวคิดเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดี ความร่วมมือระหว่างรัฐ ความยุติธรรมและความเสมอภาคและการเจรจาเพื่อป้องกันสงคราม ถึงแม้ว่าในอัลกุรอานนั้นมิได้ระบุและกล่าวถึงโดยตรงถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแต่เราสามารถใช้อัลกุรอานมาเป็นต้นแบบและยึดแนวคิดทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนำมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมได้

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, อิสลาม, อัลกุรอาน

* บทความวิจัยนี้มาจากส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง การเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอิสลาม: ศึกษาแนวคิดในอัลกุรอาน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทุนวิจัยวิทยาเขต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี รหัสโครงการ POL63030346S

** รองศาสตราจารย์ ดร., คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี Email: thongfhu@gmail.com

บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นส่วนหนึ่งของรัฐศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับประชาชน สังคมและ วัฒนธรรม รวมถึงกิจการภายในและภายนอกประเทศ โดยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นั้นยังถือได้ว่าเป็นศาสตร์และศิลป์อย่างหนึ่งของการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่มีการแลกเปลี่ยน ร่วมกัน ซึ่งเป็นได้ทั้งความร่วมมือและความขัดแย้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของแต่ละรัฐ ในการกำหนดนโยบายและทิศทางในเวทีระหว่างประเทศเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับรัฐอื่น ๆ ในประชาคมโลกที่แตกต่างกันไป ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญในการดำรงอยู่ของรัฐต่าง ๆ ดังคำกล่าวที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์การเมือง ซึ่งหมายความว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยง การเผชิญหน้าและการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้ และการเข้าร่วมสังคมนั้นทำให้มนุษย์เกิดการ ติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีวิตและการเอาตัวรอดของมนุษย์ จนได้พัฒนาเป็นศาสตร์แขนงต่าง ๆ เพื่อสอดคล้องต่อความต้องการของมนุษย์ในสังคม ซึ่งหนึ่งในนั้น คือศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยอาศัยการสานสัมพันธ์กับรัฐต่าง ๆ ในประชาคมโลก (Agarwal, 1997, p. 2)

อย่างไรก็ตามเมื่อเราต้องการศึกษาและทำความเข้าใจรูปแบบของความสัมพันธ์ของ เพื่อนมนุษย์ที่อาศัยการเมืองในการดำรงชีวิตนั้น สำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเกี่ยวกับศาสนา เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้วสังคมมนุษย์ไม่อาจจะดำเนินอยู่ได้ ถ้าหากไม่มีอิทธิพลทางด้านความเชื่อ และความศรัทธา กล่าวได้ว่าศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและหลอมรวมให้มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็น สังคม (อุดม บัวศรี, 2541, น. 52-53) นอกจากนี้ศาสนายังมีบทบาทในการกำหนดพฤติกรรมของ ผู้คนในสังคมนั้น ๆ ในการสร้างความสัมพันธ์หรือความขัดแย้ง เช่น สงครามครูเสดที่เป็นการ ทำสงครามระหว่างสองศาสนาคือคริสต์กับอิสลาม เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ถึงถึงความสำคัญ และความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมนั้นมีมานับตั้งแต่อดีตแล้ว เฉกเช่นเดียวกันกับการเมือง ที่ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งที่ไม่แยกออกจากกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศาสนาอิสลามเป็นที่ทราบกันดีว่า อิสลามไม่แยกศาสนาออกจากการเมือง (สัญญา ชีวะประเสริฐ, 2564, น. 180) และยังเป็นศาสนา ที่ได้รับความสนใจในหมู่นักวิชาการและบุคคลทั่วไปถึงหลักการที่แท้จริงของอิสลาม โดยเฉพาะ ภายหลังจากเกิดเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่ทั่วโลกต่างให้ความสนใจ เช่น เหตุการณ์ 11 กันยายน 2001 หรือเหตุการณ์ 9/11 จนส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นอีกมากมายที่สหรัฐฯ กับชาติพันธมิตร ตะวันตกเข้าไปมีบทบาทในภูมิภาคตะวันออกกลางหรือในกลุ่มประเทศมุสลิมมากยิ่งขึ้นภายใต้ การประกาศทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย (War on Terrorism) ของสหรัฐฯ สมัยการดำรงตำแหน่ง ของประธานาธิบดีจอร์จ ดับเบิลยู บุช (George W. Bush) ตลอดจนการผงาดขึ้นของกลุ่มขบวนการ รัฐอิสลาม (Islamic State: IS) โดยเหตุการณ์เหล่านั้นส่งผลให้เกิดแนวคิดหวาดกลัวอิสลาม (Islamophobia) ขึ้น

อิสลามเป็นศาสนาที่มีทางนำและแหล่งที่มาอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้ที่นับถือศาสนานี้สามารถ ปฏิบัติตามหลักการและวิถีชีวิตแบบอิสลาม โดยมีศาสดามุฮัมมัด (Muhammad) เป็นตัวแทน ของพระเจ้าที่นำวจนะในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน (Al-Quran) มาเผยแผ่ให้แก่มวลมนุษยชาติ ดังโองการอัลกุรอานบทที่ 2 โองการที่ 151 ความว่า “ดังที่เราได้ส่งรอซูล (ผู้นำศาสน์/ ตัวแทน ของพระเจ้า) ผู้หนึ่งจากพวกเจ้าเองมาเทศนาในหมู่พวกเจ้า ซึ่งเขาจะอ่านบรรดาโองการของเรา

ให้พวกเจ้าฟังและจะขัดเกลาให้พวกเจ้าสะอาดบริสุทธิ์ และจะสอนคัมภีร์ และความรู้เกี่ยวกับข้อปฏิบัติให้พวกเจ้าและ (เขาผู้เป็นศาสดานี้) จะสอนพวกเจ้าในสิ่งที่พวกเจ้าไม่เคยรู้มาก่อน” (เมาดูดี, 2558ก, น. 124) อัลกุรอานนั้นเป็นคัมภีร์สุดท้ายของอิสลามและอัลกุรอานได้กล่าวถึงความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อความผาสุกในการดำเนินชีวิตของผู้ที่ปฏิบัติตามทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ฯลฯ เพื่อเป็นทางนำให้แก่มนุษย์ทุกคน ทั้งนี้มุสลิมเชื่อว่าพระเจ้า (อัลลอฮ์) สร้างมนุษย์ขึ้นมาบนหน้าแผ่นดินเพื่อเป็นตัวแทนของพระเจ้าในการเผยแผ่และป่าวประกาศให้มนุษย์รู้จักอิสลามและอยู่ร่วมกันเป็นสังคมโลกดั่งพี่น้องเรือนร่างเดียวกัน (อนัส อมาตยกุล, 2561, น. 24-25) แน่นอนว่าอัลลอฮ์ได้สร้างมนุษย์ขึ้นมานั้นเพื่อให้มนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ หรือสังคม เนื่องด้วยมนุษย์นั้นมีความจำเป็นต้องมีการติดต่อสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลหรือบุคคลกับกลุ่มคนทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ของตนหรือรัฐอื่นก็ตามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สำหรับอิสลามแล้วได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเป็นอย่างดีตั้งแต่เมื่อ 1,400 กว่าปีมาแล้ว สมัยที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้เผยแผ่ศาสนาอิสลาม และได้มีการจัดตั้งรัฐอิสลามมะดีนะฮ์ขึ้น นอกจากนี้พระเจ้าได้กำหนดหลักการหรือกฎหมายอิสลามหรือชะรีอะฮ์ (Shari’ah) สำหรับเป็นแนวทางให้แก่มวลมนุษยชาติ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้เอง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในโลกมุสลิมย่อมอยู่ภายใต้กฎหมายชะรีอะฮ์ นอกจากนี้การสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอิสลามในสมัยท่านศาสดานั้นจะเน้นการเจรจาหรือพูดคุย โดยไม่ได้เพียงสร้างประโยชน์เฉพาะรัฐอิสลามเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างประโยชน์ต่อสังคมอื่น ๆ ร่วมอยู่ด้วย และด้วยเหตุผลดังกล่าวเช่นกันที่ทำให้ผู้คนทั่วโลกรู้จักและยอมรับในการเป็นผู้นำของศาสดามุฮัมมัด ซึ่งภายหลังจากศาสดามุฮัมมัดแล้วก็ยังมีหลายรัฐอิสลามหรืออาณาจักรอิสลามพยายามจะนำ หลักการของศาสดามุฮัมมัดมาปฏิบัติตาม จึงทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองขึ้นในรัฐดังกล่าว เช่น สมัยอาณาจักรออตโตมัน (The Ottoman Empire) หรือประเทศตุรกีในปัจจุบัน พอภายหลังจาก อาณาจักรดังกล่าวล่มสลาย ส่งผลให้หลักการหรือแนวคิดเหล่านั้นได้ลดน้อยลงไปจนกระทั่งสิ้นสุด การใช้กฎหมายชะรีอะฮ์ในที่สุด โดยบทความวิจัยนี้ต้องการที่จะนำเสนอแนวคิดอิสลามที่เกี่ยวข้อง กับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งแน่นอนว่าการศึกษานี้แนวคิดดังกล่าวนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง ศึกษาจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานที่เป็นแหล่งอ้างอิงสำคัญของหลักการและวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ของอิสลามและจะจำแนกหมวดหมู่ของโครงการอัลกุรอานที่เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวด้วยเช่นกัน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแนวคิดอิสลามกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ถูกระบุไว้ในอัลกุรอาน
2. เพื่อจำแนกหมวดหมู่ของโครงการอัลกุรอานที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ขอบเขตและระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจะศึกษาแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอิสลามที่ถูกระบุไว้ในอัลกุรอานและจำแนกหมวดหมู่ของโครงการต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการวิจัยจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอิสลามทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคัมภีร์

อัลกุรอานฉบับบรรณาธิบายของนักวิชาการมุสลิมร่วมสมัยชาวอินเดีย-ปากีสถานคือเมาลานา ซัยยิด อะบูล อะลา มาดูดี (Syed Abul Ala'la Maudoodi) ที่มีชื่อว่า “ตัฟฮีมุลกุรอาน” (Tafhim - ul- Quran) แปลโดยบรรจง ปินกาซัน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ทำการสืบค้นและรวบรวมวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งที่มาจากห้องสมุดและระบบสารสนเทศทางอินเทอร์เน็ต เพื่อให้ได้นำมาซึ่งคำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการวิจัยจากการเก็บข้อมูลเอกสารต่าง ๆ การทบทวนวรรณกรรมเป็นหลัก และเครื่องมือการวิจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยการเลือกแบบเจาะจงนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านรัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์อิสลาม มุสลิมศึกษาและกระแสโลกปัจจุบัน รวมจำนวนทั้งสิ้นสี่ท่าน โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารเป็นอันดับแรกเมื่อเก็บรวบรวมเอกสารเรียบร้อยแล้ว จากนั้นผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้สัมภาษณ์และดำเนินการวิเคราะห์เพื่อทบทวนถึงความครอบคลุมของข้อมูล แล้วนำมารวบรวมข้อมูลที่ได้มาแยกเป็นประเด็นการสัมภาษณ์ให้เป็นหมวดหมู่ จากนั้นได้จะเริ่มการวิเคราะห์แล้วอภิปรายผลที่ได้มา โดยทำการสรุปเป็นหลักการและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเป็นลักษณะการวิเคราะห์แบบสร้างข้อมูลเชิงอุปนัย (analytic induction) หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลที่ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมและการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์เพื่อให้มีความครอบคลุมและตรงกับวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ให้มากที่สุด ภายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดเรียบร้อยแล้วจะนำข้อมูลที่ได้มาเหล่านั้นมาสรุปเป็นผลการศึกษา ตลอดจนข้อเสนอแนะของการวิจัยต่อไป

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับนิยามและหลักการของศาสนาอิสลาม ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอิสลาม อัลกุรอานแบบอย่างท่านศาสดามุฮัมมัด และคำวินิจฉัยชี้ขาดจากผู้รู้อิสลาม โดยกล่าวได้ดังต่อไปนี้

1. นิยามและหลักการของศาสนาอิสลาม

อิสลามหมายถึงการยอมจำนน การสวามิภักดิ์และการนอบน้อม โดยคำว่าอิสลามนั้นมาจากคำในภาษาอาหรับคำว่า “ซะละมะ” (Sa-la-ma) ซึ่งมีความหมายว่าสันติภาพ ความปลอดภัยและยอมจำนน เมื่อนำคำว่าอิสลามมาเป็นชื่อศาสนาแล้วจึงมีความหมายไปในเชิงที่ว่า เป็นศาสนาแห่งการสวามิภักดิ์หรือยอมจำนนตนต่อพระเจ้าอัลลอฮ์เพียงหนึ่งเดียวโดยปราศจากการตั้งภาคีใด ๆ ทั้งสิ้น (สามารถ ทองเฟื้อ, 2562, น. 18) โดยอัลลอฮ์ได้มอบหมายให้ท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นผู้เผยแผ่ศาสนาหรือศาสนาจากพระเจ้าให้แก่มวลมนุษยชาติ ในการชี้นำแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างเที่ยงธรรมและไม่ขาดทุนทั้งโลกนี้และโลกหน้า และนำทางให้มนุษย์สู่เส้นทางที่สว่างขึ้น รวมทั้งเพื่อเป็นการยืนยันถึงความเป็นหนึ่งเดียวของพระเจ้า โดยผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามนั้นจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งใช้และคำสั่งห้ามของพระเจ้าด้วยความเต็มใจ เช่น หลักปฏิบัติ 5 ประการ และหลักศรัทธา 6 ประการ โดยคำสั่งใช้ดังกล่าวนี้เป็นจริยธรรมแห่งอิสลามที่จำเป็นต้องปฏิบัติสำหรับผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามแล้วจะเรียกว่า “มุสลิม” (muslim) หมายถึงผู้ที่สวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าอัลลอฮ์เพียงหนึ่งเดียว โดยอิสลามเป็นศาสนาที่มีความแตกต่างจากศาสนาอื่นในหลายเรื่อง

เช่น เรื่องการนับศักราชในอิสลามโดยเริ่มนับจากวันที่ศาสดามุฮัมมัดอพยพจากนครมักกะฮ์ (Makkah) ไปยังนครมะดีนะฮ์ (Madinah) หรือแม้แต่การเผยแพร่ศาสนาอิสลามเองนับว่ามุสลิมทุกคนเป็นผู้เผยแพร่ศาสนาและสามารถขอพรต่อพระเจ้าโดยตรงโดยไม่จำเป็นต้องผ่านตัวบุคคลที่เป็นตัวกลางเนื่องด้วยเหตุนี้เองอิสลามจึงไม่มีนักบวชเหมือนศาสนาอื่น ๆ เป็นต้น (ศราวดี อารี, 2550, น. 6-7) ในขณะที่จรัญ มะลูลีม (2541, น. 49) ได้ให้คำจำกัดความของศาสนาอิสลามว่าเป็นศาสนาแห่งความสันติสุขมีความเป็นมิตรไมตรีต่อทุกคน โดยอิสลามเป็นศาสนาแห่งความรู้ที่ครอบคลุมทุกอย่าง ตั้งแต่เรื่องเล็กสุดจนถึงเรื่องใหญ่สุด ส่วนมุสลิมเป็นผู้ที่แสวงหาความรู้ข้อเท็จจริงอยู่เสมอด้วยเหตุนี้ชาวมุสลิมจึงเชื่อว่าศาสนาอิสลามจึงเป็นมากกว่าความเชื่อความศรัทธา นั่นก็คือเป็นวิถีชีวิตแบบอิสลามที่ครอบคลุมทุกด้านทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพื่อให้เกิดความผาสุกของผู้ที่นับถือ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นศาสนาแห่งสากลจักรวาล นอกจากนี้อิสลามยังเป็นศาสนาแห่งความถูกต้องในทุกอิริยาบถอันเนื่องมาจากความเมตตาจากอัลลอฮ์แก่นุชญาติ ทั้งนี้มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตามและยึดมั่นถือมั่นอย่างที่สุดในคำกล่าวปฏิญาณที่ว่า **“ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ และมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของพระองค์”** โดยคำปฏิญาณข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นว่าอิสลามเป็นศาสนาที่มีพระเจ้าหนึ่งเดียว อัลลอฮ์สร้างมนุษย์ขึ้นมาเพื่อแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องโดยให้หลักเลียงจากความเชื่อที่ไร้เหตุผลที่จะนำไปให้มนุษย์เกิดการหลงผิดและสูญเสีย และการที่อัลลอฮ์ได้ประทานคัมภีร์เล่มสุดท้ายคือคัมภีร์อัลกุรอานมาเพื่อเป็นธรรมนูญให้มนุษย์ในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและเพื่อให้มนุษย์สามารถแยกแยะระหว่างความถูกต้องกับความไม่ถูกต้องออกจากกัน ทั้งนี้อัลลอฮ์เป็นผู้สร้างสรรค์สรรพสิ่งบนโลกนี้ตั้งแต่สิ่งที่มีชีวิตขนาดเล็กสุดที่มีอาจมองเห็นด้วยตาเปล่าไปจนถึงสิ่งที่มีชีวิตที่ใหญ่ที่สุด โดยอัลลอฮ์เป็นผู้กำหนดและกำกับดูแลในสรรพสิ่งบนโลกนี้ไว้ให้ดำรงชีวิตตามแนวทางของพระองค์เพียงหนึ่งเดียว ซึ่งเช่นเดียวกันกับศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่อัลลอฮ์กำหนดไว้ เพื่อให้มวลมนุษย์ได้แสวงหาและประสบกับความสันติสุขในชีวิตด้วยเช่นกัน (มยุรา วงษ์สันต์, 2546, น. 13-14)

2. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอิสลาม

นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเคนบูธ (2559, น. 2) ได้อธิบายถึงความสำคัญที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีผลต่อมนุษย์เราไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งในงานศึกษาของเขาได้อธิบายเหตุผลหลักเอาไว้สามประการด้วยกันเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว ประการแรกคือสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกิจวัตรประจำวันของเราล้วนแล้วเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลานานนับตั้งแต่อดีต ประการที่สองคือความนึกคิดของผู้นำทางการเมืองซึ่งบางอย่างได้รับอิทธิพลจากวิถีคิดกระแสหลักในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งในประเด็นความร่วมมือและความขัดแย้งในสังคมมนุษย์ และประการสุดท้ายคือความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสนใจคำถามทางปรัชญาพื้นฐานในอาณาบริเวณทางการเมืองที่ใหญ่ที่สุดนั่นก็คือระบบระหว่างประเทศ โดยคำถามเหล่านั้นได้แก่ อะไรคือข้อเท็จจริง? เรารู้อะไรบ้าง? เราใช้ชีวิตอย่างไร? ในขณะที่เตโซ สวานานนท์ (2545, น. 91) ได้อธิบายศัพท์คำว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International Relations) เอาไว้ว่า คือหลักการปฏิบัติที่ได้จากการศึกษาการปฏิสัมพันธ์กับนานาประเทศหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นการศึกษาถึงระบบการทำงานระหว่างประเทศก็ได้ หลักการปฏิสัมพันธ์นั้นจะต้องให้ครอบคลุมไปในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็น

ด้านเศรษฐศาสตร์ การเมือง กฎหมาย ประวัติศาสตร์ และสังคม ในส่วนความเห็นของ Karl W Deutsch (อ้างถึงในจุฑาทิพ คล้ายทับทิม, 2551, น. 2-3) ได้ให้คำจำกัดความว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศประกอบด้วยพฤติกรรมและการกระทำทั้งหลายของรัฐที่มีต่อกันโดยปราศจากการควบคุมอย่างเพียงพอ ในขณะที่เอ็นเดอร์สัน (อ้างถึงในบุษอริ ยีหะมะ, 2559, น. 299-300) กล่าวว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคือการศึกษาค้นคว้าว่าใครทำอะไร เมื่อไร และอย่างไรในประเด็นต่าง ๆ ภายนอกหรือข้ามอาณาเขตพื้นที่ของรัฐ เช่น สมมติเมื่อเกิดข้อพิพาทระหว่างสองประเทศที่แย่งชิงแหล่งน้ำมันในทะเล ผลของการเจรจาต่อรองใครจะได้ผลประโยชน์มากขึ้น ได้ในเวลาใด และได้อย่างไร นอกจากนี้ข้อพิพาทนี้อาจจะไม่ได้มีเพียงแค่สองรัฐเท่านั้นที่เกี่ยวข้อง แต่ยังสัมพันธ์กับบรรษัทข้ามชาติที่ทำธุรกิจน้ำมัน ซึ่งหวังจะได้รับผลประโยชน์จากการเปิดให้สัมปทานของรัฐบาลหรือองค์กรเอกชนระหว่างประเทศ โดยสรุปแล้วความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นหมายถึงการแลกเปลี่ยนและการมีปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกันข้ามเขตพรมแดนระหว่างรัฐ และเป็นสาขาหรือแขนงวิชาหนึ่งของรัฐศาสตร์ที่พรรณนา อธิบาย วิเคราะห์และทำความเข้าใจการกระทำและการมีปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของรัฐ

สำหรับในทรรศนะนักวิชาการอิสลามยังเป็นที่ถกเถียงกันถึงรายละเอียดนับตั้งแต่ในอดีตมาแล้ว แต่อย่างไรก็ตามทฤษฎีดังกล่าวล้วนแล้วมาจากแหล่งที่มาที่สำคัญและน่าเชื่อถือในอิสลามนั่นคือคัมภีร์อัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด และยังมีแหล่งที่มาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือแนวคิดของปราชญ์ผู้รู้ทางศาสนาอิสลาม โดยแหล่งที่มาทั้งสามที่ได้กล่าวมานั้นมีส่วนสำคัญในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานทางการทูตและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอิสลาม โดยภายหลังจากยุคศาสดามุฮัมมัดแล้วได้นักวิชาการมุสลิมหรือปราชญ์ผู้รู้ทางศาสนาอิสลามหลายท่านส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการด้านนิติศาสตร์และผู้พิพากษาที่พยายามจะให้แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและทางการทูตในอิสลาม ซึ่งมีบุคคลสำคัญ ๆ ดังนี้ เช่น มุฮัมมัด อิบน์ ฮะซัน อัชชะยานี (Muhammad ibn Hasan al Shaybani), มุฮัมมัด บินอิद्रิส อัชชาฟีอี (Muhammad ibn Idris al Shafi'i), อะบู อัลฮะซัน อัลมาวัรดี (Abu al Hasan al Mawardi), อะบู ฮามิด อัลฆะซาลี (Abu Hamid al Ghazali), อิบน์ ตัยมียะฮ์ (Ibn Taymiyah) ตลอดจนอะบู ฮะนีฟะฮ์ (Abu Hanifah), อัลซารักซี (Al-Sarakhsi), อะบู ยูซุฟ (Abu Yusuf) และอัชชากานี (al-Shawkani) เป็นต้น โดยในยุคนี้ได้เริ่มมีการคิดค้นทฤษฎีอัลซียาร์” (The Classical Theory of Siyar) (Abusulayman, 1993, p.17)

โดยคำว่า “ซียาร์” (Siyar) มีรากศัพท์มาจากคำว่า “ซารอ” (Sa-ra) ซึ่งในภาษาอาหรับคำดังกล่าวนี้จะมีสองความหมาย ความหมายแรกหมายถึง ชีวิตประวัติ และความหมายที่สองหมายถึง การดำเนินงานทางความสัมพันธ์ของรัฐหนึ่งกับรัฐอื่น ๆ ซึ่งตั้งแต่ยุคเคาะลีฟะฮ์อรระชะดีน (Al Khulafah al Rashidun)[สี่เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมหลังจากท่านศาสดามุฮัมมัดเสียชีวิตได้แก่ ท่านอะบูบักร์ (Abu Bakr), ท่านอุมร์ อิบน์ อัลค็อฏฏอบ (Umar ibn al-Khattab), ท่านอุษมาน อิบน์ อัฟฟาน (Uthman ibn Affan), ท่านอะลี อิบน์อะบี ทาลิบ (Ali ibn Abi Talib)] จนถึงยุคอาณาจักรอุมัยยะฮ์ (The Umayyad Empire ค.ศ. 661-749) แห่งดามัสกัสได้มีการบันทึกอัลฮะดีษ (Al Hadith) เกี่ยวกับอริยาบถของท่านศาสดามุฮัมมัดโดยได้ตั้งชื่อหัวข้ออัลฮะดีษว่า “ซียาร์” หลังจากนั้นได้มีการบันทึกอัลฮะดีษที่เกี่ยวกับสงคราม เช่น ภาซีคุ่มครอง การญิฮาด

ลีนสงคราม เป็นต้น โดยตั้งชื่อหัวข้ออัลฮะดีษนั้นว่า “ซียาร์” แต่สื่อถึงความหมายที่สองนั่นเอง (Khadduri, 1966) จนกระทั่งในยุคอาณาจักรอับบาซียะฮ์ (The Abbasid Empire ค.ศ.749-1258) ได้มีบรรดานักวิชาการด้านนิติศาสตร์และผู้พิพากษาพยายามศึกษาและคิดค้นตำราที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอิสลามกับรัฐอื่น ๆ ตลอดจนพยายามนำรูปแบบการดำเนินงานทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในสมัยศตวรรษที่สามและศตวรรษที่สี่มาเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอิสลามกับรัฐต่าง ๆ ในยุคนั้น โดยตำราเหล่านั้นมีชื่อว่า “กิตาบอัลซียาร์” (Kitab al Siyar) ถึงแม้ว่ายังไม่มีใครทราบอย่างแท้จริงว่าใครเป็นผู้นำคำว่า “ซียาร์” มาใช้ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเป็นคนแรก แต่หากเมื่อพิจารณาตามหลักฐานแล้วจะเห็นได้ว่าท่านอิมามอะบูฮะนีฟะฮ์และกลุ่มสานุศิษย์ของท่านเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่ใช้คำว่า “ซียาร์” ในความหมายดังกล่าวและยังเป็นกลุ่มแรกที่พยายามศึกษาเกี่ยวกับซียาร์อย่างจริงจัง โดยเฉพาะสานุศิษย์คนสำคัญที่มีชื่อว่าอัลชัยบานี (al Shaybani) ได้เขียนตำราถ่ายทอดบทสนทนาอัลอะวาซออี (Abdulrahman Al-Awaza'i) เขียนตำรา “อัลซียาร์อัลอะวาซออี” ของเขากับอาจารย์อีกท่านหนึ่งที่มีชื่อว่า “อัลซียาร์อัลกาบิร” (Al-Siyar al-Kabir) โดยตำราเล่มดังกล่าวนี้เป็นตำราที่มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและการทูตในอิสลามเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอิสลามกับรัฐที่เป็นปรปักษ์ การค้าขาย เชลยศึก สิทธิทางการเมือง การทำสนธิสัญญาต่าง ๆ เช่น สนธิสัญญาสันติภาพ ข้อตกลงการคุ้มครองของผู้ที่เดินทางเข้ามาในรัฐอิสลามเพื่อทำธุรกิจและคณะทูตานุทูต การทำข้อตกลงคุ้มครองความปลอดภัย (Treaty of Aman) นอกจากนี้อัลชัยบานีได้ส่งหนังสืออัลซียาร์อัลกาบิรให้แก่เคาะลีฟะฮ์ฮารูนอัรเราะชิด (Harun Al-Rashid) ไปยังกรุงแบกแดด ซึ่งในภายหลังเคาะลีฟะฮ์ฮารูนได้มอบหนังสือเล่มดังกล่าวแก่บุตรทั้งสองของท่านคือ อัลอะมีน (Al-Amin) และอัลมะมูน (Al-Ma'mun) เพื่อศึกษาเป็นแนวทางในการปกครองอาณาจักรอับบาซียะฮ์ต่อไป (Khadduri, 1966, p. 43)

นอกจากนี้ยังมีสานุศิษย์ของอะบูฮะนีฟะฮ์และนักวิชาการท่านอื่น ๆ อีกหลายท่านที่ได้แต่งตำราเกี่ยวกับซียาร์ขึ้นมา โดยเฉพาะอัลชาร์อิกซีที่ได้เขียนตำราของตนเพื่อขยายและอธิบายเพิ่มเติมจากตำรา “อัลซียาร์อัลกาบิร” ของอัลชัยบานี โดยตำราเล่มดังกล่าวมีชื่อว่า “ชาร์ฮอัลซียาร์อัลกาบิร” (Sharah as-Siyar al-Kabir) และตำราอีกเล่มหนึ่งมีชื่อว่า “กิตาบอัลมับซูด” (Kitab al-Mabsud) ซึ่งตำราทั้งสองเล่มนั้นมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและการทูตในอิสลามที่ค่อนข้างละเอียดพอสมควร และอัลชาร์อิกซีท่านนี้ยังให้นิยามทฤษฎีอัลซียาร์เป็นครั้งแรกอย่างเป็นทางการด้วยเช่นกัน (Abusulaiman, 1993, p. 17) ในขณะที่อัลกาซานี (Al-Kasani) ได้ให้นิยามว่าซียาร์เป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้นำของรัฐเพื่อดำเนินงานในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้นำรัฐอื่น ๆ โดยอัลกาซานีได้กล่าวไว้ในตำราของเขาที่มีชื่อว่า “กิตาบอัลซียาร์” (Kitab al-Siyar) ทั้งนี้บรรดาสานุศิษย์ของอะบูฮะนีฟะฮ์ยังได้บัญญัติศัพท์ต่าง ๆ เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและการทูตในอิสลามไว้ในตำราของพวกเขา เช่น ญิฮาด (Jihad) หมายถึงการป้องกันตนเองเมื่อตกอยู่ภายใต้ความอยุติธรรม ดารุลสลาม (Dar al-Salam) หมายถึงรัฐอิสลามที่ปกครองโดยผู้นำที่เป็นมุสลิมและใช้กฎหมายอิสลาม (ชะรีอะฮ์) ดารุลซุลห์ (Dar al-Suth) หมายถึงรัฐที่ทำสนธิสัญญาอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐอิสลาม แต่รัฐนั้นยังมีสิทธิในการปกครองตนเองอยู่ หากแต่จะต้องจ่ายภาษีคุ้มครองให้กับรัฐอิสลาม ดารุลฮาร์บ (Dar al-Harb) หมายถึงรัฐที่ประกาศตนว่า

เป็นศัตรูกับรัฐอิสลาม อะมาน (Aman) หมายถึงเป็นสนธิสัญญาระหว่างรัฐอิสลามกับรัฐอื่น ๆ ในการรักษาความปลอดภัยของประชาชนทั้งสองฝ่ายที่เดินทางไปมาหาสู่ระหว่างกัน มุสตะมัน (Mustaman) หมายถึงประชาชนต่างศาสนาที่เดินทางเข้ามาประกอบอาชีพหรือปฏิบัติหน้าที่ในรัฐอิสลาม โดยจะได้รับการคุ้มครองโดยรัฐอิสลาม ซิมมี (Dhimmah) หมายถึง ประชาชนต่างศาสนาในรัฐอิสลาม โดยที่จะต้องจ่ายภาษีคุ้มครองหรือญิซยะฮ์ (Jizyah) ให้รัฐอิสลามเพื่อรักษาชีวิตและทรัพย์สินของตน ตลอดจนการรักษาผลประโยชน์ต่าง ๆ ของตนที่ได้รับจากรัฐ นอกเหนือจากคำศัพท์เฉพาะที่ได้กล่าวมานั้น ยังมีคำศัพท์เฉพาะอื่น ๆ อีกหลายคำ เช่น ภาษีสรรพากร สิบสงคราม และภาษีนำเข้า ฯลฯ เป็นต้น (Wang, 2009, p. 32) ในระหว่างนี้ทฤษฎีอัสซีรยังคงมีการใช้อยู่เรื่อยมา ตลอดจนมีผลต่อการกำหนดนโยบายในการสร้างความสัมพันธ์ของรัฐอิสลามกับรัฐอื่น ๆ ที่เป็นรัฐอิสลามด้วยกันหรือรัฐที่มีเชื้ออิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคของอาณาจักรอูษมานียะฮ์หรือประเทศตุรกีในปัจจุบันที่ได้มีการนำทฤษฎีดังกล่าวมาปรับใช้ในด้านต่าง ๆ ทางทหารทูตได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพียงแต่ได้มีการปรับให้ต่างจากเดิมในส่วนของการแบ่งความสัมพันธ์ของรัฐออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ จากที่เป็นดาร์ลอิสลามและดาร์ลฮัรบีเปลี่ยนมาเป็นดาร์ลอิสลามและดาร์ลฆัยริอิสลาม (Dar al-Khair Islam) หรือรัฐอื่นที่มีเชื้ออิสลาม เช่น การทำสนธิสัญญามิตรภาพระหว่างซุลต่านสุไลมานที่ 1 (Suleiman I) กับกษัตริย์ฟรานซิสที่ 1 (Francis I) แห่งฝรั่งเศส ค.ศ. 1535 (The Ottoman-French Alliance) แต่อย่างไรก็ตามเมื่ออาณาจักรอูษมานียะฮ์ได้ล่มสลายในปี ค.ศ.1924 ส่งผลให้ทฤษฎีอัสซีรมีบทบาทและความสำคัญลดลงมาเรื่อยๆ จนกระทั่งอาณาจักรดังกล่าวถูกแบ่งแยกเป็นประเทศมุสลิมหลายประเทศ หากแต่ประเทศมุสลิมเหล่านั้นได้นำระบอบการปกครองและหลักการทางการเมืองแบบตะวันตกนำไปปกครองประเทศจนถึงปัจจุบัน (Khadduri, 1966, pp. 57-63)

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีอัสซีรนั้นมีอิทธิพลอย่างมากในการช่วยขับเคลื่อนและบริหารจัดการด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอิสลามกับรัฐอื่น ๆ ทั้งที่เป็นรัฐอิสลามด้วยกันหรือมิใช่รัฐอิสลามก็ตาม โดยเฉพาะในสมัยอาณาจักรอับบาซียะฮ์และอูษมานียะฮ์ ซึ่งลักษณะการดำเนินงานนั้นเป็นไปในทิศทางที่ให้คุ้มครองประโยชน์และการคุ้มครองแก่รัฐต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติและให้ความยุติธรรมเช่นเดียวกันกับรัฐที่มีเชื้ออิสลาม โดยการที่นักวิชาการมุสลิมได้สร้างทฤษฎีดังกล่าวขึ้นมาจากการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีที่มีแหล่งอ้างอิงจากบทบัญญัติแห่งอัลกุรอานและแบบแผนปฏิบัติของศาสดามุฮัมมัด เพื่อให้รัฐอิสลามได้ดำเนินงานทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอยู่บนหลักการอิสลามที่ถูกต้อง สะดวกและมีประสิทธิภาพ นอกเหนือจากทฤษฎีอัสซีรแล้วยังมีบันทึกทางประวัติศาสตร์ถือได้ว่าเป็นแหล่งที่มาที่สำคัญอีกรูปแบบหนึ่ง โดยบันทึกประวัติศาสตร์ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้แนวทางการปฏิบัติงานทางการเมืองของท่านศาสดามุฮัมมัดและบรรดาผู้ปกครองรัฐอิสลามภายหลังจากท่าน เช่น บันทึกประวัติศาสตร์ “อัตตาริคัรเราะฮ์ชะฮ์ วาลมุลุก” (Attarikh Ar-Rasul wal-Muluk) ของอัลญะฮะบะรี (al-Tabari) ฯลฯ จนในปี ค.ศ. 1969 ได้มีการจัดตั้งองค์การความร่วมมืออิสลามหรือ The Organization of Islamic Cooperation (OIC) ซึ่งมีสมาชิก 57 ประเทศทั่วโลก โดยองค์การดังกล่าวนี้พยายามที่จะนำหลักการพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและการทูตในอิสลามมาเป็นนโยบายขององค์กรระดับต้น ๆ ดังที่ได้ระบุไว้

ในกฎบัตรข้อที่ 2 A4 และข้อที่ 2 A7 นั้นเอง ซึ่งการดำเนินงานของ OIC จะเป็นไปในรูปแบบสันติวิธีตลอดจนได้มีการกำหนดใช้นโยบายต่างประเทศร่วมกันในรัฐสมาชิก เพื่อให้มีความสำคัญต่อการสร้างสันติภาพในการดำเนินการกิจด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (จริญ มะลูลิ้ม, 2555, น. 404)

นอกจากนี้ยังมีแนวคิด ทฤษฎีและแนวทางการปฏิบัติพื้นฐาน (Fundamental Approaches) เป็นแนวทางการดำเนินงานทางการทูตที่นักวิชาการมุสลิมร่วมสมัยหลายท่านได้ให้แนวคิดไว้ อาทิ อะฮ์มัด มะฮ์มุด ซามิร (Wang, 2009) ที่แสดงความเห็นว่าการทูตในรูปแบบปัจจุบันนั้นไม่สามารถที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ทางการทูตของรัฐที่เป็นอิสลามได้ เนื่องจากอิสลามนั้นมีแหล่งที่มาอันชัดเจนคืออัลกุรอานและแบบอย่างอันดีงามของท่านศาสดาที่ไม่ได้อ้างไว้ในการทูตรูปแบบสากลในปัจจุบันหรือแม้แต่การตั้งมาตรฐานที่แตกต่างกัน เช่น การตั้งเจตนา ความยุติธรรมและความซื่อสัตย์ เป็นต้น ดังนั้นควรส่งเสริมให้การปฏิบัติงานทางการทูตอยู่ภายใต้การตั้งเจตนารมณ์ที่ดีต่อกัน และแก้ปัญหาด้วยสันติวิธีปรับใช้ให้สอดคล้องกับหลักการที่ถูกต้องจากบทบัญญัติในอัลกุรอานและแบบอย่างของศาสดามุฮัมมัด ทั้งนี้ AbuSulaiman (1993, pp. 128-37) ได้อธิบายถึงแนวทางการปฏิบัติกิจกรรมทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการทูตในอิสลาม โดยจะต้องคำนึงถึงหลักพื้นฐานดังนี้ คือ เตาฮีด (Tawhid) หมายถึง การศรัทธาในอัลลอฮ์หนึ่งเดียวและยึดมั่นในความเสมอภาคในสรรพสิ่งที่อัลลอฮ์ได้ทรงสร้างขึ้น อะดิล (Adil) หมายถึง ความยุติธรรม อัซซาลาม (Assalam) หมายถึง การสนับสนุนในการช่วยเหลือและความร่วมมือเพื่อให้เกิดสันติภาพ อะมานะฮ์ (Amanah) หมายถึง การปฏิบัติงานในหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ และสุดท้ายญิฮาด (Jihad) หมายถึงการต่อสู้เพื่อป้องกันตนเองเมื่อตกอยู่ภายใต้ความไม่ยุติธรรม

ในขณะที่ Abo-Khazlah (2006, pp. 4) ได้นำเสนอทฤษฎีรักสันติ (Pacifism) ซึ่งมีแนวคิดดังต่อไปนี้ คือ 1.) ความประชาชาติหนึ่งเดียว (One Ummah) โดยแนวคิดนี้เป็นการมองแบบเหมารวมบนพื้นฐานของการศรัทธาในศาสนาเดียวกันรวมทั้งเหตุผลทางวิทยาศาสตร์และคุณธรรม (Moseni, 2013, pp. 2-3) ซึ่งจริญ มะลูลิ้ม (2555, น. 67-69) ได้อธิบายคำว่า “อุมมะฮ์” ไม่ได้มีความหมายเพียงรัฐชาติหรือประเทศชาติตามที่มีการแบ่งแยกรัฐของชาติตะวันตกเท่านั้น แต่คำว่า “อุมมะฮ์” หรือประชาชาติไม่มีคำแปลในภาษาอังกฤษและไม่ได้มีความหมายไปในทางถือผลประโยชน์ การปฏิบัติได้จริง และความหมายทางอุดมคติที่มีเหตุผลเพียงเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความหมายเกี่ยวข้องกับจักรวาลและการมีอยู่จริงของความประสงค์ของพระเจ้าในด้านศาสนาโดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ 2.) การดำเนินงานด้วยหลักสันติวิธีในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Peace is the Organizing Principle) ซึ่งอิสลามสนับสนุนในการใช้เครื่องมือทางการทูตในรูปแบบสันติวิธีนี้เป็นลำดับแรกเสมอ โดยที่อิสลามเองไม่ได้มีการบังคับหรือออกคำสั่งให้รัฐที่มีใช่อิสลามจำเป็นต้องปฏิบัติตามแต่อย่างใด ดังที่กล่าวไว้ในอัลกุรอานบทที่ 2 โองการที่ 256 (เมาดูตี, 2558, น. 197-198) ความว่า “ไม่มีการบังคับ (ให้นับถือศาสนา) ในศาสนาอิสลาม” 3.) การเสริมสร้างความมั่นคงและกำลังไว้ป้องกันการรุกราน (Building Power for Deterrence) อิสลามได้มีการส่งเสริมในการสร้างความมั่นคงและการเตรียมไว้ซึ่งกำลังทหารเพื่อป้องกันตนเองเมื่อถูกรุกรานหรือตอบโต้ด้วยความไม่ยุติธรรม โดยการเตรียมการดังกล่าวนี้เพื่อให้คงอยู่ในสภาพที่พร้อมใช้งานตลอดเวลา ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานบทที่ 8 โองการที่ 60 ความว่า “และพวกเจ้าจงเตรียมไว้สำหรับ (การป้องกัน) พวกเขาด้วยสิ่งที่พวกเจ้าสามารถ อันได้แก่

กำลังอย่างหนึ่งอย่างใดและการผูกมัดไว้ โดยที่พวกเจ้าจะทำให้ศัตรูของอัลลอฮ์และศัตรูของพวกเจ้า หวั่นเกรงด้วยสิ่งนั้น” (เมาดูดี, 2558ข, น. 745) นอกจากนี้อิสลามเองก็ได้มีการสนับสนุน ในการประนีประนอมทุกเมื่อหากมีโอกาสด้วยเช่นกัน 4.) กำหนดขอบเขตของการใช้กำลัง (Restricted Conditions to Use Force) อิสลามสั่งห้ามในการใช้กำลังทุกรูปแบบโดยไร้เหตุผล ยกเว้นสำหรับปกป้องตนเองเมื่อถูกรุกรานโดยไม่ยุติธรรมจากศัตรูเท่านั้น ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานบทที่ 2 โองการที่ 194 (เมาดูดี, 2558ก, น. 153) ความว่า “เดือนที่ต้องห้ามนั้นก็ด้วย เดือนที่ต้องห้ามและบรรดาสิ่งที่จำเป็นต้องเคารพนั้นก็ย่อมมีการตอบโต้เยี่ยงเดียวกัน ดังนั้นผู้ใด ละเมิดสัญญาต่อพระเจ้า ก็จงละเมิดต่อเขาเยี่ยงที่เขาละเมิดต่อเจ้า” และ 5.) ห้ามทำสงครามล้าง แค้น (Denouncing Retaliated War) อิสลามได้สั่งห้ามไม่ให้ใช้กำลังต่อศัตรูจนเกินกว่าเหตุ และมีเจตนาที่ต้องการล้างแค้นหรือโกรธเคือง โดยอิสลามส่งเสริมให้มีเจตนารมณ์ของการแก้ปัญหา และคำนึงถึงศีลธรรม ดังที่กล่าวไว้ในอัลกุรอานบทที่ 2 โองการที่ 190 ความว่า “และพวกเจ้าจงต่อสู้ ในหนทางของอัลลอฮ์ต่อบรรดาผู้ที่ทำร้ายพวกเจ้าและจงอย่ารุกรานแท้จริงอัลลอฮ์ไม่ทรงชอบ บรรดาผู้รุกราน” (เมาดูดี, 2558ก, น. 150)

นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและการทูตในอิสลามนั้นจะมีแหล่งอ้างอิงที่สำคัญ ๆ จากบทบัญญัติและหลักการที่ได้กล่าวมาจากโองการอัลกุรอานแล้ว ยังมีแบบอย่างของท่านศาสดา มุฮัมมัดแต่เมื่อไรก็ตามเมื่อเกิดอุปสรรคหรือปัญหาที่ไม่เคยประสบมาก่อนหรือกล่าวได้ว่า เป็นปัญหาใหม่ ๆ ที่ไม่เคยเกิดขึ้นในสมัยศาสดามุฮัมมัด จึงจำเป็นต้องอาศัยคำชี้แนะและคำวินิจฉัย ชี้อาจากบรรดาผู้รู้ในอิสลามแต่ทั้งนี้ก็ต้องใช้อัลกุรอานและแบบอย่างของท่านศาสดามุฮัมมัด ในการเป็นพื้นฐานของการเทียบเคียงดังที่อิบนุคอลดูนได้กล่าวไว้ในหนังสือ “อัลมุก็อดดี มะฮ์” (Muqhaddimah) ไว้ว่าทุก ๆ ในแนวคิด ทฤษฎีหรือแม้แต่ความคิดเห็นของบรรดานักวิชาการ อิสลามจะต้องมีความมั่นใจได้ว่ามีแหล่งอ้างอิงและใช้หลักการพื้นฐานจากอัลกุรอานในการนำเสนอ (Wang, 2009, p. 33)

3. อัลกุรอาน

อัลกุรอานเป็นคัมภีร์สุดท้ายของอิสลามและเป็นคัมภีร์ที่มาจากคำดำรัสของพระเจ้า เอกองค์อัลลอฮ์โดยความสัตย์จริง ซึ่งในอัลกุรอานนั้นมีโองการที่กล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ครอบคลุม ทั้งโลกนี้และโลกหน้า รวมถึงวิถีชีวิตและสามารถนำไปเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิต บนโลกนี้ ตั้งแต่เรื่องระดับปัจเจกจนถึงระดับสังคมขนาดใหญ่ เช่น การศรัทธา การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ความร่วมมือของมนุษย์ การทูต ฯลฯ ดังที่อัลลอฮ์ได้กล่าวไว้ในอัลกุรอาน บทที่ 25 โองการที่ 1 ความว่า “ความจำเริญยิ่งแด่พระองค์ ผู้ทรงประทานคัมภีร์แห่งการแยก (ความจริงกับความเท็จ) แก่ป่าวของพระองค์เพื่อเขาจะได้ตักเตือนแก่ปวงป่าวในโลกทั้งมวล” (เมาดูดี, 2555ก, น. 1654-1655) จากโองการอัลกุรอานที่ได้กล่าวข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าอัลลอฮ์ ได้ประทานอัลกุรอานเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษยชาติบนหน้าแผ่นดินและเพื่อให้ มนุษย์สามารถคิดใคร่ครวญในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ว่าสิ่งใดสมควรปฏิบัติหรือไม่สมควรปฏิบัติ ถูกต้องหรือผิดศีลธรรม หรือแม้กระทั่งสิ่งที่ติดงอมกับสิ่งที่ชั่วร้าย หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเพื่อให้มนุษย์ สามารถแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเองเพื่อเป็นประโยชน์สุขและไม่สูญเสียเปล่า ตลอดจนไม่ขัดต่อคำสั่ง ของอัลลอฮ์ โดยที่เขาจะได้รับผลตอบแทนอันดีงามทั้งโลกนี้และโลกหน้า และเมื่อใดก็ตามที่ขัดต่อ

คำสั่งของอัลลอฮ์ก็จะได้รับผลตอบแทนที่ชาตุนทั้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยเช่นกัน ซึ่งการตักเตือนนั้นมิใช่เพียงเฉพาะคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือชาติใดชาติหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นการตักเตือนถึงมวลมนุษยชาติทุกคนบนหน้าแผ่นดินนี้ อย่างไรก็ตามถึงแม้้องการต่าง ๆ ในอัลกุรอานจะมีการกล่าวถึงความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่ครอบคลุม ด้วยเหตุนี้เองทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอิสลามจึงมีอัลกุรอานเป็นแหล่งอ้างอิงชั้นต้น (Primary Sources) ในการนำ้องการจากอัลกุรอานไปปฏิบัติทั้งสำหรับผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้องในทางการทูตอิสลามหรือด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอิสลามกับรัฐอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

4. แบบอย่างปฏิบัติของศาสดามุฮัมมัด

อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสไว้ในอัลกุรอานที่ว่าด้วยความสำคัญในแบบอย่างปฏิบัติของศาสดามุฮัมมัดในบทที่ 33 ้องการที่ 21 ความว่า “โดยแน่นอนในรอซูลของอัลลอฮ์นั้นมีแบบอย่างอันดีงามสำหรับพวกเจ้าแล้วสำหรับผู้ที่จะพบอัลลอฮ์และวันปรโลกและรำลึกถึงอัลลอฮ์อย่างมาก” (เมาดูตี, 2555ข, น. 2030-2031) จาก้องการข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าการที่อัลลอฮ์ได้ส่งศาสดามุฮัมมัดเพื่อเป็นแบบอย่างให้มนุษย์ได้ปฏิบัติตามกิริยามารยาท หรือวิธีการดำเนินงานอันดีงามของท่านศาสดามุฮัมมัดและเพื่อเป็นต้นแบบในการนำไปปฏิบัติได้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการทูตในอิสลามซึ่งสมัยตอนที่ท่านศาสดายังมีชีวิตอยู่นั้นท่านได้ดำเนินงานทางการทูตด้วยความอ่อนโยน ซื่อสัตย์ รอบคอบ ใจกว้างและยุติธรรม ต่อประชาชนหรือรัฐอื่น ๆ โดยที่ท่านเน้นการเจรจาพูดคุย ไม่ใช่ความรุนแรงโดยไร้เหตุผลและทุกอิริยาบถของท่านล้วนแล้วมาจากอัลลอฮ์ นอกจากนี้อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานบทที่ 34 ้องการที่ 28 ความว่า “และเราได้ส่งเจ้ามาเพื่ออื่นใดเว้นแต่เป็นผู้แจ้งข่าวดีและผู้ตักเตือนแก่มนุษย์ทั้งหลาย แต่ว่าส่วนมากของมนุษย์ไม่รู้” (เมาดูตี, 2555ข, น. 2140) การที่อัลลอฮ์ได้ส่งศาสดามุฮัมมัดนั้นเพื่อเป็นทูตจากอัลลอฮ์ในการเผยแผ่ข่าวดีหรือศาสนาให้แก่มนุษยชาติทั้งที่เป็นมุสลิมหรือไม่มุสลิมก็ตาม โดยการเผยแผ่ดังกล่าวนี้อาศัยการสร้างปฏิสัมพันธ์กับรัฐอื่น ๆ ในการพูดคุย เเจรจาและไกล่เกลี่ย โดยที่ไม่ใช่การบังคับแต่อย่างใด ทั้งนี้ศาสดามุฮัมมัดยังเป็นที่ยอมรับในหมู่ประชาชนมุสลิมด้วยกัน ตลอดจนประชาชนต่างศาสนิกในการเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติงานทางการทูตบนพื้นฐานแห่งความสันติวิธี และหลักการเสมอภาคและยุติธรรม จนกระทั่งที่ศาสดามุฮัมมัดได้รับการขนานนามว่าเป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาดในการดำเนินงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและทางการทูต ด้วยเหตุนี้การทูตในอิสลามได้มีแบบอย่างในการปฏิบัติของท่านศาสดามุฮัมมัดเป็นแหล่งอ้างอิงและมีความสำคัญลำดับรองลงมาจากอัลกุรอานนั่นเอง

สำหรับมุสลิมแล้วเมื่อใดก็ตามที่ต้องการศึกษาวิธีการดำเนินงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและการทูตของท่านศาสดามุฮัมมัดในการแก้ปัญหา อุปสรรค การเจรจา หรือเครื่องมืออื่น ๆ ในทางการทูตของอิสลามแล้ว สามารถศึกษาได้จากตำราเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อิสลามชีเราะฮ์ (ชีวประวัติ) และแบบอย่างการปฏิบัติของท่านศาสดามุฮัมมัด ซึ่งส่วนใหญ่อาจจะเกิดข้อสงสัยสำหรับชาวต่างศาสนิกว่าทำไมถึงจะต้องเป็นแหล่งอ้างอิงจากทั้งสองแหล่งนี้ ซึ่งคำตอบที่ได้เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้วอัลลอฮ์ได้กำหนดให้มนุษย์นั้นมีความอ่อนแอ ความลำเอียง ความโกรธ ความโลภ ความหลงและมีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้ความสามารถและอื่น ๆ ซึ่งต่างจากพระเจ้าที่ไม่มีวันดับสูญ อีกทั้งยังเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ผู้ทรงปรีชาญาณในทุกเรื่อง ผู้ทรงรอบรู้

ในเรื่องต่าง ๆ ทั้งทั้งจักรวาลหรือแม้กระทั่งในพื้นที่เร้นลับและเป็นผู้ทรงให้อภัย ฯลฯ ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานบทที่ 49 โองการที่ 13 ความว่า “แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน” (เมาดุดี, 2555ค, น. 2646)

5. คำวินิจฉัยชี้ขาดจากผู้รู้อิสลาม

คำวินิจฉัยชี้ขาดจากบรรดานักวิชาการอิสลามหรือปราชญ์ผู้รู้อิสลามนั้นเป็นแหล่งอ้างอิงลำดับที่สอง (Secondary Sources) ในการแก้ไขปัญหาหรือการปฏิบัติงานทางการทูตในอิสลาม โดยเมื่อไรก็ตามที่วิธีการแก้ไขปัญหาหรือข้อปัญหานั้นมิได้กล่าวไว้ในอัลกุรอานและแบบอย่างปฏิบัติของท่านศาสดามุฮัมมัด (แหล่งอ้างอิงสูงสุด) ก็จะนำคำวินิจฉัยชี้ขาดจากบรรดาผู้รู้อิสลามนำมาปฏิบัติใช้แทน โดยอาศัยหลักการทางศาสนบัญญัติคือการลงความเห็นพ้องต้องกันของบรรดาปราชญ์ผู้รู้ในอิสลาม (Ijmaa) และการเทียบเคียง (Qiyas) ซึ่งส่วนใหญ่ในปัจจุบันหรือแม้กระทั่งในอดีตเอง แหล่งอ้างอิงลำดับสุดท้ายหรือการเทียบเคียงนั้นมีความสำคัญ และมีความสะดวกในการนำมาประยุกต์ใช้ในทุกสถานการณ์มากกว่าความเห็นพ้องต้องกันของบรรดาผู้รู้ในอิสลามนั่นเอง (Istanbuli, 2001, pp. 115-116)

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิจัยการศึกษาแนวคิดทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ถูกระบุไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 นั้นทำให้ได้ทราบว่าอิสลามมีแนวคิดด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเฉพาะซึ่งเป็นแนวคิดจากอัลกุรอานอันเป็นพระดำรัสจริงจากอัลลอฮ์และเป็นคัมภีร์ที่ไม่เคยมีการสังคายนาแก้ไขเพิ่มเติมหรือบิดเบือนความหมายใด ๆ และด้วยทางนำแห่งโองการในคัมภีร์อัลกุรอาน ศาสดามุฮัมมัดจึงได้นำไปปฏิบัติ เพื่อเป็นแบบแผนให้ประชาชาติของท่านได้ปฏิบัติตาม ดังที่อนิส อมาตยกุล (2564, 28 พฤษภาคม) อดีตอาจารย์คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้แสดงความคิดเห็นในบทสัมภาษณ์ไว้ว่า “ความแตกต่างของการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น ถ้ามองที่หลักการในอดีตจนถึงปัจจุบันมีความเหมือนกัน ไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากอัลกุรอานเป็นธรรมนูญที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลงจนถึงวันสิ้นโลก แต่ถ้าถามถึงความเปลี่ยนแปลงก็ต้องมองถึงการปกครองของแต่ละยุค ไม่ใช่ที่เนื้อหาแต่อยู่ที่บริบทการปกครองของผู้นำแต่ละยุค” นอกจากนี้ในคัมภีร์อัลกุรอานได้มีโองการที่กล่าวถึงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไว้มากมายและได้มีข้อบัญญัติส่งเสริมให้มีการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการทูตไว้หลายส่วน ดังที่อนิส พัฒนปรีชาวงศ์ (2564, 20 มีนาคม) ผู้อำนวยการสถาบันอิสลามและภาษาอาหรับแห่งมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ ได้กล่าวไว้ในบทสัมภาษณ์ว่า “พอนปีอาดัมถูกส่งมาบนโลกนี้ นปีอาดัมก็เริ่มทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองโลกและสมัยที่ศาสดามุฮัมมัดได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้เผยแผ่ศาสนาของพระเจ้า ในขณะที่เดียวกันตอนอยู่ที่มักกะฮ์ท่านยังไม่มีอำนาจหน้าที่ซึ่งบริบทต่างกับตอนที่ศาสดามุฮัมมัดอพยพอยู่มะดีนะฮ์ เพราะท่านได้เป็นผู้นำอย่างเต็มตัว และเป็นผู้ปกครองที่ได้รับการยอมรับไม่เพียงเฉพาะกลุ่มมุสลิมเท่านั้นแต่ยังมีชาวยิวอีกสามกลุ่มที่ยอมรับการเป็นผู้นำของท่านศาสดา โดยการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศถ้ามองในบริบทสมัยก่อนนั้นก็จะเป็นในลักษณะเผ่าหรือนครรัฐ

ยังไม่ใช่เป็นประเทศเหมือนในสมัยปัจจุบัน ฉะนั้นอัลกุรอานจึงให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ เนื่องจากศาสดามุฮัมมัดต้องเป็นผู้นำที่ปกครองผู้คนที่มีความหลากหลายทั้งทางด้านศาสนาและชาติพันธุ์โดยที่ศาสดามุฮัมมัดได้นำโองการในอัลกุรอานที่อัลลอฮ์ประทานให้มาใช้เป็นแนวทางในการปกครอง เช่น โองการอัลกุรอานบทที่ 8 โองการที่ 61 ความว่า “และหากพวกเขาโอนอ่อนมาเพื่อการประนีประนอมแล้ว เจ้าก็จงโอนอ่อนตามเพื่อการนั้นด้วย และจงมอบหมายแก่อัลลอฮ์เถิด แท้จริงพระองค์คือผู้ทรงไถ่ยิบตรอบรู้” (เมาดูตี, 2558ข, น. 745-746) เป็นต้น ถึงแม้ว่าโองการดังกล่าวนี้จะกล่าวถึงทรัพย์สินจากสงคราม แต่อิสลามก็ให้ความสำคัญกับสันติภาพเป็นสิ่งแรกเสมอ”

ในส่วนของผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือเพื่อจำแนกหมวดหมู่ของโองการอัลกุรอานที่กล่าวถึงความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พบว่าการจำแนกหมวดหมู่ของโองการอัลกุรอานนั้นแบ่งเป็น “ซูเราะฮ์” (Surah) หรือบท ซึ่งมีจำนวน 114 บท แต่ละบทประกอบด้วยโองการหรืออายะฮ์ (Ayah) มีจำนวนทั้งสิ้น 6,236 โองการ สำหรับการจำแนกหมวดหมู่โองการอัลกุรอานที่กล่าวถึงความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้น เป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนและต้องใช้เวลาในการพิจารณาใคร่ครวญและวิเคราะห์ กล่าวคือในอัลกุรอานไม่ได้กล่าวถึงโดยตรงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเช่นเดียวกันกับการเมืองดังที่อิสมาอีลลูตฟีจะปะเกีย (2564, 30 มีนาคม) อธิการบดีมหาวิทยาลัยฟาฏอนี ได้ให้ความเห็นผ่านบทสัมภาษณ์ไว้ว่า “อัลกุรอานไม่มีซูเราะฮ์หรือบทที่กล่าวด้วยการเมืองโดยตรงมีแต่คำว่ารัฐ แต่ไม่ได้ระบุตรง ๆ ในความหมายดังกล่าวนี้ไม่ว่าอย่างไรก็ต้องมาบริหารที่เรียกว่ากฎที่เป็นของรัฐบาลหรือผู้ที่จะมาบริหาร” อย่างไรก็ตามอิสลามก็มีแนวคิดด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเฉพาะซึ่งเป็นแนวคิดจากอัลกุรอานที่มาจากพระเจ้าที่มีข้อบัญญัติส่งเสริมให้มีการดำเนินงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการทูตเอาไว้สามารถอธิบายตามประเด็นที่สำคัญดังนี้

1. แนวคิดเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีงาม: อิสลามได้มีการส่งเสริมในการใช้เครื่องมือทางการทูตเพื่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามกับรัฐต่าง ๆ โดยไม่ได้แบ่งแยกหรือเลือกปฏิบัติเฉพาะเชื้อชาติ ภาษา สีผิวและวัฒนธรรมแต่อย่างใด เพราะมนุษย์นั้นมีความหลากหลายตลอดจนได้มีการบัญญัติไว้ในอัลกุรอานอย่างชัดเจน ดังโองการอัลกุรอานบทที่ 49 โองการที่ 13 ความว่า “โอ้มนุษยชาติทั้งหลาย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศชายและเพศหญิง และเราได้สร้างพวกเจ้าแยกเป็นเผ่าและตระกูลเพื่อที่พวกเจ้าจะได้รู้จักกัน แท้จริงแล้วผู้ที่มิเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณ ที่อัลลอฮ์คือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน” (เมาดูตี, 2555ค, น. 2646) ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่าในอัลกุรอานได้มีการบัญญัติถึงความหลากหลายเพื่อให้มนุษย์ทำความรู้จักกันหรือสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ไม่ใช่ให้ความแตกต่างนี้แบ่งแยกมนุษย์ให้เป็นพรรคเป็นพวกแต่อย่างใด และทำความรู้จักในระดับที่สามารถให้ความช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันได้เพื่อเป็นการเติมเต็มช่องว่างที่เป็นอคติและความขัดแย้งกัน

2. แนวคิดเพื่อความร่วมมือระหว่างรัฐ: การเจริญสัมพันธ์ไมตรีของรัฐอิสลามนั้นมีใช้เพื่อป้องกันความขัดแย้งและสงครามเพียงเท่านั้นหากแต่เป็นการเจริญสัมพันธ์ไมตรีที่มุ่งแสวงหาความร่วมมือในกิจการอันดีงามผ่านทางการให้ความช่วยเหลือหรือร่วมมือระหว่างรัฐในสังคมระดับโลก

โดยความร่วมมือจะต้องเป็นประโยชน์และยุติธรรมต่อทั้งสองฝ่ายอีกด้วย ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานบทที่ 5 โองการที่ 2 ความว่า “และจงช่วยเหลือเกื้อกูลกันในความดีและยำเกรง และอย่าได้ร่วมมือช่วยเหลือในการทำบาปและการละเมิดและจงยำเกรงต่ออัลลอฮ์ แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงจริงจิ่งในการลงโทษ” (เมาดุติ, 2558ข, น. 433-435) จากโองการดังกล่าวนี้ทำให้ทราบว่าการอิสลามนั้นได้สนับสนุนการสร้างความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างรัฐ ซึ่งจะต้องเป็นความร่วมมือที่เป็นประโยชน์แก่รัฐต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกันและอิสลามไม่สนับสนุนการดำเนินงานทางความร่วมมือที่อยุติธรรม เอาเปรียบผู้อื่นเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตัว โดยการดำเนินงานในลักษณะที่อยุติธรรมเหล่านี้จะส่งผลให้เกิดความขัดแย้งและสงครามในที่สุด รัฐอิสลามได้นำแนวทางจากอัลกุรอานมาปรับใช้ในการดำเนินงานทางการทูต สำหรับสร้างความสัมพันธ์ในความร่วมมือกันในด้านต่าง ๆ ระหว่างรัฐที่เป็นมุสลิมด้วยกันและรัฐที่มีไม่มุสลิมหรือแม้แต่องค์กรระดับต่าง ๆ เช่น ความร่วมมือด้านมนุษยธรรม การค้าการลงทุน การถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรฯ การพัฒนาพลังงาน การกีฬา วิทยาศาสตร์และการศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้อิสลามเชื่อว่ายิ่งรัฐสามารถสร้างความร่วมมือมากเพียงใดก็จะยิ่งลดโอกาสความขัดแย้งได้มากเท่านั้น ทั้งนี้การสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐนั้นก็ขึ้นอยู่กับการทำข้อตกลงในเนื้อหาของความร่วมมือ และทุกฝ่ายต่างเห็นชอบและยินยอมในข้อตกลงนั้น ๆ อย่างสมครใจ

3. แนวคิดเพื่อความยุติธรรมและความเสมอภาค: อัลกุรอานได้ระบุถึงความยุติธรรมเป็นพื้นฐานข้อแรกในการปฏิบัติงานทางการทูตในอิสลาม ซึ่งความยุติธรรมมิได้จำกัดเพียงเฉพาะกับประเทศในหมู่รัฐมุสลิมเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมทุกรัฐบนโลกนี้แม้ว่ารัฐหรือประชาชนในรัฐนั้นไม่ใช่มุสลิมก็ตาม ดังที่อัลกุรอานบทที่ 60 โองการที่ 8 ความว่า “อัลลอฮ์ไม่ได้ห้ามเจ้าทำดีและยุติธรรมกับบรรดาผู้ที่ไม่ก่อสงครามกับพวกเจ้าในเรื่องศาสนาและไม่ได้ไล่พวกเจ้าออกจากถิ่นฐานของพวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักผู้ที่ยุติธรรม” (เมาดุติ, 2555ค, น.2954) จากโองการดังกล่าวจะเห็นได้ว่าอิสลามส่งเสริมความยุติธรรมกับทุกคนอย่างเท่าเทียม ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในเรื่องศาสนาก็ตาม และยังได้มีโองการที่ 9 บทที่ 60 กล่าวเพิ่มเติมไว้ความว่า “แต่ว่าอัลลอฮ์ได้ห้ามเจ้าจากบรรดาผู้ที่ก่อสงครามกับพวกเจ้าในเรื่องศาสนาและได้ขับไล่พวกเจ้าออกจากถิ่นฐานของพวกเจ้า ทั้งยังได้ร่วมมือกันขับไล่พวกเจ้า (ทรงห้าม) ไม่ให้พวกเจ้าเป็นมิตรสัมพันธ์กับพวกเขาและผู้ใดที่ถือมิตรกับพวกเขาผู้นั้นย่อมเป็นผู้ที่อยุติธรรม” (เมาดุติ, 2555ค, น. 2955) จากโองการอัลกุรอานทั้งสองข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าอิสลามสนับสนุนผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้องทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในการดำเนินงานโดยไม่เลือกปฏิบัติ แต่ได้ห้ามในการผูกมิตรไมตรีกับบรรดารัฐที่อยุติธรรมและรัฐที่ก่อภัยคุกคามต่อสันติภาพโลก และเมื่อใดก็ตามที่รัฐมุสลิมเข้าไปผูกมิตรหรือร่วมมือกับรัฐเหล่านั้น รัฐมุสลิมนั้นก็จะถูกนับรวมเป็นรัฐที่อยุติธรรมด้วยเช่นกัน ดังนั้นในการสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐมุสลิมกับรัฐอื่น ควรพิจารณาและตรวจสอบให้ถี่ถ้วนชัดเจนและรอบคอบก่อนที่จะลงนามในสนธิสัญญาและข้อตกลงความร่วมมือต่าง ๆ ทุกครั้ง และยังมีโองการในอัลกุรอานบทที่ 5 โองการที่ 8 ความว่า “ผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมในการเป็นพยานเพื่ออัลลอฮ์ และจงอย่าให้การเกลียดชังพวกหนึ่งพวกใด ทำให้พวกเจ้าไม่ยุติธรรม จงยุติธรรมเถิด มันเป็นเรื่องที่ใกล้กับความยำเกรงยิ่งกว่า” (เมาดุติ, 2558ข, น. 443) โองการข้างต้นแสดงให้เห็นว่าอิสลามสอนให้มุสลิมดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมกับผู้ใดก็ตามถึงแม้ว่าบุคคลนั้นไม่ใช่

มุสลิมหรือแม้แต่กับศัตรูก็ตามก็ไม่ใช่เหตุผลที่ไม่ให้ความยุติธรรมกับพวกเขาเหล่านั้น นอกจากนี้ยังมีโครงการอัลกุรอานบทที่ 16 โครงการที่ 126 ที่กล่าวถึงการลงโทษฝ่ายปรปักษ์ ความว่า “และหากพวกเจ้าจะลงโทษฝ่ายปรปักษ์ ก็จงลงโทษเยี่ยงที่พวกเจ้าได้รับโทษ และหากพวกเจ้าอดทนแน่นอน มันเป็นการดียิ่งสำหรับบรรดาผู้อุတ်ตน” (เมาดูตี, 2553, น.1181) โครงการข้างต้นได้กล่าวถึงเมื่อใดก็ตามที่รัฐอิสลามได้เป็นฝ่ายชนะสงคราม ก็มีสิทธิที่จะทำการลงโทษอีกฝ่ายได้ตามที่อีกฝ่ายเคยกระทำไว้ ทั้งนี้ก็ควรอยู่ภายใต้ความเหมาะสมและห้ามทำเกินกว่านั้นเด็ดขาด แต่หากว่าเมื่อใดที่มุสลิมสามารถอดทนและให้อภัยก็จะเป็นที่น่ายกย่องยิ่งกว่า

4. แนวคิดการเจรจาเพื่อป้องกันสงคราม: อัลกุรอานได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนถึงการสร้างและรักษาสันติภาพโลกและไม่อนุญาตให้มุสลิมใช้กำลังหรือรุกราน ดังที่โครงการที่ 190 บทที่ 2 ของอัลกุรอานความว่า “และพวกเจ้าจงต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ต่อบรรดาผู้ที่ทำร้ายพวกเจ้า และจงอย่ารุกรานแท้จริงแล้วอัลลอฮ์ไม่ทรงชอบบรรดาผู้รุกราน” (เมาดูตี, 2558ก, น. 150) โครงการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าอิสลามห้ามในการทำสงครามที่อยุติธรรมที่ไม่ใช่ในแนวทางของอัลลอฮ์ และไม่อนุญาตให้มุสลิมรุกรานรัฐอื่น ๆ ทั้งที่เป็นรัฐมุสลิมด้วยกันหรือรัฐที่มีไม่มุสลิมแม้ว่าในกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น เว้นแต่เพื่อป้องกันตนเองจากการถูกรุกรานจากรัฐผู้อยุติธรรมเท่านั้น ซึ่งจากแนวคิดนี้ยังมีความสอดคล้องกับหลักสากล เช่น กฎบัตรแห่งสหประชาชาติ “ในการดำเนินภารกิจด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทุกประเทศสมาชิกจะต้องไม่ใช้กำลังหรือการรุกรานต่อดินแดนและความเป็นเอกราชของรัฐหนึ่งหรือคุกคามด้วยวิธีการอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้อยู่ในขอบข่ายการปฏิบัติงาน (เพื่อสันติภาพ) ของสหประชาชาติ” (Charter of the United Nations อ้างถึงใน Hamid, 2011, p. 401) นอกจากนี้เมื่อใดก็ตามที่รัฐมุสลิมไม่สามารถที่จะควบคุมสถานการณ์ที่อาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือสงครามตามมาได้นั้นอัลกุรอานจึงได้สนับสนุนในการใช้เครื่องมือทางการทูตในการรับมือหรือแก้สถานการณ์ได้ ดังในอัลกุรอานบทที่ 49 โครงการที่ 9 ความว่า “และหากมีสองฝ่ายจากบรรดาผู้ศรัทธาทะเลาะวิวาทกัน พวกเจ้าก็จงไกล่เกลี่ยระหว่างทั้งสองฝ่าย หากฝ่ายหนึ่งในสองฝ่ายนั้นละเมิดอีกฝ่ายหนึ่ง พวกเจ้าก็จงปรามฝ่ายที่ละเมิดจนกว่าฝ่ายนั้นจะกลับสู่พระบัญชาของอัลลอฮ์ ฉะนั้นหากฝ่ายนั้นกลับสู่พระบัญชาแล้ว พวกเจ้าก็จงประนีประนอมระหว่างทั้งสองฝ่ายด้วยความยุติธรรม และพวกเจ้าจงให้ความเที่ยงธรรม (แก่ทั้งสองฝ่ายเถิด) แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักใคร่บรรดาผู้ให้ความเที่ยงธรรม” (เมาดูตี, 2555ค, น. 2630-2636) จากโครงการข้างต้นจะเห็นได้ชัดเจนว่าอิสลามส่งเสริมในการใช้เครื่องมือการเจรจาไกล่เกลี่ยระหว่างรัฐเป็นลำดับแรก ๆ ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว โดยที่ไม่อนุญาตให้ใช้กำลังในการแก้ปัญหาเพราะจะนำมาซึ่งความพินาศต่อมวลมนุษยชาติและมุสลิมเองควรที่จะเตือนต่อผู้ที่ใช้กำลังที่ปราศจากเหตุผลด้วยเช่นกัน (อิสมาอีลลูตฟี จะปะกียา, 2547, น. 59-62) ทั้งนี้ในอัลกุรอานได้มีโครงการที่เกี่ยวกับการเจรจาไว้ในโครงการที่ 61 ของบทที่ 8 ดังนี้ “และหากมันพวกเขาเอนเอียงสู่การทำสัญญาสงบศึก ดังนั้นเจ้า จงตอบรับและจงมอบที่พึงต่ออัลลอฮ์เถิด แท้จริงพระองค์ทรงเปี่ยมด้วยการไถ่โทษและรอบรู้ยิ่ง” (เมาดูตี, 2558ข, น. 745-746) โครงการอัลกุรอานดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าอิสลามให้ความสำคัญกับการเจรจาไกล่เกลี่ยและไม่ชักชวนในการตอบรับคำเรียกร้องของอีกฝ่าย ถึงแม้ว่าจะอยู่ในช่วงก่อนหรือระหว่างทำสงครามหรือแม้กระทั่งจะอยู่ในช่วงท้ายของสงครามเพื่อเจรจา

สงบศึกเมื่อเห็นท่าทีว่าจะปรายชัยในสงครามก็ตามอิสลามก็ส่งเสริม โดยเมื่อไรก็ตามที่การเจรจา ดังกล่าวสำเร็จผลและสงครามได้ยุติลงแล้ว อัลกุรอานยังได้มีข้อบัญญัติในรักษาคำมั่นสัญญา ในการเจรจานั้นไว้ และได้กำหนดการลงโทษอย่างร้ายแรงสำหรับผู้ที่จะผิดในการเจรจาเช่นกัน (หะซัน อัลบันนา, 2547, น. 51-55)

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดอิสลามกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอัลกุรอาน ผู้วิจัยค้นพบว่า ในคัมภีร์อัลกุรอานนั้นได้มีข้อบัญญัติต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้มีการดำเนินงาน ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเอาไว้ จึงทำให้เกิดการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีงามกับรัฐต่าง ๆ อย่างชัดเจน ทั้งนี้ยังมีความร่วมมือระหว่างรัฐ เพื่อให้เกิดการเจริญสัมพันธ์ไมตรีของรัฐอิสลาม ด้วยกันหรือรัฐที่มีใช้อิสลามและมีใช้เพื่อป้องกันความขัดแย้งและสงครามเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็น การเจริญสัมพันธ์ไมตรีที่มุ่งแสวงหาความร่วมมือในกิจการอันดีและเป็นประโยชน์กับทั้งสองฝ่ายอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีโองการอัลกุรอานที่สะท้อนให้เห็นว่าอัลกุรอานส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมอันดีงาม ทั้งหมดผ่านทางความร่วมมือและความช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างรัฐต่าง ๆ ในสังคมโลก ครอบคลุมทั้ง ความร่วมมือเหล่านั้นเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ โดยมีใช้กิจกรรมที่มีลักษณะที่จะนำไปสู่ความชั่วร้าย ยุติธรรม และเสียหายบนหน้าแผ่นดิน รวมถึงยังต้องเป็นความร่วมมือที่มีความยุติธรรมไม่ใช่ เอาไรต์เอาเปรียบหรือแสวงหาผลประโยชน์ด้วยเช่นกัน

บทส่งท้ายและข้อเสนอแนะ

จากข้อสรุปที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องการให้ ความสำคัญกับงานวิจัยชิ้นนี้ เพื่อที่จะได้เรียนรู้และทำความเข้าใจถึงแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศที่ได้ระบุไว้ในอิสลามและเพื่อจำแนกหมวดหมู่ของโองการอัลกุรอานที่กล่าวถึง ประเด็นดังกล่าว ซึ่งข้อบัญญัติต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไว้ในอัลกุรอานนั้นล้วนแล้วมาจากอัลลอฮ์โดยที่ไม่เคย มีการสังคายนามาก่อน และแบบอย่างที่ดีของท่านศาสดามุฮัมมัดที่ชาวมุสลิมให้การยอมรับและ เชื่อว่าท่านเป็นตัวแทนของพระเจ้าและเป็นศาสดาองค์สุดท้ายของศาสนาอิสลาม โดยผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะว่างานวิจัยนี้สามารถนำไปต่อยอดเป็นประเด็นสำคัญย่อย ๆ อีกหลายประเด็น สามารถนำมาวิเคราะห์และศึกษาในแต่ละแนวคิดต่อไป นอกจากนี้งานวิจัยครั้งนี้ยังเป็นประโยชน์ แก่ผู้ที่สนใจทั้งที่เป็นประชาชน นิสิตนักศึกษา นักวิชาการ องค์กรภาครัฐ และภาคเอกชน ในการกำหนดนโยบายองค์กร แนวทางการปฏิบัติงานหรือเพื่อทำความเข้าใจถึงหลักการอิสลาม ที่แท้จริงเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมที่หลากหลายต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2554). *ความรู้ศาสนาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุม
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
จริญ มะลูลีม. (2541). *เอเชียตะวันตกศึกษา: ภาพรวมทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*.
กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
_____. (2555ก). *อิสลามการเมืองในการเมืองตะวันออกกลาง*. กรุงเทพฯ: ศยาม.

- จริญ มะลูลิ้ม. (2555ข). *OIC องค์การมุสลิมโลกในโลกมุสลิม*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- จุฑาทิพ คล้ายทับทิม. (2551). *หลักความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เดโช สวานานนท์. (2545). *พจนานุกรมศัพท์การเมือง*. กรุงเทพฯ: หน้าต่างสู่โลกกว้าง.
- บุญอริ ยีหมะ. (2559). *ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุธ, เคน. (2559). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ: เรื่องที่ควรรู้* [International Relations: All That Matters] (จินจิรา สมบัติพูนศิริ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- มยุรา วงษ์สันต์. (2546). *รู้จักอิสลาม*. กรุงเทพฯ: สภาयุมุสลิมโลก สำนักงานประเทศไทย.
- เมาดูดี, เมาลานา ซัยยิด อบูล อะลา. (2558ก). *ตัฟฮีหมุลกุรอาน ความหมายอัลกุรอาน, เล่ม 1*. [Tafheem-ul-Quran, vol I] (บรรจง บินกาซัน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- _____. (2558ข). *ตัฟฮีหมุลกุรอาน ความหมายอัลกุรอาน, เล่ม 2*. [Tafheem-ul-Quran, vol II] (บรรจง บินกาซัน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- _____. (2553). *ตัฟฮีหมุลกุรอาน ความหมายอัลกุรอาน, เล่ม 3*. [Tafheem-ul-Quran, vol III] (พิมพ์ครั้งที่ 2) (บรรจง บินกาซัน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- _____. (2555ก). *ตัฟฮีหมุลกุรอาน ความหมายอัลกุรอาน, เล่ม 4*. [Tafheem-ul-Quran, vol IV] (บรรจง บินกาซัน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- _____. (2555ข). *ตัฟฮีหมุลกุรอาน ความหมายอัลกุรอาน, เล่ม 5*. [Tafheem-ul-Quran, vol V] (บรรจง บินกาซัน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- _____. (2555ค). *ตัฟฮีหมุลกุรอาน ความหมายอัลกุรอาน, เล่ม 7*. [Tafheem-ul-Quran, vol VII] (บรรจง บินกาซัน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- ศราวดี อารีย์. (2550). *การก่อการร้าย: มุมมองของโลกอิสลาม*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สามารถ ทองเผือ. (2562). *อิสลามกับการเมือง*. ปัตตานี: ปาตานีฟอรัม.
- สัญญา ชีวะประเสริฐ. (2564). *อารยธรรมอิสลามกับความขัดแย้งในตะวันออกกลางในทศวรรษของแฮมมวล อันติงตันและเอ็ดเวิร์ด ซาอิด*. *วารสารประวัติศาสตร์*, 45, 175-188.
- หะซัน อัลบันนา. (2547). *อิสลามวิถีแห่งสันติ* [Peace in Islam] (ซูฟอัม อุซมาน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อิสลามิกอะเคเดมี.
- อนัส อมาตยกุล. (2561). *พินิจคำสอน ประวัติศาสตร์และอารยธรรมอิสลาม*. กรุงเทพฯ: นิตชาพรีนติ้ง.
- อนัส อมาตยกุล. (2564, 28 พฤษภาคม). *อดีตอาจารย์คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล* [บทสัมภาษณ์].
- อานิส พัฒนปรีชาวงศ์. (2564, 20 มีนาคม). *ผู้อำนวยการสถาบันอิสลามและภาษาอาหรับ* [บทสัมภาษณ์].
- อิสมาอีลลูตี จะปะกียา. (2547). *อิสลามศาสนาแห่งสันติภาพ* [Islam: The religion of peace] (ซูฟอัม อุซมาน, ผู้แปล). ปัตตานี: มัจลิสอิสลามียัตตานี.
- อิสมาอีลลูตี จะปะกียา. (2564, 30 มีนาคม). *อธิการบดีมหาวิทยาลัยฟาฏอนี* [บทสัมภาษณ์].

- อุดม บัวศรี. (2541). ศาสนา: พัฒนาการแห่งประวัติศาสตร์มนุษย์. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*, 16(1), 51-69.
- Abo-kazleh, M. (2006). Rethinking international relations theory in Islam: Toward a more adequate approach. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 5(4), 41-56.
- Abusulaiman, A. (1993). *Toward an Islamic theory of international relations: New directions for methodology and thought*. Virginia: International Graphics.
- Agarwal, C. (1997). *Political theory: Principles of political science* (8th ed). New Delhi: S. Chand & Company Ltd.
- Hamid, A. (2011). *Public international law: A practical approach* (3rd ed). Kuala Lumpur: Sweet and Maxwell Asia.
- Istanbuli, Y. (2001). *Diplomacy and diplomatic practice in the early Islamic era*. Oxford: Oxford University Press.
- Khadduri, M. (1966). *The Islamic law of nations: Shaybani's Siyar*. Maryland: The Johns Hopkins Press.
- Mohseni, P. (2013). *The Islamic awakening: Iran's grand narrative of the Arab uprisings, Middle East brief 71*. Retrieved from <https://www.brandeis.edu/crown/publications/middle-east-briefs/pdfs/1-100/meb71.pdf>
- Wang, Y. (2009). *Diplomacy: Theory and practice in Islam*. Kuala Lumpur: IIUM Press.

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

Somjai Phagaphasvivat. (2522). *European Union: Origin, Development, Structure and Policies*. Bangkok: Chulalongkorn University Publisher.

Sida Sonsri

This book gives the readers the whole knowledge of European Union from the origin up to the policies which complete the title of the book. Each of chapter conveys information concerning every item it deals with. This information makes scholars and students aware of knowledge of EU especially of facts and occurrence. It covers 19 chapters with the epilogue of Brexit.

Chapter 1 Deals with various Theoretical Frameworks and analysis of Political Unification which includes three levels: Level 1- Intergovernmental Approach which is the integration of International Organization; Level 2- Supranational Approach which resembles both an international organization and a nation. It exercises some powers of sovereignty; Levels 3- Federal Approach which integrates between two autonomous sets of governments, one national and the other subnational.

Chapter 2 Covers the background of EU from the beginning of establishment European and Steel Community (ECSC) in 1951, European Atomic Energy Community (EURATOM), European Economic Community (EEC) to European Union (EU). Factors of Ideology, Culture, Politics and Economics that affect the establishment of EU are also analyzed in details.

Chapter 3 Emphasizes the origin and development of EU in details, from the beginning up to the establishment of EU with analysis of each development step. The author also refers the theorists who proposed the idea.

Chapter 4 Analyzes especially the establishment of European Union which derived from the Maastricht Treaty. The main idea of the Maastricht Treaty is described. The Subsidiarity, the Agreement of Democracy and Human Rights of European Council was accepted at that time. The author describes the three levels of Maastricht Treaty; Level 1, European Community (or European Economic Community-EEC for short) which agreed to change the Institution and policy of the Union; Level 2, Common Foreign and Security Policy (CFSP) which was the mission of European Council that covered Systematic Cooperation, Joint Action and Western European Union; Level 3, Cooperation in the Fields of Justice and Home Affairs (JHA) which consisted of several points. The main points they agreed that, every operation had to conform to the European Convention on Human Rights. Another change of EU was the creation of Supranationalism which was very important to the EU at present and the future to proceed the Functional and Security Community.

Chapter 5 Describes the treaty of Amsterdam to the Treaty of Lisbon which expanded the members to Eastern Europe leading to the drafting of New Constitution of EU.

Chapter 6 up to Chapter 19 covers the processes, duties, responsibilities and policies of The College of Commissions, The Council of European Union, European Council, European Parliament, Rules and Regulations, Legislative Procedure, Single market, Economic and Monetary Union, Functional Policies, Agricultural policy, External Trade, Foreign and Defense Policy and Development Policy of EU.

For conclusion, European Union (EU) is the organization of European countries, formed in 1993 to oversee their economic and political integration. It was created by the Maastricht Treaty and ratified by all members of European Community, out of the EU developed. The most important part is Brexit or British Exit in the Epilogue. The author analyzes why British wanted to exit from EU. He describes the two steps of Brexit. The first step was the withdrawal Agreement which took for two years, and the second step was negotiation under the EU-UK Trade and Cooperation Agreement which took for one year.

This book is best for scholars and students who study and research the development of European Union.